ERIC WEINER

Kaip vienas bambeklis
ieškojo laimingiausių vietų pasaulyje



Laimės GEOGRAFIJA











Eric Weiner

Kaip vienas bambeklis
ieškojo laimingiausių vietų pasaulyje

Laimės geografija

Iš anglų kalbos vertė Ema Bernotaitė



VILNIUS 2016

Versta iš

Weiner, Eric.
The geography of bliss: one grump's search for the happiest places in the world

ISBN 978-5-415-02436-0

Skiriu Šeron

Ar šiomis karo ir gandų apie karą dienomis niekada nesate svajoję apie vietą, kurioje viešpatautų taika ir saugumas, kurioje gyvenimas būtų ne kančia, o patvarus malonumas?

„Dingęs horizontas“ (*Lost Horizon*),
režisierius Frenkas Kapra (*Frank Capra*), 1937 m.

Turinys

Įžanga

Krepšius buvau susikrovęs, atsargomis apsirūpinęs. Pasirengęs nuotykiui. Taigi vėlyvą vasaros popietę išsitempiau entuziazmu nėmaž nespinduliuojantį savo draugą Driu tyrinėti naujų pasaulių, vildamasis pakeliui surasti laimę. Visada tikėjau, kad laimė manęs tyko kažkur šalia, už kampo. Visa gudrybė – rasti reikiamą kampą.

Vos tik mudviem iškeliavus, Driu puolė į paniką. Maldavo manęs grįžti, tačiau aš nepasidaviau, atkakliai raginau tęsti kelionę, nes negalėjau atsispirti smalsumui, kas mūsų laukia. Pavojai? Stebuklai? Man būtinai reikėjo tai sužinoti, iki šios dienos esu įsitikinęs: mums būtų pavykę nukeliauti ten, kur išsiruošėme, jeigu Baltimorės apygardos policija nebūtų nusprendusi (tada mane tai nejučia papiktino), kad greitkelio kelkraštis – ne vieta porelei penkiamečių.

Vieni žmonės keliavimo karštine užsikrečia. Kiti jau gimsta ja sirgdami. Po nutrauktos mudviejų su Driu ekspedicijos, liga, jeigu galima taip pasakyti, ilgus metus manyje tūnojo pasyviai. Bet kai baigiau koledžą, ji pasireiškė su nauju įkarščiu. Desperatiškai troškau pamatyti pasaulį, pageidautina kieno nors kito sąskaita. Bet kaip? Neturėjau jokių rinkoje vertinamų įgūdžių, buvau ne itin dorovingas paniurėlis. Taigi nusprendžiau tapti žurnalistu.

Dirbdamas nacionalinės radijo stoties korespondentu užsienyje, aplankiau tokias vietas kaip Irakas, Afganistanas ir Indonezija – nelaimingas vietas. Kita vertus, tai atrodė visiškai natūralu. Nesąmoningai laikiausi pagrindinio žurnalistikos principo rašyti apie tai, ką išmanau. Tad įsitvėręs bloknoto, per petį persimetęs magnetofoną basčiausi po pasaulį ir pasakojau istorijas apie niūrius nelaimingus žmones. Tiesą sakant, nelaimingi žmonės, gyvenantys tokiose ašarų pakalnėse, puikiai tinka geroms istorijoms. Jie virpina širdies stygas ir kelia gailestį.

Tačiau tai gali būti ir tikra kančia.

Pamaniau, kaip būtų, jeigu ištisus metus praleisčiau keliaudamas aplink pasaulį ir, užuot trypęs visiems iki skausmo įsiėdusius vargų kamuojamus taškus, paieškočiau neatrastų laimingų vietų? Tokių, kuriose su kaupu galima rasti vieną ar kelis dalykus, būtinus sočiam laimės troškiniui: pinigų, malonumų, dvasingumo, darnių šeimų, o be viso kito, dar ir šokolado. Visame pasaulyje kasdien sklando begalė dvejonių „kas būtų, jeigu?“ Kas būtų, jeigu gyventum pasakiškai turtingoje šalyje, kurioje nereikia mokėti mokesčių? Kas būtų, jeigu gyventum šalyje, kurioje galima daryti klaidas? Jeigu gyventum tokioje demokratiškoje šalyje, kurioje balsuoti galima septynis kartus per metus? O jeigu gyventum šalyje, kurioje draudžiama per daug mąstyti? Ar tada būtum laimingas?

Kaip tik tai aš ir ketinau išsiaiškinti, o šio lengvabūdiško eksperimento rezultatas yra knyga, kurią dabar jūs laikote rankose.

Gimiau 1963-aisiais, Besišypsančio veidelio metais. Tais metais grafikos dizaineris iš Vusterio Masačusetse, vardu Harvėjus Bolas (*Harvey Ball*), nupiešė smagų piešinėlį, geltoną veidelį, kuris da-

bar šypsosi visur, kur bepažvelgsi. Sunku patikėti, bet Bolo veidelis buvo sukurtas pralinksminti žmones, dirbančius ne kur kitur, o draudimo kompanijoje, tik vėliau jis tapo paviršutiniškos, grynai amerikietiškos laimės ženklu.

Linksmoji Bolo ikona nepaveikė manęs savo kerais. Nesu iš linksmųjų, niekada toks nebuvau. Vaikystėje mėgstamiausias „Mikės pūkuotuko“ veikėjas man buvo Asiliukas. Žmonijos istorijos kontekste beveik visais laikais būčiau laikomas normaliu. Šiame gyvenime, šioje žemėje laimė buvo prizas, skirtas tik dievams ir keliems laimingiesiems. O štai mūsų laikais manoma, kad laimę gali pasiekti kiekvienas, tai laikoma kone prievole. Taigi aš ir milijonai kitų kenčiame nuo naujiesiems laikams būdingo sutrikimo, kurį istorikas Darinas Makmahonas (*Darrin McMahon*) aiškina taip: žmogus „nelaimingas dėl to, kad nėra laimingas“. Visai nelinksma.

Taigi aš, kaip ir daugelis kitų, mėginau pasveikti. Dar nepasitaikė nė vienos savigalbos knygos, kuria nebūčiau susižavėjęs. Mano knygų lentyna primena dangų siekiantį siūbuojantį paminklą egzistenciniam nerimui, ji prikimšta knygų, kuriose tikinama, kad laimė slypi manyje. Jeigu nesijaučiu laimingas, vadinasi nepakankamai giliai ieškau.

Ši savigalbos industrijos aksioma taip stipriai įsismelkusi, jog atrodo kone savaime suprantama. Vienintelė bėda – tai netiesa. Laimė glūdi ne mumyse, o išorėje. Tiksliau tariant, riba tarp išorės ir vidaus nėra tokia aiški, kaip mums atrodo.

Amžiną atilsį britų kilmės filosofas Alanas Vatsas (*Alan Vatts*) vienoje iš nuostabių paskaitų apie Rytų filosofiją pateikė tokią analogiją: „Jeigu nupiešėiau apskritimą ir paklausčiau žmonių, ką nupiešiau, dauguma atsakytų, kad apskritimą, diską arba sviedinį. Vos keletas žmonių pasakytų, jog nupiešiau skylę sienoje, nes dauguma

pirmiausia pagalvoja apie vidų, o ne apie išorę. Bet iš tiesų abi šios dalys egzistuoja kartu: negali turėti *vidaus*, neturėdamas *išorės*."

Kitais žodžiais tariant, nuo to, *kur* esame, gyvybiškai priklauso tai, *kokie* esame.

Sakydamas „kur" turiu galvoje ne vien fizinę, bet ir kultūrinę aplinką. Kultūra – tai jūra, kurioje nardome, ji visa apima, visa aprėpia, tad nepastebime joje esantys, kol iš jos neišlipame. Ji svarbesnė, nei manome.

Savo žodžiais mes nesąmoningai sujungiame geografiją ir laimę. Apie laimės ir pasitenkinimo paieškas kalbame taip, tarsi tai būtų taškai atlase, tikros vietos, kurias galėtume aplankyti, jeigu turėtume tinkamą žemėlapį ir reikalingų orientavimosi įgūdžių. Jeigu kada nors atostogavote kurioje nors Karibų jūros saloje ir jums šovė galvon nepageidaujama mintis: „Čia galėčiau būti laimingas", – suprantate, ką turiu omenyje.

Be abejo, visai čia pat ir viliojanti, slidi rojaus sąvoka. Ji jau kuris laikas apgaudinėja žmoniją. Platonas įsivaizdavo Palaimintųjų salas, vietą, kurioje laimė srūva it šilti Viduržemio jūros vandenys. Iki pat aštuonioliktojo amžiaus žmonės Rojaus sodą įsivaizdavo kaip tikrai esančią vietą. Ji buvo vaizduojama žemėlapiuose – ironiška, Tigro ir Eufrato santakoje, kur mūsų dienomis yra Irakas.

Europiečių tyrinėtojai ruošdamiesi į rojaus paieškas mokėsi aramėjų kalbos – tos kalbos, kuria kalbėjo Jėzus. Aš išsirengiau į savo kelionę ieškoti savo rojaus mokėdamas ne aramėjų, o kitą menkai žinomą kalbą, moderniąją laimės liturgiją, kuria bendrauja naujieji besiformuojančio laimės mokslo apaštalai. Prisimenu tokius posakius kaip „pozityvus poveikis" ir „hedonistinis prisitaikymas". Nepasiėmiau drauge Biblijos, tik kelis *Lonely Planet* vadovus ir Henrio Milerio (*Henry Miller*) mintį: „Žmogaus kelionės

tikslas nėra konkreti vieta, tai tik būdas į viską pažvelgti kitomis akimis."

Taigi kaip paprastai drėgną ir karštą dieną Majamyje (jis pats kai kuriems žmonėms asocijuojasi su rojumi) susikraunu daiktus, palieku namus ir iškeliauju – pats puikiai suprantu, kad darau tikrą kvailystę, elgiuosi taip pat neprotingai kaip anuomet, būdamas penkerių. Nes, pasak Eriko Hoferio (*Eric Hoffer*), „laimės paieškos yra pagrindinis žmogaus nelaimių šaltinis". Tiek to. Aš ir taip jau nelaimingas. Nelabai turiu ką prarasti.

1 skyrius

NYDERLANDAI

Laimė – tai skaičius

Žmogaus prigimčiai būdinga patirti malonumą stebint malonius dalykus darančius kitus žmones. Tai paaiškina dviejų verslo sričių, pornografijos ir kavinių, populiarumą. Amerikiečiai pirmauja pirmoje srityje, o europiečiams geriau sekasi antroje. Kava ir maistas su tuo beveik nesusiję. Kartą girdėjau apie kavinę Tel Avive, kurioje visiškai atsisakyta bet kokio maisto ir gėrimų: ten klientams padedamos tuščios lėkštės ir puodeliai, tačiau susimokėti reikia iš tikrųjų.

Kavinės – tai teatrai, jose klientai yra ir atlikėjai, ir žiūrovai. Vieną puikią kavinukę susirandu Roterdame, už kvartalo nuo savo viešbučio. Ji didžiulė, bet jauki, prabangi, bet drauge ir aptriušusi. Puikios medinės grindys atrodo metų metus nešveistos. Tai vieta, kurioje ilgas valandas galėtum praleisti siurbčiodamas vieną bokalą alaus, spėju, kad dauguma taip ir daro.

Visi rūko, taigi ir aš prisidegu nedidelį cigarą. Kažkodėl čia mane apima jausmas, jog turiu marias laiko, todėl įsižiūriu į menkiausias smulkmenas. Pastebiu ant baro kėdės sėdinčią moterį, kuri susikėlusi kojas ant laiptų turėklų – jos primena pakeliamąjį tiltą: žmonėms norint praeiti, moteris kojas pakelia, paskui vėl nuleidžia.

Užsisakau alaus *Trapiste*. Jis šiltas. Paprastai šilto alaus nemėgstu, tačiau šis man patinka. Aplinkui girdžiu malonų olandišką klegėjimą. Jis skamba lyg ir pažįstamai, nors niekaip nesuprantu kodėl. Ūmai mano protas nušvinta. Olandų kalba – tarsi atvirkščia anglų. Žinau, nes esu daugybę kartų girdėjęs angliškai kalbant iš kito galo. Neskaitmeniniame amžiuje televizoriaus dydžio juostiniu magnetofonu redaguodavau savo įrašytus reportažus nacionaliniam radijui. Dažnai tekdavo kai kurias atkarpas išklausyti iš antro galo. Dabar, sėdėdamas kavinėje su cigariuku ir bokalu šilto *Trapiste* alaus, svarstau, ar įrašius ką nors kalbant olandiškai ir pasiklausius atbulai skambėtų kaip įprasta anglų kalba.

Jūs, be abejo, jau supratote, kad laikas manęs neverčia skubėti. Turiu jo marias. Bet tokia ir yra europietiškų kavinių esmė: sėdinėti be saiko ir nejausti sąžinės graužimo. Nenuostabu, jog dauguma žymiausių pasaulio filosofų kilę iš Europos. Kiurkso sau kavinėse ir leidžia mintims klaidžioti, kol kokia nors iš esmės nauja filosofijos kryptis – tarkime, egzistencializmas – šauna į galvą. Aš atvykau čia ne naujos filosofijos šakos kurti. Tikrai ne. Darau tai, ką prancūzai vadina *la chasse au bonheur*, kitaip sakant, medžioju laimę.

Kalbant konkrečiau, mano grobis – olandų profesorius, vardu Rutas Venhovenas (*Ruut Veenhoven*), laimės paieškų krikštatėvis. Venhovenas turi tokį dalyką, kurį vadina „Pasauline laimės duombaze“. Ir tai ne pokštas. Venhovenas yra sukaupęs begalę žmonijos žinių apie tai, kas juos daro laimingus, o kas – ne; jis turi ir tai, kas labiausiai domina mane – kokios vietos yra pačios laimingiausios. Jeigu kur nors ir yra laimės žemėlapis arba palaimos atlasas, tai Rutas Venhovenas tikrai apie jį žino.

Nenoromis išeinu iš kavinės ir traukiu vakarieniauti atgal į savo viešbutį. Roterdamas nėra gražus miestas. Pilkas ir nuobodus,

vos kelios vietos, kurias verta apžiūrėti. Vis dėlto vietinių olandų ir imigrantų, daugiausia musulmonų, kratinys pateikia įdomių kontrastų.

Sekso reikmenų parduotuvė *Cleopatra*, kurios vitrinoje puikuojasi visas žvėrynas milžiniškų ir nerimastingai į tikrus organus panašių vibratorių, įsikūrusi vos per vieną kvartalą nuo Pakistano islamo centro. Paskui užuodžiu marihuanos dvelksmą, svaigų olandiškos tolerancijos aromatą. Už poros kvartalų pamatau ant kopėčių užsikorusį vyrą, kuris ant parduotuvės fasado kabina milžinišką geltoną klumpę, o apačioje du vyrai iš Vidurio Rytų sveikinasi dukart pakštelėdami vienas kitam į skruostus. Iš kur jie kilę, tiksliai pasakyti negaliu, bet kai kurie imigrantai atvažiuoja čia iš šalių, kuriose alkoholio vartojimas nelegalus, o moterys vaikšto prisidengusios nuo galvos iki kojų. Naujuosiuose jų namuose legali ir marihuana, ir prostitucija. Nieko keisto, jei ore užuodžiu su kanapių dvelksmu sumišusią įtampą.

Viešbučio valgomasis nedidelis ir jaukus. Olandai su jaukumu puikiai sutaria. Užsisakau šparagų sriubos. Ji skani. Paėmęs tuščią mano lėkštę padavėjas klausia:

– Gal dabar norėtumėte *intercourse**?

– Atsiprašau?

– *Intercourse*. Jeigu norite.

Galvoju sau: oho, kokie tie olandai liberalūs, kol pagaliau susivokiu, kad jis kalba visai ne apie tai. *Inter course*. Žodžiu, apie pertraukėlę tarp patiekalų.

– Taip, – sakau palengvėjusia širdimi. – Mielai.

Taip ir padarau. Pasimėgauju *inter course* tiesiog *Hotel van Walsum* valgomajame. Man labai patinka tokia neskubri vakarienė.

* Bendravimas, lytiniai santykiai (angl.) (čia ir toliau – vertėjos pastabos).

Gurkšnoju alų, spoksau į vieną tašką ir, bendrai paėmus, dykinėju – kol padavėjas atneša keptą lašišą ir leidžia suprasti, kad mano *inter course* jau baigėsi.

Iš ryto sėdu į metro ir važiuoju ieškoti savo Šventojo Gralio – „Pasaulinės laimės duombazės“, arba PLD. Šiaip tarp žodžių „laimė“ ir „duombazė“ ryšio neįžvelgčiau, bet šįkart yra kitaip. Pasaulinė laimės duombazė – tai netikinčiojo atsakas Vatikanui, Mekai, Jeruzalei ir Lasai, kitaip sakant, visi keturi viename. Čia vos spragtelėjęs pele gali atskleisti laimės paslaptis. Paslaptis, pagrįstas ne kokiais efemeriškais apreiškimais dykumoje, o šiuolaikiniu mokslu, paslaptimis, kurios saugomos ne senovės pergamentuose, o kietuosiuose diskuose, ir parašytos ne aramėjų kalba, o mūsų laikų rašmenimis – dvejetainiu šifru.

Nužingsniuoju porą kvartalų nuo metro stoties ir staiga mane užplūsta nusivylimas. Koledžo miestelis, kuriame glaudžiasi PLD, panašesnis į biurų kompleksą negu į laimės centrą, visų žmonijos žinių apie laimę saugyklą. Bandau atsikratyti šio jausmo. Galų gale, ko aš tikėjausi? Ozo miesto burtininko? Vilio Vonkos ir umpų lumpų, kurie bėgioja aplinkui ir apimti ekstazės šūkaloja: „Mes ją radome, mes ją radome. Mes radome laimės paslaptį!“?

Ne, turbūt ne to, ir vis dėlto maniau, kad viskas atrodys ne taip steriliai. Bus daugiau laimės, mažiau duomenų.

Einu tolyn paprastu koridoriumi ir pasibeldžiu į paprastas biuro duris. Vyras, kalbantis su olandišku akcentu, šūkteli man užeiti.

Štai ir jis. Pats Daktaras Gerabūsena. Rutas Venhovenas – tvarkingas, neseniai į septintą dešimtį įkopęs vyras. Jo barzda žilstelėjusi, akys – žaliai mėlynos. Vilki juodai – išvaizda stilinga, ne liguista.

Atrodo lyg ir pažįstamas, ūmai suprantu kodėl: panašus į olandišką Robino Viljamso (*Robin Williams*) kopiją: toks pats energingas, su išdykėliška šypsena. Pašokęs nuo kėdės ištiesia man ranką ir vizitinę kortelę, kurioje parašyta: „Rutas Venhovenas, laimės studijų profesorius."

Jo kabinetas kaip ir bet kurio kito profesoriaus: aplinkui pilna knygų ir įvairiausių popierių, suversta gal ir ne taip labai, bet esu matęs ir tvarkingesnių vietų. Tik niekur nematyti besišypsančio veidelio. Venhovenas įpila man puodelį žaliosios arbatos. Tada tyli ir laukia, ką pasakysiu aš.

O aš nežinau, ką sakyti. Dirbdamas žurnalistu esu ėmęs šimtus interviu. Šnekinau karalius, prezidentus ir ministrus pirmininkus, ką jau kalbėti apie teroristinių organizacijų, tokių kaip *Hezbollah*, vadus. Tačiau sėdėdamas čia, priešais į Robiną Viljamsą panašų geraširdį olandą profesorių, jaučiuosi suglumęs. Dalis manęs, toji, kuri desperatiškai trokšta sielos ramybės, nori šaukti: „Daktare Venhovenai, jūs atlikote skaičiavimus, visą savo profesinį gyvenimą tyrinėjote laimę, prašau duoti jos man. Parodykite tą prakeiktą laimės formulę!"

Bet to nepasakau. Negaliu atsikratyti ilgametės patirties, kuri verčia išlaikyti tam tikrą atstumą su pašnekovu ir niekada, jokiu būdu neatskleisti per daug apie save. Esu tarsi policininkas, laisvu laiku išėjęs pavakarieniauti su šeima, tačiau negalintis nesižvalgyti po restoraną ir neieškoti potencialių užpuolikų.

Tad užuot nusikrovęs naštą nuo sielos, imuosi seno žurnalistų ir moterų, norinčių sušvelninti pasimatymo įtampą, triuko.

„Daktare Venhovenai, – galiausiai sakau, – papasakokite man apie save. Kaip atsidūrėte laimės versle?"

•

Venhovenas atsišlieja kėdėje ir patenkintas ima pasakoti. Gimęs jis dvidešimto amžiaus septintame dešimtmetyje. Visi jo koledžo miestelyje rūkę narkotikus, nešioję marškinėlius su Če Gevaros atvaizdu ir postringavę apie idealią visuomenę. Venhovenas taip pat skendėjęs narkotiniuose dūmuose, tačiau Če Gevaros marškinėlių nevilkėjęs, o „idealios visuomenės“ Rytų bloko šalys jam atrodė stokojančios. Nelinkęs apie šalį spręsti iš jos politinės sistemos jis pamanęs: kodėl gi nesprendus apie ją iš rezultatų? Ar jos piliečiai laimingi? Venhoveno herojus buvo ne Če Gevara, o socialines normas ginčijęs devyniolikto amžiaus britų teisininkas Džeremis Bentamas (*Jeremy Bentham*). Bentamas garsėja tuo, jog laikėsi principo „maksimizuoti laimę taip, kad didžiausias jos kiekis tektų didžiausiam žmonių skaičiui“. Venhovenas mielai būtų nešiojęs marškinėlius su Bentamo atvaizdu, jeigu tik būtų tokius turėjęs.

Venhovenas studijavo sociologiją – mokslo sritį, kuri tuo metu gilinosi vien į sergančias, disfunkcines visuomenes. Jai giminiška disciplina, psichologija, tyrinėjo sutrikusius protus. Tik ne jaunasis Rutas. Jam buvo įdomūs sveiki protai ir laimingos vietos. Vieną dieną, kiek baimindamasis, bet vis tiek ryžtingai jis pasibeldė į savo kuratoriaus duris ir paprašė leidimo patyrinėti laimę. Kuratorius, protingas, solidžios akademinės patirties turintis vyras, tiesiai šviesiai jam liepė užsičiaupti ir niekada daugiau neminėti to žodžio. Laimė – dalykas nerimtas.

Venhovenas išėjo išbartas, tačiau slapčia džiaugėsi. Suprato užčiuopęs kažką svarbaus. Taip ir buvo, nors tuomet jaunasis olandas studentas dar nežinojo, o ir žinoti negalėjo, kad visame pasaulyje mezgasi nauja socialinių mokslų disciplina: laimės studijos. Šiandien Venhovenas sėdi prie vairo mokslo srities, kurios atstovai

kasmet išspausdina šimtus mokslinių straipsnių. Rengiamos laimės konferencijos, leidžiamas paties Venhoveno redaguojamas žurnalas *Journal of Happiness Studies* („Laimės tyrimų žurnalas“). Klermonto magistrantūros universitete Kalifornijoje dabar studentai gali įgyti pozityviosios, t. y. laimės, psichologijos magistro ir daktaro laipsnį.

Kai kurie Venhoveno kolegos vis dar palaiko jo kuratorių, nes yra įsitikinę, kad laimės tyrinėjimai nepagrįsti ir kvaili. Tačiau jo paties ignoruoti nebegali. Apie šio mokslininko tyrimus žino visi, jis cituojamas žurnaluose, o akademiniame pasaulyje tai labai svarbu.

Pamąstymai apie laimę, žinoma, jokia naujiena. Senovės graikai ir romėnai apie tai net labai daug mąstė. Aristotelis, Platonas, Epikūras ir kiti išminčiai prakaitavo prie amžinųjų klausimų. Kas yra geras gyvenimas? Ar malonumas yra tas pats kas laimė? Kada išrasime vandentiekį namuose?

Vėliau prie graikų ir romėnų prisijungė kiti, tai buvo blyškiaveidžiai vyrai iš gerokai šiauresnių teritorijų, be saiko sėdinėjantys kavinėse ir kontempliuojantys neišsprendžiamus galvosūkius. Tokie vyrai kaip Kantas, Šopenhaueris, Milas, Nyčė, o vėliau ir Laris Deividas (*Larry David*). Jie taip pat turėjo daug ką pasakyti apie laimę.

Reikia nepamiršti ir religijos. Kas ji, jeigu ne vedlys į laimę? Kiekvienas tikėjimas savo sekėjams siūlo būdus ją pasiekti, nesvarbu, šiame ar kitame gyvenime, nesvarbu, per nuolankumą, meditaciją, atsidavimą, o jeigu jau taip nutiko, kad esate žydas arba katalikas – per kaltę.

Gal šie būdai ir padėdavo, gal net leisdavo patirti nušvitimą, vis dėlto tai nebuvo mokslas. Tik varganos nuomonės apie laimę. Gal tos nuomonės ir pagrįstos patirtimi, bet vis tiek yra tik nuomonės, o šiuolaikiniame pasaulyje nuomones mes vertiname menkai, na, galbūt išskyrus savąją, ir tai ne visada. Ne, mes vertiname ir dėmesį kreipiame į tiksliuosius mokslus, o jeigu jie neduoda atsakymo – tada į socialinius. Labiausiai mums patinka išsamūs tyrimai. Žiniasklaidos atstovai instinktyviai jaučia, jog geriausias būdas pasiekti klausytojų ausis yra trys žodžiai: „Naujausiais tyrimais nustatyta..." Ir nelabai svarbu, kas bus toliau. Naujausiais tyrimais nustatyta, kad vynas jums naudingas arba kad jis jus žudo. Naujausiais tyrimais nustatyta, kad namų darbai bukina smegenis arba jas tobulina. Ypač mėgstame tuos tyrimus, kurie pateisina mūsų ydas, pavyzdžiui: „Naujausiais tyrimais nustatyta, kad žmonės, kurių darbo stalas netvarkingas, yra protingesni", arba „Naujausiais tyrimais nustatyta, kad kasdienis dujų kaupimasis žarnyne susijęs su ilgesne gyvenimo trukme."

Taip, norint, kad į naująjį mokslą apie laimę būtų žiūrima rimtai, reikia atlikti tyrimų. Bet visų pirma reikia žodyno, rimto žargono. Žodis „laimė" netinka. Skamba pernelyg paviršutiniškai, pernelyg suprantamai. Tai negerai. Taigi mokslininkai sugalvojo kai ką neįtikėtina: „subjektyvi gerovė". Tobula. Ne tik daug skiemenų, frazė beveik nesuvokiama nespecialistui, bet ją galima paversti ir dar miglotesne santrumpa SWB*. Iki šiol norėdami rasti naujausių tyrimų apie laimę, *Google* paieškoje turite suvesti SWB, o ne „laimė". Toliau rutuliojosi kitos žargono dėlionės dalys: „pozityvus patyrimas" – kai kas nors jaučiasi gerai, „neigiamas patyrimas" – teisingai atspėjote – kai kas nors jaučiasi blogai.

* *SWB – subjective well-being* (angl.).

Naujajam mokslui apie laimę dar reikėjo ir duomenų. Skaičių. Koks gi mokslas be skaičių, pageidautina – didelių, su daug skaitmenų po kablelio. Kaip mokslininkai tuos skaičius gauna? Ogi viską matuodami.

Deja. Iškilo milžiniška kliūtis. Kaip išmatuoti laimę? Laimė – tai juk jausmas, nuotaika, požiūris į gyvenimą. Laimės pamatuoti neįmanoma.

O gal įmanoma? Ajovos universiteto neuromokslininkai nustatė, kokios smegenų sritys susijusios su gera, o kokios su bloga nuotaika. Jie prijungdavo savo tiriamuosius (paprastai pinigų stokojančius koledžo studentus) prie magnetinio rezonanso aparatų ir rodydavo įvairius paveikslėlius. Žiūrint į malonius paveikslėlius (kaimiškus kraštovaizdžius, žaidžiančius delfinus) suaktyvėdavo prieškaktinė smegenų žievė.

Matant nemalonius vaizdus (nafta suteptą paukštį arba negyvą kareivį sužalotu veidu) suaktyvėdavo primityvesnės smegenų sritys. Kitais žodžiais tariant, malonūs jausmai atsispindi vėliausiai išsivyscčiusiose smegenų srityse. Kyla intriguojantis klausimas: ar mes, žvelgiant per evoliucijos (o gal ir asmeninę) prizmę, slenkame laimės link?

Mokslininkai bandė ir kitaip išmatuoti laimę: tyrė streso hormonus, širdies aktyvumą ir tai, kas vadinama „veido kodavimu“ – skaičiavo, tarkime, kiek kartų tiriamieji nusišypso. Visi šie metodai yra daug žadantys ir vieną dieną mokslininkai tikrai galės pamatuoti jūsų laimę, kaip gydytojas pamatuoja temperatūrą.

Vis dėlto dabar laimė dažniausiai matuojama ne tokiais moderniais ir, geriau pagalvojus, gana akivaizdžiais būdais. Klausiama žmonių, kokie laimingi šie jaučiasi. Rimtai. „Atsižvelgus į visas aplinkybes, koks laimingas jautėtės pastaruoju metu?“ Maždaug

tokį klausimą tyrėjai pateikdavo žmonėms visame pasaulyje pastaruosius keturis dešimtmečius.

Rutas Venhovenas su kolegomis tvirtina, kad atsakymai itin tikslūs. „Gali sirgti ir apie tai nežinoti, – sako man Venhovenas, – bet negali būti laimingas ir to nežinoti. Taip jau yra, jog jeigu esi laimingas, tai žinai."

Galbūt, bet nereikėtų nuvertinti žmonių saviapgaulės gebėjimų. Ar iš tiesų mes gebame įvertinti savo laimę? Pamenu, kai man buvo septyniolika, nuoširdžiai maniau esąs laimingas ir patenkintas, o visas pasaulis lai eina velniop. Žvelgdamas atgal suprantu, kad buvau gerokai persirūkęs žolės. O dar tas alus. Jei gerai prisimenu.

Kitas greičio ribojimo kalnelis kelyje į laimę: visi žmonės skirtingai ją apibrėžia. Jums laimė gali būti visai kas kita nei man. Mano mėgstamiausias laimės apibrėžimas susidėliojo nelaimingo žmogaus, kurio vardas Nojus Vebsteris (*Noah Webster*), galvoje. Rašydamas pirmąjį amerikietišką žodyną 1825 metais jis laimę apibrėžė kaip „malonius pojūčius, kylančius iš pasitenkinimo kuo nors geru". Tai viską pasako. „Malonūs pojūčiai" perša mintį, kad laimė yra jausmas. Hedonistai paklaiktų iš džiaugsmo. „Pasitenkinimas" pakiša užuominą, jog laimė – daugiau nei vien gyvuliškas malonumas. Pasitenkinimas kuo? Kuo nors „geru" – manau, šį žodį Vebsteriui reikėjo rašyti iš didžiosios raidės. Kuo nors Geru. Mes norime jaustis gerai, tačiau dėl teisingų priežasčių. Aristotelis tai būtų palaiminęs. „Laimė – dorybinga sielos veikla", – tvirtino jis. Kitaip sakant, dorybingas gyvenimas yra laimingas gyvenimas.

Mes, žmonės, esame pastarųjų penkių minučių būtybės. Vieno tyrimo dalyviai, kelios minutės iki testo apie laimę ant šaligatvio radę dešimties centų monetą, tvirtino apskritai esantys labiau patenkinti gyvenimu už tuos, kurie monetos nerado. Šią žmogiškosios

prigimties keistenybę mokslininkai mėgino suvokti taikydami patirties fiksavimo metodą. Prisirišdavo prie savęs delninį kompiuterį primenantį prietaisėlį ir baksnodavo jį daugybę kartų per dieną. Ar dabar jaučiatės laimingas? O dabar? Koją pakiša stebėtojo efektas. Jau vien tai, kad stebime, skatina tai, ką stebime. Kitais žodžiais tariant, tas baksnojimas savaime gali sukelti žmogui laimės pojūtį.

Be to, dauguma žmonių pasauliui nori atrodyti laimingesni. Tai paaiškina, kodėl laimingumo rodikliai būna aukštesni, kai apklausa atliekama akis į akį, negu tada, kai prašoma užpildyti paštu siunčiamas anketas. O jeigu klausėjas yra priešingos lyties atstovas, laimės rodikliai dar aukštesni. Instinktyviai suvokiame, kad laimė – seksualu.

Tačiau laimės tyrinėtojai lengvai apsigina. Pirma, apklaustųjų atsakymai laikui bėgant nesikeičia. Be to, atsakymus mokslininkams patvirtina, tarkime, apklaustųjų draugai arba giminaičiai. „Ar Džo jums atrodo laimingas žmogus?“ Pasirodo, aplinkiniai mūsų laimę suvokia labai panašiai kaip mes patys. Taip mokslininkai matuoja ir intelekto koeficientą, požiūrį į rasizmą, kitus subjektyvius dalykus. Tai kodėl taip negalima matuoti laimės? Be to, kaip rašė laimės tyrinėjimų grandas Mihalas Čiksentmihalis (*Mihály Csíkszentmihalyi*): „Kai žmogus sako esąs „gana laimingas“, negalima nekreipti dėmesio į jo žodžius arba nuspręsti, kad jis nori pasakyti visai priešingai.“

Tad jeigu šiuos laimės tyrinėjimus laikysime pagrįstai tiksliais, ką jie rodo? Kas yra laimingas? Ir kaip man tokiu tapti? Štai dabar ateina Ruto Venhoveno duombazės eilė.

Venhovenas nusiveda mane į kabinetą, kuris toks pat beveidis ir besielis kaip visas koledžo miestelis. Čia stovi pustuzinis kompiuterių. Juos prižiūri nedidelis PLD kolektyvas, dauguma jų savano-

riai, bet nė vienas neatrodo labai laimingas. Stengiuosi nesureikšminti šio neatitikimo – net ir antsvorio turintis gydytojas gali duoti puikių patarimų, kaip treniruotis ir kokios dietos laikytis.

Stabteliu norėdamas pajusti akimirkos svarbą. Šiuose kompiuteriuose, tiesiai priešais mane, yra sukauptos visos žmonijos žinios apie laimę. Dešimtmečius faktiškai ignoravę šią temą, socialinių mokslų specialistai dabar stengiasi atsigriebti už prarastą laiką ir neįtikėtinais tempais kepa mokslinius straipsnius. Galima sakyti, kad laimė – tai nauja mada.

Tyrimų duomenys akivaizdūs ir prieštaraujantys nuojautai, tikėtini ir netikėti. Daugeliu atvejų jie tik patvirtina didžiųjų senovės mąstytojų idėjas, tarsi senovės graikams dar reikėtų patvirtinimo. Štai keli atradimai, kuriuos pateikiu visai atsitiktine tvarka.

Ekstravertai laimingesni už introvertus, optimistai laimingesni už pesimistus; susituokę žmonės laimingesni už vienišius, nors vaikų turintys žmonės ir nėra laimingesni už bevaikius; respublikonai laimingesni už demokratus; religines apeigas praktikuojantys žmonės laimingesni už nepraktikuojančius; mokslo laipsnį turintieji laimingesni už jo neturinčius, bet aukštesnį laipsnį įgiję žmonės yra ne tokie laimingi, kaip turintys tik bakalaurą; aktyvų seksualinį gyvenimą gyvenantys žmonės laimingesni už jo negyvenančius; vyrai ir moterys laimingi vienodai, nors moterų emocijų spektras ir platesnis; meilės romanas suteiks laimės, tačiau ši nekompensuos nemalonių išgyvenimų, kuriuos patirsite, kai apie jį sužinojęs sutuoktinis jus paliks; mažiausiai laimingi žmonės jaučiasi važiuodami į darbą; užsiėmę žmonės laimingesni už tuos, kurie neturi ką veikti; turtingi žmonės laimingesni už vargšus, tačiau ne taip jau labai.

Ir ką mums dabar daryti su šiais atradimais? Susituokti, tačiau likti be vaikų? Pradėti reguliariai lankytis bažnyčioje? Mesti

doktorantūros studijas? Neskubėkite. Mokslininkams sunkiai sekasi išnarplioti klausimą, kurį jie vadina „atvirkštiniu priežastingumu“, o mes vadiname vištos ir kiaušinio problema. Pavyzdžiui, ar sveiki žmonės laimingesni už nesveikus, ar laimingi žmonės tiesiog yra sveikesni? Susituokę žmonės laimingi, o gal laimingi žmonės dažniau susituokia? Sunku atsakyti. Atvirkštinis priežastingumas tarsi piktoji dvasia prikrečia pokštų atliekant daugelį tyrimų.

O man įdomu sužinoti, ne kas tokie yra laimingi, bet kur jie laimingi ir kodėl. Išgirdęs tokį mano klausimą Venhovenas atsidūsta ir pripila dar vieną puodelį arbatos. Čia skaičiavimai darosi dar sudėtingesni. Ar tikrai galime pasakyti, kuriose šalyse kurie žmonės yra laimingesni už kitus? Ar tik mano laimingiausių pasaulio vietų paieškos nesibaigė dar neprasidėjusios?

Visos kultūros turi žodį laimei nusakyti, kai kurios iš jų tų žodžių turi daug. Tik ar anglų kalbos žodis *happiness* reiškia tą patį, ką prancūzų *bonheur*, ispanų *felicidad* arba arabų *sahaada?* Kitais žodžiais tariant, ar laimę galima išversti? Štai keli įrodymai, kad galima. Šveicarų laimės rezultatai vienodi, nepriklausomai nuo to, ar anketą jie pildė prancūzų, vokiečių ar italų kalba (visos trys – pagrindinės šalies kalbos).

Visose kultūrose laimė vertinama, tačiau nevienodai. Rytų Azijos šalys harmoniją ir įsipareigojimų visuomenei vykdymą iškelia aukščiau už asmeninį pasitenkinimą; galbūt neatsitiktinai šių šalių gyventojų laimės lygis žemesnis, tai vadinama Rytų Azijos laimės spraga ir man truputį primena Didįjį Kinijos kanjoną. O kur dar polinkis padaryti gerą įspūdį. Kelia rūpesčių tikimybė, kad žmonės į klausimus apie laimę atsako ne iš širdies, o taip, kaip priimta jų visuomenėje. Pavyzdžiui, japonai, garsėjantys kuklumu, bijo išsišokti; be to, nors yra gana turtingi, labai laimingi nesijau-

čia. Daug metų gyvenau Japonijoje, bet taip ir nepripratau, kad japonės juokiasi ir šypsosi prisidengusios burną, tarsi gėdytųsi savo džiaugsmo.

O štai mes, amerikiečiai, laime puikuojamės, mus veikiausiai būtų galima apkaltinti tuo, kad, norėdami padaryti įspūdį, savo pasitenkinimą išpučiame. Štai ką Jungtinėse Valstijose gyvenantis Lenkijos pilietis sakė rašytojai Laurai Klos Sokol (*Laura Klos Sokol*) apie amerikiečius: „Kai amerikietis tvirtina, kad buvo puiku, žinau – buvo gerai. Kai tikina, kad buvo gerai, suprantu, jog neblogai. O kai sako, kad neblogai, tada man aišku – nieko gero.“

Užduotis laukia nelengva. Laimės atlase, jeigu toks apskritai egzistuoja, susigaudyti bus nelengva. Visai kaip sulamdytame žemėlapyje, kurį laikome automobilio daiktadėžėje. Tačiau aš buvau ryžtingai nusiteikęs nerti pirmyn ir neabejojau: gal ir sunku įžvelgti skirtingų šalių laimės atspalvius, vis dėlto įmanoma suprasti, kad vienos šalys yra laimingesnės už kitas.

Venhovenas leidžia man laisvai naudotis jo duomenų baze ir palinki sėkmės, tačiau iškart perspėja: „Jums gali nepatikti tai, ką čia rasite.“

„Ką turite galvoje?“

Tada jis paaiškina, kad laimingiausios vietos nebūtinai atitinka mūsų išankstines nuostatas. Kai kurios laimingiausios pasaulio šalys, pavyzdžiui, Islandija arba Danija, yra labai homogeniškos ir į šipulius triuškina amerikiečių įsitikinimą, kad jėga ir laimė slypi įvairovėje.

Vienas nesenas Venhoveno atradimas gerokai nusmukdė jo populiarumą tarp kolegų sociologų. Jis išsiaiškino, kad pagal pajamų

pasiskirstymą negalima nustatyti laimingumo lygio. Šalys, kuriose atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų labai didelis, yra ne mažiau laimingos už tas, kuriose pajamos pasiskirsčiusios tolygiau. O kartais netgi laimingesnės.

„Mano kolegų tai nėmaž nedžiugina, – aiškina Venhovenas. – Nelygybė sociologijos fakultete – labai rimtas dalykas. Ji – daugybės mokslinių pasiekimų pagrindas."

Aš mandagiai išklausau informaciją, bet esu įsitikinęs, kad jis perdeda manęs tykančius pavojus. Klystu. Laimingiausių pasaulio vietų paieškos bet ką gali padaryti labai nelaimingą – ar bent jau įvaryti siaubingą galvos skausmą. Kaskart spragtelėjęs pele susiduriu su paslaptimis ir akivaizdžiomis prieštaromis. Štai pavyzdys: daugumoje laimingiausių pasaulio šalių savižudybių rodikliai taip pat aukšti. Ir dar vienas: žmonės, praktikuojantys religiją, yra laimingesni už kitus, tačiau laimingiausios pasaulio tautos – pasaulietiškos. O Jungtinės Valstijos, turtingiausia ir galingiausia šalis pasaulyje, pasirodo, toli gražu nėra laimės šventovė. Daugelis pasaulio tautų laimingesnės už mus.

Mano dienos Roterdame virsta malonia rutina. Papusryčiauju viešbutyje, dar kiek pasimėgauju *inter course*, tada metro važiuoju į Pasaulinę laimės duombazę. Ten naršau, tarp straipsnių ir kitų duomenų ieškodamas to nesurandamo laimės atlaso. Vakarais einu į savo kavinę (niekaip neįsimenu jos pavadinimo), geriu šiltą alų, rūkau cigariukus ir mintiju apie laimės prigimtį. Šioje rutinoje labai daug apmąstymų, dideli svaiginimosi mastai ir labai mažai tikro darbo. Kitais žodžiai tariant, labai europietiška kasdienybė. Darausi visai kaip vietinis.

Pats nežinau kodėl, bet nusprendžiu pradėti nuo laimės kopėčių apačios ir kilti į viršų. Kurios šalys pačios nelaimingiausios? Nenuostabu, kad į šią kategoriją patenka dauguma Afrikos valstybių. Tanzanija, Ruanda ir Zimbabvė – kone pačiame laimės šulinio dugne. Kelios Afrikos valstybės, tokios kaip Gana, sugebėjo gauti vidutinius vertinimo balus, bet tai ir viskas. Priežastys atrodo akivaizdžios. Žiaurus skurdas laimės neprideda. Mitas apie laimingus taurius laukinius ir tėra mitas. Jeigu nepatenkinti mūsų baziniai poreikiai, laimingi nebūsime.

Labai įdomu, nes atrandu dar vieną grupę tautų, kurios įstrigusios laimės spektro apačioje – tai buvusios Sovietų Sąjungos respublikos: Baltarusija, Moldova, Ukraina, Uzbekistanas ir daugelis kitų.

Ar demokratinės santvarkos šalys laimingesnės nei tos, kuriose vyrauja diktatūra? Nebūtinai. Dauguma tų Sovietų Sąjungos respublikų buvo neva demokratinės, be to, dabar jos vienareikšmiškai laisvesnės nei anais laikais, vis dėlto jų laimės rodikliai nuo Sovietų Sąjungos subyrėjimo tik krito. Ronas Inglehartas (*Ron Inglehart*), Mičigano universiteto profesorius, didžiąją dalį savo profesinės veiklos paskyrė demokratijos ir laimės ryšio studijoms. Jis įsitikinęs, kad priežastingumas čia atvirkščias: ne demokratija skatina laimę, o laimingos vietos linkusios į demokratiją – žinoma, Irakui tai nieko gera nežada.

O kaipgi tie šilti ir saulėti kraštai, atogrąžų rojaus kampeliai, kuriuos mes siejame su laime ir mokame didelius pinigus, kad galėtume ten paatostogauti? Pasirodo, ne tiek jau daug ten tos laimės. Fidžis, Taitis ir Bahamos priklauso vidutinių laimės platumų regionui. Laimingos šalys dažniausiai išsidėsčiusios nuosaikaus klimato zonose, o kai kuriose pačiose laimingiausiose – pavyzdžiui, Islandijoje – ir visai šalta.

Norite tikėkite, norite ne, bet dauguma žmonių pasaulyje sako esantys laimingi. Beveik visų šalių rezultatai dešimties balų skalėje svyruoja tarp penkių ir aštuonių. Yra kelios išimtys: surūgėliai moldavai nuolat surenka tik apie 4,5 balo, o Dominikos Respublikos piliečiai trumpą laikotarpį 1962 metais sugebėjo surinkti vos 1,6 balo – tai buvo pats žemiausias rodmuo visoje planetoje. Bet, kaip minėjau, tai retos išimtys. Didžioji dalis pasaulio – laiminga.

Kodėl tai taip stebina? Mano nuomone, kaltinti reikia dvi kategorijas žmonių: žurnalistus ir filosofus. Žiniasklaida, kuriai (atsiprašau) priklausau ir aš pats, paprastai pateikia tik blogas naujienas: apie karą, badą, naujausias Holivudo porų skyrybas. Nenoriu menkinti pasaulio tragedijų, Dievas mato, didžiąją savo gyvenimo dalį iš jų ir gyvenau, tačiau mes, žurnalistai, piešiame iškreiptą vaizdą.

Vis dėlto tikrieji kaltininkai yra filosofai – paniurėliai baltieji europiečiai. Jie visi buvo linkę vilkėti juodai, per daug rūkyti, jiems sunkiai sekdavosi susirasti panelę. Todėl sėdinėdavo sau vieni kavinėse, mąstydavo apie Visatą ir – o stebukle! – nuspręsdavo, kad tai nelaiminga vieta. Žinoma, taip ir yra. Tiksliau, taip būna, jeigu esi vienišius niūra, išblyškęs baltaodis. Laimingi, tarkim, aštuonioliktojo amžiaus Heidelbergo žmonės labai stengėsi būti laimingi, jie nerašė ilgų padrikų diatribių*, skirtų kankinti dar negimusius būsimus koledžo studentus iš Blumingtono, kurie, norėdami gauti diplomą, privalės išlaikyti Filosofijos įvado egzaminą.

Iš visų blogiausias buvo Froidas. Niūra filosofu jo gal ir nepavadinsi, tačiau jis labai prisidėjo formuojant mūsų požiūrį į laimę. Kartą pasakė: „Žmogaus laimės nebuvo Kūrėjo planuose." Tai reikšmingas posakis, ypač kai nuskambėjo iš lūpų žmogaus, kurio idė-

* Diatribė – griežta kalba arba literatūros kūrinys, kuriuo kas nors kritikuojama arba prieš ką nors protestuojama.

jos davė pradžią mūsų psichikos sveikatos sistemai. Įsivaizduokite, jeigu amžių sandūroje koks nors Vienos gydytojas būtų pareiškęs: „Žmogaus kūno sveikatos nebuvo Kūrėjo planuose." Veikiausiai būtume jį kur nors uždarę arba bent jau atėmę gydytojo licenciją. Jo idėjomis tikrai negrįstume visos sveikatos sistemos. O su Froidu kaip tik taip ir nutiko.

Nejaugi dauguma žmonių laimingi? Kažkodėl sunku patikėti. Aš esu žmogus, tačiau labai laimingas nesijaučiu. Tai verčia mane susimąstyti: kur aš atsiduriu Venhoveno duomenų apie laimę sistemoje? Nuoširdžiai (kitaip kam apskritai vargintis ir visa tai rašyti) duočiau šešis balus. Vadinasi, esu gerokai nelaimingesnis už kitus amerikiečius, užtai, pasak PLD, kaip namuose jausčiausi Kroatijoje.

Esu linkęs sutikti su lingviste ir bičiule pikčiurna Ana Verzbicka (*Anna Wierzbicka*), kuri, susidūrusi su teiginiu, jog dauguma pasaulio žmonių pagrįstai jaučiasi laimingi, uždavė vieną paprastą klausimą: „Kas *yra* tie, kaip teigiama, laimingi žmonės?"

Tikrai, kas jie tokie? Man jau skauda galvą. Ar mano misija surasti laimingiausias žemės vietas – bergždžia? Tada pastebiu, kad vienos šalies laimės rezultatai nuolat aukšti – ji nepirmauja, bet yra netoli lyderių. Tai šalis, kurioje šiuo metu svečiuojuosi.

Sugrįžtu į kavinę, užsisakau alaus ir mąstau apie olandišką laimę. Kodėl Nyderlandai, plokščia ir niekuo per daug nepasižyminti šalis, tokia laiminga? Pirmiausia, olandai yra europiečiai, vadinasi, jiems nereikia jaudintis, kad praras sveikatos draudimą arba darbą. Jais pasirūpins valstybė. Kasmet olandai gauna nesuvokiamai daug savaičių atostogų ir, kaip europiečiai, natūraliai jaučia pareigą iš aukšto žvelgti į amerikiečius. Ar pasitenkinimas savimi teikia jiems laimės, svarstau gurkšnodamas *Trapiste* alų. Ne, tai kažkas kita.

Tolerancija! Olandai – tauta, kuriai perspėjimas „nesikėsink į mano laisvę" nėra tušti žodžiai. Šalis, kurioje, regis, visi suaugusieji kažkur išvykę, o tvarką prižiūri paaugliai. Ir ne tik savaitgaliais. Visą laiką. Olandai toleruoja viską, netgi netoleranciją. Kelis pastaruosius dešimtmečius jie išskėstomis rankomis kvietė imigrantus iš viso pasaulio, net iš tų šalių, kurios netoleruoja religinės laisvės, dirbančių, vairuojančių, veidų neprisidengusių moterų ir panašiai. Kaip parodė musulmonų ekstremistų įvykdyta filmų kūrėjo Teo Van Gogo (*Theo van Gogh*) žmogžudystė, olandams jų tolerancija brangiai kainavo. Tačiau Venhoveno tyrimai rodo, kad tolerantiški žmonės linkę būti laimingi.

Kaip iš tikrųjų kasdienybėje atrodo toji olandiška tolerancija? Į galvą šauna trys dalykai: narkotikai, prostitucija ir dviračiai. Olandijoje visos trys veiklos legalios. Visos trys lengvai gali padaryti žmogų laimingą, žinoma, jeigu imamasi tam tikrų atsargumo priemonių. Pavyzdžiui, važiuojant dviračiu dėvimas šalmas.

Turiu ištirti vieną šių veiklų iš arčiau, kad prisikasčiau iki pat olandiškos laimės šerdies. Tik kurią? Dviračius būtų verta išbandyti, Dievas mato, olandai savo dviračius myli, bet lauke vėsoka, per šalta sėsti ant dviračio. Prostitucija? Šiuo atveju veiksmas paprastai vyksta viduje, taigi oras būtų ne kliūtis. Tai tikrai suteikia laimės kai kuriems žmonėms. Tik va, ką pasakytų mano žmona. Iki tam tikros ribos ji rėmė mano laimės paieškas, tačiau širdyje jaučiu, kad pasinaudojęs olandų prostitutės paslaugomis jau peržengčiau ribą.

Taigi lieka tik narkotikai. Lengvi narkotikai, tokie kaip marihuana ir hašišas, Olandijoje legalūs. Jais prekiauja kavinės, kurios iš tiesų visai ne kavinės, o narkotikų irštvos. Vis dėlto „kavinė" skamba kur kas oriau už „narkotikų irštvą".

Bet nuo ko man pradėti? Pasirinkimas didžiulis. Roterdame, regis, kas trečia ar ketvirta vitrina – „kavinė“. Akį patraukia *Sky High**, tačiau pavadinimas atrodo pernelyg... akivaizdus. Kitos per daug modernios. Nesisvaiginau nuo trečio kurso koledže. Visai nenoriu apsikvailinti.

O tada pastebiu ją. *Alfa Blondie Coffee Shop*. Tobula. Negana to, kad pavadinimui tiesiog neįmanoma atsispirti, joje yra ir ventiliacija – atviras langas, o tai neabejotinai didelis privalumas. Paspaudžiu skambutį ir siaurais laiptais pakylu į viršų. Viduje stovi stalo futbolo įranga, šaldytuvas, prikimštas fantos ir kokakolos, daugybė *Snickers, M & M's* – be abejo, užkandžiams. Nustembu šioje kavinėje išvydęs tikrą kavos aparatą, tačiau jis atrodo mėnesių mėnesius nenaudotas. Butaforinis, nusprendžiu.

Skamba prasta aštunto dešimtmečio muzika, truputį per garsiai. Ant vienos sienos pastebiu paveikslą, kuris atrodo lyg nutapytas talentingo šeštoko. Fone – ką tik į medį įsirėžęs automobilis ir link horizonto nusidriekusios stabdymo žymės. Apačioje parašyta: „Kai kurie keliai egzistuoja tik apsvaigusiuose protuose.“ Nesu tikras, ar tai įspėjimas dėl tų kelių, ar skatinimas juos išmėginti.

Visi čia panašūs į nuolatinius klientus, išskyrus, žinoma, mane. Akimirksniu persikeliu į savo koledžo laikų bendrabučio kambarį Naujajame Džersyje. Stengiuosi atrodyti kietas ir pritapti, tačiau beviltiškai nesiseka.

Gelsvaodis vyriškis prieina prie manęs ir laužyta anglų kalba išdėsto meniu. Šiandien jie siūlo tailandietiškos marihuanos, sako jis taip, tarsi kalbėtų apie dienos sriubą, ir dviejų rūšių hašišo: marokietiško ir afganistanietiško.

* Aukštai, ligi dangaus (angl.).

Esu sutrikęs. Todėl elgiuosi taip, kaip visada, kai pasirinkimas atrodo pernelyg platus. Prašau padavėjo rekomendacijos.

„Norėtumėte stipresnio ar švelnesnio?" – teiraujasi jis.

„Švelnesnio."

„Tada aš nedvejodamas rinkčiausi marokietišką."

Paduodu jam penkių eurų banknotą (apie šešis dolerius), o jis man – maišiuką su kreiduota rudos spalvos plokštele, didumo sulig pašto ženklu. Neturiu nė menkiausio supratimo, ką su ja daryti.

Vieną akimirką jau noriu skambinti senajam bendrabučio kambario draugui Rasčiui Fiškindui (*Rusty Fishkind*). Rastis tikrai žinotų, ką daryti. Jis visada buvo iš tų kietųjų. Bongą* valdė taip pat virtuoziškai kaip Jo-Jo Ma (*Yo-Yo Ma*) – violončelę. Esu tikras, dabar Rastis – korporacijos teisininkas, gyvenantis priemiestyje ir auginantis keturis vaikus, bet kertu lažybų, jis žinotų, ką daryti su šia plytele marokietiško hašišo.

Lyg tyčia pragysta Linda Ronstadt: *You're no good, you're no good, baby, you're no good***.

Akimirką knieti tiesiog nuryti hašišą ir užsigerti pepsikola, bet geriau pamąstęs persigalvoju ir čiupinėju jį stengdamasis atrodyti kuo bejėgiškesnis, o šitaip susiklosčius aplinkybėms tai nutinka savaime. Galiausiai manęs pasigaili barzdotas vyras odiniu švarku. Netaręs nė žodžio jis paima hašišą ir sutrupina pirštais kaip kokį fetos sūrį. Tada išsivynioja cigaretę, paprastų paprasčiausią cigaretę, ir įberia į ją hašišo. Mikliai papurtęs, palaižęs ir patapšnojęs įduoda man, dabar jau pagerintą hašišu.

Padėkojęs prisidegu.

* Vandens pypkė.
** Tu niekam tikęs, tu niekam tikęs, vaikeli, tu niekam tikęs.

Kelios pastabos. Visų pirma – marokietiškąjį rekomenduoju. Tikrai malonus dūmas. Antra, mažų mažiausiai pusę smagumo darant ką nors nelegaliai sudaro nelegalumas, o ne pati veikla. Kitaip sakant, legaliai rūkyti hašišą Roterdame nė iš tolo nėra taip smagu, kaip tą patį daryti nelegaliai savo koledžo bendrabučio kambaryje su Rasčiu Fiškindu, žinant, kad bet kurią akimirką tave gali sučiupti.

Tačiau jaučiuosi gerai. Nieko neskauda. Marokietiškajam pasiekus mano smegenų žievės ląsteles svarstau: o jeigu tokios būsenos ir likčiau? Argi nebūčiau laimingas? Savo laimingiausių pasaulio vietų paieškas galėčiau ir baigti Roterdame, *Alpha Blondie Coffee Shop*. Galbūt čia yra laimingiausia vieta žemėje.

Filosofas Robertas Nozikas (*Robert Nozick*) šiuo klausimu turėjo ką pasakyti. Ne apie *Alpha Blondie*, kurioje vargu ar lankėsi, ir ne apie marokietiškąjį hašišą, kurio jis gal rūkė, o gal ir ne. Tačiau Nozikas daug ir įtemptai mąstė apie ryšį tarp hedonizmo ir laimės. Kartą jis išgalvojo sudėtingą eksperimentą ir pavadino „Patirties mašina“.

Įsivaizduokite, kokie nors „superduper neuropsichologai“ surado būdą stimuliuoti žmogaus smegenis taip, kad sukeltų malonių potyrių. Tas būdas visiškai saugus, veikia kuo puikiausiai ir nekenkia jūsų sveikatai. Visą likusį gyvenimą jūs jaustumėte nepaliaujamą malonumą. Ar to norėtumėte? Ar jungtumėtės prie Patirties mašinos?

Jeigu ne, svarstė Nozikas, tai ką tik įrodėte, jog gyvenime yra ir svarbesnių dalykų už malonumą. Savo laimę mes norime pasiekti, ne vien ja mėgautis. Galbūt netgi norime pabūti nelaimingi ar bent turėti galimybę būti nelaimingi, kad galėtume tikrai įvertinti laimę.

Deja, turiu pritarti Nozikui. Ir aš nesijungčiau prie Patirties mašinos, taigi nesikraustysiu gyventi ir į *Alfa Blondie Coffee Shop*. O gaila. Ar jau minėjau, koks malonus tas marokietiškas hašišas?

Kitą rytą, kai mano protas jau išsivadavęs iš marokietiškojo kvaišalo, kaip ir kasdien, nuvykstu į PLD. Apie savo mažutį eksperimentą užsimenu Venhovenui. Jis, be abejo, mane palaiko. Tiesą pasakius, kai pirmą kartą užsiminiau, kad Jungtinėse Valstijose būčiau areštuotas už daugelį dalykų, kuriais olandai nuolat džiausiasi (pavyzdžiui, už prostituciją ir narkotikus), jis gudriai nusišypsojo ir atsakė: „Žinau. Mėgaukitės."

Venhovenas tvirtina, jog duombazė gali pateikti kelis atsakymus į seną kaip pasaulis klausimą, ar malonumas yra tas pats kas laimė. Šiek tiek paklaidžiojęs skaitmeninėje erdvėje galiausiai randu paties Venhoveno rašytą straipsnį. Jis vadinasi „Hedonizmas ir laimė". Perskaitau santrauką.

„Ryšį tarp laimės ir stimuliantų vartojimo galima pavaizduoti apverstą U raidę primenančia kreive. Abstinentai ir girtuokliai yra mažiau laimingi už tuos, kurie vartoja saikingai." Kitais žodžiais tariant, kaip prieš kelis tūkstančius metų mokė senovės graikai, viską reikia daryti su saiku. Skaitau toliau ir sužinau, kad „atlikus kelis tyrimus nustatytos teigiamos koreliacijos tarp liberalaus požiūrio į seksą ir asmeninės laimės". Turbūt šie laimingi liberalai – ne tie patys laimingieji, reguliariai lankantys bažnyčią. Kalbant apie narkotikus, tai 1995 metais atliktas tyrimas įrodė, kad (nieko keista) stipriųjų narkotikų vartojimas laikui bėgant mažina žmogaus laimę. O kaip dėl lengvųjų narkotikų, tarkime, hašišo? Pasirodo, ši sritis mažai tyrinėta.

Tik pamanykite, mąstau atsitraukdamas nuo kompiuterio monitoriaus. Praėjusį vakarą *Alpha Blondie Coffee Shop*, pačioje savo kelionės pradžioje, aš atlikau naujausią mokslinį laimės tyrimą. Ir kas būtų pagalvojęs?

Štai ir išaušo mano paskutinė diena Roterdame. Šį miestą pamiršti lengva, tačiau aš vis tiek jo ilgėsiuosi. Laikas atsisveikinti su Venhovenu, o atsisveikinti aš niekada gerai nemokėjau. Padėkoju už pagalbą ir palaimingus duomenis. Tada, beveik paskutinę akimirką, stabteliu tarpduryje ir sakau: „Turbūt nuostabu dirbti laimės tyrimo srityje."

Venhovenas atrodo sutrikęs. „Ką turite galvoje?"

„Na, veikiausiai nepalaužiamai tikite žmonijos gebėjimu būti laiminga."

„Ne, ne visai."

„Bet juk visą savo gyvenimą tyrinėjote laimę."

„Taip, tačiau man nesvarbu, žmonės laimingi ar ne, svarbu tik tai, jog vieni laimingesni už kitus. Kad galėčiau skaičiuoti savo skaičiukus."

Akimirką stoviu sustingęs. Buvau įsitikinęs, jog Venhovenas – mano bičiulis pakeleivis, kompanionas laimės medžioklėje, o paaiškėja, kad, kaip sakoma pietinėse valstijose, šioje medžioklėje jis neturi savo šuns. Arba, jei norite, pasakysiu kitaip: Venhovenas nėra žaidėjas laimės žaidime, jis – tik rezultatą stebintis arbitras. Kaip bet kuriam geram teisėjui, jam nė motais, kas laimės varžybas. Laimė ar liūdesys – jam vis viena. Kad tik kas nors pirmautų.

Spėju, jog tai ir yra šios naujos ir beaistrės laimės studijų krypties esmė. Venhovenas ir kiti laimėlogai desperatiškai trokšta, kad

akademinis pasaulis pradėtų rimtai vertinti jų discipliną ir nenurašytų jų kaip Naujojo Amžiaus keistuolių. Jiems pavyko, mąstau, tačiau kokia kaina. Jų pasaulyje laimė redukuota iki statistikos, duomenys narstomi, žarstomi ir svarstomi, kišami į kompiuterį ir galų gale neišvengiamai virsta skaičių lentelėmis. O aš vargu ar sugalvočiau ką liūdnesnio už skaičių lenteles.

Suvokiu, kad mano apsilankymas PLD buvo puiki pradžia, tačiau bevaisė. Tarp aštuonių tūkstančių tyrimų ir straipsnių neradau nė užuominos apie laimę, kurią tauta patiria per meną, malonumą, kuri didėja klausantis išraiškingai deklamuojamo labai gražaus eilėraščio arba žiūrint itin gerą filmą apsikabinus dėžę spragintų kukurūzų (be sviesto). Duomenų bazėje nėra ničnieko apie šeimos narius siejančius nematomus ryšius. Kai kurių dalykų pamatuoti tiesiog neįmanoma.

Taigi laimės atlasą aš susidarau iš dalies vadovaudamasis Ruto Venhoveno duombaze, iš dalies – savo paties nuojauta. Turtai ar skurdas, karštis ar šaltis, demokratija ar diktatūra – visai nesvarbu. Paskui laimės kvapą seksiu ten, kur jis ves.

Ir su tuo atlasu rankoje Roterdamo centrinėje stotyje sėdu į traukinį. Šiam pajudėjus ir pro šalį plaukiant Olandijos kraštovaizdžiui pajuntu netikėtą palengvėjimą. Netgi laisvę. Laisvę nuo ko? Negaliu suprasti. Mano viešnagė buvo puiki. Pagurkšnojau skanaus alaus, parūkiau gero hašišo ir netgi šį bei tą naujo sužinojau apie laimę.

Tada susivokiu. Tai laisvė nuo visos šitos... laisvės. Tolerancija yra puiku, tačiau ji labai lengvai virsta abejingumu, o tai jau nesmagu. Be to, aš negaliu gyventi taip tingiai. Esu per silpnas. Nežinočiau, kada sustoti. Jeigu persikraustyčiau į Olandiją, veikiausiai po kelių mėnesių rastumėte mane debesyje marokietiško hašišo, su prostitute kiekvienoje rankoje.

Ne, olandų būdas man netinka. Galbūt kita kelionė bus pats tas. Keliauju į šalį, kurioje traukiniai atvažiuoja laiku, gatvės švarios, o tolerancija, kaip ir visa kita, dalijama atsargiai ir saikingai. Vykstu į Šveicariją.

2 skyrius

ŠVEICARIJA

Laimė – tai nuobodulys

Pirmieji gyvenime sutikti šveicarai mane užkniso taip, kad nemoku apsakyti. Žinau, ką galvojate. Šveicarai? Tie malonūs, neutralūs, kareiviškus peiliukus besinešiojantys, laikrodžius segintys ir šokoladą valgantys šveicarai? Taip, tie patys šveicarai.

Devinto dešimtmečio pabaigoje buvau Tanzanijoje. Su savo mergina išsirengiau į safarį. Keliavome kukliai, drauge su dar keturiais pataupyti nusiteikusiais pakeleiviais: dviem draugiškais norvegais ir ramia porele iš Šveicarijos.

Mūsų vairuotojas buvo tanzanietis vardu Sėkmė. Manėme, kad tai atsitiktinumas. Tik vėliau sužinojome, jog jo vardas reiškia norą, o ne konstatuoja faktą. Tačiau tada jau buvo per vėlu, viskas ėmė eiti šuniui ant uodegos. Pirmiausia sunkvežimio ratų sviestas akmuo įlėkė pro mūsų automobilio priekinį langą sutrupindamas stiklą. Niekas nebuvo sužeistas, tačiau kelias dienas mes stovinėjome kiekviename Tanzanijos kaimelyje, bergždžiai ieškodami kito stiklo. Tada prasidėjo lietus, nors buvo ne lietingasis sezonas. Mudu su mergina šiaip ne taip pasistatėme palapinę, tačiau po kelių minučių ji sugriuvo, taigi kiaurai peršlapome, buvome purvini ir nelaimingi. Norvegų palapinė vos laikėsi.

O kaip šveicarai? Jų palapinė priminė kupolą ir buvo tvirta kaip Materhornas. Nėmaž nenukentėjusi nuo merkiančio lietaus ir stipraus vėjo ji neleido jiems nei sušalti, nei sušlapti. Galvą guldau, jog sėdėdami ten, viduje, jie gurkšnojo karštą šokoladą. Kad juos kur galas, galvojau tada, tegul eina tie stropūs ir sumanūs šveicarai velniop.

Prisimenu šį nutikimą, kai mano traukinys iš Roterdamo per Vokietiją rieda Šveicarijos link. Esu čia dėl vienos priežasties, ir, prisiekiu, tikrai netrokštu atkeršyti. Pasirodo, šveicarai Ruto Venhoveno laimės piramidėje yra įsikūrę visai prie pat smailės. Aukščiausios klasės nekilnojamasis turtas. Taip, šveicarai tikrai kažką turi... tie laimingi, laimingi šunsnukiai.

Mano traukinys vėluoja aštuoniolika minučių, todėl Bazelyje, prie sienos, kur turiu persėsti į Ženevon važiuojantį traukinį, baisi panika. Visi tvarkaraščiai susijaukė. Keleiviai, tarp jų ir aš, paknopstom lipa iš kiek pavėlavusio vokiško ir lekia norėdami suspėti į tiksliai grafiko besilaikantį šveicarų traukinį. Nuostabu, galvoju pūškuodamas laiptais aukštyn, tik šveicarai gali padaryti taip, kad vokiečiai atrodytų apsileidėliai.

Gerai, vadinasi, stereotipas teisingas. Šveicarai yra viską apgalvojantys ir punktualūs. Be to, turtingi ir vargu ar pas juos esama bedarbių. A, taip, dar ir oras švarus. Gatvės beveik išblizgintos. Nepamirškime šokolado, kuris čia gardus ir jo daug. O ar laimingi? Tų gera palapine apsišarvavusių šveicarų veiduose Afrikoje nemačiau jokio džiaugsmo. Tik tylų pasitenkinimą, pramaišiui su lašeliu savimylos.

Norėdamas išsiaiškinti šią paslaptį vėl sugrįžtu prie tų jau mirusių blyškiaveidžių nelaimingų filosofų. Turbūt už Artūrą Šopenhauerį nelaimingesnių nebuvo. Jeigu laimė iš tiesų yra kančios

nebuvimas, kaip jis manė, tai šveicarai turi priežastį būti laimingi. Tačiau jei laimė yra šis tas daugiau, jeigu reikia dar ir džiaugsmo, tada šveicarų laimė – tokia pat tamsi paslaptis kaip plytelė *Lindt* šokolado.

Kodėl šveicarai nuolat surenka aukštesnius laimės balus nei italai ir prancūzai, dvi šalys, kuriose per kraštus plūsta *joie de vivre**? Po galais, juk prancūzai iš esmės ir išrado *joie de vivre*.

Šitokias mintis vynioju galvoje, kai taksi sustoja prie mano draugės Suzanos buto Ženevoje. Suzana – rašytoja iš Niujorko. Tai moteris, kuri kalba, ką galvoja, angliškai *ir* prancūziškai. Jos tiesmukumas nuolat atsitrenkia į šveicarų santūrumą. Suzana skundžiasi, kad šveicarams – „kultūrinis vidurių užkietėjimas" ir jie „šykščiai dalijasi informacija". Net jeigu toji informacija gyvybiškai svarbi, pavyzdžiui, „jūsų traukinys jau išvyksta" arba „jūsų drabužiai dega" – šveicarai neištars nė žodžio. Pasakyti tai atvirai būtų įžeidimas, nes parodytų kito žmogaus nemokšiškumą.

Niujorkietiškai tiesmukas Suzanos būdas ne visada padeda jai susidraugauti su Ženevos diplomatais – tūkstančiais gerų ketinimų kupinų vyrų ir moterų, visą darbo dieną nerimaujančių dėl pasaulio problemų. Nerimauja jie visada puikiai apsirengę ir, jei tik įmanoma, pietaudami. Jeigu reikia smarkiai nerimauti, jie tai daro konferencijose. Europiečiai mėgsta konferencijas. Suvesk draugėn tris europiečius ir labai didelė tikimybė, kad iš to išeis konferencija. Tereikia tik kortelių su vardais ir labai daug mineralinio vandens *Perrier*.

Sakoma, kad Ženeva – puiki vieta gyventi, tačiau joje svečiuotis nenorėtumėte. Šiuose žodžiuose yra tiesos. Šveicarai Ženevą laiko nuobodžia, o jeigu jau šveicarams kas nors atrodo nuobodu – pa-

* Gyvenimo džiaugsmas (pranc.).

tikėkite, tai tikrai baisi nuobodybė. Bet aš taip nemanau. Iš Suzanos buto atsiveria vaizdas į gyvenamąjį kvartalą su begale siaurų gatvelių ir skersgatvių. Ženeva, kaip ir dauguma Europos miestų, pritaikyta žmonėms, todėl ji tokia įdomi.

Net ir Suzanos požiūris nėra vien neigiamas. Kai kurie gyvenimo Ženevoje aspektai jai patinka – pavyzdžiui, gyventojų paslaugumas. Važiuodamas autobusu gali pamatyti paauglį bernioką su plaukų skiautere ir kareiviškais batais, atrodo, gero nelauk, o jis mandagiai užleis savo vietą pagyvenusiai moteriai. „Niujorke niekas nė nepasijudintų", – sužavėta sako Suzana.

Išsikraunu daiktus. Be abejo, atsivežiau ir šveicarišką kišeninį peiliuką. Maniškis seno modelio (dabar jie gaminami su USB raktais), man jis labai patinka. Visur jį vežiojuosi. Būtų gerai, kad kitų pasaulio šalių kariuomenės garsėtų panašiais dalykais kaip Šveicarijos armija šiais peiliukais. Kiek man žinoma, nė viename kare nebuvo mojuojama šveicarų armijos peiliukais, nebuvo įkurta nė viena tarptautinė komisija pavojingam jų plitimui aptarti.

Šioje Europos dalyje pavasaris ateina vėlai, tačiau su maloniu įkarščiu. Beveik iš karto, vos tik pajutę šilumą, žmonės pradeda nusirenginėti, nespėji apsidairyti, o Ženevos ežero krantas jau nusėtas *Speedos**. Diena išties nuostabi, taigi mudu su Suzana imamės vienintelio protingo europietiško pramano – traukiame į kavinę.

Suzana surengė man susitikimą su tikrais šveicarais. Užgrobiame didžiulį stalą ir įsitaisome visai kaip europiečiai, tarsi būtume užsukę ne kelių bokalų alaus, o atsikraustę porai mėnesių. Visi užsisako, prisidega cigaretes, pakši į skruostus sveikindamiesi.

Prie mūsų stalo susėda eklektiška puokštė. Tonis – turtingas bankininkas, save apibūdinantis taip: „Kultūriškai – anglas, bet

* Maudymosi kostiumėlių gamintojo prekės ženklas.

geografiškai šveicaras." „Ką, po galais, tai reiškia?" – pagalvoju, tačiau garsiai nepasakau. Tam tikra prasme geografiškai aš taip pat šveicaras, nes, žvelgiant geografiškai, šiuo metu esu Šveicarijoje. Dar yra Diteris, šveicaras ir geografine, ir visomis kitomis prasmėmis. Jis – gydytojas vešlia šukuosena ir neką menkesniu pasitikėjimu savimi. Šalia sėdi jo amerikietė žmona Keitlina, buvusi Holivudo agentė, pastaruosius dešimtį metų gyvenanti čia. Pastebiu, kad prie stalo ji vienintelė su *BlackBerry* telefonu, kurį nervingai baksnoja stojus tylai.

Visi stebisi, kad tyrimas atvedė mane į Šveicariją. Šveicarai laimingi? Tikriausiai tai kokia nors klaida. Ne, laikausi savo, taip man sakė į Robiną Viljamsą panašus olandas. O jis turi šį teiginį pagrindžiančių tyrimų rezultatus. Atlieku neformalią apklausą prie stalo. „Apskritai, kokie laimingi jaučiatės pastaruoju metu?" Štai jums: tvirti aštuonetai ir devynetai, o amerikietė rašo septynis. Šveicarai prie stalo atrodo nustebę, tarsi galvotų: „Hmm. Gal mes iš tiesų *esame* laimingi. Ir kas galėjo pamanyti?"

„Na, dabar, kai išsiaiškinome, kad iš tiesų esate laimingi, pasakykite, kas yra šveicariškos laimės šaltinis?" – klausiu aš.

„Švara, – sako Diteris. – Ar matėte mūsų viešuosius tualetus? Jie labai švarūs."

Iš pradžių pamanau, jog jis juokauja, tačiau netrukus tokią galimybę atmetu, nes šveicarai nejuokauja. Apie nieką. Niekada.

Jis teisus. Šveicarų tualetai tikrai švarūs. Svarstau, ar Rutas Venhovenas su kolegomis tyrinėjo, koks ryšys tarp tautos laimės lygio ir tualetų švaros. Dedu galvą, kad rezultatai būtų itin informatyvūs.

Šveicarijoje švarūs ne vien tualetai. Visa kita taip pat labai švaru. Kai kuriose šalyse gerti vandenį iš čiaupo būtų tolygu savižu-

dybei. Šveicarijoje tai daryti madinga. Ciurichas netgi giriasi turistams savo vandens iš čiaupo kokybe.

Šveicarijos keliai neduobėti. Viskas veikia. Šveicarai – labai praktiški, ir nors tai gal nėra džiaugsmo ar laimės šaltinis, tačiau sumažina galimas priežastis būti nelaimingiems.

Šveicarijos, kaip turtingos, tvarkingos ir gerai organizuotos visuomenės, vaizdinys toks patrauklus, kad kitos šalys trokšta būti savo regiono šveicarijomis. Singapūras yra Azijos Šveicarija, Kosta Rika – Centrinės Amerikos Šveicarija. O štai aš esu toje vietoje, kuri teisėtai vadinama Europos Šveicarija. Tikrų tikriausia.

Tiesa, kartais netgi originalui nepavyksta atitikti jam keliamų lūkesčių. Kartais ir Šveicarijoje ne viskas einasi kaip iš pypkės. Diteris tvirtina, kad „jeigu traukinys vėluoja dvidešimt minučių, žmones apima didžiulis nerimas". Prieš kelerius metus, sako jis, visa geležinkelio sistema buvo sustojusi aštuoniolika valandų ir tauta paniro į gilias egzistencines abejones.

„Kas dar, be švarių tualetų ir laiku atvykstančių traukinių, yra jūsų laimės šaltinis?"

„Pavydas."

„Tai jis daro jus laimingus?"

Ne, aiškina jis, šveicarai laimingi, nes iš visų jėgų stengiasi neprovokuoti kitų žmonių pavydo. Šveicarai instinktyviai jaučia, jog pavydas – didis laimės priešas, ir iš visų jėgų stengiasi jį numalšinti. „Mūsų požiūris štai koks, – sako Diteris ir gurkšteli alaus: – nelįsk per daug į rampų šviesą, nes tave gali nušauti."

Šveicarai negali pakęsti kalbų apie pinigus. Jie mieliau kalbėtų apie karpas ant savo genitalijų, nei atskleistų, kiek uždirba. Teko netgi sutikti kelis šveicarus, kurie negalėdavo prisiversti ištarti žodžio iš „p" raidės, tik patrindavo pirštus rodydami, kad turi omenyje

pinigus. Iš pradžių man tai atrodė keista, juk Šveicarijos ekonomikos pagrindas – bankininkystė, o ši sritis, bent jau buvo tada, kai paskutinį kartą tikrinau, susijusi su pinigais. Tačiau šveicarai žino, kad pinigai, labiau nei kas kita, kelia pavydą.

Amerikiečių požiūris: jeigu turi – puikuokis. Šveicarų požiūris: jeigu turi – slėpk. Vienas šveicaras man aiškino: „Nesirengi ir nesielgi taip, lyg būtum turtingas žmogus. Žinoma, namuose gali turėti kavavirę už keturis tūkstančius dolerių."

Klausiu Diterio, kam taip gudrauti.

Turtingas šveicaras nesipuikuoja pinigais, nes jam nereikia to daryti. Visi žino, jog jis turtingas, nes šveicarai viską žino apie kaimynus. Tiesą sakant, jeigu turtuolis staiga ima švaistytis pinigais – tarkim, nusiperka naują prabangų automobilį, žmonės pradeda įtarinėti, kad kažkas negerai, kad jis susidūrė su kažkokiais finansiniais sunkumais.

Amerikoje pats baisiausias dalykas – būti nevykėliu. Šveicarijoje baisiausia – demonstruoti savo turtus, t. y. būti *nouveau riche.*

„Tai siaubinga", – pareiškė vienas šveicaras, kalbėdamas apie naujuosius turtuolius, tarsi jie sirgtų kokia nors baisia liga.

Filosofas Martinas Heidegeris (*Martin Heidegger*) kartą nuobodulį apibrėžė kaip „karštą tuštumos kvėpavimą mums į sprandą". Šveicarijoje šį karštą kvėpavimą jauti nuolat. Jis sklando ore. Su nuobodulių šveicarai padarė tą patį ką prancūzai su vynu, o vokiečiai su alumi: ištobulino ir pavertė masine preke.

Šveicarų gyvenimas praskiestas. Gyvena sau patenkinti, niekada nenukrisdami žemiau tam tikro lygmens, tačiau ir nesiekdami aukštumų. Šveicaras ką nors apibūdindamas nesakys „nuostabu" arba „fantastiška", tik *c'est pas mal* – „neblogai". Ar raktas į laimę – tai gyvenimas, kuriame viskas *c'est pas mal?* O gal šveicarams dau-

gelis gyvenimo aspektų tikrai atrodo nuostabūs, tačiau pasąmoningai jie žino, jog superlatyvas patirtį sumenkina. Tik pasakyk, kad kas nors yra „nuostabu“, ir tas nuostabumas išgaruos.

Laimės tyrimai nustatė, jog žvelgiant iš statistinės pusės, šveicarai tikrai žino kažkokią paslaptį. Geriau jau nuolat gyventi šiame aukso viduryje, nei svyruoti tarp didelių aukštumų ir baisių nuopuolių.

Apie šveicarų nuobodulį niekas nežino daugiau už Džonataną Steinbergą (*Jonathan Steinberg*), mokslininką, kuris visą gyvenimą tyrinėjo Šveicariją. Kartą, kai jis pranešė studentams tos dienos paskaitą paskyręs Šveicarijos pilietiniam karui, pusė studentų atsistojo ir išėjo, o Steinbergas padarė niūrią išvadą: „Net pilietinis karas, jeigu jis vyksta Šveicarijoje, tikriausiai yra nuobodus.“

Ne tik nuobodus, bet ir be lašelio humoro. Nors gal ir klystu, gal šveicariškas humoras tiesiog veikia visai kitu dažniu ir mano nešveicariškos ausys jo nepagauna. Taigi nešališkai nusiteikęs klausiu Diterio (be abejo, diplomatiškai), ar tiesa, kad šveicarai neturi humoro jausmo.

„Apibrėžkite, kas yra humoro jausmas“, – akimirksniu paprašo Diteris, tik patvirtindamas mano įtarimus.

Šveicarų humoro stoka turi ilgą ir rimtą priešistorę. Vienas mokslininkas man pasakojo, kad septynioliktame amžiuje Bazelyje išties galiojo draudimas juoktis viešai. Tokio įstatymo, be abejo, nebėra. Veikiausiai todėl, kad nereikia. Humorą, kaip ir daugumą kitų gyvenimo aspektų, čia reguliuoja savikontrolės mechanizmai.

Šveicarai taisyklėmis žavisi taip kaip olandai marihuana ir prostitutėmis. Daugumoje Šveicarijos vietų sekmadieniais negalima pjauti vejos, dulkinti kilimų. Balkonuose kabinti skalbinių išvis negalima. O po dešimtos valandos vakaro negalima nuleisti vandens tualete.

Susipažinau su Šveicarijoje gyvenančia brite, kuriai nuolat kyla sunkumų dėl vietinių taisyklių. Kartą, atidirbusi vėlyvą pamainą, ji grįžo namo su pora bendradarbių ir išgėrė alaus, pajuokavo. Nekėlė didelio triukšmo, paprasčiausiai po darbo nuleido garą. Kitą dieną prie durų rado priklijuotą raštelį: „Prašome po vidurnakčio nesijuokti."

Jeigu Šveicarijoje paliksi nenuplautą savo transporto priemonę, kas nors prie jos priklijuos raštelį: „Prašome nusiplauti automobilį." Ir tai nebus mielas prašymėlis: „Nuplauk mane", kokį pakeverzotų amerikiečiai. Šveicarai, stokojantys net menkiausio ironijos jausmo, pasako tiksliai tai, ką turi galvoje. Neapsižiūrėk rūšiuodamas šiukšles ir landus kaimynas, radęs ne vietoje įmestą daiktą, padės jį tau ant slenksčio drauge su griežtu rašteliu. Čia ne šiaip kokia dorovės priežiūra. Čia aukščiausio lygio dorovės priežiūra.

Šveicarijoje viskas reglamentuota, netgi anarchija. Kartą per metus, Gegužės pirmosios proga, anarchistai išdaužia porą vitrinų, bet visada tiksliai tuo pačiu laiku. Vienas šveicaras kartą kaip reta pajuokavo: „Taip, pas mus yra anarchijos. Ji būna po pietų."

Susumuokime, ką iki šiol sužinojome. Šveicarai neturi humoro jausmo ir yra įsitempę. Paprastai šioje šalyje viskas veikia, pavydas yra slopinamas, tačiau tai turi savo kainą: esi stebimas, prižiūrimas ir smerkiamas. Tai kur ta laimė?

„Labai paprasta, – sako Diteris. – Gamtoje. Mūsų, šveicarų, labai stiprus ryšys su gamta."

Nustembu, ir ne tiek dėl paties teiginio, kurį esu girdėjęs ne iš vieno gamtos mylėtojo, kartais ir savo paties lūpų, o dėl to, kas jį ištarė. Diteris atrodo miestietis iki kaulų smegenų.

Vis dėlto jis teisus. Šveicaras, kad ir koks iš pažiūros kosmopolitiškas ir atitrūkęs nuo sau įprastos aplinkos, nepraranda meilės savo žemei. Šveicarijoje net milijonieriai širdyje save laiko kalniečiais.

Negali perprasti Šveicarijos, neaplankęs Alpių, sako man Diteris. Taigi keliauju ten.

Mudu su Suzana atvykstame į kičinį Cermato miestelį Alpėse. Mus pasitinka sveikinimai japonų ir dar keturiomis kalbomis. Po miestelį nardo maži elektromobiliai. Įprasti automobiliai čia draudžiami – toks aplinkosaugininkų sprendimas, norėdami apsaugoti savo numylėtąsias Alpes šveicarai jam mielai pritarė.

Lyniniu keltuvu pasikeliame į viršūnę kalno, stūksančio greta žymiojo Materhorno. Slidinėjimo sezonas dar nepasibaigęs ir visi (išskyrus mus) puikuojasi madingiausia slidinėjimo apranga. Publika vyresnė, įrudusi ir pinigingа.

Mums kylant aukštyn pastebiu, kad pats didingiausias šio kalnuoto kraštovaizdžio aspektas yra šviesa. Saulei vis slepiantis ir išnyrant iš už viršukalnių, nuolat keičiasi atspalviai ir ryškumas. Devyniolikto amžiaus italų tapytojas Džovanis Segantinis (*Giovanni Segantini*) yra pasakęs, kad kalnų žmonės mato kylančią ir besileidžiančią saulę, gyvybe ir energija spinduliuojantį auksinį ugnies kamuolį, o lygumų gyventojai saulę pažįsta tik pavargusią ir apgirtusią.

Pagaliau pasiekiame viršūnę: aukštis 12 763 pėdos. Ženklas praneša, kad tai „aukščiausia Europos viršūnė, kurią galima pasiekti keltuvu". Nuo tokios žinios kažkodėl subliūkšta visa nuotykių dvasia. Pamažu sninga. Pamatau medinį kryžių, jis nustebina mane tokioje pasaulietiškoje šalyje. Apačioje žodžiai: „Būk žmogiškesnis."

Mane užplūsta ramybė, iš pradžių tas jausmas toks neįprastas, kad net sutrinku. Neatpažįstu jo. Tačiau neigti negaliu. Jaučiuosi nurimęs.

Gamtininkas E. O. Vilsonas (*E. O. Wilson*) šį šiltą miglotą jausmą pavadino biofilija. Ir apibrėžė kaip „įgimtą emocinį žmogaus ryšį su kitais gyvais organizmais". Vilsonas buvo įsitikinęs, kad mūsų ryšys su gamta per evoliucijos laikotarpį tapo labai glaudus. Ir ne visada teigiamas. Imkime pavyzdžiu gyvates. Tikimybė sutikti gyvatę, ką jau kalbėti apie mirtį jai įkirtus, labai nedidelė. Vis dėlto šiuolaikiniai žmonės gyvačių bijo netgi labiau nei automobilio avarijos, žmogžudystės ar tuzino kitų įmanomų būdų gauti galą. Gyvačių baimė glūdi primityviosiose mūsų smegenų struktūrose. Long Ailando greitkelio baimė, nors gana reikšminga, atsirado gerokai vėliau.

Kita vertus, biofilijos hipotezė, kaip ją vadina Vilsonas, paaiškina ir tai, kodėl gamta mus taip ramina. Tai įrašyta genuose. Štai kodėl kasmet zoologijos soduose apsilanko daugiau žmonių nei visuose sporto renginiuose bendrai paėmus.

1984 metais psichologas Rodžeris Ulrichas (*Roger Ulrich*) Pensilvanijos ligoninėje tyrinėjo pacientus, sveikstančius po tulžies pūslės operacijos. Vieni pacientai gulėjo palatoje, iš kurios buvo matyti lapuočių medžių giraitė. Kiti sveiko palatose su vaizdu į plytų sieną. Ulrichas taip apibendrino rezultatus: „Pacientai, gulėję palatoje su vaizdu į gamtą, po operacijos mažiau laiko praleido ligoninėje, slaugytojų tvirtinimu, buvo mažiau nepatenkinti slauga... be to, juos mažiau vargino smulkūs pooperaciniai negalavimai, tokie kaip galvos skausmas ir pykinimas, kuriems malšinti reikia vaistų. O pacientams su vaizdu į sieną reikėjo gerokai daugiau stiprių skausmą malšinančių preparatų."

Šio migloto tyrimo prasmė neįtikėtina. Gamtos artumas ne tik sukelia mums šiltą ir sunkiai apčiuopiamą jausmą. Jis iš tiesų, ir netgi labai apčiuopiamai, veikia mūsų psichiką. Neatitrūksime nuo tiesos sakydami, kad būdami gamtoje daromės laimingesni. Štai kodėl net pačiuose griežčiausiuose biurų pastatuose įrengiamas parkas arba oranžerija (be abejo, tikint, kad laimingas darbuotojas yra produktyvus darbuotojas).

Biofilijos hipotezė neturi nieko bendra su Berklio, Alo Goro arba žaliųjų judėjimais. Ji nenukreipta tiesiogiai į mūsų savikontrolę ir atsakomybės jausmą. Veikia labiau bazinį žmogaus polinkį – savanaudiškumą. Ir skatina: saugok gamtą, nes ji daro tave laimingą. Manytum, kad tokioje šalyje kaip Jungtinės Valstijos, kur žodis „laimė“ įrašytas valstybės įkūrimo dokumente, aplinkosaugininkai biofilijos reikšmę turėjo suprasti senų seniausiai.

Aš tikrai suprantu. Jausmas toks, lyg plevenčiau virš apačioje nusidriekusio slėnio. Perskaitau kitą ženklą. „Didingi Kūrėjo darbai“, – parašyta jame ir aš nebyliai pritardamas palinksiu galvą. Jaučiuosi maloniai apsvaigęs, girdžiu melodingą čirpimą. Ar tai transcendentinis potyris?

Ne, tai Suzanos mobilusis telefonas praneša apie atėjusią žinutę. Aukščiausią keltuvu pasiekiamą Europos viršukalnę, pasirodo, galima pasiekti ir mobiliuoju telefonu. Mano laimės akimirka ištirpsta kaip sniegas birželį.

Grįžęs į Cermatą bandau suprasti, kas man buvo nutikę ten, viršuje. Vienas protingas paaiškinimas – hipoksija, arba deguonies trūkumas. Ji gali pasireikšti įvairiais simptomais (pats grėsmingiausias iš visų – mirtis), tačiau vienas iš dažniau pasitaikančių – euforija.

Suprantu, kaltas dar ir alkis. Suzana nusprendžia, kad man reikia išmėginti fondiu. Paskutinį kartą žodį „fondiu“ girdėjau arba

kaip nors apie jį galvojau 1978 metais. Mano mama turėjo fondiu indų rinkinį. Puikiai jį prisimenu. Jis buvo vimdančiai oranžinės spalvos, su mažyčiais grioveliais mažoms šakutėms. Metų metus pūpsojo valgomajame kaip koks muziejaus eksponatas. Nepamenu, jog kas nors jį būtų naudojęs.

Mums fondiu atneša didžiuliame ne oranžinės spalvos inde ir labai skanų. Užkandus euforija išsisklaido, bet, man regis, pasijuntu labai šveicariškai. Esu patenkintas. Abejingas. Galbūt tuo ir paaiškinamas Šveicarijos neutralumas. Gal esmė slypi ne kokiuose giliuose moraliniuose įsitikinimuose, gal ji – grynai praktiška? Fondiu ir karas nedera tarpusavyje.

•

Kai grįžtame į Ženevą, Suzana supažindina mane su Džaliliu, muzikos grupės muzikantu, jaunu šveicaru. Gurkšnojame vyną. Jam sunkokai sekasi kalbėti angliškai, todėl jo amerikietė mergina, saldžiai karstelėjusi blondinė iš Minesotos, vertėjauja. Ji kaip cukrus, kol blaivi, tačiau išgėrus ima lįsti kartėlis – spėju, taip būna gana dažnai.

„Kodėl šveicarai tokie laimingi?“ – klausiu Džalilio.

„Nes žinome, jog bet kada galime save pribaigti“, – sako jis ir nusijuokia, nors nejuokauja. Šveicarijoje eutanazijos įstatymas vienas liberaliausių pasaulyje. Iš visos Europos žmonės atvažiuoja čia numirti.

Darosi sunku suvokti. Šveicarijoje, kurios įstatymai draudžia po dešimtos valandos vakaro tualete nuleisti vandenį, o sekmadieniais šienauti pievelę, nusižudyti visai legalu.

Kai pasakiau draugams keliaująs į Šveicariją ieškoti laimės, keli iš jų paklausė: „Argi ne ten labai aukšti savižudybių rodikliai?“ Taip, jie tikrai vieni didžiausių pasaulyje. Panašu į visišką nesąmo-

nę. Kaip laimingoje šalyje gali būti aukšti savižudybių rodikliai? Iš tikrųjų tai lengvai paaiškinama. Visų pirma, tie rodikliai vis dėlto sąlyginai žemi ir neturi įtakos laimės tyrimams, mat tikimybė, kad tyrėjas pataikys apklausti į savižudybę linkusį žmogų, visai nedidelė. Tačiau yra ir dar viena priežastis. Tai, kas sulaiko mus nuo savižudybės, labai skiriasi nuo to, kas daro mus laimingus. Pavyzdžiui, katalikiškose šalyse savižudybių skaičius nedidelis, nes katalikybė draudžia žudytis. Bet tai nereiškia, kad tos šalys laimingos. Gera valdžia, prasmingas darbas, stiprūs šeiminiai ryšiai – visa tai labai prisideda prie laimės, bet jeigu esi nelaimingas ir prislėgtas, nė vienas iš tų dalykų tavęs nesulaikys nuo savižudybės.

Antra vertus, yra ir kita medalio pusė: kai tave nuolat supa laimingi žmonės, kartais tai gali slėgti. Francas Hohleris (*Franz Hohler*), žinomas šveicarų rašytojas, man pasakė: „Jeigu nesijaučiu laimingas, mąstau: „Velniop visą šitą grožį ir patogumus, kodėl aš nesu laimingas? Kas su manimi negerai?“

Kiekviena šalis turi savo per vakarėlius užduodamą klausimą. Paprastą sakinį, kuris padeda pralaužti ledus ir daugiau sužinoti apie žmogų, su kuriuo ką tik susipažinai. Jungtinėse Valstijose klausiama: „Ką tu dirbi?“ Britanijoje: „Kur mokeisi?“ Šveicarijoje: „Iš kur esi kilęs?“ Tik tiek žmogui apie tave reikia žinoti.

Šveicarai giliai įleidę šaknis. Jų pasuose įrašytas miestas, iš kurio kilę jų tėvai. Ne kur jie patys gyvena, o iš kur kilusi šeima. Net jeigu jie ten ir negimė. Net jeigu niekada nebuvo nuvykę. Tačiau ten jų namai. Sakoma, kad šveicarai tampa šveicarais tik išvykę iš tėvynės. Iki tol jie būna ženeviečiai, ciurichiečiai ar kokio kito miesto, kuriame gimė, atstovai.

Nieko keista, jog kaip tik šveicarai sukūrė šiuolaikinę namų ilgesio sąvoką: jie pirmi pavartojo žodį *heimweh*, apibūdinantį tą įkyrų buvimo ne savo vietoje ir praradimo jausmą, kurį išgyvename atskirti nuo vietos, kurią laikome savo namais.

Svarstau, ar visada laimė, kaip ir politika, yra lokali? Nesu tikras. Bet akivaizdu, kad šveicarai, sutelkę dėmesį į vietos klausimus, nepraranda tvirto pagrindo po kojomis. Žinoma, toks perdėtas tapatinimasis su savo kilmės vieta turi ir neigiamų bruožų. Džonatanas Steinbergas sako: „Esama siaubingo abejingumo viskam, kas dedasi kaimynystėje." Ir tai nieko keista šalyje, kurioje keturios valstybinės kalbos. Arba, kaip tvirtina patys šveicarai: „Mes, šveicarai, taip gerai sugyvename tarpusavyje todėl, kad vieni kitų nesuprantame."

Galbūt, tačiau jie vieni kitais pasitiki. Sugebėjau užsisakyti viešbučio kambarį nepateikęs kredito kortelės numerio. Prisipyliau baką degalų iš anksto už juos nesumokėjęs. Daug šveicarų dirba pasikliaudami klientų garbingumu, pavyzdys – Alpėse išsibarsčiusios trobelės. Viduje yra maisto. Pavalgai ir palieki pinigų.

Kanados ekonomistas Džonas Helivelas (*John Helliwell*) daug metų studijavo ryšį tarp pasitikėjimo ir laimės. Nustatė, kad šie du dalykai neatskiriami: „Negali iki galo įsipareigoti žmonėms, su kuriais bendrauji, jeigu jais nepasitiki. Įsipareigojimas skatina pasitikėjimą, o pasitikėjimas sutvirtina įsipareigojimą. Tai abipusis ryšys, abi jo sudedamosios dalys vienodai svarbios."

Apsvarstykite teiginį: „Apskritai žmonėmis galima pasitikėti." Tyrimai rodo, kad jam pritariantys žmonės yra laimingesni nei nepritariantys. Pasitikėti kaimynais ypač svarbu. Juos pažinęs galite labai pagerinti savo gyvenimo kokybę. Atlikus tyrimą nustatyta, kad iš visų nusikalstamumo lygį tam tikroje vietovėje veikiančių

faktorių svarbiausias buvo ne policijos patrulių skaičius ar panašiai, o tai, kiek pažįstate kaimynų, gyvenančių penkiolikos minučių spinduliu nuo jūsų namų.

Įsimylėjau. Mano meilės objektas – ne moteris ir apskritai ne žmogus. Tai Šveicarijos geležinkelių sistema. Dievinu ją. Žaviuosi tyliai riedančiais traukiniais ir gracingai atsidarančiomis stiklinėmis durimis tarp vagonų. Man patinka, kaip švarkus užsitempę palydovai vaikštinėja, kaip siūlo šviežios kavos ir prancūziškų ragelių, o restorano vagonuose gurmaniškas maistas patiekiamas tikro porceliano induose. Patinka medžiu iškalti tualetai. Odinės sėdynės. Nuostabu, kai atėjus laikui išlipti po kojomis tarsi iš žemės išdygsta mažytės platformos. Tiesą sakant, man sunku atsispirti norui amžinai pasilikti Šveicarijos traukiniuose ir važinėtis tarp Ženevos, Bazelio, Ciuricho ir kitų vietų. Visai nesvarbu, kur važiuoti. Čia, Šveicarijos traukiniuose, aš galiu būti laimingas.

Tačiau amžiams traukinyje nepasilieku. Išlipu Berne, mieguistoje Šveicarijos sostinėje. Kaip apibūdino saldžiai karstelėjusi amerikietė Ana: Bernas perdėtai žavus. Taip, išties gali būti pernelyg žavu, mąstau vaikštinėdamas po šį seną, siena apjuostą miestą. Tada pamatau ant sienos užrašą: „Velniop policiją." Tai nėra žavu. Bet kurioje kitoje vietoje tokį užrašą palaikyčiau užgauliu, keliančiu nerimą. Tačiau Šveicarijoje džiaugiuosi atradęs bent tokį žmogiškumo ženklą.

Apsilankau šveicarų parlamento rūmuose, pastate, kuris didingas, įmantrus ir drauge santūrus. Kiekviena tauta turi savo stabų, statulų, kurios labai dailiai išryškina, kas tai tautai svarbiausia: JAV jūrų pėstininkai, keliantys Amerikos vėliavą Ivo Džimos saloje,

lordas Nelsonas, didingai stūksantis Londono Trafalgaro aikštėje. Šveicarai turi asmenybę, vadinamą Nikolu Taikytoju (*Nicolas the Reconciler*). Čia puikuojasi jo skulptūra. Stovi išteisęs ranką į priekį, delnu žemyn, ir tarsi sako: „Nusiraminkite visi, pasikalbėkime protingai." Labai šveicariška.

Berne gyveno Albertas Einšteinas. Tai miestas, kuriame, jo žodžiais tariant, jam galvon šovė „laimingiausia gyvenime mintis". Iš tos minties išsirutuliojo reliatyvumo teorija. Gyveno jis kukliame butelyje pagrindinėje miesto prekybinėje gatvėje. Dabar ten nedidelis muziejus. Atkurta viskas lygiai taip, kaip atrodė, kai gyveno Einšteinas: sofa, medinės kėdės, butelis vyno su 1893 metų etikete, sūnaus Hanso vežimėlis, kostiumas, kurį vilkėdavo eidamas į darbą (dirbo tarnautoju patentų biure). Dar yra kelios nespalvotos nuotraukos, kuriose Einšteinas jaunas, o jo plaukai dar neišsidraikę – joms jis pozuoja su visa šeima. Žmona ir sūnus žvelgia į objektyvą, tačiau pats Einšteinas visose nuotraukose žiūri kažkur į tolį. Įdomu, ar mąsto apie energiją ir masę? O gal galvoja: „Turiu ištrūkti iš šios santuokos"? (Galiausiai jis taip ir padarė.)

Atidarau prancūziško stiliaus langus, iškišu galvą ir pasižiūriu žemyn, į gatvę. Jeigu nekreiptume dėmesio į vieną kitą automobilį, vaizdas, spėju, nuo 1905 metų beveik nepasikeitęs. Kelioms sekundėms užsimerkiu ir vėl atsimerkiu, pusiau įtikėjęs, kad galiu keliauti laiku. Juk Einšteinas įrodė, kad teoriškai tokia galimybė yra.

Kažkas gyvena virš senojo Einšteino buto. Grafikos dizaineris. Gyvena tame pačiame pastate kaip ir Einšteinas! Iš pradžių pamanau, jog tai nuostabu. Išties jaudinantis dalykas. Tada pagalvoju, kad įtampa turėtų būti milžiniška. Kaskart kopdamas laiptais – tais pačiais, kuriais kopdavo Einšteinas – jausčiau nusivylimą savimi, jog nesukūriau nieko panašaus į $E = mc^2$. Ne, tai ne man.

Einšteinui, kaip ir man, Bernas atrodė malonus, tik nuobodokas. Tad svarstau: jeigu šveicarai būtų bent truputį įdomesni, gal jis nebūtų tiek daug mąstęs? Ir galbūt niekada nebūtų sukūręs reliatyvumo teorijos? Kitais žodžiais tariant, gal ir nuoboduliui galima tarti ginamąjį žodį?

Britų filosofas Bertranas Raselas (*Bertrand Russell*) irgi taip manė. „Tam tikras nuobodulio lygis yra... būtinas laimingam gyvenimui“, – rašė jis. Gal neįvertinau šveicarų? Galbūt jie žino kažką apie nuobodulį ir laimę, ko nežinome mes, visi kiti.

Kantrybė ir nuobodulys labai susiję dalykai. Nuobodulys, tam tikra nuobodžiavimo rūšis, iš tikrųjų yra nekantrumas. Jums nepatinka, kaip viskas yra, tai nepakankamai įdomu, todėl nusprendžiate (nes nuobodulys yra sprendimas), kad jums nuobodu.

Raselas turėjo ką pasakyti ir apie tai: „Karta, kuri negali ištverti nuobodulio, bus karta mažų žmogelių, pernelyg atsiribojusių nuo lėtų gamtos procesų, karta žmonių, kurių kiekvienas gyvybinis impulsas iš lėto vysta, tarsi vazoje pamerktos skintos gėlės.“

Pradedu galvoti, kad gal vis dėlto tie šveicarai nėra nuobodūs. Tik taip atrodo žiūrint iš šalies.

Vėl sugrįžtu pas savo meilę. Vėl važiuoju šveicarišku traukiniu. Kita mano stotelė – Ciurichas, tokio švarumo miestas, prieš kurį Ženeva atrodo tikras lūšnynas. Įsiregistruoju viešbutyje ir turiu kaip nors prastumti laiką. Nedideliu traukinuku pasikeliu į netoliese stūksančios kalvos viršūnę. Ciuricho viešojo transporto sistema taip pat veikia garbės principu, tačiau įsimaišę tarp keleivių važinėja užsimaskavę kontrolieriai, kurie turi teisę nubausti bilieto neturinčius keleivius. Pasitikėk, bet tikrink. Štai kas vyksta mano traukinuke.

Kvočiamas vidutinio amžiaus vyras. Jis akivaizdžiai bando išsisukti. Veidas net papilkėjęs, tačiau ne iš baimės, o iš gėdos. Suvokiu, kad ne bauda atgraso keleivius važiuoti nesusimokėjus, o viešas pažeminimas, kai tave pričiumpa.

Nuo kalvos viršūnės apačioje visas Ciurichas atsiskleidžia kaip kokiame renesanso laikų paveiksle. Čia aš jaučiuosi saugus ir pagalvoju, kad galbūt kaip tik todėl mums taip patinka būti ant kalvų. Gal tai siekia laikus, kai dar buvome po medžius besikarstančios beždžionės. Iš aukštai gali pastebėti bet kokią potencialią grėsmę arba atsipalaiduoti, jeigu tokios nesimato.

Diena nuostabi, dangus skaisčiai mėlynas, o matomumas beribis. Žmonės, atsivežę užkąsti, mėgaujasi improvizuota iškyla. Matau pagyvenusį vyrą ir moterį parke. Jis dėvi itališką vairavimo skrybėlę ir sėdi nejudėdamas ant suolelio. Netoliese moteris vedžioja du šunis. Šie kandžioja vienas kitam į kojas ir, prisiekiu, šypsosi. Šunys be pavadžių, bet nė neketina niekur bėgti. Tikri šveicariški šunys.

Na, viskas čia labai gražu, galvoju, bet aš verčiau jau eisiu. Ši mintis mane aplanko nuolat, dažniausiai nesuku dėl to galvos, bet šįkart pats save sustabdau. Kurgi aš taip skubu? Dabar trečia valanda popiet nuostabios pavasario dienos Šveicarijoje. O aš neturiu jokių planų.

Britų akademikas Avneris Oferis (*Avner Offer*) rašė: „Turtas skatina nekantrumą, o nekantrumas kenkia gerovei." Ir buvo teisus. Nekantrių vargšų nedaug tesutiksi. (Jie nelaimingi dėl kitų priežasčių. Labiausiai dėl to, kad vargšai.) Ir tada mano protas nušvinta. Šveicarai yra turtingi *ir* kantrūs, o tai retas derinys. Jie moka neskubėti. Išties, Šveicarijoje praleidau jau dvi savaites, per tą laiką nė vienas žmogus prie manęs nepažvelgė į savo nepriekaištingo tikslu-

mo paauksuotą šveicarišką laikrodį ir nepasakė: „Man laikas eiti." Arba: „Aš jau tikrai turiu grįžti į darbą." Atvirai kalbant, tai aš, dykinėjantis rašytojas, nuolat vogčiomis dirsčioju į savąjį *Seiko*, už kurį mokėjau penkiasdešimt dolerių.

Norėdamas prisirinkti šveicarų minčių apie laimę, draugo padedamas sukūriau interneto dienoraštį. Viena mintis ypač patraukė mano dėmesį, kaip tik dabar ją vėl prisiminiau.

„Galbūt laimė yra tada, kai nenori būti niekur kitur, daryti nieko kito, būti niekas kitas. Galbūt dabartinės gyvenimo sąlygos Šveicarijoje <...> palengvina „buvimą", o drauge ir „buvimą laimingais".

Tad dar dvidešimt minučių pratempiu ant kalvos. Nenustygstu vietoje. Tai mane kone žudo. Vis dėlto man sekasi, iš proto neišeinu. Nusprendžiu, kad pavyko mažumėlę prasilaužti.

Suprantu, koks nešveicariškas esu. Man nepatinka taisyklės. Nesu tvarkingas. Mano nuotaikos pašėlusiai svyruoja. Nesu paveldėjęs jokio kapitalo, išskyrus sulamdytą dešimtinę, kuri, man regis, išspausdinta 1981 metais. Vienintelis dalykas, siejantis mane su šveicarais – meilė šokoladui. Ir tai ne toks jau nereikšmingas panašumas. Šveicarai suvartoja milžiniškus kiekius šokolado, o patikimi tyrimai rodo, kad šokoladas daro mus laimingesnius.

Norėdamas patyrinėti šį ryšį apsilankau šokolado parduotuvėje. Ji primena man meno galeriją – valgomo meno galeriją. Darbuotojai triufelius kilnoja žnyplėmis, tarsi liestų kokius nors retus brangakmenius. Viena siena – vien iš šokolado, čia jo yra visų įmanomų rūšių. Šokoladas iš Kolumbijos, Ekvadoro ir Madagaskaro kakavos. Šokoladas, pagardintas apelsinais, avietėmis, pistacijomis, razinomis, konjaku arba salykliniu viskiu. Nusiperku visų po vieną

ir parsinešu į viešbučio kambarį – jaučiuosi kaip vaikas saldainių parduotuvėje. Užsirakinęs duris išrikiuoju grobį ant antklodės. Atsikandu to, kurio kakava iš Madagaskaro – skanus, matyt, nėra tokio dalyko kaip blogas šveicariškas šokoladas.

Bet, kaip jau minėjau, aš čia ne šiaip mėgaujuosi. Atlieku tyrimą. Mokslininkai šokolade surado cheminę medžiagą, kuri verčia mus jaustis gerai. Tiesą pasakius, net kelias medžiagas. Triptofaną smegenys naudoja gamindamos neurotransmiterį serotoniną. Aukštas serotonino lygis gali sukelti pakilią nuotaiką, netgi ekstazę. Yra dar vienas, vadinamas anandamidu. Tai neurotransmiteris, veikiantis tas pačias smegenų sritis kaip ir THC, aktyvioji marihuanos sudedamoji dalis. Tačiau „marihuanos poveikio šokolado“ teorija ir lieka tik teorija, mat, pasak BBC straipsnio šia tema, „ekspertai teigia, jog norint pasiekti efektą, reikėtų suvalgyti bent kelis kilogramus šokolado“. Sakote, kelis kilogramus? Įdomu, kiek tai būtų matuojant svarais, svarstau aš ir kimbu į prieš mane gulinčias vaišes.

Ryšys tarp pasirinkimo ir laimės – keblus, ypač Šveicarijoje. Pasirinkimą mes laikome geidžiamu dalyku, suteikiančiu mums laimės. Paprastai taip ir būna, tačiau ne visada. Kaip knygoje *The Paradox of Choice* („Pasirinkimo paradoksas“) įtikinamai tvirtina Baris Švarcas (*Barry Schwartz*), gali būti per daug iš ko rinktis. Susidūrę su pertekline pasiūla (ypač kai pasiūlymai bereikšmiai) pasimetame, sutrinkame ir daromės nelaimingi.

Kita vertus, šveicarai turi daugiau galimybių rinktis nei žmonės kitose pasaulio šalyse, ir kalbu ne vien apie šokolado įvairovę. Tiesioginės demokratijos sistema reiškia, kad jie nuolat balsuoja dėl

reikšmingų ir mažiau svarbių dalykų: ar prisidėti prie Jungtinių Tautų, ar uždrausti absentą. Vidutiniškai šveicarai balsuoja po šešis septynis kartus per metus. Jie įsitikinę: jeigu ką nors daryti verta, tai daryti reikia rimtai. Taip ir su balsavimu. Buvo laikas, kai šveicarai balsavo už mokesčių padidinimą. Neįsivaizduoju taip balsuojančių amerikiečių.

Tiesioginės demokratijos sistema nėra tobula. Tai tikrai yra žmonių demokratija, o žmonės kartais būna tikri silpnapročiai. Pavyzdžiui, šveicarai suteikė moterims teisę balsuoti tik 1971 metais, o viename kantone (valstijoje) – tik 1991 metais.

Vis dėlto kanadiečių tyrėjas Džonas Helivelas įsitikinęs, kad valdžios kokybė yra vienintelis svarbus kintamasis, paaiškinantis, kodėl vienos valstybės yra laimingesnės už kitas. Kitas tyrėjas, šveicarų ekonomistas Bruno Frėjus (*Bruno Frey*), tyrinėjo ryšį tarp demokratijos ir laimės dvidešimt šešiuose Šveicarijos kantonuose. Nustatė, jog kantonai, kuriuose surengta daugiausia referendumų ir yra daugiausia demokratijos, drauge ir patys laimingiausi. Netgi tuose kantonuose gyvenantys užsieniečiai buvo laimingesni, nors balsavimo teisės ir neturėjo. (Tačiau pastarųjų laimė buvo saikingesnė nei tų, kurie galėjo balsuoti.)

Ką gi, panašu, kad šveicarams patinka turėti pasirinkimą. Kaip kitaip paaiškinti nedidelio išradingo eksperimento, kurį atliko psichologas Polas Rozinas (*Paul Rozin*) iš Pensilvanijos universiteto, rezultatus. Tiriamųjų grupei, sudarytai iš šešių šalių (Jungtinių Valstijų, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos ir Šveicarijos) atstovų, jis uždavė paprastą klausimą: „Įsivaizduokite, kad norite ledų ir galite rinktis vieną iš dviejų ledainių. Pirmoje siūloma dešimties skonių ledų, kitoje galima rinktis iš penkiasdešimties. Kurią ledainę pasirinktumėte?“

Tik vienos šalies, Jungtinių Valstijų, dauguma (56 procentai) respondentų rinkosi ledainę, kurioje ledai penkiasdešimties skonių. Šveicarai buvo priešingoje spektro pusėje. Vos 28 procentai apklaustųjų rinkosi daugiau variantų. Pasirinkimas teikia laimės tik tada, kai rinktis labai svarbu. Kai už tai verta balsuoti. Ledai, žinoma, irgi svarbu, bet nebūtinai jų turi būti penkiasdešimt skonių.

Aš ir vėl traukinyje. Šįkart mano kelionės tikslas – Sent Ursenas, kuris, kaip man buvo pasakyta, yra „vidutinio amžiaus miestas". Tai išgirdęs įsivaizdavau miestą, kuriame daugybė antsvorio turinčių pliktelėjusių vyrų vairuoja raudonus sportinius automobilius. Iš tiesų tas žmogus turėjo galvoje viduramžius.

Jo vardas – Andrėjas Grosas (*Andreas Gross*), visi mane tikino, kad turiu su juo susipažinti. Tai Šveicarijos parlamento narys ir didelis tiesioginės demokratijos šalininkas. Keliauja po pasaulį ir skleidžia savo įsitikinimus. Bet labiausiai jis išgarsėjo dėl rinkimų, kuriuos inicijavo 1989 metais. Grosas norėjo panaikinti šveicarų armiją – paprasčiausiai jos atsikratyti. Niekas netikėjo, jog jo iniciatyva sulauks bent mažiausio palaikymo. Tačiau už ją balsavo 35 procentai gyventojų. Šveicarai buvo priblokšti. Tai gerokai supurtė kariuomenę ir dabar ji perpus mažesnė, nei buvo 1989 metais.

Traukiu į restorano vagoną. Čia jums ne *Amtrak**. Valgiaraštis keturiomis kalbomis informuoja, kad galiu rinktis *penne* makaronus su šviežiais grybais arba daugiaryžį su šviežiais šparagais. Patekau į rojų.

Traukinys kerta lingvistinę ribą tarp vokiškai ir prancūziškai kalbančių Šveicarijos dalių, o aš iš urvinio prancūzo nejučia virstu

* Nacionalinė JAV geležinkelių korporacija, iš dalies finansuojama valstybės.

urviniu vokiečiu: „Aš norėti kavos. Jūs turėti?“ Šveicarai viską verčia mažiausiai į tris kalbas. Vadinasi, net paprasčiausias ženklas užima nemenką plotą. Matau vieną, ant kurio perspėjimas „Pavojinga: neikite per traukinio bėgius.“ Kol pasieksi anglišką variantą lingvistinės piramidės apačioje, jau seniausiai gali būti nutrenktas elektros.

Atvykstame į Sent Urseną ir mane pasitinka Andrėjas Grosas. Vilki jis džinsus, žilstelėjusi barzda susitaršiusi, matyti šioks toks pilvukas. Labiau primena senstantį hipį nei žymų parlamentarą. Važiuojame į jo institutą, kuris yra tiesiog rekonstruotas senas namas.

Andrėjas padaro man puodelį espreso (tai italų indėlis į laimę) ir mudu prisėdame pasikalbėti. Netrukus paaiškėja, jog visu šiuo laimės reikalu Andrėjas per daug nesižavi. Jam tai atrodo nelabai rimta. Jis nori kalbėtis apie tiesioginę demokratiją ir plenarines sesijas, šveicarams rimtomis temomis. Cituoja Ruso ir kalba, tarkim, tokius dalykus: „Norėčiau, kad šveicarai būtų panašesni į tokius šveicarus, kokiais save laiko.“ Neturiu žalio supratimo, ką jis čia šneka.

Pasakoja apie tai, kaip šveicarai rūpinasi aplinka: jie pasirengę išleisti apie dvidešimt milijardų dolerių ir išsikasti tunelį per Alpes. Sunkvežimiai, norintys kirsti šalį, būtų sukeliami į traukinius ir tiesiogine to žodžio prasme pervežami per kalnus. Sako, kad „žmogaus teisės yra karo padarinys. Visi žmonijos laimėjimai pasiekti per karus“. Šveicarai nekariavo nuo 1848 metų.

„Tikriausiai Šveicarijai reikėtų daugiau pakariauti“, – mesteliu aš.

„Ne, ne, ne, – prieštarauja jis, kaip ir tikėjausi, nesupratęs ironijos, – mums reikia rasti kitokių būtų prisidėti prie žmogaus teisių įtvirtinimo.“

Pasikalbame dar šiek tiek apie postmodernizmą, demokratiją ir neutralumą, o tada apsukę ratą grįžtame prie to, nuo ko prasidėjo

mano nuotykiai Šveicarijoje: prie švarių tualetų. Andrėjas, kaip ir Diteris, jais labai žavisi.

„Net pačioje mažiausioje traukinių stotyje tualetai švarūs", – išdidžiai sako jis.

Pokalbį pratęsiame, kai Andrėjas veža mane atgal į traukinių stotį. Atvykstame ankstokai, lauke lyja. Oras maloniai kvepia. Sėdime jo sename priplėkusiame *Saab* automobilyje ir dar kurį laiką šnekučiuojamės. Jis papasakoja, kaip kartą sutiko senstelėjusį amerikiečių aktyvistą, veteraną, užstrigusį septinto dešimtmečio pasaulėžiūroje, kuris buvo nuvykęs į Nikaragvą ir petys į petį stovėjo su sandinistais*. Sužavėtas Andrėjo idealizmo veteranas pasiskundė, kad amerikiečių jaunimas prarado maištingą dvasią. Atrodo, Jungtinėse Valstijose jau nebėra nieko svarbaus.

„Kodėl nekovojate už tai, kad atstovavimas būtų proporcingas?" – teiravosi jo Andrėjas.

„Neturiu laiko tokiems procedūriniams niekams", – atkirto senolis.

„Tai norite dar dvidešimt metų daužyti galvą į betono sieną?" – negalėjo suprasti Andrėjas.

Šveicarų politikas skeptiškai žiūri ne į galvos daužymą, o į patį betoną. Jis tiki, kad keisti reikia sistemą, atliekant vieną nuobodžią procedūrą po kitos. Labai šveicariškas požiūris, savotiškai vertas susižavėjimo. Tam būtina turėti kantrybės ir tolerancijos nuoboduliui. Šveicarai ir vieno, ir kito turi į valias. Dar kartą vogčiomis nužvelgiu Andrėją Grosą. Jungtinėse Valstijoje jis veikiausiai atsidurtų tarp piktų, užsispyrusių Berklio kavinės plyšautojų, o čia yra žymus parlamentaras, kuriam beveik pavyko panaikinti Šveicarijos kariuomenę. Štai jums dar vienas įrodymas, kad šveicarai ne tokie jau nuobodūs.

* Tai Nikaragvos kairieji, Sandino nacionalinio išsivadavimo fronto nariai.

•

Vėl įsėdęs į traukinį, kuris šįkart išveš mane iš Šveicarijos, pajuntu, kaip mane užplūsta liūdesys. Pasiilgsiu šios šalies. Šveicarai manęs jau nebeužknisa.

Bet ar jie laimingi? Aš sakyčiau, kad patenkinti. Ne, „patenkinti“ irgi ne visai tikslu. Pritrūkau žodžių. Turime gerokai daugiau sąvokų nemalonioms, nei malonioms būsenoms apibūdinti. (Taip yra visose kalbose, ne tik anglų.) Kai esame nelaimingi, prieš mus tiesiog švediškas stalas: galime sakyti, kad jaučiamės nekaip, esame nusiminę, sutrikę, paniurę, rūškani, prislėgti, užsisklendę savyje, nuliūdę, kaip žemę pardavę, beviltiški. Bet jeigu mums smagu, tai švediškas stalas susitraukia iki salotų pasiūlos picerijoje. Galime sakyti, kad jaučiamės pakiliai, esame patenkinti arba laimingi. Tačiau šie žodžiai nė iš tolo nenusako visų laimės atspalvių.

Šveicariškai laimei apibūdinti reikia kito žodžio. Stipresnio nei pasitenkinimas, bet silpnesnio nei džiaugsmas. Gal tiktų „smagumas“. Taip, štai ko nestokoja šveicarai – nuoširdaus smagumo. Šiuo žodžiu galėtume apibūdinti didelį džiaugsmą drauge su visiška ramybe. Pernelyg dažnai džiaugdamiesi mes iš tikrųjų jaučiamės it apsėsti. Mūsų džiaugsmas kažkoks karštligiškas, su panikos prieskoniu, nes bijome, kad toji akimirka gali tučtuojau pasibaigti. Tačiau pasitaiko akimirkų, kai mūsų džiaugsmas būna stabilesnis. Kalbu ne apie transcendentines patirtis, ne apie laimę, o apie santūresnį, šveicariškesnį jausmą.

Smagu mums gali būti dirbant kasdienius darbus: šluostant grindis, rūšiuojant šiukšles arba klausantis seniai pamirštos Bobo Dilano muzikos. Taip, kaip tik taip. Šveicarai gal ir nėra lamingi, bet jie tikrai moka smagiai gyventi.

3 skyrius

BUTANAS

Laimė – tai politika

Ir jis suprato atėjus metą, kai visa ko keistumas nebeleido suvokti, kad kažkas yra keista.

Džeimsas Hiltonas (*James Hilton*), „Dingęs horizontas“

Lėktuvas skrenda trisdešimt septynių tūkstančių pėdų aukštyje, kažkur virš Himalajų. Salono šviesos jaukiai prislopintos. Tarp sėdynių nardo palydovai, grakštūs ir dėmesingi.

Spoksau pro langą, nes Žinovai patarė man būtinai sėstis arčiau jo. Prie tarpo šįkart sėdėti šiukštu nevalia.

Kurį laiką matau tik storą debesų sluoksnį. Jau imu abejoti Žinovų išmintimi, bet staiga debesys prasisklaido ir visu gražumu išnyra kalnai. Milžiniški, užburiantys kalnai. Palyginti su Himalajais, visi kiti kalnai atrodo menkos kalviūkštės.

Aplink mane žmonės tiesia kaklus, traukia fotoaparatus, aikčioja ir ūkčioja. Tačiau mano mintys kitur. Mąstau apie kitą lėktuvą kitu metu. 1933 metai, išklibęs propelerinis lėktuvas. Jis taip pat skrido virš Himalajų, netoli tos vietos, kur dabar esu aš, bet ano lėktuvo kabinoje buvo šalta, sėdynės kietos, o palydovų visai nebuvo. Keleiviams – trims britams ir amerikietei – teko šūkauti,

kad susikalbėtų per propelerio gausmą. Tačiau nerimas jų balsuose buvo akivaizdus. Pilotas mojuodamas revolveriu išsuko iš kurso ir skrenda nežinia kur. Juos pagrobė.

Pasirodo, kelionės tikslas – įspūdinga vieta, „ištaigingos ramybės“ oazė. Šalis, kurioje viešpatauja begalinė taika, kurioje vienuoliai medituoja, poetai mąsto, visi gyvena neįsivaizduojamai ilgai ir laimingai. Tai tolima, nuo visų išorinio pasaulio siaubų atskirta vieta, tačiau neatkirsta nuo jo apčiuopiamų malonumų.

Toji šalis yra Šangrila, o keturi keleiviai – knygos „Dingęs horizontas“ veikėjai. Šangrila, be abejo, išgalvota. Džeimsas Hiltonas, jos autorius, tyrinėti nebuvo nukakęs toliau kaip iki Britų muziejaus Londone. Tačiau Šangrilos idėja labai tikroviška. Kas nėra pasvajojęs apie vietelę, kuri skendėtų ramybėje, tačiau teiktų ir tikrą intelektinę atgaivą? Vietelę, sukurtą ir galvai, ir širdžiai, kur jos abi gyvena palaimintoje vienybėje, kol sulaukia garbingų 250 metų.

Ketvirtame dešimtmetyje pasirodžiusi knyga, o paskui ir filmas „Dingęs horizontas“ prikaustė dėmesį Didžiosios depresijos surakintų amerikiečių, kurie stengėsi atsigauti po vieno karo ir ruošėsi kitam. Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas (*Franklin D. Roosevelt*) savo rezidenciją pavadino Šangrila (vėliau ji pervadinta į *Camp David*). Viešbučiai, tiek prabangūs, tiek ir patys paprasčiausi, pavadinti „Šangrila“, viliantis suteikti jiems utopiško švytėjimo.

Šangrila turi visus klasikinius rojaus požymius. Visų pirma, ją sunku pasiekti. Juk rojus jau ne rojus, jeigu į jį gali nuvažiuoti taksi. Be to, reikia labai aiškios ribos tarp rojaus ir įprasto gyvenimo, juos skirti turi koks nors pragaras, kad tik keliems laimingiesiems pavyktų jį pasiekti. Kitaip sakant, rojus – tai klubas išrinktiesiems. Visai kaip verslo klasė su savo malonumais įgauna prasmę tik tada, kai esama ne tokių laimės kūdikių, antroje klasėje čiaumojančių

guminę vištieną ir bandančių sukrapštyti tikslią sumą (tai visada sveikintina), kad galėtų užsimiršti nusiskausminę mažulyčiais buteliukais degtinės. Tu nematai tų vargšų nelaimėlių – tam skirtos užuolaidos, bet žinai, jog jie ten, o tai svarbiausia.

Taigi paslaptingasis Šangrilos Didysis Lama praneša: „Esame vienintelė per audringą jūrą plaukianti gelbėjimo valtis; galime paimti kelis atsitiktinai išsigelbėjusius žmones, tačiau jei mus pasieks ir sulips visi iš sudužusių laivų, nuskęsime ir patys." Taip, be abejo, nutiktų ir lėktuvui, jeigu nukristų užuolaida ir į verslo klasę suplūstų prastuomenė.

Nors sukurta daugiau nei prieš septyniasdešimt metų, Džeimso Hiltono Šangrila – itin šiuolaikiškas rojus. Jame sukaupta visa Rytų išmintis, tačiau kanalizacija vakarietiška (vonios iš *Akron* Ohajo valstijoje). Ką jau kalbėti apie skaityklą su pačiomis reikšmingiausiomis knygomis odiniais viršeliais. Patogios gyvenimo sąlygos. Maisto daug ir jis gardus. Kitaip tariant, Šangrila buvo mano pirmoji turistinė lengvai nuotykinė kelionė. Švelni rojaus versija.

Tačiau taip jau yra, kad rojų ne visada iš karto atpažįstame. Prireikia laiko suvokti jo rojiškumą. „Dingusiame horizonte" dauguma pagrobtųjų užsieniečių iš pradžių suka galvą, kaip pabėgti iš Šangrilos. Jie desperatiškai trokšta grįžti į „civilizaciją" ir įtariai, nors atlaidžiai, klausosi lamų vardijamų priežasčių, kodėl turėtų pasilikti. Blogas oras. Nepakanka atsargų. Tačiau vienas iš būrelio, nepritapėlis britų diplomatas Konvėjus, sužavėtas Šangrilos nusprendžia čia apsigyventi. Kai pirmą kartą perskaičiau „Dingusį horizontą", kaipmat pasijutau artimas Konvėjui ir būčiau be ką atidavęs, kad tik galėčiau apsikeisti su juo vietomis.

„Dingęs horizontas" kvietė mane, bet daugybę metų aš į jo kvietimą neatsakiau. Kol išgirdau apie Butaną. Tada, dešimto de-

šimtmečio pradžioje, gyvenau Indijoje ir buvau nacionalinio radijo korespondentas. Buvau pirmas radijo ir televizijos tinklo korespondentas toje šalyje, kelias į šią šalį dar buvo nepramintas. Į mano butą retkarčiais užklysdavo beždžionių. Pro šalį vaikščiojo gyvačių kerėtojai. Mėgavausi gyvenimu.

Tarp šalių, apie kurias turėjau pasakoti, kitaip sakant, man skirtame regione buvo ir Butanas. Vargiai įstengiau patikėti savo sėkme. Ši šalis mano mintyse – pati artimiausia Šangrilai. Butane kalnų viršūnės rėmė dangų. Butanas turėjo išskirtinių bruožų, pavyzdžiui, geranorišką karalių su keturiomis žmonomis (jos visos seserys). Ten buvo lamų ir mistikų, ten buvo vykdoma tikra Bendrosios nacionalinės laimės politika.

Mano darbdaviai Vašingtone tuo nesusižavėjo. Nori ten keliauti? Kiek kainuos? Niekam nepasirodė įdomi kažkokia Himalajų tautelė su poligamiją praktikuojančiu monarchu ir dėmesiu laimei.

Bėgo metai. Gavau paskyrimą į Jeruzalę, paskui – į Tokiją, nors visą laiką svajojau apie Butaną. Man neaplankyta vieta – lyg meilė be atsako. Toks maudimas paširdžiuose: kad ir kaip norėtum pamiršti, įtikinti save, jog ta šalis tau visiškai netinkama, nieko negali padaryti.

„Jūs pirmą kartą?“

Netikėtai užkluptas pasuku galvą.

„Atsiprašau?“

„Ar pirmą kartą keliaujate į Butaną?“

Šiuos žodžius man ištaria Butano verslininkas, sėdintis lėktuve greta manęs. Jis vilki rudos zomšos kostiumą ir žvelgia man tiesiai į akis.

„Taip, aš pirmą kartą.“

„Atvykstate puikiu metu, – sako jis. – Papulsite kaip tik į *tsechu*, didžiulę šventę. Pamatysite tokių dalykų, kokių dar nesate matęs. Nuostabių dalykų."

Lėktuvas neria žemyn. Pradedame leistis. Pasigirsta kapitono balsas: jis labai ramiai ir užtikrintai mums paaiškina, kad kažkur juk jiems reikia mokyti savo pilotus.

„Tiems, kurie į Parą skrenda pirmąjį kartą, pranešame: jeigu kalnus pamatysite arčiau nei kada nors anksčiau, neišsigąskite. Pas mus tai įprasta."

Lėktuvas, žinoma, staigiai pakrypsta – pirma į dešinę, paskui į kairę, tada vėl į dešinę, ir sulig kiekvienu pasvirimu kalnas visu gražumu atsiveria pro mano langą – atrodo taip arti, kad galėtum paliesti. Galiausiai, prasibrovęs pro viršūnes, lėktuvas staigiai bumbteli ant žemės, sužviegia padangos ir štai, mes jau ant nusileidimo tako. Lėktuvo palydovai atidaro duris. Oras vėsokas, dangus ryškiai mėlynas.

Atvykus į daugelį šalių veiksmas sulėtėja, pratinimąsi prie naujos aplinkos palengvina magiškas viso pasaulio oro uostų panašumas, apima jausmas, jog viskas čia sava. Tačiau Butane to nėra. Vargu ar galima tvirtinti, kad čia apskritai esama oro uosto. Yra tik nedidelė trobelė su terminalu, raižiniai, sodriai raudonos ir mėlynos spalvos daro pastatą labiau panašų į budistų šventyklą nei į oro uostą.

Kiekvienam atvykėliui į Butaną paskiriama po gidą. Jam atlyginimą mokate iš tų dviejų šimtų dolerių per dieną, kuriuos turite suploti Butano kelionių kompanijai už išimtinę teisę svečiuotis Butane – taip šalis stengiasi apsisaugoti nuo nevalyvų kaimyninį Nepalą užplūdusių turistų. Pradedu gerokai nuogąstauti. Kai Sadamo Huseino valdymo laikotarpiu buvau siunčiamas daryti reportažų į

Iraką, mūsų gidai būdavo vadinami prižiūrėtojais. Tie vyrai riebaluotais plaukais ir nedailiai ant jų kabančiais kostiumais neva turėdavo „palengvinti" darbą užsienio žurnalistams. Tačiau iš tikrųjų jie palengvindavo darbą *mukhabarat*, Sadamo Huseino slaptajai policijai. Jie buvo šnipai. Ir visi tai žinojo. Mes tai žinojome. O jie žinojo, kad mes žinome.

Lauke prie oro uosto manęs laukiantis jaunuolis visai nepanašus į šnipą. Panašesnis į Butano berniuką skautą, jeigu tik Butane apskritai yra skautų. Gelsvos odos, švytinčiu švariai nupraustu veidu, vilki tamsiai rudos spalvos *gho*, butaniečių vyrų drabužį. *Gho* truputį panašus į chalatą, tik gerokai sunkesnis ir su begale slaptų kišenėlių. Butano vyrai garsėja tuo, kad iš *gho* gali išsitraukti įvairiausių daiktų: puodelį, mobilųjį telefoną, kokį nors nedidelį gyvūną. Prireikus *gho* gali virsti apklotu arba užuolaida. (Puikus dalykas, kad *gho* toks patogus, nes Butano vyrai privalo jį vilkėti darbe. Butanas – vienintelė valstybė pasaulyje, kurioje yra įstatymiškai įtvirtintas aprangos kodas vyrams.)

„Sveiki atvykę į Butaną, sere", – sako *gho* vilkintis jaunuolis, vyniodamas man aplink kaklą baltą šaliką. Prisistato esąs Taši, tada paspaudžia ranką. Tokio rankos paspaudimo dar gyvenime nebuvau patyręs. Jaunuolis abiem rankomis suėmė manąją ir palinko virš jos. Tai labai sąmoningas veiksmas. Iš pradžių man pasirodė netgi atgrasus. Juk mudu tik spaudžiame vienas kitam ranką, Taši, neketiname užmegzti draugystės ar panašiai. Turiu prisipažinti, vėliau pradėsiu kitaip vertinti butanietišką rankos paspaudimą, o geriau pagalvojus – ir Butano gyventojų požiūrį į viską, ką jie daro: eina per gatvę ar plauna indus, nes daro tai sąmoningai, atidžiai.

„Dėmesys" – pernelyg nuvertintas žodis. Jis nesulaukia... na, tokio dėmesio, kokio yra vertas. Mes garbiname meilę, laimę

ir, Dievas mato, produktyvumą, tačiau retai kada turime ką gero pasakyti apie dėmesingumą. Spėju, kad esame per daug užsiėmę. O juk be dėmesio mūsų gyvenimas – tuščias ir beprasmis.

Man rašant šiuos žodžius, dvimetė dukrelė sukinėjasi aplink kojas. Ko ji nori? Mano meilės? Tam tikra prasme taip, bet iš tikrųjų ji prašo dėmesio. Tyro, neatmiešto dėmesio. Vaikai meistriškai atpažįsta, kai dėmesys apsimestinis. Galbūt meilė ir dėmesys išties yra tas pats. Jie vienas be kito egzistuoti negali. Britų mokslininkas Avneris Oferis dėmesį vadina „visatos gerovės valiuta". Kitaip sakant, dėmesingi žmonės yra laimingi žmonės.

Taši neša mano lagaminus į automobilį. Turėdamas galvoje Butano kelių reputaciją, tikėjausi ko nors panašaus į tojotą *Land Cruiser.* Tai tojota, bet ne *Land Cruiser.* Susėdame į apdaužytą 1993 metų *Corolla*. Dabar aštuonios ryto, o aš per naktinį skrydį nė bluosto nesudėjau.

„Kur norėtumėte važiuoti, sere?"

„Bet kur, kur galima gauti kavos, Taši."

Nuvažiuojame į nedidelę kavinukę, nors vadinti ją kavine būtų per drąsu. Tai betoninis pastatas su keliais mediniais stalais ir kėdėmis. Prekiaujama tik tirpia kava. Kadangi esu didelis kavos mėgėjas, tai mane labai sutrikdo, tačiau išgeriu nesiskųsdamas.

Taši itin maloningas ir visada pasiruošęs padėti. Be to, netrukus sužinosiu, kad jis turi išskirtinį gebėjimą pastebėti tai, kas akivaizdu. Pavyzdžiui, sako: „Mes pasiekėme savo kelionės tikslą, sere", – nors ir taip akivaizdu, jog jį pasiekėme. Arba: „Lyja, sere", – kai mudu jau kiaurai peršlapę.

Jis labai manieringas, primena aštuonioliktо amžiaus aukštuomenės džentelmeną. Palaiko man atidarytas duris, paneša mano krepšius ir sukinėjasi aplinkui lyg koks sraigtasparnis, Los Andže-

le persekiojantis automobilį. Jeigu galėtų mane panešti, veikiausiai taip ir padarytų.

Tačiau visa tai jis daro oriai, be menkiausio pataikavimo. Butano niekada niekas nebuvo kolonizavęs nei nugalėjęs kare, tad jų vaišingumas visai natūralus, nepajusi niekam nereikalingos perdėtos pagarbos ar atviro padlaižiavimo, tokio būdingo šioje pasaulio dalyje.

Taši anglų kalba laužyta ir keista. Ne vien dėl ryškaus akcento, bet ir dėl žodžių, kuriuos jis pasirenka. Pavyzdžiui, sako: „Ar pasiimsime rudimentinį maistą, sere?“ Iš pradžių visai nesusigaudau, ką jis turi galvoje (gal kokį butaniečių delikatesą?), paskui susivokiu, kad kalba apie likučius. „Rudimentinis“– iš žodžio „rudimentas“, „liekana“. Paaiškinu jam, kad šis žodis tokia prasme nėra vartojamas. Tačiau jis ir toliau jį sako, todėl lioviausi jį taisyti.

„Gerai, Taši, važiuokime į Timpu.“ – Tai Butano sostinė, kurioje viešėsiu kokią savaitę ar panašiai.

„Negalime ten važiuoti, sere.“

„Kodėl?“

„Nes kelias uždarytas.“

„Ar ilgam?“

„Kuriam laikui.“

Šioje pasaulio dalyje užvis mažiausiai norėtum išgirsti žodžius „kuriam laikui“. Per „kurį laiką“ buvo susikrauti ir iššvaistyti turtai. Per „kurį laiką“ iškilo ir sugriuvo imperijos. Visa bėda, kad „kuris laikas“ gali trukti penkias minutes, penkias dienas arba penkerius metus. Ir visai nesvarbu, ko lauki – autobuso į Bombėjų ar inksto donoro – „kuris laikas“ nesibaigs tol, kol nesibaigs. Nebent ims ir pasibaigs.

„Tai gal važiuokime kitu keliu“, – pasiūlau norėdamas padėti. Taši ir vairuotojui tai pasirodo baisiai juokinga. Suprantu iš to, kaip

jie pradeda kvatoti ir delnais pliaukšėti sau per kelius. Kitu keliu! Čia tai geras, sere, cha cha, kitu keliu, cha cha.

Kito kelio nėra. Gerai, kad apskritai yra kelias. Jis iškilmingai vadinamas valstybiniu greitkeliu ir yra vienintelis kelias visoje šalyje; vargu ar tai apskritai kelias, nes jo pločio užtenka tik vienam automobiliui. Taigi sėdime ir laukiame. Na ir puiku, mąstau aš, labai budistiška. Gaunu kelias minutes atsikvėpti (juk tokiame aukštyje viskas nelengva) ir susigaudyti, kur atsidūriau.

Kodėl aš čia esu? Kodėl Butanas atsidūrė mano laimės atlase? Taip, bent jau paviršutiniškai Butanas panašus į Hiltono Šangrilą, tai mane labai vilioja. Žodis „laimė“ skamba netgi nacionaliniame šalies himne: „Didžiojo Budos doktrinai klestint, te taikos ir laimės saulė šviečia mūsų žmonėms.“ O dar toji Bendrosios nacionalinės laimės politika. Trumpai tariant, Butane šalies pažangą stengiamasi matuoti ne pinigais, o pagal tai, kiek šalies žmonės laimingi (arba nelaimingi). Tai labai skiriasi nuo mūsų požiūrio į pinigus, pasitenkinimą ir valdžios įsipareigojimus savo tautai.

Tačiau aš turiu abejonių. Ar Butanas iš tiesų „žmonijos pagerinimo laboratorija“, kaip tvirtina vienas apžvalgininkas? Ar tik dar viena skylė: taip šiurkščiai užsienio korespondentų žargonu vadinamos šalys, kurių valdžia korumpuota, keliai prasti, o kava – tirpi.

Kol kas dar negaliu atsakyti nė į vieną iš šių klausimų, tačiau paguodą randu Konvėjaus, bandančio nuraminti savo nelaimingus, Šangriloje įkalintus kompanionus, žodžiuose: „Esame čia todėl, kad esame čia: štai jums ir paaiškinimas, jeigu taip norite, mane jis paprastai nuramina.“

Galiausiai, po „kurio laiko“, kelias į Timpu atidaromas ir mes vėl sulipame į tojotą. Labai greitai suprantu, kad vairavimas Butane – ne silpnų nervų žmonėms. Staigūs posūkiai, statūs šlaitai (be

jokių apsauginių atitvarų) ir tvirtai reinkarnacija įtikėjęs vairuotojas man suteikia neišdildomų įspūdžių. Butano keliuose ateistų nebūna.

Laimei, didžiąją kelionės dalį pramiegu, o atsibudęs pamatau, kad pukšime į aukštą kalvą. Butano mokinukai, plepantys ir kvatojantys pakeliui iš mokyklos, prasiskiria praleisdami mūsų *Corolla* kaip Raudonoji jūra priešais Mozę. Daro tai nelaidydami kandžių pastabų nei piktų žvilgsnių. Čia yra kažko daugiau – tiksliau sakant, kažko mažiau. Nėra reklaminių stendų, neoninių ženklų; vargu ar Butane apskritai esama reklamos, o neoniniai ženklai anksčiau buvo draudžiami, draudimas panaikintas vos prieš kelerius metus. Tačiau šalikelėje pastebiu ant dviejų medgalių pritvirtintą lentelę su ranka užrašytais žodžiais:

Kai bus nukirstas paskutinis medis,
Kai bus nusausinta paskutinė upė,
Kai bus pagauta paskutinė žuvis,
Tik tada Žmogus suvoks, kad pinigai nevalgomi.

Apie šiuos žodžius ir mąstau, kai *Corolla* sustoja prie svečių namų kalvos viršūnėje. Mane, kaip kokį karališkosios šeimos atstovą, pasitinka visas personalas. Aplink kaklą man apriša dar vieną baltą šaliką, o tada palydi į kambarį viršuje. Valdytoja, graži moteris vardu Sangei, praneša, kad kadaise tame pačiame kambaryje buvo apsistojęs Ričardas Giras (*Richard Gere*). „Labai gerai jį prisimenu, – sako ji. – Jis pareiškė... kaip čia tiksliai suformulavo?.. kad iš kambario atsiveria „vaizdas už milijoną dolerių."

Vaizdas iš tiesų nuostabus: tiesiai apačioje matyti visas Timpu miestas su nameliais baltais ir žaliais stogais, o toliau link horizonto driekiasi kalnai ir smulkūs debesėliai. Tačiau „vaizdas už milijoną

dolerių" pribloškia mane kaip ne visai tinkamas posakis jam įvardyti čia, Butane, kur stengiamasi sumenkinti pinigų reikšmę gyvenime.

Išsekęs krentu ant čiužinio. Užsimerkiu ir bandau įsivaizduoti Girą, *tą* Ričardą Girą, gulintį ant šitos štai lovos. Bet man tas vaizdas visai nepatinka, todėl susimąstau apie beisbolą. Nieko asmeniško. Nesu nusistatęs prieš Ričardą Girą. Galėčiau netgi pasakyti, kad jeigu jis būtų bent kiek geresnis aktorius, aš šiandien gal nebūčiau vedęs. Per pirmą pasimatymą su savo dabartine žmona Grinvič Vilidže nuėjome į filmą, kuriame vaidino jis. Filmas „Ponas Džounsas" (*Mr. Jones*) buvo toks prastas visomis prasmėmis, kad likusią vakaro dalį mudu praleidome narstydami jo menkavertiškumą ir užmezgėme stiprų ryšį, kuris išliko iki šių dienų. Taigi dabar, turėdamas progą, noriu pasakyti: dėkoju, Ričardai Girai, nuoširdžiai dėkoju.

Miegu neramiai, sapnai trikdantys – spėju, jog dėl didelio aukščio. Kitą rytą atsibundu nuo šūkavimų tolumoje. Sukilimas? Valstybės perversmas?

„Ne, tai, ką jūs girdite, veikiausiai yra šaudymo iš lanko turnyras", – paaiškina Sangei, man valgant pusryčiams skystus kiaušinius su skrebučiais. Šaudymas iš lanko Butane – nacionalinis sportas. Žaidžiama su įkarščiu ir labai garsiai. Butaniečiai meldžiasi tyliai, o visa kita daro triukšmingai.

Po pusryčių turiu kaip nors prastumti laiką, kol Taši mane pasiims, tad nusprendžiu nuveikti tai, ką padaryti dar visai neseniai Butane būtų buvę neįmanoma. Pasižiūrėti televizorių. Butanas – paskutinė pasaulio valstybė, įsivedusi televiziją, tai įvyko 1999 metais. Labai greitai ji tapo neatskiriama – ir kontroversiška – gyvenimo dalimi. Butaniečiai paaugliai dėl ne visai aiškių priežasčių pamėgo laidą apie imtynes *Wrestlemania*. Vyriausybė uždraudė tuos kana-

lus, per kuriuos ji buvo rodoma. Tai suveikė. Kuriam laikui. Paskui imtynes pradėjo rodyti per kitus kanalus. Šimtmečius izoliuotą Butaną apėmė Halko Hogano (*Hulk Hogan*) manija.

Sengėjus Ngedupas (*Sangay Ngedup*), buvęs ministras pirmininkas, išsakė susirūpinimą, sulaukusį daugelio butaniečių pritarimo: „Dar visai neseniai mes, butaniečiai, vengėme užmušti net vabzdį, o dabar esame priversti žiūrėti per televizorių, kaip žmonės vieni kitiems tvatija per galvas šautuvais", – sakė jis britų laikraščiui *The Guardian.*

Naujienos per BBC (*Bhutan Broadcasting Service*) pateikiamos labai išradingai. Diktorius, vilkintis *gho*, skaito žinias autoritetinga, bet ir draugiška maniera neką prasčiau nei jo kolega amerikietis. Butaniečiui už nugaros – Timpu dzongas, Butano Baltųjų rūmų atitikmuo. Apačioje vos įžiūriu kažkokius išraitymus. Pala, pala. Tie išraitymai juda. Kas čia vyksta? Pasislenku su kėde kiek arčiau televizoriaus. Dieve Aukščiausias, jie turi ir slenkančią eilutę! Vos septyneri metai televizijai, o jie jau turi slenkančią eilutę. Tai štai koks tas Butano šuolis į dvidešimt pirmąjį amžių. Dabar čia pilna interneto kavinių, mobiliųjų telefonų ir didžiausio civilizacijos įrodymo (na, bent jau apie 1973 metus) – diskotekų. Atsiminkite, kad šioje šalyje iki 1962 metų nebuvo nė vieno kelio, nė vienos mokyklos ar ligoninės. Nebuvo netgi nacionalinės valiutos.

Taši atvyksta į viešbutį ir su fanfaromis praneša: „Aš atvykau, sere." Nusprendžiu, kad Taši tikrai ne šnipas. Nepakankamai gudrus. Arba atvirkščiai – puikus šnipas. Ne, Taši labiau primena gidą arba, žurnalistiniais terminais kalbant, „reikalų tvarkytoją". Reikalų tvarkytojas organizuoja interviu, verčia, išpeša informaciją iš bendradarbiauti nelinkusių pareigūnų, laido riebius anekdotus, fotografuoja, atneša kavos, o kartais ir rašo straipsnius. Kitais

žodžiais tariant, reikalų tvarkytojas nuveikia didžiąją dalį korespondento darbo kone už dyką, o nuopelnus susižeria korespondentas. Galima būtų sakyti, kad tai nesąžininga, netgi neetiška. Galbūt, tačiau reikalų tvarkytojų ir korespondentų santykiai turi labai gilias tradicijas. O aš tikrai nejaučiu nė menkiausio noro tradicijas griauti.

Vis dėlto susirūpinu, jog Taši gali būti ne pats geriausias reikalų tvarkytojas. Jo anglų kalba pernelyg šiurkšti, jis akivaizdžiai naujokas šioje srityje – žalias kaip avokadas. Veikiausiai apie savo nerimą būsiu išsižiojęs kam nors viešbutyje, nes sulaukiu skambučio iš mano vizitu besirūpinančios Taši kelionių agentūros vadovės Sonamos.

„Suprantu, kad nesate patenkintas Taši“, – tiesiai šviesiai sako ji. Oho, galvoju, čia *tikrai* maža šalis.

„Neee, – meluoju susigėdęs dėl savo netaktiško poelgio, – aš juo visiškai patenkintas.“ Tačiau Sonama neatstoja ir siūlo man kitą gidą. Galėjau sutikti, galėjau tą pačią akimirką atsikratyti Taši, bet dėl man pačiam iki galo nesuprantamų priežasčių nusprendžiu jį pasilikti.

Be abejo, žinia apie mano nerimą pasiekė ir patį Taši. Jis padarė išvadą, kad sukiojosi nepakankamai arti, atidarė per mažai durų, panešė per mažai krepšių, todėl savo pastangas padvigubina.

Leidžiamės nuo kalvos į Timpu. Kiekvienas šiame mieste apsilankantis smulkmenų entuziastas mėgsta pabrėžti, kad tai vienintelė pasaulio sostinė, kurioje nėra nė vieno šviesoforo. Vietoj jo, pagrindinėje miesto sankryžoje tiksliais, beveik komiškais rankų mostais eismą reguliuoja baltas pirštines mūvintis policininkas. Prieš kelerius metus buvo bandymų policininką pakeisti šviesoforu, tačiau karaliui ši mintis nepatiko; kadangi karalius, panašiai kaip

popiežius, niekada neklysta, nuspręsta, kad tai išties prasta mintis, ir šviesoforas nuėjo į užmarštį.

Timpu – patrauklus miestas, panašaus dydžio kaip, tarkime, Berlingtonas Vermonto valstijoje. Horizonte aukštos įtampos laidai persipynę su maldų vėliavomis. Gyvenimas Timpu iš tikrųjų primena man Džeimso Hiltono aprašytąjį Šangriloje: „Jie visada buvo gerai nusiteikę, truputį smalsūs, mandagūs ir nerūpestingi, užsiėmę nesuskaičiuojama galybe darbų, bet niekur neskubantys."

Timpu bruzdesio ir netvarkos lygiai tiek, kiek reikia: indai darbininkai laisvadienį liežuvauja, yra pigių viešbučių, nuo namų stogų į dangų tarsi kokie miško grybai spokso satelitinės lėkštės, kabo plakatas, kuriame man dėkojama už tai, kad nesispjaudau, interneto kavinės aptriušusios, bambukiniai pastoliai išklišę, turistai su sportiniais bateliais nusvilę saulėje, gidai seka paskui juos tarsi slaptieji agentai, butanietės moterys nuo vidurdienio saulės slepiasi po skėčiais.

Ir benamiai šunys. Daugybė benamių šunų. Jie gulinėja saulėkaitoje arba, jeigu šauna į galvą, tursena per gatvę. Daro tai kuo ramiausiai, taip ir jauti nuo jų sklindančią visagalybę. Jie puikiai žino: niekas jų nepartrenks. Butane šunys – kelių karaliai. Pastarąjį kartą su tokia gyvulių arogancija buvau susidūręs Indijoje, kur karvės, pasipūtusios dėl savo šventumo, kiek neadekvačiai vertina padėtį. Karvės stoviniuoja viduryje kelio, atrajoja ir kvieste kviečia – jūs tik pabandykite! – vairuotojus jas partrenkti. Tada galėsite sau mėgautis kitame gyvenime atgimęs kokiu Afrikos tapyru, bičiuli.

Aš kitą kartą norėčiau atgimti Butano šunimi. Jie gerai čia įsitaisę. Kodėl? Be abejo, tai susiję su budistų pagarba visoms gyvybės formoms. Tačiau ši pagarba, nors, žinoma, labai kilnus jausmas, ne toks jau altruistiškas, kaip atrodo. Jeigu tikite reinkarnacija,

vadinasi tikite, kad kitame gyvenime galite atgimti arkliu arba karve, o jeigu taip, tai norėtumėte, jog su jumis – arkliu ar karve – būtų elgiamasi padoriai. Štai kaip Ringzin Dorji, cituojamas Barbaros Kroset (*Barbara Crossette*) knygoje, apibūdina šį fenomeną: „Šiandien mano motina yra žmogus. Tačiau miręs aš galiu atgimti šunimi, tada mano mama bus kalė. Todėl turiu galvoti, kad visi gyvi padarai – mano tėvai. Mano tėvų – begalybė. Negaliu leisti jiems kentėti."

Kai pirmą kartą perskaičiau šią pastraipą, ji man paliko didžiulį įspūdį. Ne vien abejotina mintis, kad „mano motina gali būti kalė", bet platesnė idėja, jog mūsų tėvų – begalybė. Kad mes visi susiję.

Pasiimu laikraštį „Butano žinios". Į akis krinta antraštė: „Tamsoje gatves užplūsta nelegalūs prekeiviai." O ne, galvoju sau, Butano taip pat neaplenkia bėdos dėl narkotikų, o gal ir dar blogiau – dėl prekybos nelegaliais ginklais. Skaitau toliau: „Pagrindinės prekės – vaisiai, daržovės ir švieži pieno produktai." Pasirodo, prekeiviams nepavyksta išparduoti prekių turguje per sankcionuotus prekybos savaitgalius, todėl pirmadienį, prieš grįždami atgal į savo kaimus, jie vis dar sukinėjasi aplink Timpu ir nelegaliai pardavinėja cukinijas ir šparagus.

Tai štai kokie yra nusikaltimai Butane. Tačiau policija susirūpinusi. Ji supranta, kad riba labai slidi: juodojoje rinkoje pardavinėjamos cukinijos ir šparagai lengvai gali virsti rimtesnėmis daržovėmis.

Suprantama, kad žemas nusikalstamumo lygis Butane (apie žmogžudystę čia veikiausiai niekas nėra girdėjęs) gerokai prisideda prie gyventojų laimės. Nieko keista, jei šalys, kuriose aukštas nusikalstamumo lygis, laimės skalėje yra žemai. (Tiesa, pasitaiko ir išimčių, pavyzdžiui, Puerto Rike daug nusikaltimų *ir* daug laimės).

Priežastys ne tokios akivaizdžios, kaip gali atrodyti. Užpultas ar apiplėštas žmogus, žinoma, veikiausiai nėra labai laimingas, tačiau nusikaltimų aukos, šiaip ar taip, sudaro labai mažą populiacijos dalį (bent jau daugumoje šalių). Tad ne patys nusikaltimai daro žmones nelaimingus. Tai iš pasalų sėlinantis baimės jausmas, prasisunkiantis į visų, netgi į tų, kurie niekada nebuvo, o veikiausiai ir nebus nusikaltimų aukos, gyvenimus.

Per kelis pastaruosius dešimtmečius Butanas smarkiai pagerino savo statistinius rodiklius, tai žmones, mėgstančius žodį „statistika", be galo džiugina. Gyvenimo trukmė pailgėjo nuo keturiasdešimt dvejų iki šešiasdešimt ketverių metų (deja, dar toloka iki 250 metų Šangriloje). Dabar vyriausybė visiems piliečiams užtikrina nemokamą sveikatos priežiūrą ir ugdymą. Butanas – pirma pasaulyje šalis, kurioje draudžiama rūkyti: prekyba tabaku tiesiog uždrausta. Čia yra daugiau vienuolių nei karių. Butane kariuomenė šiuo metu pagamina daugiausia alkoholinių gėrimų, tarp jų *Red Panda* alaus ir mano mėgstamiausio *Dragon Rum*. Tik įsivaizduokite, kas būtų, jeigu visos pasaulio kariuomenės užsiimtų alkoholinių gėrimų gamyba. „Gaminkime svaigalus, o ne kariaukime" – galėtų tapti puikiu naujos kovotojų už taiką kartos šūkiu.

Norėjau daugiau sužinoti apie Butano bendrosios nacionalinės laimės politiką, kurios tikslas – padidinti įprastą šalies gerovės rodiklį, bendrąjį vidaus produktą. Ar iš tiesų taip yra? Visi, net ir tie, kurie patys nėra buvę Butane, dalijosi iš kitų išgirstais įspūdžiais ir patarė man susitikti su Karma Ura. Jis vadovauja svarbiausiam Butano tyrimų institutui, kuris, pasirodo, apskritai yra vienintelis tyrimų institutas Butane. Nekantrauju su juo susitikti iš dalies dėl

to, kad jis yra stiprus šios šalies intelektualinis variklis, žmogus, ilgai ir kruopščiai studijavęs laimės prigimtį, iš dalies dėl to, kad dar niekada nebuvau sutikęs žmogaus vardu Karma.

Mudu su Taši nuvažiuojame į Timpu priemiestį, netoli tos vietos, kur gyvena karalius, ir sustojame prie seno pastato. Man liepiama eiti į konferencijų salę, esančią už kelių jardų. Žingsniuoju siaura lenta virš purvo duobės, stengdamasis išlaikyti pusiausvyrą. Į „konferencijų salę“ didelių vilčių nededu, tačiau atvėręs duris nustembu, nes randu dailiai suprojektuotą patalpą su ilgu mediniu stalu. Butanas priešinasi daugumos besivystančių šalių madai pinigus skirti išvaizdai: prabangius oro uostų terminalus supa lūšnynai; viešbučiai su prašmatniais vestibiuliais, tačiau nudrengtais kambariais. Butane vidus dažnai būna įspūdingesnis už išorę.

Karmai įteikiu Taši man dovanotą baltą šaliką – ratu keliaujančią dovaną – ir jis šypteli. Vilki languotą *gho*, jo veidas prakaulus ir gražus. Kalba lėtai, apgalvotai. Ne dėl to, kad norėtų iš anksto sugalvoti, ką pasakyti. Jis galvoja *kalbėdamas* ir daro tai labai tiksliai, sinchroniškai. Tyla verčia jaustis nesmagiai, – tuštuma mane tiesiog varo iš proto, – todėl turiu tramdyti norą užpildyti pokalbio spragas.

Karma Uros požiūriu, valdžia – tarsi lėktuvą valdantis pilotas. Kai oras blogas, jis turi kliautis prietaisų parodymais. O jeigu prietaisai rodo blogai? Lėktuvas tikrai nukryps nuo kurso, nors pilotas ir teisingai maigo valdymo svirtis. Toks, sako jis, yra dabartinis pasaulis, bendruoju vidaus produktu pasikliaujantis kaip vieninteliu tautos pažangos rodikliu. „Imkime švietimą, – sako jis. – Mes skaičiuojame, kiek žmonių gauna išsilavinimą, tačiau neatsižvelgiame į jo turinį. Arba Japoniją. Žmonės ten gyvena ilgai, bet kokia yra jų gyvenimo kokybė sulaukus, tarkime, šešiasdešimties?“ Jo žodžiuo-

se yra tiesos. Matuojame tai, ką išmatuoti lengviausia, o ne tai, kas iš tiesų svarbiausia daugumai žmonių – neatitikimus, kuriuos Bendrosios nacionalinės laimės politika siekia ištaisyti.

Jaučiu, kad perėjau prie senojo, ramaus profesinio pašnekovo kalbinimo stiliaus, ir suprantu: pats laikas grįžti prie asmeniškumų.

„Karma, ar jūs laimingas?"

„Žvelgdamas į savo prabėgusį gyvenimą galiu atsakyti teigiamai. Pasiekiau laimę, nes nepuoselėju nerealių lūkesčių." Man tai atrodo be galo keistas paaiškinimas. Amerikoje dideli lūkesčiai – mus į priekį varantis variklis, degalai mūsų bake, svajones generuojanti jėga, plačiau žvelgiant – laimės ieškojimas. „O aš galvoju visai kitaip, – sako jis. – Nėra kalnų, į kuriuos turėčiau įkopti; iš esmės, esu įsitikinęs, kad pats gyvenimas yra kova, tad jeigu jaučiuosi patenkintas, vadinasi, man pasisekė, dieną nugyvenau gerai ir vakare galiu atsidusti: „Buvo neblogai."

„Ar jums pasitaiko blogų dienų?"

„Taip, bet labai svarbu jas laikyti visai nesvarbiomis. Net jeigu pasiekei ką nors tikrai reikšminga, tai tik teatras tavo paties galvoje. Tau tai atrodo labai svarbu, o kitų žmonių gyvenimui nepadarė didesnės įtakos."

„Vadinasi, Karma, jūs norite pasakyti, kad didžiausi jūsų pasiekimai ir didžiausios nesėkmės yra vienodai nereikšmingi dalykai?"

„Taip. Mums patinka galvoti, jog nuveikėme kai ką svarbaus. Na gerai, žiūrint iš savaitės perspektyvos, tai buvo įdomu. Bet abejoju, kad turės kokios nors reikšmės per ateinančius keturiasdešimt metų. Pasikeis trys kartos ir būsite užmirštas, neliks nė pėdsako."

„Ar jus ši mintis ramina? Man ji atrodo be galo slegianti."

„Ji neslegia. Mes, budistai, sakome: nėra nieko didingesnio už gailiaširdiškumą. Padaręs gerą darbą turi būti patenkintas.

Aš kasdien užmušu daug musių ir uodų, nes bijau, kad šie vabzdžiai gali užkrėsti mane maliarija, tačiau kartais to nedarau. Stabteliu ir pagalvoju: „Ne, juk jis man nieko bloga nedaro, nekelia tiesioginės grėsmės. Vabzdys bejėgis. Kam man jį traiškyti?“ Taigi paleidžiu, ir štai toji akimirka – žinau, visai nereikšminga, vis dėlto nuoširdžios taikos akimirka. Tiesiog imu ir jį paleidžiu.“

Tada aš ryžtuosi padaryti kai ką neįprasta. Papasakoju apie save. Rimtai pakalbu. Pats nežinau kodėl. Galbūt dėt to, kad jis toks malonus, gal dėl to, kad jo vardas Karma, o gal Butanas visai išmušė mane iš vėžių – nežinau kodėl, bet papasakoju Karmai vieną įvykį, kuris nutiko Majamyje likus kelioms savaitėms iki mano laimės paieškų pasaulyje pradžios.

„Pabusk“, – išgirstu nekantriai sakant gydytoją, kuris, nudelbęs žvilgsnį į grindis, žengia į apžiūros kabinetą.

„Aš nemiegu“, – atsakau jam.

„Ne su jumis kalbu, – burbteli man gydytojas. – Sakiau savo kompiuteriui.“ Na žinoma. Dabar jau matau mikrofoną. Jis dydžiu ir forma primena guminuką, kybantį jam ties lūpomis, o rankose – švytintis planšetinis kompiuteris.

Toks keistas vaizdas akimirkai atitraukia mano dėmesį, kol vėl prisimenu, ko čia atvykau. Tirpsta rankos ir kojos. Sunku kvėpuoti. Per pastarąsias savaites šie simptomai sustiprėjo, nuo jų prabundu naktį.

Ir štai, prašom, pasiekęs lemtingą keturiasdešimt trejų metų amžių, kai kelio atgal nebėra, o gyvenimas beveik baigtas, atsiduriu šaltame apžiūros kabinete su gydytoju, kuris kalbasi su kompiuteriu laukdamas magnetinio rezonanso tyrimo rezultatų, o aš žinau, esu *tikras*, kad jie išpranašaus niūrią mano lemtį apie neoperuotiną smegenų auglį. Arba, jeigu pasiseks, šoninę amiotrofinę sklerozę. Prieš dvi savaites, gulėdamas sarkofagą primenančiame vamzdyje,

aparatui klaksint ir dūzgiant aplinkui, beveik girdėjau, kaip už stiklinės pertvaros sėdintys specialistai šnabždasi tarpusavyje: „Nedaug jam liko, vargšui šunsnukiui.“

Taigi laukiu oficialių tyrimo rezultatų, o gyvenimo vaizdai keičiasi man prieš akis tarsi *PowerPoint* pristatyme. Paskutinė skaidrė. Mirtis. Dėkoju, kad dalyvavote seminare. Išėję už durų rasite kavos ir riestainių.

„Na, štai čia aš turiu magnetinio rezonanso tyrimo rezultatus“, – sako gydytojas.

Taip, žinau, kad turite. Matau juos šaltose, negailestingose jūsų rankose. Duokite juos man, daktare. Aš viską ištversiu. Nors iš tikrųjų ne. Bet vis tiek duokite juos man.

„Be to, yra ir jūsų kraujo tyrimo rezultatai.“

Taip, žinoma, kraujo tyrimo rezultatai. Tai kiek man dar liko gyventi?

„Ir... mes nustatėme, kad...“

„Nieko. Jie nieko nerado“, – ryžtingai pertraukia mane Karma, nė kiek neabejodamas dėl savo žodžių.

Aš pritrenktas. Karma teisus. Rankos ir kojos man tirpo dėl netolygaus kvėpavimo ir nepakankamo kūno aprūpinimo deguonimi, kitais žodžiais tariant, tai buvo panikos priepuoliai. Paprasčiausias hipochondrijos atvejis.

„Iš kur sužinojote, Karma?“

Karma padaro jam būdingą pauzę, tada atsako tarsi siūlydamas receptą: „Kasdien po penkias minutes turite pamąstyti apie mirtį. Tai jus išgydys, pagerins sveikatos būklę.“

„Kaip?“

„Kalta mirties baimė – mes bijome mirti nepasiekę to, ką norėjome pasiekti, neužauginę savo vaikų. Ir jums tai kelia nerimą.“

„Bet kasdien mąstydamas apie mirtį veikiausiai nugrimzčiau į neviltį. Kam man to reikia?"

„Vakarų šalyse turtingi žmonės niekada nėra lietę negyvo kūno, gyvos žaizdos, puvėsių. Čia ir visa bėda. Turime būti pasirengę akimirkai, kai liausimės gyventi."

Tik tada jis papasakoja man apie vėžį. Jam ištartą diagnozę. Chemoterapiją. Operacijas ligoninėse toli nuo namų. Ir galiausiai – pasveikimą.

Dabar tyliu aš.

Mudu atsisveikiname, aš paprašau galimybės dar kartą susitikti su juo prieš man išvykstant iš Butano. Tada medine lenta sugrįžtu atgal ir įsėdu į *Corolla*. Važiuojame į viešbutį – Taši nepraleidžia progos tai paminėti, o aš mąstau apie ką tik sutiktą ypatingą vyrą. Laimingą vyrą. Jis – mokslininkas, studijavęs Kembridže, ir galėtų diskutuoti apie regresinę analizę su pačiais geriausiais specialistais, tačiau po akimirkos jau pasakoja apie Budą ir vėžį, kuris vos jo neįveikė. Viskas taip vientisa. Karmos Uros gyvenimas nuoseklus. Organiškas. Ne atskiri segmentai – darbas, meilė, šeima, kaip daugumos mano pažįstamų žmonių. Kaip mano paties.

Kai grįžtame į viešbutį – Taši, žinoma, praneša apie tai: „Mes atvykome į viešbutį, sere", – aš esu visai nenusiteikęs šnekučiuotis su darbuotojais, todėl išsinešu kėdę į savo kambario balkoną ir ten įsitaisau. Tiesiog sėdžiu. Jaučiu, kaip sukasi galva. Karma Ura gerokai mane sukrėtė. Laimė – nedideli lūkesčiai? Kaip suderinti tai su ambicijomis, kurios taip puikiai man gyvenime tarnavo? Ar netarnavo? Ir ką jis ten minėjo apie gailiaširdiškumą kaip svarbiausią tikslą? Ką *tai* reiškia?

Tada už kokių dviejų pėdų nuo savęs pamatau jį. Vabalą. Jis guli ant nugaros, beviltiškai mataruodamas kojytėmis. Nusisuku. Tačiau mažas padaras, patekęs į tokią apgailėtiną padėtį, traukia mano žvilgsnį.

Apsvarstau savo galimybes. Pirma: galiu sutraiškyti jį ir taip išvaduoti iš kančių. Šiuo atveju didžiausias privalumas – užbaigtos tiek vabalo, tiek mano kančios. Antra: galiu nekreipti dėmesio, kaip paprastai ir elgiuosi susidūręs su kitų kančiomis. Svarbiausia – nesikišti. Būti geru žurnalistu. Visomis išgalėmis išsaugoti neutralumą. Bet čia juk ne reportažas naujienoms. Nebus pranešimo: „Himalajuose miršta vabalas. Šeima sukrėsta. Žiūrėkite laidoje 11 valandą."

Kaip suprantu, yra ir trečia galimybė. Galėčiau įsikišti ir išgelbėti gyvybę – tiesa, vabzdžio, bet vis tiek gyvybę. Atsargiai žingteliu link jo ir atsargiai jį paspiriu. Tik man nepavyksta taip atsargiai, kaip ketinau, ir vabalas nuslysta kokias dešimt pėdų grindiniu; jis vis dar guli kojomis aukštyn ir vis dar negali apsiversti. Ką gi, dar vienas nevykęs humanitarinis įsikišimas. Jungtinės Valstijos su visais savo ištekliais nesugebėjo išgelbėti nei Somalio, nei Irako, tai kodėl turėčiau jaustis blogai neišgelbėjęs vieno vabalo?

Nusileidžiu žemyn ir užsisakau *Red Panda* alaus. Kai po pusvalandžio grįžtu į savo kambarį, vejamas liguisto smalsumo iškišu nosį pro balkono duris ir matau, kad vabalas vis dar mataruoja kojomis, nors yra akivaizdžiai pasilpęs. Ir kodėl, po galais, man tai rūpi? Juk vabalų aš negaliu pakęsti. Tačiau visos tos budistinės kalbos apie meilę ir gailestingumą mane paveikė. Kad jį kur galai – dar kartą paspiriu vabalą, šįkart jau švelniau, ir po akimirkos, kojomis pasiekęs žemę, jis jau kuria tolyn. Nepadėkoja, bet nieko tokio. Jaučiuosi gerai. Išgelbėjau gyvybę. Įsikišau.

Prierašas. Kiek vėliau tą vakarą išėjau į balkoną ir vėl radau vabalą – esu įsitikinęs, jog tą patį, – gulintį ant nugaros. Negalėjau patikėti savo akimis. Šįkart nedariau nieko. Tą naktį miegojau ramiai. Niekas, esu tikras, kad net Karma Ura, negali išgelbėti kvailo vabalo nuo jo paties.

Butanas – atvirkštinė šalis. Trylika čia laikoma sėkmę nešančiu skaičiumi. Vaikai sveikinasi šaukdami *bai bai**. O karalius nori panaikinti pats save.

Arba, tarkime, marihuana. Butane ji naudojama netradiciškai. Šeriama kiaulėms. Kiaulės jaučia alkį, daug ėda, dėl to ir storėja. Kai išgirdau apie tai pirmą kartą, įsivaizdavau pilną tvartą alkanų kiaulių. Jos žingsniuoja sau į *7-Eleven***, kiaulišką *7-Eleven*, ir prisiperka permirkusių vištienos buritų, o tada – labai aiškiai tai matau – bando pasišildyti juos mikrobangų krosnelėje. Striukos kiauliškos kojos stringa krosnelės durelėse ir jos ima it paklaikusios žviegti, kaip moka tik kiaulės, kol parduotuvės darbuotojas, taip pat paršas, kiaulių kalba paprašo nusiraminti, juk čia galų gale *7-Eleven*, o ne kokia kiaulidė.

Štai kokios mintys lanko mane Butane. Gal dėl aukščio, bet veikiausiai yra ir kitoks paaiškinimas. Ši vieta teikia peno mano vaizduotei. Didžiąją dalį laiko aš ją riboju. Tačiau Butane ji nutrūko nuo pavadžio, aria šviežiai nupjautą pievelę, kartais pakakoja ne vietoje, tačiau ir atpildo sulaukiu išties netikėto.

Dėl visų šių priežasčių keliaujant po Butaną reikia gerokai užgniaužti netikėjimą. Tikrovė ir fantazija čia gyvena viena šalia kitos. Kartais jos – tiesiog neperskiriamos.

* *Bye-bye* (angl.) – viso (labo)!
** Didžiausias tradicinių parduotuvių tinklas pasaulyje.

Sėdžiu viešbutyje ir geriu arbatą; tai, ką ūmai pasako viešbučio savininkė Sangai, tolygu perkūnijai iš giedro dangaus: „Mano vyras yra Dalai Lamos brolis."

„Nejaugi jis tikrai Dalai Lamos brolis? – klausiu. – Nežinojau, kad Dalai Lama turi brolį."

„Na, jie broliai ne šiame, o praėjusiame gyvenime. Mano vyras yra dvyliktoji Tibeto lamos inkarnacija."

Tokie trikdantys dalykai Butane nutinka nuolat. Šis gyvenimas, praėjęs gyvenimas, būsimas gyvenimas. Butaniečiai laimingi ir viską sumaišo. Štai kaip pasišnekėjau su viena miela mano viešbutyje dirbančia mergina.

„Pastaruoju metu tiek daug lyja", – sakau stengdamasis užmegzti pokalbį.

„Taip, sere, tai dėl Palaimintosios lietaus dienos. Šią šventę mes minime kasmet, pažymėdami lietingojo sezono pabaigą. Po Palaimintosios lietaus dienos daugiau nebelis." – Ji tai pasako taip užtikrintai, tarsi kokiam bukapročiui aiškintų, jog saulė visada teka rytuose.

Kitą dieną lietus liovėsi.

Mudu su Taši nusprendžiame apsilankyti savaitgalio turguje, kuriame galima nusipirkti įvairiausių daržovių ir rankdarbių: galvos didumo obuolių ir Budos statulėlių maišais. Prie turgaus vartų sėdi astrologas. „Labai geras ir žymus vyras", – paaiškina Taši. Astrologas įsitaisęs ant žemės, priešais save pasitiesęs paklotą. Tik tada pastebiu, kad jis – raupsuotasis. Nebeturi nė vieno piršto, iš rankų likusios tik bigės. Vis dėlto jis sugeba išlaikyti jose kaladę likimo kortų, kurios didumu prilygsta automobilio buferio lipdukams.

Astrologas siūlo man išsirinkti tris kortas. Paskui metu tris kauliukus. Verdiktas: „Tai, ką dabar veiki, yra gerai, viskas galiausiai gerai baigsis. Visos tavo svajonės išsipildys." Svarstau, ar toks palankus mano likimas kaip nors susijęs su tuo nedideliu užmokesčiu, kurį jam sumokėjau. Užsimenu apie tai Taši, tačiau šis užtikrina, kad aiškiaregys „labai geras, labai gerbiamas vyras". Vėliau tą vakarą skaitau britų tyrinėtojo lordo Ronaldšėjaus (*Lord Ronaldshay*) nuotykius Butane prieš gerą šimtmetį ir apie jam taip pat gerai išpranašautą ateitį: „Mane pakvietė paaukoti dievybėms ir mesti kauliukus. Didelei savo nuostabai, išmečiau tris po vieną. Vyriausiasis lama akimirksniu pareiškė, jog tai didžiulė sėkmė!"

Kitą rytą pabundu po dar vienos neramios nakties su trikdančiais miglotais sapnais (tai *tikrai* dėl didelio aukščio, esu tuo tikras) ir nugarmu laiptais į apačią pusryčiauti. Šliurpiu sau skystai virtus kiaušinius, kai išgirstu žemą baritoną: „Labas rytas." Iš pradžių topteli, kad tai per televizorių, bet pasisukęs kėdėje išvystu besišypsantį plikagalvį vyrą mėsingais skruostais. Vilki jis raudoną liemenę ir ryškiai geltonus marškinius. Panašus į jaunesnįjį Dalai Lamos brolį.

Tai Barba Tulku, Sangei vyras, jis dar vadinamas garbinguoju Rinpošu, o tai reiškia „mylimasis". Šio išraiškingo vyro malonios akys ir laukinis juokas. Jam kalbant kruta ir kraiposi visas kūnas. Jis pasilenkia norėdamas ką nors pabrėžti, tada atšoka ir vėl pasilenkia. Taip lankstydamasis ir šokinėdamas vyras papasakoja man savo istoriją.

Likus kelioms dienoms iki jo gimimo namus aplankė keli garbūs lamos. „Staiga sode ištryško šaltinis, jo vanduo buvo toks baltas kaip pienas. Jo pripylė visus puodus ir prikaistuvius. Tada namą apjuosė vaivorykštė." Tai klasikiniai ženklai, paaiškino Rinpošas, kad netrukus įvyks ypatingas įsikūnijimas.

Vaikystėje jis pradėjo kalbėti tibetietiškai, nors niekada tos kalbos nesimokė, o Butano kalba gerokai nuo jos skiriasi.

Sulaukęs aštuoniolikos nukeliavo į Indiją ir susitiko su Dalai Lama.

„Pasivedėjęs mane į šalį Dalai Lama tarė: „Tu labai ypatingas. Ir kur išmokai tibetiečių kalbą?“ Paaiškinau jam, kad visada ją mokėjau. „Ateik rytoj ryte.“ Tą rytą Dalai Lama ir paaiškino, kad jaunuolis su plačia šypsena – atgimęs Rytų Tibeto lama. Dalai Lama priglaudė jį po savo sparnu, pakvietė mokytis į Indijos miestą Dharamšalą, Tibeto vyriausybės tremtyje centrą.

„Tai buvo puiki proga žinias perimti tiesiai iš lūpų; tekstus galima skaityti ir skaityti, pasisemti iš jų idėjų, tačiau rašytinis tekstas gali ir suklaidinti. Geriausia, kai išmintis perduodama žodžiu.“

Nelabai žinau, kaip reaguoti į šį mėšlungiškai kvatojantį vyrą švelniomis akimis. Savo šalyje pasakojimus apie stebuklus, reinkarnacijas ir pieno baltumo šaltinio vandenį palaikyčiau lakios vaizduotės padariniais, galbūt net psichozės simptomais. Nusprendžiu keisti temą.

„Ar Butane žmonės laimingi?“

Jis gana ilgai tyli, tada atsako: „Galbūt“ – ir griausmingai nusikvatoja, o jo kūnas taip kratosi ir tamposi, jog man topteli, ar tik neištiko koks priepuolis. Nebesigilinu į šią temą. Tiesiog klausausi, kaip jis pasakoja man apie visokius beprotiškus dalykus. Apie paslaptingą žemę, kurioje užkasti dvasiniai lobiai. Apie tai, kaip kartą jis meditavo trejus metus, tris mėnesius ir tris dienas. Tada papasakoja apie Butane prieš penkis šimtus metų gyvenusį žmogų, kuris žinomas kaip Šventasis Beprotis. Jo vardas Drukpa Kunlėjus, jis buvo Tibeto budizmo Hovardas Sternas (*Howard Stern**). Šventasis, nepanašus į kitus.

* Amerikiečių radijo ir televizijos žvaigždė, prodiuseris, rašytojas, aktorius ir fotografas.

„Tai buvo nuostabus vyras. Jis lankėsi vyninėse ir viliojo moteris. Jo motina sakydavo: „Kunlėjau, kodėl negali būti toks kaip tavo vyresnysis brolis, kuris nuolat meldžiasi? Jis toks susikaupęs."

„Ne, mama, – atsakydavo Kunlėjus. – Mano brolis nori į tualetą. Štai kodėl jo tokia veido išraiška." Kunlėjus buvo teisus ir dėl šio, ir dėl daugelio kitų dalykų. Jo vyresnysis brolis iš tiesų buvo ne susikaupęs, o kankinamas vidurių užkietėjimo. Rinpošas paaiškina man istorijos moralą: „Spręsti reikia ne pagal žmogaus veiksmus, o tik pagal jo motyvaciją." Tada apie Drukpą Kunlėjų, Šventąjį Beprotį, išgirdau pirmą, bet ne paskutinį kartą. Man netgi buvo pasakyta, kad negalima iš tikrųjų perprasti Butano, neperpratus Drukpos Kunlėjaus. Tik paminėk jo vardą, ir žmonės ima kvatotis. Tačiau tai ne šiaip juokas. Jie juokiasi pagarbiai, jeigu tik tai įmanoma.

Kunlėjus yra dvasinės mokyklos, kurios filosofija vadinama „pakvaišusia išmintimi", atstovas. Tokių yra kiekvienoje religijoje. Krikščionys turi savo Kristaus kvailių. Musulmonai turi *Sufi Mast-Qalanders*. Žydai turi Vudį Aleną (*Woody Allen*). Vis dėlto nė vienas iš jų nėra toks išprotėjęs nei toks išmintingas kaip Drukpa Kunlėjus.

Pasiryžau daugiau apie jį sužinoti. Sausakimšame Timpu knygyne radau Drupkos Kunlėjaus darbų rinkinio vertimą į anglų kalbą. Kai kurios vietos net šiais laikais atrodo nešvankios. Vienoje pastraipoje Kunlėjus „pagadina orą kaip koks drakonas". Dažnai jis nusileidžia kelnes ir paleidžia į darbą savo „liepsnojantį išminties žaibą". (Taip, jūs teisingai supratote.) Drukpa Kunlėjus – ypatingas mergišius ir mieliau renkasi nekaltas mergeles. Jis tvirtino: „Pats geriausias *chung* vynas būna kubilo dugne, / O laimė slypi žemiau bambos."

Kunlėjaus išdaigos nebuvo betikslės. Jo piktinantis elgesys turėjo supurtyti Butano gyventojus ir pažadinti iš sąstingio. Keitas Doumanas (*Keith Dowman*), išvertęs Kunlėjaus nuotykius į anglų kal-

bą, sako, kad visa esmė slypi „emocijose, ypač aistroje, kurią reikia ne slopinti, o padaryti tyrą". Kitais žodžiais tariant, tai atvirkštinė senovės graikų filosofija. Visko su kaupu, nieko neslopinant.

Jau vėluoju susitikti popietinės kavos su Linda Liming (*Linda Leaming*), pastaruosius devynerius metus Butane gyvenančia amerikiete. Azija patraukė nemažai dvasinių ieškotojų, kartais vadinamų lamų pakalikais, bet iki aštunto dešimtmečio Butanas pašaliečiams buvo uždarytas. Net ir vėliau būdavo nelengva čia patekti. Turėjai išties labai to norėti.

Linda Liming norėjo. Pardavusi visą savo turtą iš Niujorko ji persikraustė į Butaną mokyti anglų kalbos. Sako pirma įsimylėjusi Butaną, o paskui ir butaniečius. Nuo to laiko čia ir gyvena.

Ji pasiūlo susitikti *Art Cafe*, ši kavinė Timpu – naujiena. Joje šviesu ir erdvu, baldai minkšti, o grindys iš šviesaus medžio. Jautiesi tarsi kuriame nors Jungtinių Valstijų universiteto miestelyje. Pastebiu, kad prie prekystalio sėdinti moteris skaito „Tibetiečių gyvenimo ir mirties knygą". Jau sakiau – kaip bet kuriame Jungtinių Valstijų universiteto miestelyje.

Linda įpuola vidun apsisiautusi raštuotą šalį ir spinduliuodama energiją. Akivaizdu, kad jai trūksta sklandžių pokalbių angliškai, todėl žodžius berte beria.

„Dvasingumo čia yra visur, – sako ji kibdama į šokoladinį pyragą. – Ir akmenyse, ir medžiuose." Bet kur kitur išgirdęs tokius žodžius prunkštelėčiau. Tik ne Butane. Pasak vieno rašytojo, „Butane nėra tokio dalyko kaip negyvas daiktas". Viskas prisotinta dvasios. Tai susiję ne tiek su budistiniais įsitikinimais, kiek su animistiniu tikėjimu, vadinamuoju *Bon*. Aš animizmą siejau su primityviais tikėjimais, bet, geriau pagalvojus, gyvybės jėga atgaivina viską, o tai gana pažangus požiūris.

„Gyvenimą čia diktuoja geografija, – toliau pasakoja Linda. – Izoliacija padarė Butaną tokį, koks jis yra."

„Tai gerai, ar blogai?"

„Gerai. Kalnai, atsiribojimas sulėtina laiko tėkmę. Čia vyrauja požiūris: „Ką padarysi, *la*."

Butanas – *la* šalis. Šis vienskiemenis žodis daugiafunkcis: ir patvirtinantis, ir išaukštinantis, ir kalbos šiukšlė. Dažniausiai jis vartojamas įspūdžiui sušvelninti ir pridedamas beveik visur. *La* reiškia „sere", bet taip pat ir „na žinai". Man patinka jo skambesys, viešėdamas Butane pats dažnai jį tariu, tačiau visada labai apgalvodamas, nes taip iki galo ir nepagavau tikslios reikšmės.

„O kaip jūs, Linda? Ar tikite visais šiais tantriniais niekais?"

„O taip. Aš jau pražuvusi, – prisipažįsta ji. – Patikėjau. Kai pirmą kartą čia atvažiavau, buvau tipiška prie keturiasdešimtmečio artėjanti neurotiška moteris, tada sau pasakiau: „Nenoriu pasenti ir apkarsti anksčiau laiko." Butanas mane nuramino ir sulėtino.

O paskui, kur buvusi, kur nebuvusi – mirtis. Keista, bet ieškant laimės mirties tema iškyla siaubingai dažnai. Galbūt negalime jaustis išties laimingi, kol nesusitaikome su savo mirtingumu.

Linda man pasakoja, kad prieš atvykdama į šią šalį gyvenime nebuvo mačiusi mirusio žmogaus. „Butane susidūriau su mirtimi ir kančiomis, – prisipažįsta, bet iš jos balso suprantu, jog tai ne vien blogybė. – Čia kur kas dažniau susimąstai apie mirtį. Žmonės miršta tragiškiau ir atviriau. Lavonai ne vieną dieną guli kur nors netoliese. – Štai jums ir gyvenimo Butane nepatogumai. – Man čia būna šalta, žiemą net namuose turiu vaikščioti su paltu. Keisčiausia, kad tai verčia jaustis gyvam."

Linda paaiškina, jog daugelis butaniečių vyrų, taip kaip Rinpošas, trejiems metams pasišalina medituoti. Trejus metus, tris mė-

nesius ir tris dienas jie nedaro nieko daugiau, tik medituoja. Netgi plaukų nesikerpa. „Ir trejus metus nekalba.“ Man tai būtų misija neįmanoma. Ilgiausiai nekalbėjęs esu devynias valandas. Ir tas pramiegojau.

Vyriausybė nutiesė elektros laidus į kalnus, kur trobelėse ant uolų krašto vyrai medituoja. „Kokia kita šalis išleistų 100 tūkstančių dolerių elektrai įvesti į tokias vietas? Sakytų: „Ne, tai jūs nusileiskite į apačią.“

Štai kokia Butano gyvenimo esmė. Čia priimami ekonomiškai nepagrįsti sprendimai. Pavyzdžiui, atsisakoma milžiniškų pinigų, kuriuos būtų galima uždirbti iš turizmo arba prekiaujant vertinga mediena. Tačiau butaniečiai, kad ir kokie neturtingi, nesilanksto naudingumo ir produktyvumo dievams.

Prieš man išvykstant į Butaną, vienas kolega palinkėjo sėkmės: „Tikiuosi, tavo kelionė bus produktyvi.“ Tada nesusimąsčiau apie jo žodžius, bet čia, Butane, jų absurdiškumas mane pribloškė. Produktyvi kelionė? Kodėl ne maloni arba gera?

Pagaliau Linda nutyla. Sėdime tylėdami, rodos, visą amžinybę, bet iš tikrųjų gal kokias trisdešimt sekundžių. Tada ji pažvelgia į mane ir sako: „Žinote, ilgiau čia pabuvęs prarandi ryšį su tikrove.“

„Gerąja ar blogąja prasme?“

„Nesu tikra. Spręskite pats.“

Kitą rytą man pusryčiaujant užsuka Rinpošas. Laiko į laikraštį susuktą kažkokį rutulio formos daiktą. Visas švytėdamas išvyniója. Tai obuolys. Didžiausias mano kada nors matytas krepšinio kamuolio dydžio obuolys.

Ištiesia man. Padėkoju ir pasiteirauju apie jo, gydūno, darbą. Atrodo, pas jį plaukia žmonės iš viso pasaulio. Rinpošas sako, jog vakariečiai gydytojai labai padeda, bet jiems reikėtų suprasti, kad

ne viską galima išgydyti vaistais. Pakviečia mane kurią nors dieną aplankyti jį darbe ir aš noriai sutinku.

„Matote, visi turime asmeninę dievybę, kiekvienas žmogus, kiekvienas vaikas turi savo guru, tas guru pabudina, kad pamatytum savo tikrovę. – Tai pasakęs Rinpošas energingai papurto šalia savęs stovinčią kėdę, išsigąstu, jog ši subyrės. Veikiausiai jis pajunta mano skeptiškumą. – Jūs manimi netikite, ar ne?"

Klausiu, iš kur jis žino, kad tai tiesa, nes tokių dalykų neįmanoma įrodyti.

„Matote šią šviesą?" – klausia jis mostelėdamas į degančią lempą virš galvos.

„Taip, matau."

„Bet įrodyti negalite. Jeigu būtumėte gimęs aklas, negalėtumėte jos matyti. Ieškodamas įrodymų niekada nesulauksite nušvitimo."

Amerikoje laimingų žmonių mažai, tačiau visi nuolat kalba apie laimę. Butane dauguma žmonių laimingi, bet niekas apie tai nekalba. Šiame krašte nesama introspekcijos, nerasi savigalbos knygų, čia apgailėtinai mažai egzistencinio nerimo. Butane nėra jokio *Dr. Phil**. Visoje šalyje, tiesą pasakius, tėra tik vienas psichiatras. Jo vardas ne Filas ir, man labai liūdna tai pranešti, jis neturi savo televizijos laidos.

Galbūt Platonas klydo. Gal kaip tik tyrinėjamo gyvenimo ir neverta gyventi. Kitaip sakant ir cituojant kitą garsų jau mirusį baltąjį: „Paklausk savęs, ar esi laimingas, ir liausiesi toks būti." Taip tvirtina Džonas Stiuartas Milas (*John Stewart Mill*), devyniolikto amžiaus britų filosofas, kuris tikėjo, kad prie laimės reikia gretintis šonu – „kaip krabui". Ar Butanas – krabų tauta? O gal visa ši Bendrosios nacio-

* Filas Makgro (*Phil MacGrow*) – JAV televizijos žvaigždė, psichologas, vedantis pokalbių šou.

nalinės laimės idėja yra tik protinga rinkodaros gudrybė, panaši į prieš kelerius metus sugalvotą Arubos*: „Atvykite į Arubą, tai sala, kurioje gyvena laimė." Kitaip sakant, ar mane ir čia bando apgauti?

Nemanau. Visų pirma, butaniečiai ne tokie rafinuoti. Juos kankina nuoširdumo, tikro geros rinkodaros priešo, perteklius. Butaniečiai pernelyg rimtai žiūri į Bendrosios nacionalinės laimės idėją, tačiau sakydami „laimė", jie galvoje turi visai ką kita nei džiaugsmu trykštančių iki ausų išsišiepusių amerikiečių praktikuojama jos versija. Butaniečiams laimė – kolektyvinė siekiamybė.

Jiems frazė „asmeninė laimė" visiškai nesuprantama, arba, kaip man sakė Karma Ura: „Mes netikime Robinzono Kruzo laime. Visa laimė slypi santykiuose."

Greita apklausa. Ką bendro turi šie įvykiai: karas Irake; naftos išsiliejimas *Exxon Waldez*; kalinių skaičiaus Amerikoje padidėjimas. Atsakymas: jie visi prisideda prie mūsų šalies bendrojo nacionalinio produkto, kitaip dar vadinamo bendruoju vidaus produktu (BVP), didinimo, ir visi laikomi „gerais" dalykais, bent jau žvelgiant silpnaregišku ekonomisto žvilgsniu.

BVP yra visų prekių ir paslaugų, šalies sukuriamų per tam tikrą laiką, rinkos vertė. Tiek ginklų, tiek antibiotikų pardavimas prisideda prie bendro skaičiaus. Tai panašu į rūpinimąsi per dieną gauti reikiamą kalorijų kiekį, visai nekreipiant dėmesio į tai, iš kokio maisto jas gauname. Viso grūdo gaminių ar lašinių, tegul ir iš žiurknuodžių. Kalorijos yra kalorijos.

Roberto Kenedžio (*Robert Kennedy*) žodžiais tariant, į BVP neįtrauktas „mūsų poezijos grožis, mūsų šeimų stiprumas ir viešųjų

* Aruba – sala Karibų jūroje, priklausanti Nyderlandams ir turinti autonomijos statusą.

debatų lygis". Jis padarė išvadą, kad BVP apima viską, „išskyrus tai, dėl ko verta gyventi". BVP neatsižvelgia į neapmokamą darbą, vadinamąją labdaringą ekonomiką. Senelių prieglaudoje gyvenantis pagyvenęs žmogus prisideda prie BVP, o tas, kuriuo rūpinasi giminaičiai – ne. Tiesą sakant, jis netgi gali būti apkaltintas BVP mažinimu, jeigu juo besirūpinantieji yra priversti eiti neapmokamų atostogų darbe. Kaipgi nesigėrėsi ekonomistų darbu. Paėmė ydą – savanaudiškumą – ir pavertė dorybe.

Naujausi tyrimai apie laimę, arba subjektyvią gerovę, rodo, kad pinigai tikrai prisideda prie laimės. Iki tam tikros ribos. Ir toji riba stebėtinai žemai: apie penkiolika tūkstančių dolerių per metus. Kai pajamos didesnės, ryšys tarp ekonominės gerovės ir laimės išnyksta. Dabar amerikiečiai vidutiniškai tris kartus turtingesni, nei buvo prieš pusę šimtmečio, tačiau laimingesni netapo. Tas pats su Japonija ir kitomis industrinėmis valstybėmis. Pagalvokite apie tai, ką rašo Londono ekonomikos ir politikos mokslų mokyklos (*London School of Economics and Political Science*) profesorius Ričardas Lejardas (*Richard Layard*): „Jie tapo turtingesni, dirba gerokai mažiau, turi ilgesnes atostogas, daugiau keliauja, gyvena ilgiau ir yra sveikesni. Tačiau nėra laimingesni."

Mintis apie Bendrosios nacionalinės laimės politiką pirmą kartą šovė Butano karaliui Vangčiukui (*Wangchuk*) 1973 metais. Tačiau jos niekas gerai nesuprato iki 1986 metų, kai jaunas guvus žurnalistas Maiklas Eliotas (*Michael Elliott*) iš karaliaus paėmė interviu žurnalui *Financial Times*. Antraštė skambėjo kategoriškai: „Butano karalius: Bendroji nacionalinė laimė svarbesnė už bendrąjį nacionalinį produktą."

Ekonomistai, besilaikantys tradicinio požiūrio, veikiausiai pamanė, kad tokiose Himalajų aukštybėse gyvenantis karalius pa-

prasčiausiai kenčia nuo deguonies trūkumo. Gal jis ir vėl pakramsnojo kiaulių pašaro. Juk laimės neįmanoma pamatuoti, o net jeigu ir būtų įmanoma, kaip vyriausybė vykdytų laimės politiką? Grynas absurdas.

Šiaip ar taip, šią mintį pasigavo kitos besivystančios šalys ir net kai kurios industrinės valstybės. Parašyta daugybė straipsnių. Surengta daugybė konferencijų. Sudainuota daug panegirikų. „Butanas – pirma šalis, oficialiai tarusi „ne“ ir pirma suabejojusi teiginiu, kad pinigai savaime yra absoliutus gėris“, – rašo Džefas Johansonas (*Jeff Johanson*) „Bendrosios nacionalinės laimės ir ekonomikos vystymosi“ santraukoje.

Džonas Ralstonas Saulas (*John Ralston Saul*), kanadiečių filosofas, Bendrąją nacionalinę laimę apibūdina kaip nuostabų triuką. „Ji tik šmaukšt ir pakeičia kryptį. Staiga jūs jau kalbate visai apie ką kita. Nemėginate taisyti senosios krypties – paprasčiausiai imatės iš esmės naujos. Šis Bendrosios nacionalinės laimės politikos aspektas labai reikšmingas ir gudrus.“

Drukpa Kunlėjus, Šventasis Pamišėlis ir išskirtinis gudruolis, būtų įsimylėjęs Bendrąją nacionalinės laimės politiką. Ji tokia absurdiška, tokia keista, kad tikrai gerokai supurto visus ir pažadina iš sąstingio.

O kokia konkrečiai toji Bendrosios nacionalinės laimės politika? Kaip ji atrodo? Geriausią paaiškinimą išgirdau iš pilvoto butaniečio, viešbučio savininko Sandžėjaus Penjoro. Penjoras man pasakė, kad BNL – tai „savo ribų suvokimas, žinojimas, kiek jau yra gana“. Rinkos ekonomika pasauliui davė daug gerų dalykų, tačiau ji neturi ko pasakyti išgirdusi sąvoką „gana“. Perbėgėlis ekonomistas E. F. Šumacheris (*E. F. Schumacher*) tvirtina: „Yra vargingų visuomenių, kurios turi per mažai. Bet kur rasti tokią turtingą

visuomenę, kuri pasakytų: „Stop! Mes jau turime pakankamai!“ Tokios nerasite.“

Be abejonės, turtas suteikia laisvę. Jis išlaisvina nuo fizinio darbo laukuose kepinant negailestingai vidurdienio saulei arba nuo sumuštinių kepimo – šių dienų ekvivalento. Tačiau turtai gali riboti žmogaus dvasią, o tai, regis, pripažįsta nedaug ekonomistų. Pasak Šumacherio, „kuo turtingesnė visuomenė, tuo sunkiau daryti tikrai prasmingus darbus, kurie neduoda žaibiško rezultato“. Tai radikalus ir įžvalgus teiginys. Turtingoje industrinėje visuomenėje, kurioje turėtume mėgautis laisvo laiko pertekliumi, mes nedrįstame imtis to, kas neproduktyvu – neleidžia uždirbti ar greitai pasitenkinti. O štai butaniečiai mielai praleidžia dieną mėtydami smiginį arba tiesiog nieko neveikdami. Kaip dar vieną paralelę su Šangrila pateikiu dialogą iš knygos tarp britų misionierės panelės Brinklou ir paslaptingo Šangrilos šeimininko Čango.

„Ką daro lamos?“ – klausia ji.

„Jie pasineria į kontempliaciją ir siekia išminties, madam.“

„Bet juk tai tas pats, kas neveikti nieko.“

„Tada, madam, jie nieko neveikia.“

Albertas Einšteinas yra sakęs: „Jokios problemos negalima išspręsti tame pačiame sąmonės lygmenyje, kokiame ji buvo sukurta.“ Ekonomikoje toks radikalus požiūrio pokytis, kokį į fiziką įnešė Einšteinas, jau gerokai vėluoja. Ar Bendrosios nacionalinės laimės politika jį ir atspindi? Ar ji – miglotas atsakymas, kurio daugelis iš mūsų taip ieškome? Nebūtinai, bent jau kol kas, tačiau ji šį bei tą keičia. Ir yra svarbesnė, nei mums gali atrodyti.

Įvedus Bendrosios nacionalinės laimės politiką, Butane kiekvienas sprendimas privalo būti priimamas žvelgiant pro laimės prizmę. Ar sprendimas, kurį ketiname priimti, padidins, ar suma-

žins bendrą žmonių laimę? Kilnus požiūris, negaliu nesutikti, tik ar veiksmingas? Norėdamas tai išsiaiškinti, turėjau pasikabėti su kuo nors iš vyriausybės.

Pasirodo, lengviau pasakyti, nei padaryti. Turint omenyje, kad jie dirba miniatiūrinei tautai, mažam taškeliui pasaulio žemėlapyje (gerai, kad jis apskritai ten įžiūrimas), Butano valstybės tarnautojus sugauti baisiai sunku. Jau nekalbu apie karalių, kuris laikomas dievu žemėje ir yra pasiekiamas panašiai kaip pastarasis. Norėjau pabendrauti su vidaus reikalų ministru, kuris atlieka ir laimės ambasadoriaus vaidmenį plačiajame pasaulyje.

Deja, man buvo pasakyta, kad gerbiamasis vidaus reikalų ministras yra per daug užsiėmęs ir su manimi susitikti negali, tad pasielgiu taip, kaip pasielgtų bet kuris save gerbiantis žurnalistas. Įsiveržiu į jo vakarėlį. Tiksliau sakant, tas vakarėlis buvo renginys „Pajusk BNL“. Remiamas Butane gyvenančių japonų geradarių. Vidaus reikalų ministras – garbės svečias. Įsitaisau pirmoje eilėje. Ministrui pasirodžius visi atsistoja. Tai pasitempęs, prie šešiasdešimtmečio artėjantis vyras, dailiai žilstelėjęs ir orus.

Ant scenos stovi milžiniška popierinė gulbė ir plakatas su užrašu: „Meilė, emocijos, jausmai.“ O ne! Ruošiu save sentimentalumo atakai.

Japonų geradariai parodo filmą apie tai, kaip amerikiečiai bombarduoja Nagasakį. Ekrane šmėsčioja siaubingi vaizdai. Vaikai, kuriems nuo kūno it drabužių sluoksnis lupasi oda. Vyrai, kurių akys tabaluoja iškritusios iš akiduobių. Žiūrovai vogčiomis žvilgčioja į mane, čia vienintelį amerikietį, tarsi aš asmeniškai būčiau tą bombą numetęs.

Nesu tikras, ką bendra tai turi su laime, išskyrus akivaizdų faktą, kad ant miesto numesta bomba veikiausiai sumažino to

miesto gyventojų laimės lygį. Štai viena iš daugelio su Bendrosios nacionalinės laimės politika susijusių problemų. Laimė – miglota sąvoka, kurią savo tikslais savaip interpretuoja kiekvienas, kas tik turi kokį nors motyvą. Net jeigu tie motyvai geri, vis tiek yra tam tikro suinteresuotumo. Kai taip nutinka, Bendroji nacionalinė laimė lieka tik lozungas, o ne naujas ekonomikos modelis, naujas gyvenimo būdas.

Filmas baigiasi, skelbiama pertrauka, visi išsiskirto. Aš nuseku paskui vidaus reikalų ministrą, kuris traukia tiesiai į lauką prie užkandžių stalo. Kai prieinu, vienoje rankoje jis stengiasi išlaikyti pilną lėkštę *momos**, o kitoje – stiklinę obuolių sulčių.

„Kas Nagasakį sieja su Bendrosios nacionalinės laimės politika?“ – klausiu aš. Jo veide nušvinta nuostaba. Pasijunta užkluptas iš pasalų, tačiau tik akimirkai, nes tučtuojau atgauna diplomatinius įgūdžius.

„Esu įsitikinęs, kad šalis, kuri sutelkia dėmesį į laimę, nebus karinga; kai neišlaikome pusiausvyros, pradedame kovoti dėl išteklių. Ne vien dėl naftos, ir nebūtinai tarpusavyje kovoja valstybės. Tai gali būti ir karas dėl vandens tarp San Diego ir Los Andželo.“

Dabar jis jau žingsniuoja atgal į konferencijų salę. Neatsilieku nė per žingsnį. Klausiu, ar nacionalinės laimės politika nėra didelė našta tokiai mažai tautai, standartas, kurį gali būti sunku pasiekti.

„Butanas niekada netvirtino, kad jo gyventojai laimingi, – atremia jis. – Mes tik sakome esantys ištikimi Bendros nacionalinės laimės procesui. Tai mūsų tikslas.“

„Bet daugelis Butano žmonių, ypač tie, kurie gyvena kaimuose, nėra net girdėję apie tokią politiką“, – paprieštarauju.

„Ne, bet jie vis tiek jos laikosi.“

* Virtinių.

Geras atsakymas. Gal tiesiog išmintingas, o gal jame slypi ir šis tas daugiau. Nežinau. Pasikalbame dar kelias minutes. Jis kramsnoja savo *momos*, aš stoviu atsišliejęs į kėdės atlošą. Jis – be galo reikšmingas visai nereikšmingos tautos atstovas. Aš – visiškai nereikšmingas be galo reikšmingos tautos žmogus. Šie du prieštaringi faktais vienas kitą kažkaip neutralizuoja ir tarp mūsų nusistovi keista dermė.

Jis pasakoja apie savo keliones į Ameriką, kur tokiose vietose kaip Berklis jį sutinka it roko žvaigždę. („Tai nuostabu, visur salės pilnutėlės.“) Aiškina, jog reikia sukurti laimės indeksus. („Vyriausybės dėmesį kreipia tik į skaičius.“) Dabar atrodo turįs man begalę laiko, netgi kiek per daug, topteli, turint omenyje, jos jis – trečias svarbiausias žmogus Butane. Pagaliau jis suvalgo paskutinį *momo* ir aš pasinaudoju tuo kaip pretekstu atsisveikinti.

Renginys „Pajusk BNL“ netrukus baigiasi tradiciniu butaniečių liaudies šokiu. Visi sustoja į ratą – tai itin universali liaudies šokių geometrinė figūra – ir drauge linguoja pagal melodingą muziką. Stoviu nuošaliai, kai staiga kažkas čiumpa man už rankos ir nė atsikvošėti nespėjęs iš stebėtojo tampu dalyviu. Paprastai man niekur nepatinka dalyvauti, bet šis paprastas tautinis šokis turi kažką nepaaiškinamai mielo – nerandu tinkamesnio žodžio. Rankos į viršų. Vienas, du. Žingsnis į dešinę. Trys, keturi. Buvau kažkur tarp penkių ir šešių, kai pastebėjau vidaus reikalų ministrą, šokantį su visais kitais. Kodėl jis taip daro? – pagalvojau. Gal tai butanietiškas politikų pozavimo kameroms per mažojo beisbolo varžybas ekvivalentas? Ne. Kamerų čia nėra. Ir man šauna mintis, jog Butano vidaus reikalų ministras, trečias galingiausias žmogus Butane, šoka todėl, kad visi butaniečiai šoka. Nei daugiau, nei mažiau.

Muzika nutyla, žmonės ima skirstytis iš salės, o aš susigriebiu galvojantis apie namus. Labai seniai, dar prieš patarėjams ir diskusijų grupėms (*focus groups*) iščiulpiant visą nuoširdumą jiems iš venų, veikiausiai tokie buvo ir Amerikos politikai. Kol dar nebuvome supainioję formos ir turinio.

Kitą dieną pabundu anksti vėl sukrėstas blogo sapno, kurio negaliu prisiminti. Šiandien didi diena. Ruošiuosi aplankyti Rinpošą jo darbovietėje. Po pusryčių purvinu takeliu esu palydimas iki jo durų. Nusiaunu batus. (Atsižvelgiant į purvo kiekį Butane, tai veikiau praktiškas gestas, nieko daugiau.) Name du kambariai. Vienas skirtas dvasiniam gydymui, kitas – televizoriaus žiūrėjimui. Antrajame yra minkštų kėdžių ir plačiaekranis *Panasonic* televizorius, kurio ekrane šmėsčioja indiškas filmas.

Iš kambario su televizoriumi mane nuveda į gydymui skirtą kambarį, liepia sėstis ir tyliai stebėti. Kambarys tvieskia spalvomis: tamsiai mėlyna ir geltona. Primena Tibeto senienų krautuvėlę po sprogimo. Visur pilna daiktų. *Thangka** ir kitokių piešinių, muzikos instrumentų. Dauguma jų – dėkingų (ar viltingų?) pacientų aukos. Atsiskaitoma, be abejo, pinigais, bet ir vaisiais, sausainiais, dideliais plastikiniais buteliais kokakolos ir fantos. Ant kitos sienos prikabinta vėrinių – tai taip pat aukos, kabo ir kažkas panašaus į olimpinį aukso medalį. Vėliau sužinau, kad tai išties olimpinis medalis, Parkinsono liga sergančio amerikiečių plaukiko dėkingumo ženklas.

Kambaryje yra dar keturi ar penki vyrai, visi sėdi tyliai. Tą dieną truputį vėliau turėjo vykti teismo posėdis ir jie atėjo čia norėdami

* Tibeto budistų piešinys ant medvilnės arba šilko, kuriame paprastai pavaizduota budizmo dievybė arba mandala.

sau naudingo teismo sprendimo. Tikslas man neatrodo itin kilnus, tačiau šią mintį aš pasilaikau sau. Vyrai klūpi atsisukę į Rinpošą, kuris sėdi ant kažkokio baldo, panašaus į medinį altorių, susikryžiavęs kojas ir užmerkęs akis. Jis tyliai gieda, veidas kiek perkreiptas skausmo, tarsi kentėtų nuo vidurių užkietėjimo. Vyrai visi kaip vienas atsistoja ir Rinpošas vandeniu apšlaksto jiems kaktas. Tada jie išeina. Ir viskas.

Lieku kambaryje vienas su Rinpošu, tačiau kelias minutes jis manęs nepastebi. Vis dar gieda užsimerkęs. Staiga prabyla.

„Tai vazelinas, – sako tiesdamas man nedidelį indelį apžiūrėti. Svarstau, ką jis nori tuo pasakyti. – Anksčiau palaiminimui naudodavome sviestą. Tačiau šis veikia daug geriau. Ypač gerai tinka ligoms, žaizdoms gydyti ir panašiais atvejais."

Aš prašau jo paaiškinti, kas tiksliai vyksta per gydymo seansą, kas darosi jo galvoje. „Aš dėmesį sutelkiu į dievybę; ne į Budą, o į visa apimantį dieviškumą. Tai tarsi atspindys veidrodyje. Dievybė ir aš, mudu ištirpstame vienas kitame, tampame vieniu."

Į kambarį įžengia vidutinio amžiaus moteris. Ant kojos – didžiulė opa, moteris užsikelia koją ant suolo. Rinpošas, stipriai užmerkęs akis, gieda ir pučia tos kojos link. Paskui duoda jai vandens, kuriuo ji išsiskalauja burną. Moteriai ant altoriaus kraunant aukas, sausainius ir obuolius, jis gieda toliau.

Vėl lieku vienas su Rinpošu. Jis atsimerkia. „Žinote, šiems žmonėms aš esu paskutinė viltis. Iš pradžių jie renkasi ligonines ir aukštesnes technologijas. Vyksta į ligonines Bankoke arba Amerikoje. Paskui ateina pas mane." Jis papasakoja, kad moters sutinusi koja atrodė gerokai prasčiau, kai ji pradėjo pas jį lankytis. „Matote, turiu patirti savo paties veiksmus, jeigu ne šiame, tai kitame gyvenime", – mįslingai sako jis. Jau ketinu klausti, ką tai reiškia, kai

išgirstu keistą skambėjimą. Niekada nieko panašaus nesu girdėjęs. Garsas sklinda nuo altoriaus, nuo Rinpošo kojų, ir kas sekundę darosi vis garsesnis.

„Atsiprašau, – sako jis ir pasilenkęs išjungia mobilųjį telefoną. – Tai apie ką mes kalbėjomės?“

„Jūs pasakojote apie savo paties veiksmų patyrimą.“

Jis paporina man istoriją. Apie žmogų, kuris savo tarną vadino beždžione: „Atnešk man arbatos, tu beždžione; išnešk šiukšles, beždžione...“ Kitame gyvenime jis atgimė – jūs atspėjote – beždžione.

Istorija man patinka, bet nesuprantu, ką dar ji reiškia, be akivaizdaus moralo, kad ką pasėjame, tą ir nupjauname. Nusprendžiu iškelti jautrią temą. Klausiu Rinpošo, ar jo niekada nekankino dvejonės dėl tokio gydymo verslo.

„Ne, niekada. Esu padėjęs tūkstančiams žmonių. Padėjau jiems, man tai suteikė tikro džiaugsmo ir laimės. – Rašausi jo žodžius į nediduką bloknotą, o jis pažvelgęs į mane ir sako: – Jūs vis rašote ir rašote į tą savo bloknotą. Jums reikia patirti. Iš tikrųjų patirti.“ Užsirašinėju kiekvieną žodį: „vis rašote... reikia patirti..“ ir pagaliau pajuntu ironiją. Liaujuosi rašęs ir pakeliu akis. Suburbu kažką apie tai, kad senų įpročių sunku atsikratyti.

„Matote, viskas yra sapnas. Nieko tikro. Kurią nors dieną jūs tai suprasite.“ – Tada Rinpošas nusijuokia ir vėl pradeda tyliai giedoti.

Gal Timpu ir nėra šviesoforų – nei greitojo maisto užkandinių, nei bankomatų – vis dėlto tai sostinė. Būtina išvykti už miesto. Tad kitą rytą Taši su vairuotoju sukrauna daiktus į mūsų tojotą ir patraukiame į rytus. Mūsų tikslas – Bumtango provincija maždaug už dviejų šimtų mylių nuo sostinės. Daugumoje pasaulio vietų to-

kia kelionė truktų kokias penkias šešias valandas. Butane ji trunka dvi dienas.

Žodis „kelionė“ (angl. *travel*) kilęs iš žodžio „kančia“ (angl. *travail*). Ir ne be priežasties. Daugybę amžių kelionė prilygo kentėjimui. Keliaudavo tik piligrimai, klajokliai, kareiviai ir kvailiai. Kelionės Butane vis dar turi kančios prieskonį. Netgi stipresnį negu naktinis skrydis ekonomine klase iš Los Andželo į Niujorką. Butane ne keliai daro įtaką gamtai, o gamta daro įtaką keliams: lanksto juos pagal savo užgaidas, vinguriuoja aplink kalnus staigiais posūkiais. Kokias dešimt minučių man tai primena meditaciją. Paskui pradeda pykinti. Dabar suprantu, kaip džiovyklėje jaučiasi kojinės. Nieko keista, jei vis bando kur nors pasislėpti.

O dar tie gyvūnai. Butano keliai neatsilieka nuo geriausių pasaulyje zoologijos sodų takelių. Pravažiuojame pro karves, šernus, arklius, beždžiones ir begalę šunų. Kartais mane apima pakilus jausmas. Statūs skardžiai leidžia pajusti, tarsi skristume virš kalnagūbrių, šį jausmą dar labiau sustiprina retkarčiais paskrendantys paukščiai, tarsi priešais valtį šokinėjantys delfinai.

Už kelių mylių nuo Timpu pamatau pirmuosius penius. Trikdančiai panašūs į tikrus, jie išpaišyti ant namų sienų. Bus ir daugiau penių, gerokai daugiau. Spalvotų. Ir vienspalvių. Didelių ir mažų. Vieni tabaluos nuo namo gegnių, kiti bus pririšti prie strypų lyg vakarėlio fantai. Burbteliu: „Taši, kas čia yra su tais peniais?“

Taši paaiškina, kad jie pavaizduoti siekiant atbaidyti piktąsias dvasias. Pats esu penio savininkas ir nesugalvoju kūno dalies, labiau netinkamos piktosioms dvasioms atbaidyti. Peniai garsėja nepatikimumu. Jie lengvai pažeidžiami, o prireikus ne visada imasi darbo.

Tiesą sakant, peniai veikiau prišaukia blogį, nei jį atitolina. Jau verčiau, galvoju, butaniečiai naudotų medinius rankų ar kojų nykščius arba alkūnes – bet ką, dėl Dievo meilės, tik ne penius.

Tačiau šie peniai man ir vėl primena Drukpą Kunlėjų, Šventąjį Pamišėlį. Pasirodo, netoliese yra ir jam skirta šventykla. Ji labai mėgstama nevaisingų porų. Tojotą paliekame nedideliame kaimelyje. Iš ten mudu su Taši purvinu takeliu žingsniuojame tarp ryžių laukų, labai tvarkingų ir neįtikėtinai geltonos spalvos. Praeiname pro senį, kurio burna pilna betelio sulčių. Nuo jų lūpos ryškiai raudonos. Iš burnos kyšo lapai. Atrodo lyg prarijęs gaidį. Taši pasikalba su tuo seniu, nors aš nesuprantu, kaip jam tai pavyksta, turint omenyje iš burnos tyškančias spalvas ir visa kita.

Gaidį prarijęs žmogus paaiškina, kaip rasti šventyklą, ir mes keliaujame toliau. Prieiname ženklą su užrašu: „Laimingos viešnagės." Mane užlieja ramybė, mąstau: štai toji laimė – kai ūmai išgirstu Taši šaukiant: „Sustokite, sere! Sustokite!" Jau ketinu klausti: „Kas tau, Taši? Nejaugi nematai, kad mėgaujuosi tikros laimės akimirka?", bet per dvi pėdas man prieš nosį prašvilpia strėlė.

Butaniečiai mėgsta šaudyti iš lanko. Dar jie mėgsta gerti. Ir yra linkę derinti abi savo aistras, o tai kelia nerimą. Aš atsiprašau Taši, lankininkas prabėga ir mes toliau kylame aukštyn pažliugusiu taku. Štai ir ji, Šventojo Pamišėlio šventykla. Nekvepia prabanga, nors pats Drukpa Kunlėjus to būtų norėjęs. Įeiname į šventyklą, Taši kelis kartus priklaupia, kakta paliesdamas žemę, pašoka ant kojų, paskui vėl atsiklaupia. Budistinė gimnastika. Ant altoriaus supiltas kalnas iš aukų pinigais, riešutais ir *Kit Kat* šokoladiniais batonėliais. Susitinku su abatu, apkūniu vyru gana malonia šypsena.

„Taip, tai tiesa, – sako jis, kai pasiteirauju, ar iš tiesų ši šventykla drauge yra ir vaisingumo klinika. – Trokšdamos palaiminimo

pas mane atvyksta daugybė moterų. Tos moterys negali susilaukti vaikų, o apsilankiusios čia pastoja."

Jis papasakojo man apie vieną keturiasdešimt penkerių metų amerikietę, kuri pastojo tik palaiminta Šventąja Varpa. Taip vadinamas tas daiktas. Keturiolikos colių ilgio medinis falas, išraižytas iki menkiausios smulkmenos. Viename gale tabaluoja spalvingi kutai – tame, kuriuo jis tikrovėje jungtųsi su vyro kūnu, jeigu tik toje tikrovėje vyrai būtų apdovanoti keturiolikos colių mediniais peniais.

Abatas parodo man nuotraukas – besišypsančias poras (vienose – užsieniečiai, kitose – vietiniai gyventojai), laikančias savo džiaugsmo ryšulėlius. Ir atvirukus. „Dėkojame už tai, kad apdovanojote mus didžiausiu džiaugsmu mūsų gyvenime... sūnumi." Pasirašo Barbara Banks-Alterkuse. Man vartant šūsnį atvirukų, pasirodo pora butaniečių moterų. Dvasininkas kuo švelniausiai paliečia Šventąja Varpa vienai moteriai viršugalvį, paskui kitai. Jos atrodo patenkintos gydymu ir netrukus išeina.

Taši klausia, ar jis, kaip gidas, gali padaryti pertraukėlę ir paprašyti abato išpranašauti jam ateitį. Žinoma, aš sutinku. Taši priglaudžia prie kaktos tris kauliukus, palaiko ir išmeta. Ilgokai į juos spoksojęs abatas praneša Taši, kad jo noras bus išpildytas. Išmetu kauliukus ir aš – mano noras taip pat bus išpildytas. Eidamas iš šventyklos teiraujuosi Taši, ar Butane apskritai būna, kad kas nors kam nors nepasiseka. „O taip, sere, be abejonės."

Netoliese ant žemės sėdintis senis rankose sukioja karolius ir kartkartėmis pasuka šalia stovintį milžinišką maldų ratą. Ratas didžiulis, didumo sulig šaldytuvu, todėl reikia didelės jėgos jį pajudinti. Klausiu jo, ar seniai jis tai daro.

„Visada", – atsako senis.

„Ir nieko daugiau?"

„Ne, nieko daugiau." Manęs neįkvepia toks įvairove nespinduliuojantis gyvenimas, bet kas aš toks, kad abejočiau tikėjimu.

Nakčiai apsistojame netoliese esančiame Vangdue miestelyje. Svečių namai stebėtinai jaukūs. Čia netgi verdama tikra kava. Sėdžiu sau terasoje, iš kurios atsiveria vaizdas į sraunią upę. Tai nuostabus reginys ir aš instinktyviai ištiesiu ranką į bloknotą ir fotoaparatą. Bet sustabdau save. Ausyse nuskamba Rinpošo žodžiai. Turiu tai patirti. Jis teisus. Gyvenimo dokumentavimas – apgailėtinas tikrojo gyvenimo pakaitalas. Taigi dar dvidešimt minučių sėdžiu terasoje, klausausi upės šniokštimo ir nieko neveikiu. Visiškai nieko. Nerašau, nefotografuoju, neįrašinėju. Esame tik mudu: aš ir gyvenimas. Ir dar piktas Butano uodų žudikų zvimbimas. Kol kas patirties gana.

Tęsiame kelionę, važiuojame rytų pusėn, į Butano gilumą. Kažkas užstoja mums kelią. Mašinai artinantis išvystame gal tuziną baltų padarų tamsiomis galvomis, jie bidzena šen ir ten. Tai langūrai, paaiškina man Taši. Juos pamatyti – geras ženklas.

„Ar Butane būna ir blogų ženklų, Taši?"

„Taip, sere. Tai rudosios beždžionės. Jas pamatyti – blogas ženklas."

Beždžionėms galiausiai atsibosta slampinėti keliu, mes važiuojame toliau. Kartkartėmis pravažiuojame lentelę, ant kurios ranka užrašyta: „Ačiū." Už ką? Nėra paaiškinta, tačiau pats sumanymas man vis tiek patinka.

Nebeapsikentęs staigių posūkių paprašau vairuotojo sustoti. Jis sustabdo tojotą ir mudu su Taši einame pasivaikščioti. Taši prisipažįsta nemėgstantis vaikštinėti šitaip, tamsoje.

„Ar dėl lokių, Taši?“ – klausiu. Sonama, kelionių agentė, perspėjo apie juos.

„Ne, sere, dėl demonų. Aš labiau bijau demonų nei lokių. Nuo pat gimimo mus moko bijoti demonų.“

Svarstau, kas iš to gero. Iš visų tų demonų, tūnančių butaniečių galvose.

Sugrįžtame į tojotą ir kylame vis aukščiau. Daugiau nei dešimt tūkstančių pėdų. Kelias tokio pločio, kad telpa tik vienas automobilis. Prireikus prasilenkti, tai suderinama begale sudėtingų ir poetiškų rankų mostų; prisimenu, ką vienas butanietis man sakė viešint Timpu: „Butane nėra vietos pasipūtusiems žiopliams.“ Jis teisus. Šioje šalyje visą laiką būtina bendradarbiauti. Ir nuimant derlių. Ir prasilenkiant kelyje.

Vakaruose, ypač Jungtinėse Valstijose, mes stengiamės eliminuoti bet kokį kompromiso poreikį. Automobiliuose yra „asmeninės klimato kontrolės“ sistema, kad vairuotojui ir keleiviui nereikėtų tartis dėl abu tenkinančios temperatūros. Porai, tarkime, tai vyras ir žmona, nereikia ieškoti bendro sutarimo dėl čiužinio minkštumo. Kiekvienas gali pasirinkti savo „asmeninį komforto lygį“. Mums labai patinka tokios technologijos. Kodėl gi kiekvienam nesimėgavus tuo, kas jam patogu, ar tai automobilis, ar lova? Vis dėlto susimąstau: ką mes prarandame dėl tokio patogumo? Jeigu mums nebereikia derintis dėl paprastų dalykų, tokių kaip čiužinys, tai kas nutinka susidūrus su išties svarbiais klausimais? Juk kompromisas – tai įgūdis, jis, kaip visi įgūdžiai, nenaudojamas atrofuojasi.

Mes atvykstame į Trongsą – ant kalvos šlaito įsikūrusį kruopos didumo miestą. Svečių namai paprastučiai, primena pigų viešbutį. Jo savininkė – apkūni išsiskyrusi moteris plačia šypsena. Paklausta, ar ji laiminga, moteris pražysta dar platesne šypsena ir atsako: „Taip!“ Ji man primena besijuokiantį Budą.

Ant sienos į eilę sukabinti laikrodžiai rodo laiką Tokijuje, Naujajame Delyje, Niujorke ir Bankoke. Tai mane pralinksmina. Niekam Trongsoje nė motais, kiek valandų pačioje Trongsoje, ką jau kalbėti apie Niujorką.

Kitą dieną važiuojame toliau. Vienu metu mudu su Taši nusprendžiame išlipti iš tojotos ir nužingsniuoti iki vietinės šventyklos. Saulė kaip reikiant kepina, tačiau po dviejų dienų kelyje gera ištrūkti iš automobilio.

„Sere, – klausia Taši, – ar tiesa, kad kaubojai jūsų šalyje labai gerbiami?“ Bandau jam paaiškinti, kad mano šalyje kaubojų nebedaug beliko. Jis atrodo truputį nusivylęs.

Taši teiraujasi, gal noriu išgirsti eilėraštį, kurį jis išmoko mokykloje. Sutinku.

„Kopdamas į kalvą medžių prieblandoje...“

Man sunku jį suprasti, nes „medžių“ skamba kaip „vedžių“, bet Taši labai išdidus. „Jeigu suklysdavome deklamuodami, mokytojas negailestingai mus mušdavo“, – sako jis ir mosteli ranka, kad pabrėžtų savo žodžių svarbą. Spėju, jog Taši dažnai kliūdavo – įdomu, ar tuo galima paaiškinti jo būdą.

Klausiu Taši, ar Butane ir dabar taip daroma. „Tik kaimo vietovėse, sere.“ Menka paguoda; aštuoniasdešimt procentų butaniečių gyvena kaime.

Mums tylomis artinantis prie netoliese esančio vienuolyno susivokiu, kaip pamėgau Taši. Erzinantys jo įpročiai dabar atrodo netgi mieli. Kuris iš mudviejų pasikeitėme – jis ar aš?

Kitą rytą pats vienas vaikštau tarp uolų. Oras vėsus ir gaivus. Jaučiuosi gerai. Tada prisimenu Sonamą ir jos perspėjimą apie lokius. Jau nebesijaučiu taip gerai. Kada pradėjau šitaip bijoti gamtos? Kodėl saugesnis jaučiuosi Tokijo arba Niujorko knibždėlyne nei čia, Himalajų papėdėje, tarp kėnių ir čirpiančių paukščių? Papurtau galvą suglumintas savo vaikiškų baimių, o tada pamatau objektą – labai didelį objektą, judantį tolumoje. Negaliu jo gerai įžiūrėti, vaizdą užstoja medis, bet aiškintis neketinu. Apsisukęs ant kulno skubiai patraukiu į priešingą pusę. Bėgte bėgu, kad mane kur galai!

Už keliasdešimt jardų atsisuku ir suprantu, jog bėgau nuo didelės nuožmios... karvės. Nusprendžiu padaryti pertraukėlę. Nueinu prie netoliese stovinčio vienuolyno, atsisėdu ir užsimerkiu. Karma Ura teisus. Mano galvoje vyksta spektaklis. Tik auditorija labai maža. Kritikai spektaklį išpeikė. Puikiai suprantu, pats laikas jį nutraukti, tik nežinau kaip.

Kitu Karma Uros patarimu pasinaudoti man daug lengviau. Jo pasiūlymu, sumanau apsilankyti kaime, kuriame jis užaugo. Karma Uros šeimos namas masyvus, su tvirtomis medinėmis grindimis. Tik baldų beveik nėra, išskyrus kelius siekiantį stalą, vadinamą *chokse*. Karma Uros mama, septyniasdešimt devynerių metų moteris, sėdi prie stalo, kojas apsiklojusi juodu vilnoniu užklotu, prieš save atsivertusi knygą. Ji meldžiasi.

Senutės oda raukšlėta, tačiau išlaikiusi elastingumą. Moteriškei trūksta daugelio dantų. Ji mus pasitinka šiltai, mosteli į pagalvėlę, ragindama mane įsitaisyti ant grindų. Priešingai nei sūnus, ji nė

žodžio nemoka angliškai. Taši pasisiūlo versti. Tai puiku, pasirodo, ponia Ura mėgsta pakalbėti.

„Į šį kaimą atsikrausčiau būdama dvidešimties. Iš vaikystės prisimenu, kaip mes keliaudavome arkliais. Dukart per savaitę išsirengdavome į kelionę, reikėdavo apsirūpinti pagrindiniais maisto produktais ir druska. Dabar turime automobilių, grįstus kelius ir elektrą."

„Ar tada gyvenimas buvo geresnis?" – pertraukiu ją.

„Ne, – atsako ji, tarsi būčiau visai besmegenis. – Dabar gyvenimas geresnis. Išskyrus televiziją. Ji ir gera, ir bloga."

Aš klausiu jos apie karaliaus ketinimą Butane įvesti demokratiją. Ar ji tam pasirengusi?

„Žmonėms iš to nebus nieko gero. Atsiras korupcijos ir smurto proveržių. Esu mačiusi per televizorių, kas vyksta Nepale ir Indijoje: žmonės į policiją mėto akmenis, policija šaudo į žmones, purškia ašarinėmis dujomis ir dar blogiau. Jokios naudos iš tos demokratijos, tikrai nieko gero neišeis."

Po kelių mėnesių, grįžęs į Majamį, dienraštyje *The New York Times* perskaitysiu žinutę: karalius atsistatydino ir perdavė valdžią savo sūnui. Surengti bandomieji rinkimai. Tikri rinkimai jau netrukus. Prisimenu ponią Urą: ji tikrai nebus patenkinta.

Senutė atsistoja taip mikliai, kad net nustembu, ir pasiūlo mums arbatos. Atsisakau, tačiau ji neatlyžta. „Ką pasakytų mano sūnus, jeigu nepavaišinčiau jūsų arbata?" Mamos visur vienodos.

Kai susėdę į tojotą pasukame atgal į Timpu, Taši paporina man istoriją. 1999 metais šeši berniukai išsirengė į žygį prie ežero. Jie mėtė į vandenį akmenis ir šiukšles. Staiga juos apgaubė rūkas ir berniukai pasiklydo. Trys išgyveno, trys mirė. Taši įsitikinęs: taip nutiko todėl, kad jie suerzino dievybę, ežero deivę.

„Dauguma žmonių tuo tiki. Nedera teršti ežerų."

„O kaip su upėmis?"

„Upės visai kas kita, sere."

Sustojame paskutinei nakvynei. Mūsų kelionės ir kančios jau beveik baigtos. Po vakarienės gardžiuojuosi *Red Panda* ir išgirstu pažįstamą akcentą. Amerikietišką. Tiksliau sakant – iš Sufolko Long Ailande. Tai nedidelis būrelis turistų. Terė ir jos vyras Martis pakviečia mane prie jų prisidėti. Prisipažįstu, kad rašau apie laimę Butane, ir visi pagyvėja. Papasakoju jiems apie Butano vyriausybės Bendrosios nacionalinės laimės politiką. Martis nusiteikęs skeptiškai. „Kaip galima išmatuoti laimę? Juk laimingus mus daro įsitikinimai, o jų tai jau niekaip nepamatuosi."

Pokalbis pakrypsta prie didžiulių Jungtinių Valstijų ir Butano ekonominių skirtumų. Vidutinis amerikietis uždirba beveik šimtą kartų daugiau už vidutinį butanietį. „Pameni tą namą Long Ailande? – klausia Martis savo žmonos. – Jo savininkė turėjo visą spintą batų. O čia kai kurie žmonės neturi nė vienos poros."

„Taip, tačiau jie atrodo laimingi, – pabrėžia Terė. – Netgi tos moterys, kurios, ant nugaros prisirišusios kūdikius, šalikelėse skaldo akmenis, atrodo laimingos. Jos šypsosi mums pravažiuojant."

Man nepakanka drąsos pasakyti Terei, kad tos moterys nei butanietės, nei laimingos. Jos – darbo jėga iš Indijos, įsivežta atlikti tuos darbus, kurių butaniečiai dirbti nenori. Bet Terės argumentas svarus. Žmonės Butane išties atrodo laimingi.

„Galbūt mums nereikia tiek daug, kaip manome, kad būtume laimingi", – pakišu mintį.

„Ne, šie žmonės paprasčiausiai nežino, jog gali būti geriau, – paprieštarauja ji. – Nuvežti į Ameriką suprastų, ko jiems trūksta."

Pasakau jai, kad iš visų užsienyje studijavusių butaniečių devyniasdešimt procentų grįžta į Butaną, iškeisdami vakarietiško stiliaus pranašumus į gyvenimą čia. Terė tyli akivaizdžiai sutrikusi. Galiausiai ištaria: „Kažin kodėl jie taip elgiasi?“

Mes grįžtame į Timpu. Tojota sustoja prie svečių namų. Kelias minutes pasiilsiu, tačiau gaišti negaliu. Butane man liko vos dvi dienos, turiu dar kartą susitikti su keliais žmonėmis ir rasti atsakymus į iškilusius klausimus.

Karma Ura gyvena aukštai ant kalvos su vaizdu į sostinę. Kai telefonu paprašiau paaiškinti, kaip rasti jo namus, atsakė: „Bet ko paklauskite, kur gyvenu. Pasakys.“ Jis neklydo ir po kelių minučių tojota sustojo prie siena apjuosto sklypo.

Tarnas pro gofruotos skardos vartus įsiveda mane į didžiulį kiemą, kuriame ant batuto šokinėja dvi mergaitės. Tada esu nuvedamas į kambarį, iš visų pusių nuo grindų iki lubų atitvertą stiklu. Kambarys tuščias, be kampe stovinčio kompiuterio, jis visai nesiskiria nuo kambario kaime, kuriame buvau susitikęs su Karmos motina.

Karma vilki laisvas kelnes ir liemenę – šiandien jis be *gho* – ir sėdi ant grindų, užklotu apsidengęs kelius. Atrodo išblyškęs, man topteli mintis, kad jis veikiausiai negaluoja. Pasiūlo man graikinių riešutų, kuriuos meistriškai gliaudo plaktuku.

Pasikalbame apie šį bei tą, tada teiraujuosi jo apie ežero deivę ir įvykį, apie kurį man papasakojo Taši. Ar žmonės iš tiesų tuo tiki?

„Taip, tiki, – atsako Karma. – Ir tai gerai.“ Jo galva, šios dievybės – jis jas vadina „gamtos dievybėmis“, yra aukščiausia aplinkosaugos forma. Jungtinėse Valstijose žmonės neteršia aplinkos iš da-

lies todėl, kad bijo baudų. Butane žmonės neteršia, nes bijo gamtos dievybių. Ar vienas požiūris tikrai geresnis už kitą?

Dabar Karma jau pakilęs ant kojų. Jis mikliai tarp delnų sugauna musę ir išnešęs į lauką paleidžia. Viską daro kalbėdamas. Veikiausiai bus pajutęs mano skeptiškumą, nes papasakoja apie operaciją, per kurią jam iš skrandžio buvo pašalinti keli augliai. „Operacija praėjo gerai, chirurgai išpjovė auglius, tačiau dvejus metus mano skrandis tinkamai neveikė. Gydytojai paaiškino, jog tai „pooperacinės komplikacijos“. Ką tai reiškia? Ogi tai, kad jie nežino, net nenutuokia, kas negerai. Tačiau turi kaip nors pavadinti, tai ir pavadino. Pooperacinėmis komplikacijomis. Ar tie medikai labai skiriasi nuo žmonių, tikinčių ežero dievybėmis?“

Jis pakviečia mane pasilikti vakarienės. Sėdime ant grindų, valgome ryžius ir šparagines pupeles, užaugintas darže už jo namo. Užduodu klausimą, kurį iškelia pats Butanas: ar už pinigus galima nusipirkti laimę?

Karma atsako iš karto (bent jau taip atrodo: arba jo kalba pagreitėjo, arba padidėjo mano pakantumas pauzėms): „Kartais už pinigus galima įsigyti laimės. Vis dėlto šiuos du dalykus reikia atskirti. Pinigai – tik priemonė tikslui pasiekti. Sunkumų iškyla tada, kai juos pradedi laikyti tikslu. Laimė – tai santykiai, o žmonės Vakaruose galvoja, kad santykiams reikia pinigų. Tačiau taip nėra. Svarbiausia – pasitikėjimas.“ Tą patį girdėjau ir Šveicarijoje. Pasitikėjimas yra būtina laimės sąlyga. Pasitikėjimas ne vien savo šalies vyriausybe, institucijomis, bet ir kaimynais. Tiesą sakant, keletas tyrimų nustatė, kad pasitikėjimas – labiau nei pajamos ir netgi labiau nei sveikata – yra svarbiausias mūsų laimę lemiantis faktorius.

Tai nereiškia, kad pinigai nesvarbūs. Truputis pinigų bent iš dalies gali suteikti laimės. Tik Butanui iki to trupučio dar toli. Jis iki

šiol yra laimės ir pajamų santykio kreivės apačioje. Jeigu sociologai neklysta, pats veiksmingiausias būdas padaryti Butano gyventojus laimingus, tai duoti jiems daugiau pinigų, sudaryti sąlygas uždirbti bent apie penkiolika tūkstančių dolerių per metus.

O kol kas čia viešpatauja toks gyvenimo būdas ir ką nors pakeisti sunku – ne tik Butanui, bet ir mums visiems. Pinigų vaikymasis anksčiau teikė mums laimės, todėl manome, kad taip bus ir ateityje. Tai tas pats, kas alkstančiam žmogui sakytum: „Imk, suvalgyk mėsainį, pasijusi geriau. Buvo neblogai, tiesa? Na štai, imk, suvalgyk dar vieną..."

Kitą dieną Linda pakviečia mane vakarienės į savo namus. Jos namai taip pat ant kalvos, nuo kurios atsiveria vaizdas į Timpu. Ji gyvena netoli visų keturių karalienių, tačiau skuba pabrėžti, kad ne kaip karalienė. Butas nedidelis, tačiau jaukus. Ji supažindina mane su savo vyru Namgėjumi. „Ištekėjau už kilnaus laukinio", – meiliai prisipažįsta.

Vakarieniaujant Linda papasakoja apie Namgėjaus pirmąjį apsilankymą *Sharper Image* parduotuvėje Jungtinėse Valstijose. Jam atėmė žadą. Parduotuvė prikimšta keisčiausių daiktų, skirtų patenkinti poreikius, kurių Namgėjus nė nežinojo turįs. Jis kilnojo daiktus – tarkime, sulčiaspaudę, kuri kartu yra ir *shiatsu* masažuoklis, – ir apžiūrinėjo nuoširdžiai susižavėjęs.

„Bet svarbiausia, – sako Linda, – jog jis neturėjo nė menkiausio noro ką nors pirkti, turėti. Buvo visai patenkintas galėdamas pasigrožėti, padėti atgal ir eiti sau."

Dabar mes sėdime patogiai įsitaisę didelėse kėdėse, geriame prastą indišką vyną ir žavimės šventyklos ir apačioje nusidriekusio

Timpu vaizdu. Linda pasako, kokių dviejų dalykų labiausiai pasiilgsta iš gyvenimo Amerikoje: Pirmosios Konstitucijos pataisos ir veikiančių tualetų, bet staiga pakeičia temą ir tiesiai šviesiai klausia: „Na, tai ar jūs čia laimingas?“

Užklumpa netikėtai. Ar *aš* čia laimingas? Patyriau keletą laimės akimirkų, tik tokio klausimo sau neuždaviau. Buvau pernelyg užsiėmęs, laksčiau stengdamasis išsiaiškinti, ar butaniečiai yra laimingi. Atsakau jai teigiamai, tačiau nesu tuo tvirtai įsitikinęs. Turėsiu pagalvoti.

Visų pirma reikia išgerti. Mano paskutinis vakaras Butane ir aš prisišnekinu Taši drauge su manimi pagurkšnoti alaus. Po kelių gurkšnių *Red Panda* Taši išrausta ir nebesivaržydamas iškloja, kad ne visi jo svečiai vienodai puikūs. Blogiausi vokiečių turistai. Amžinai skundžiasi. Dar prisipažįsta nerimaujantis dėl savo ateities. Jam dvidešimt metų, o jis dar nevedęs. Butane jis jau senas vedyboms. Nerimauja ir dėl savo šalies, nes joje iškyla vis daugiau viešbučių, ore vis labiau jaučiamas pinigų kvapas. Verslui tai gerai, sutinka Taši, bet laimei nebūtinai. Mudviem atsisveikinant Taši įteikia man dovaną – cilindro formos daikčiuką, susuktą į paprastą rudą popierių.

Tą vakarą gulėdamas lovoje mąstau, ar ne per karštai įsimylėjau Butaną, nejaugi mano žurnalistinis skeptiškumas mane apleido. Kitaip sakant, nejaugi tapau lamų palaižūnu?

Prisimenu anądien sutikto kito butaniečio gido žodžius: „Žmonės čia tikina esantys laimingi, bet tokie nėra. Jie pasako jums tik penkiasdešimt procentų tiesos.“ Man atrodo, kad penkiasdešimt procentų laimės ne taip jau blogai, ir staiga prisimenu Taši dovaną.

Ji pailga ir primena šuns kaulą. Kodėl Taši man dovanojo šuns kaulą? Išvyniojęs pamatau, jog tai ne šuns kaulas, o keturiolikos colių ilgio falas su sėklidėmis. Bet kurioje kitoje šalyje iš savo gido gavęs dovanų suvenyrinį falą sunerimčiau. Bet čia, Butane, jaučiuosi pamalonintas.

Kitą rytą atsikeliu dar prieš auštant ir apačioje susitinku su Taši. Po kelių minučių vairuotojas sustabdo mūsų tojotą prie mažyčio oro uosto terminalo ir Taši praneša: „Atvykome į oro uostą, sere.“

Pasiilgsiu šio vaikino. Mudu atsisveikindami paspaudžiame vienas kitam raką. Aš jo ranką suimu abiem delnais ir ilgėliau palaikau suspaudęs. Viską darau dėmesingai.

Greitai praeinu pro muitinės ir patikros punktus, turiu dar marias laiko iki savo skrydžio. Lauke lyja ir aš svarstau, ar saugu kilti šitokiu oru, kai kalnai taip arti ir šitokie aukšti.

Apie lėktuvų katastrofas galvoju daugiau nei kiti žmonės. Moku pilotuoti nedidelius lėktuvėlius, tikriausiai manote, kad tai ramina, bet man daro priešingą poveikį. Kiekvienas krestelėjimas ir bumbtelėjimas kelia baimę. Ar sparnų skydeliai gerai išsiskleidė? Ar tik nesileidžiame pernelyg greitai? Ar kairysis variklis neskleidžia keisto garso?

Tačiau šio oro uosto terminale jaučiuosi it budistų šventykloje, mažyčio televizoriaus ekrane stebiu šaudymo iš lanko varžybas, geriu neskanią tirpią kavą ir esu apimtas man visai svetimo jausmo – ramybės. Ne hašišo ar alkoholio sukeltos, o kuo tikriausios ramybės. Išsitraukiu rašiklį ir bloknote užsirašau šiuos žodžius didelėmis raidėmis, per visą puslapį, kad tada, kai mano kūną ras tarp lėktuvo nuolaužų, užrašą būtų lengviau pastebėti.

Savo gyvenime nieko nekeisčiau.

Visos mano gyvenimo akimirkos, visi sutikti žmonės, kiekviena kelionė, kiekviena patirta sėkmė, kiekviena padaryta klaida ir kiekvienas praradimas buvo tokie, kokie turėjo būti. Netvirtinu, jog visa tai tik gera ir prasminga – nepasiduodu pigiam fatalizmui, tačiau buvo taip, kaip turėjo būti. Buvo... neblogai. Ne itin stulbinantis netikėtas atradimas, pats suprantu. „Neblogai" nėra palaima, tai netgi ne laimė. „Neblogai" netaps naujos religijos ar savigalbos judėjimo filosofija. Su „neblogai" nepateksiu į „Opros šou". Vis dėlto tai nebloga pradžia ir aš už ją esu dėkingas.

Ar už šį nušvitimą turiu dėkoti Butanui? Sunku pasakyti. Butanas nėra Šangrila, tuo įsitikinau, tačiau tai keista vieta, kaip bepažiūrėsi. Čia prarandi orientaciją, o kai tai atsitinka, tavo šarvai ima skilinėti. Ir tie įtrūkimai, jeigu pasiseks, bus ganėtinai platūs, kad pro juos prasiskverbtų bent keli naujos šviesos spinduliai.

4 skyrius

KATARAS

Laimė – tai laimingas loterijos bilietas

Dėjosi keisti dalykai. Buvo 2001 metų pabaiga ir atsiskyrėlis arabų šeichas blaškėsi po Europą iš vienos meno galerijos į kitą, vieną po kito griebdamas šedevrus ir suplodamas už juos didžiulius pinigus. Kažkas suskaičiavo, kad vos per kelerius metus jis išleido pusantro milijardo dolerių. Jeigu šeichas pasirodydavo kuriame nors aukcione, kiti kolekcininkai nė nesivargindavo siūlyti kainos. Žinodavo neturintys nė menkiausios galimybės. „Jam riba tik dangus", – aimanavo vienas kolekcininkas.

Kas buvo tas paslaptingas šeichas?

Paaiškėjo, kad jo vardas Saudas bin Mohamedas al-Thani, Kataro karališkosios šeimos narys. Jo palaidūniškas išlaidavimas leido suprasti, jog Kataras, musės dėmės dydžio valstybėlė, klesti. Pinigų ten yra kaip šieno.

Kadangi mano tyrinėjimų objektas buvo laimė, šeicho išlaidavimą sekiau labai susidomėjęs. Gal butaniečiai klysta? Gal raktas į laimę vis dėlto *yra* pinigai. Daug pinigų. O jeigu už pinigus laimę galima nusipirkti ar bent jau kuriam laikui išsinuomoti, tada, žinoma, Kataras, turtingiausia valstybė pasaulyje, turėtų būti ir pati laimingiausia. Lemiamas argumentas buvo toks: arabiškais rašme-

nimis parašytas Kataro pavadinimas primena apverstą besišypsantį veidelį. Na, jeigu truputį prisimerki. Šiaip ar taip, nusprendžiau užsisakyti bilietą į Kataro sostinę Dohą.

Menkai teįsivaizdavau, kaip ši kelionė sukrės mano laimės sampratą. Iš Kataro išvyksiu po kelių savaičių, nešinas itin brangiu rašikliu, pamėgęs baseino barus ir padaręs dvi visai netikėtas išvadas: mokesčiai – gerai, šeima – blogai. Tačiau jau mėginu pats sau užbėgti už akių.

Jeigu ketini tyrinėti ryšį tarp laimės ir pinigų, būtų neprotinga ir nedora daryti tai pigiai. Todėl skrendu verslo klase. Nustembu pamatęs, kad lėktuve esu toks vienintelis. Kurgi visi katariečiai? Jie tai jau tikrai gali sau leisti keliauti verslo klase?

Vėliau sužinosiu, jog katariečiai buvo jaukiai įsitaisę lėktuvo priekyje, pirmoje klasėje: iki verslo klasės joks katarietis nenusileistų.

Kadangi verslo klasės salone viešpatauju vienas, esu apsuptas dėmesio. Lėktuvo stiuardai kone griūdami vienas per kitą siūlo man karštų rankšluosčių, iki nepriekaištingos temperatūros pašildytų makadamijų ir teiraujasi, gal ponas Veineris pageidautų dar vienos taurės *Brut*. Na žinoma, ponas Veineris pageidauja.

Aptarnavimas Kataro oro linijose pataikūniškas – atvirai kalbant, kone pornografiškas, nes patiriamas malonumas (kaip, beje, ir visi kiti mano patiriami malonumai) yra padengtas plonyčiu permatomu kaltės sluoksniu. Ten, apačioje, vos už šešių mylių, ne tokie laimės kūdikiai kaip aš tampo kibirus šaltinio vandens, o jeigu retkarčiais ir valgo makadamijų riešutus, tai, žinoma, tik kambario temperatūros. Koks siaubas!

Spusteliu savo neapsakomai patogios prisitaikančios asmeninės sėdimosios vietos sistemos mygtuką ir pasikeliu, kad galėčiau pažvelgti į tuos nelaimėlius. Matau vien dykumą. Smėlis – ir jokių žmonių. Mane užplūsta palengvėjimas. Kaltės jausmas išsisklaido, nors visai ir nepradingsta. Jis nepradingsta niekada.

Keista, bet nė vienas Kataro oro linijų stiuardas nėra katarietis. Visi nenusakomo egzotiško gymio, kurį taip garbina tarptautinės naujienų ir modelių agentūros. Lėktuvo įgula yra „iš kažkur kitur", bet kur tiksliai tas „kitur" – pasakyti negalėčiau. Spėju, toks sumanymas. Kataro oro linijos apsisupa minkštutėliu prabangos chalatu su viltimi, kad nepadarysi nepatogios ir neišvengiamos išvados: Kataras iš užsienio samdosi net savo oro linijas.

Jiems puikiai sekasi. Man nė motais, ar nors vienas katarietis dirba Kataro oro linijose – čia, kur jokios puošmenos neatrodo per puošnios, jokia kaina neatrodo per didelė. Nei absurdiška. Kai nusileidžiame Dohoje, kokį šimtą jardų nuo lėktuvo iki terminalo esu nuvežamas BMW sedanu, kuris kvepia kaip naujutėlaitis. Nespėju patogiai nugrimzti odinėje sėdynėje ir paglostyti medinės apdailos, o jau laikas išlipti. Kam taip vargintis? Oi, ne tokį klausimą uždaviau. Katare niekas neklausia kodėl. Kodėl? Todėl, kad gali sau leisti. Štai ir viskas.

Atlikęs muitinės procedūras išeinu iš oro uosto pastato. Ir akimirksniu atsitrenkiu į karščio sieną. Karštis turi greitį. Kiekvienas, kuriam pavyko neužmigti mokykloje per fizikos pamokas, žino, kad įkaitusios molekulės juda greičiau nei šaltos. Tačiau Kataro karštis turi ir svorį. Jis slegia tave it kūnas ar koks daiktas. Tai panašu į gravitaciją, tik daug nemaloniau.

Pasirodo, karštis – vienintelis konkretus dalykas Katare. Visa kita čia laikina ir gali išsisklaidyti kaip dujos. Nieko nuostabaus. Kataras –

iš dujų gyvenanti tauta. Po smėliu ir šiltuose Persijos įlankos vandenyse glūdi pagal didumą trečias pasaulyje gamtinių dujų telkinys, kurio užtektų šildyti visus iki vieno Amerikos namus net šimtą metų.

Lauke prie terminalo laukdamas taksi susiduriu su įvairiaspalviu veidų koliažu, jie čia visų įmanomų atspalvių: skaisčiai raudoni, anglies juodumo, vaiduokliškai balti, įdegę saulėje. Kai kurių veidų nematau, jie pridengti juodais šydais. Katare, kaip ir Saudo Arabijoje, praktikuojama griežta islamo pakraipa, vadinamasis vahabizmas, ir beveik visos Kataro moterys viešumoje rodosi prisidengusios nuo galvos iki kojų. Tačiau katariečiai skuba pranešti, kad praktikuoja „lengvą“ vahabizmo formą ir gali linksmintis daug smarkiau už Saudo Arabijos gyventojus. Pavyzdžiui, moterys Katare turi teisę vairuoti automobilį ir netgi balsuoti.

Veidų koliažą lydi kalbų kratinys: monotoniška tagalogų, perforatorių primenantis tamilų kapojimas ir dar viena, kuri man pasirodo visiškai ne vietoje – Naujojo Džersio baritonas. Tai Jungtinių Valstijų kareivis ne darbo metu tauškia su bičiuliais. Jie čia atvykę atostogų iš karo Irake. Nieko negaliu padaryti, man jų gaila. Kataras ne Bankokas, kuris buvo puiki vieta Vietnamo karo kareiviams pailsėti ir atsipalaiduoti. Matau čia ir daugiau vakariečių: nesveikai blyškių baltaodžių vaikinų su šortais, kurių pilvai lyg lentynos kabo virš diržo. Tai naftos ir dujų gavybos įmonių darbuotojai.

Apsistoju *Four Seasons* viešbutyje. Jeigu esi rimtai nusiteikęs atlikti tyrimą apie pinigų ir laimės ryšį, turi būti nuoseklus. Įžengiu į vestibiulį, kuris įrengtas prabangiai nelyginant katedra ar kokia mečetė. Žengiu vos kelis žingsnius, ūmai mane apspinta nedidelė armija padėti nusiteikusių patarnautojų, nepriekaištingai apsirengusių kreminės spalvos švarkais. Malonūs iki šleikštumo jie palydi mane iki registratūros, tarsi vestų per bažnyčią prie altoriaus.

Dėmesio nestokoju iki pat vonios kambario, kuriame patarnautojas atsuka vandenį ir ištiesia rankšluostį. Tada dar padėkoja. Už ką? Kad nusišlapinau? Man tikrai jokio vargo, rimtai. Nuolat tai darau.

Nusprendžiu patikrinti viešbučio barą, kuris išradingai pavadintas *Bar.* Mane aptarnauja padavėjas (spėju, kad iš Indonezijos, bet nesu įsitikinęs), kurio judesiai – nuostabus efektyvumo ir grakštumo derinys. Nė menkiausio judesio veltui.

Užsisakau škotiško viskio ir gaspačo. Po kelių minučių padavėjas atneša tris krištolines aukštas taures, kurios sudėtos taip, kad primena triaukštį vestuvių tortą. Jau ketinu sakyti, jog įvyko klaida, bet staiga suprantu – pala, pala, tai ir *yra* mano gaspačas.

Valgydamas, tiksliau, gerdamas sriubą mąstau apie laimės prigimtį. Laimę mes prilyginame patogumui, tačiau ar tarp šių dviejų dalykų yra koks nors ryšys? Ar esama ribos, kai patogumo perteklius pradeda silpninti pasitenkinimą? Paprastai kalbant, ar gali viešbutis būti pernelyg geras? Ir ar nemandagu šliurpčioti gaspačą per šiaudelį?

Tačiau pats svarbiausias klausimas toks: kas darosi su žmogaus siela, jai patekus į perteklinę, nepadoriai – tikrai nepadoriai – prabangią aplinką? Atsakymo į šį klausimą nežinojau, bet mudu su mano *American Express* kortele buvome pasiryžę išsiaiškinti.

Mūsų era ne pirmoji pinigus prilygina laimei. Senovės graikai, nors jie įnešė didelį indėlį į civilizaciją, nepakilo virš taip gerai pažįstamo godumo. „Senovės graikai dievus vadino... šventais ir laimingais ypač dėl jų materialinės gerovės“, – rašo Darinas Makmahonas (*Darrin McMahon*) savo nuostabioje laimės istorijoje. Taip viskas ir klostėsi. Bėgant amžiams viso pasaulio žmonės pliurpė, kad laimės už pinigus nenusipirksi, o elgėsi taip, lyg būtų priešingai.

Jeigu reikėtų atlikti eksperimentą ir patyrinėti staigaus praturtėjimo ryšį su laime, turėtumėte sukurti ką nors panašaus į Katarą. Imate atsilikusią dykumų tautą Persijos įlankoje, negailėdami pamėtėjate jai gamtinių dujų, sumaišote. Arba įsivaizduokite: jūs ir jūsų giminės esate turtingi. Velniškai turtingi. Dabar padvigubinkite tuos turtus. Tada įsivaizduokite, kad jūsų šeima kažkur Arabijos pusiasalyje turi savo šalį. Tai jau panašu į Katarą. Tiesą sakant, jis mažiau primena valstybę, o labiau – šeimą. Gentį su savo vėliava.

Kaip ir visos turtingos šeimos, taip ir Kataro riejasi tarpusavyje dėl turtų ir privilegijų. Tik jie nekelia klausimo, kas gaus namą Berkšyre, jiems rūpi, kam atiteks rūmai Dohoje ir kas šiemet gaus užsienio reikalų ministro postą.

Kataras yra maždaug tokio dydžio kaip Konektikuto valstija. Kitaip negu Konektikute, Katare turto niekas nėra paveldėjęs. Visi pinigai čia tokie nauji, kad net spindi. Prieš penkiasdešimt metų katariečiai, perlų ieškotojai ir avių piemenys, iš savo darbo vos pragyveno. Dabar vieninteliai jų perlai – milijonus dolerių kainuojantys vėriniai ant kaklo, o vienintelės avys, su kuriomis turi ką nors bendra – tai avių kailiai ant jų naujų mersedesų sėdynių. Vargu ar kada nors per visą pasaulio istoriją kuriai nors tautai pavyko taip greitai praturtėti.

Pagal daugumą kriterijų, kuriais dažniausiai vertiname tautos daromą pažangą, gyvenimas Katare pagerėjo šviesmečiais. Žmonės gyvena ilgiau ir sveikiau – nors apsivalgymas ten kelia vis daugiau rūpesčių. Jie geriau išsilavinę ir gali sau leisti pakeliauti (žinoma, pirmąja klase), kur tik širdis geidžia. Tačiau šie objektyvūs kriterijai neatspindi subjektyvaus jausmo, kurį vadiname laime. Dar neaišku, kaip čia su ta laime.

Katariečiams, kaip visiems naujiesiems turtuoliams, būdingas keistas arogancijos ir nesaugumo derinys. Užvis labiausiai jie trokšta pripažinimo. Ir jį Kataras stengiasi užsitikrinti pinigais. Doha primena didelę statybų aikštelę. Joje statomas keturiasdešimt vienas viešbutis, 108 dangoraižiai ir keturiolika stadionų. Toks sumanymas – keleriems artimiausiems metams. Nieko keisto, kad šalyje trūksta cemento.

Sėdžiu vestibiulyje ir spoksau į lubų kupolą. Nenuspėjamų tautybių švarkuoti patarnautojai neįkyriai sukinėjasi aplinkui, jeigu ko nors prireiktų. Tokioje tolimoje šalyje niekas nesuteikia didesnės ramybės kaip hermetiškas ir patogus penkių žvaigždžių viešbutis. Ilgi įvažiuojamieji keliai ir šiuolaikiški teritoriją juosiantys kanalai atskiria tave nuo už jų plytinčios šalies. Kai patenki už automatinių stiklinių durų, čia viskas kondicionuojama visomis prasmėmis. Siunčiama labai aiški žinia: kam eiti iš čia, jeigu viską, ko reikia, gali gauti vietoje? Viešbučio teritorijoje galima valgyti, gerti, sportuoti, išsiųsti faksogramą ar elektroninį laišką, susituokti, pasidaryti masažą, surengti susitikimą, pažaisti tenisą, paplaukioti, apsipirkti, išsiskirti, išsikviesti gydytoją, užsisakyti lėktuvo bilietą ir dar gerokai daugiau. Besivystančiose šalyse, kurias vadiname Trečiojo pasaulio šalimis, viešbučiuose linkę susitikinėti vietos elito atstovai. Maniloje kartą parengiau visą reportažą iš viešbučio nė kojos neiškėlęs. Visi, su kuriais man reikėjo pasikalbėti, buvo viešbučio vestibiulyje, sėdėjo ant kėdžių su aukštais atlošais, gurkšnojo žaliųjų citrinų sultis, rūkė cigarus ir keitėsi gandais.

Tačiau šiame nuostabiame viešbutyje, kur į kiekvieną mano poreikį reaguojama akimirksniu, kartais man dar nė pačiam ne-

supratus, kad toks poreikis iškilo, aš nesijaučiu laimingas. Kas su manimi negerai? Po kurio laiko galvon šauna žodis, o turint omenyje aplinką, kurioje esu, tas žodis gana netikėtas. „Kapas." Taip, kaip tik taip. Viešbutis yra išties puikus, skoningai įrengtas kapas su kontroliuojamu klimatu. Kapai skirti negyvėliams. O aš dar gyvas.

Nusprendžiu paskambinti Lizai, amerikietei, kuri kelerius pastaruosius metus gyvena Katare. Liza dirba didžiulio Amerikos universiteto Dofos filiale, priklausančiame kažkokiam „Mokslo miestui". Tai pagrįsta paprasta ir logiškai nepaneigiama prielaida: kam siųsti katariečius į Amerikos universitetus, jeigu galima parsisiųsti Amerikos universitetus į Katarą? Studentai gauna tą patį išsilavinimą, įgyja tą patį laipsnį kaip ir pačiose Valstijose, tik turi apsieiti be brolijų vakarėlių ir teatro trupių, žodžiu, be viso smagumo.

Laukiu, kol Liza mane pasiims. Pro viešbučio langą puikiai matau apačioje zujančius automobilius. Apie šalį labai daug galima pasakyti iš to, kaip jos gyventojai vairuoja. Pasodinti žmogų prie vairo – tai tas pats, kas panardinti jį į gilią hipnozę: išryškėja tikrasis „aš". *In vehicle veritas.* Pavyzdžiui, Izraelio gyventojai vairuoja gynybiškai, bet drauge ir agresyviai – gerai pagalvojus, izraeliečiai taip daro kone viską. Kartą mane sustabdė Izraelio policininkas. Niekaip negalėjau suprasti, už ką. Ar viršijau greitį? Ne, jis paaiškino, jog važiavau per lėtai. Supraskite, ne absurdiškai lėtai, o tiesiog pernelyg lėtai, palyginti su maniakiškais vietos vairuotojais. Majamyje neką geriau. (Regis, mane traukia į vietas, kuriose vairuojama klaikiai.) Ten vairuoji tarsi guminius atrakcionų automobiliukus, o posūkių signalų nerodai visai. Kaip kartą pareiškė Majamyje gyvenantis humoristas Deivas Baris (*Dave Berry*), rodyti posūkius yra „silpnumo požymis". Majamio vairuotojai ne pasyviai agresyvūs. Jie agresyviai agresyvūs. Arba, tarkime, šveicarai. Paprastai jie yra

sąžiningi ir nuobodūs, bet pasodink juos prie vairo ir jie taps... sąžiningi ir nuobodūs. Na gerai. Kartais žmonės būna kaip tik tokie, kokie atrodo.

Apie katariečius – atskira kalba. Jungtinių Valstijų valstybės departamentas išduoda kelionių gidus į tolimus kraštus vykstantiems amerikiečiams. Paprastai juose perspėjama apie tokius pavojus kaip terorizmas ar pilietinis karas, o štai vykstantiems į Katarą patariama atkreipti dėmesį į vairavimą, kuris apibūdinamas kaip „ekstremalus sportas".

Katare vairuotojas parodys, jog nori tave aplenkti, privažiuodamas per kokius šešis colius nuo tavo automobilio užpakalinio buferio, blykčiodamas ilgosiomis šviesomis ir be perstojo mygdamas garso signalą, kol galiausiai duosi jam kelią. Jeigu vis tiek nesusiprasi, jis gali tave taranuoti. Kodėl? Todėl, kad gali sau leisti. Kataro pasas – tai lyg iš kalėjimo išlaisvinanti kortelė. Viena čia gyvenanti amerikietė papasakojo, kad stovėjo prie šviesoforo, kai katarietis bumbtelėjo jai į automobilio galą. Teisėjas nusprendė, jog kalta ji, nors, įsidėmėkite, ji tada net nejudėjo. Katare užsienietis visada neteisus. Čia gyvenantys kitataučiai į žvėriškus vairavimo ypatumus reaguoja arba nuolat skųsdamiesi, arba prisitaikydami prie vietinių. Netrukus supratau: Liza prisitaikė.

Ji dideliu greičiu su savo audi atlekia viešbučio įvažiuojamuoju keliu. Iš „kapo" žengiu į karštį. Akimirksniu suprakaituoju ir pasijuntu gerai. Tai fiziologinis patvirtinimas, kad vis dar esu gyvas.

Liza džiaugiasi pamačiusi naują veidą. Doha, kad ir kokia turtinga, vis tiek yra tik nedidelis miestelis, ir kaip visi maži miesteliai kenčia nuo klaustrofobijos.

„Ar jau pastebėjai Dohoje ką nors keisto?" – klausia Liza, spausdama greičio pedalą iki nerimą keliančio greičio.

„Be absurdiško pinigų kiekio, slegiančio karščio ir baisaus vairavimo?“

„Čia nėra *7-Eleven*, – sako ji mįslingai. – Tik pagalvok. Kur *7-Eleven* parduotuvės?“

Ji teisi. Dohoje aibė *Starbucks* kavinių ir dizainerių drabužių parduotuvių, bet nė vienos *7-Eleven* ar kokios kitos nedidelės parduotuvėlės, kurių pilna pasiturinčiose valstybėse. Liza turi savo teoriją. Dohoje nėra *7-Eleven*, nes katariečiams visai nereikia nedidelių krautuvėlių teikiamo patogumo. Tarnai (kiekvienas katarietis turi bent vieną tarną) už juos apsiperka, o kadangi jie tarnai, tai jų patogumas niekam nerūpi.

Dar vienas pavyzdys apie užsienietį profesorių, skaičiusį verslo ir aplinkosaugos kursą. Vieną dieną jis papasakojo studentams apie viešbučius, kurie pradėjo naudoti ekologišką skalbiklį. Ir išvydo prieš save jūrą abejingų veidų. Studentai ne tik nesuprato žodžio „ekologiškas“, jie sutriko išgirdę žodį „skalbiklis“. Nes nebuvo matę tokio dalyko, vargu ar apskritai apie jį buvo girdėję. Skalbimas – tarnų sritis. Dauguma Katare gyvenančių žmonių yra tarnai, paaiškino Liza, vos šonu nebrūkštelėjusi per visureigį. Čia tarnų hierarchija itin aiškiai apibrėžta. Pačioje apačioje yra darbininkai iš Nepalo: perkarę raudonveidžiai vyrai, mėgstantys karstytis pastoliais neprisirišę saugos diržais. Matai juos triūsiančius kepinant negailestingai vidurdienio saulei ir nėmaž nesiskundžiančius – ei, čia juk geriau nei Nepale. Po jų indai. Jie tamsiaodžiai, vairuoja taksi automobilius ir juo labiau nesiskundžia. Tada filipiniečiai, kurie, šiek tiek mokėdami angliškai, darbuojasi restoranuose ir viešbučiuose. „Aš taip pat tarnaitė, – sako Liza, spausdama akceleratorių degant raudonam šviesoforo signalui. – Tik aukštesnio lygio.“

Mudu su Liza atvykstame į restoraną. Esu kiek sukrėstas jos vairavimo, bet nusprendžiu, kad bus geriau jai nieko nesakyti. Iš jos kondicionuojamo automobilio žengiame į tvoskiančią kaitrą, kelias sekundes prakaituojame ir įeiname į itin kondicionuojamą restoraną.

Gyvenimas Katare – tai virtinė kondicionuojamų laikotarpių, kuriuos trumpam pertraukia nekondicionuojami intarpai. Šiuos intarpus, dar vadinamus grynu oru, būtina sumažinti iki minimumo. Katariečiai tai daro labai kūrybiškai. Pavyzdžiui, bet kurioje parduotuvėje galima apsipirkti su automobiliu. Štai kaip tai vyksta: katarietis privažiuoja prie bet kurios parduotuvės ir ima įnirtingai mygti garso signalą. Akimirksniu laukan išskuba darbuotojas – pakistanietis, indas arba šrilankietis, jis svilinančiame karštyje priima užsakymą ir po kelių minučių grįžta su katariečio pirkiniais. Joks veiksmas nė sekundei nesutrikdo kondicionuojamos aplinkos šventovės. Na, bent jau katarietis prie vairo nepajudina nė piršto.

Kažkur skaičiau, kad 98,09 procento Kataro ploto sudaro dykuma. Įdomu, kaip atrodo likęs 1,91 procento. Veikiausiai tai mersedesai. Smėlio kopos gali būti iki dviejų šimtų pėdų aukščio, dėl vėjų jos nuolat migruoja. Galima teigti, kad kiekvieną akimirką Kataras atrodo kitaip nei ankstesnę. Nieko keista, jei žmonės čia jaučiasi neįleidę šaknų. Žemė – smėlis – tikrąja to žodžio prasme juda jiems po kojomis.

Dykumų niekas nelaiko laiminga vieta. Juk sakome: „kultūrinės dykvietės", „sielos dykuma". Dykumos – tai tuščios, atšiaurios ir neatlaidžios vietos. Kita vertus, dykumoje kartais suklesti nuostabūs ir netikėti dalykai. Dvi didžiausios pasaulio religijos – islamas ir judaizmas – atsirado dykumoje. Ypač arabų literatūroje gausu dykumos gyvenimo vaizdų. Ibn Khaldunas (*Ibn Khaldoun*), didis

keturiolikto amžiaus arabų mąstytojas, apie dykumų žmones rašė meiliai: „Dykumų žmonės, stokojantys grūdų ir įvairovės, yra sveikesnio kūno ir geresnės sielos už kalvų gyventojus, kurie turi viską." Khaldunas buvo įsitikinęs, kad didžiausias civilizacijos prakeiksmas yra ne karas ir ne badas, o drėgmė: „Kai drėgmė blogio garais prasiskverbia į smegenis, atbunka protas, kūnas ir gebėjimas mąstyti. Tai veda prie kvailumo, nerūpestingumo ir bendro nesusivaldymo." Labai tikslus Niujorko gyventojų apibūdinimas drėgnomis ir kaitriomis rugpjūčio dienomis.

Per vakarienę Liza pamėtėja užuominų apie sunkią savo praeitį. Įtariu, joje buvo alkoholio, narkotikų, o gal ir vieno, ir kito, be to, tikrai dideliais kiekiais, bet būtų nemandagu gilintis. Šiaip ar taip, nenustebčiau. Tokios vietos kaip Kataras traukia žmones, kurie nuo ko nors bėga: nuo nenusisekusios santuokos, įrašo apie susidūrimą su teisėsauga, nuo visai kompanijai išsiųsto nederamo laiško ar kitokios nelaimės. Klasikinė išmintis mums sako, kad tai nepadeda. Nes savo bagažą vis tiek vežamės su savimi. Bet aš nesu tuo įsitikinęs. Geriausiu atveju, kelionė mus pakeičia, tik pastebime tai jau sugrįžę namo. Kartais mums iš tiesų pavyksta palikti mus slegiantį bagažą arba, dar geriau, jis per klaidą išsiunčiamas į kokį nors Klivlandą ir apie jį daugiau niekas neprimena.

Po vakarienės Liza parveža mane atgal į Kapą. Čia akimirksniu apspinta gauja švarkuotų viešbučio patarnautojų, jie teiraujasi, kaip praėjo diena, gal aš ko nors pageidauju, o gal tik planuoju norėti ateityje. Man jau gana. Turiu ką nors daryti. Dingti iš čia – ir tuojau pat. Neabejoju, kad kada nors – tarkime, kai būsiu miręs – kapas man iš tiesų atrodys visai viliojanti vietelė. Tik ne dabar. Dar ne.

Susikraunu daiktus ir dailiai apsirengusiam vyrui registratūroje ištiesiu savo kredito kortelę.

„Ar visko pakako?“ – klausia jis pastebėjęs, kad išvykstu keliomis dienomis anksčiau, nei planavau.

„O, visko buvo gerokai daugiau nei pakankamai, – atsakau. – Gerokai, gerokai daugiau.“

Kiek sutrikęs jis žvilgteli į mane, tada vėl prisiklijuoja dirbtinę šypseną. Po kelių minučių įsiregistruoju kitame viešbutyje – ne kokioje pigioje skylėje, ne, bet ir ne kape. Prie įėjimo į vestibiulį manęs niekas nepasitinka. Pradžia gera. Pastebiu, kad ištapytos lubos jau pradėjusios laupytis. Viena siena nežymiai įtrūkusi. Mane apima palengvėjimas.

Naujajame viešbutyje taip pat esama tikros prabangos: baro baseine. Jeigu pasaulyje ir yra koks nors dalykas, kuris labiau kvepia dekadansu ir visišku tinginiavimu nei baras baseine, tai aš jo dar neaptikau. Šuniuku irdamasis prie baro mąstau apie tokio nuostabaus išradimo genezę. Įsivaizduoju darbuotojų susirinkimą: jaunutis viešbučio vadybininkas beria žodžius: „Galėtume įrengti barą pačiame baseine, žmonės priplauktų prie jo ir užsisakytų gėrimų neišlipdami iš vandens.“ Stoja skausmingai nejauki tyla, kiti jauni administracijos darbuotojai varsto bosą akimis, o šis ilgokai patylėjęs burbteli: „Nuostabu. Man patinka.“ Taip, esu tikras, kad taip viskas ir buvo.

Gurkšnoju *Corona* alų iki pusės įsibridęs į stebėtinai vėsų vandenį. Stebėtinai vėsų, turint galvoje, kad lauke apie penkiasdešimt laipsnių karščio. Pasirodo, vanduo atvėsinamas iki malonios temperatūros. Katare netgi baseinai kondicionuojami.

Stengiuosi suvokti šios sąvokos rimtumą, kol pajuntu, kad Kataras man atrodo keistai pažįstamas, tarsi jau anksčiau būčiau

matęs daugybę Katarų. Gal praėjusiame gyvenime buvau dykumų klajoklis? Ne, esmė ne čia. Ūmai susivokiu. Visas Kataras – tarsi geras oro uosto terminalas: maloniai kondicionuojamas, su daugybe parduotuvių, dideliu užkandžių pasirinkimu ir daugybe žmonių iš viso pasaulio.

Pakeliui. Jeigu ir yra malonesnis anglų kalbos žodis, aš jo dar nesu girdėjęs. Įstrigęs tarp atvykimo ir išvykimo, nei čia, nei ten, mano protas pristabdo, tarp bemuičių parduotuvių ir pranešimų per garsiakalbius aš pajuntu kažką panašaus į ramybę. Dažnai pafantazuoju, kaip gyvenčiau Oro uostų pasaulyje. Ne kuriame nors viename oro uoste, neduokdie, kaip Tomo Henkso (*Tom Hanks*) veikėjas tame filme, o daugybėje įvairių oro uostų. Skraidžiočiau sau po pasaulį įstrigęs toje erdvėje. Visada pakeliui, bet niekada taip ir neatvykstantis. Tačiau čia, šioje oro uosto laukimo salę primenančioje šalyje, tokia fantazija manęs taip labai nebežavi. Žmonėms, netgi klajokliams, reikia namų. Namai gali būti ne viena konkreti vieta, tai apskritai gali būti net ne vieta, bet privalo turėti du esminius elementus: bendruomeniškumo pojūtį ir – o tai dar svarbiau – istoriją. Klausiau vieno šveicaro, kas laiko jo šalį vieningą, turint omenyje skirtingas kalbas ir etninę kilmę. Jis atsakė nedvejodamas: istorija. Ar istorija tikrai tai gali? Ar ji tokia galinga?

Erdvė ir laikas, dvi dimensijos, kuriose gyvena žmogus, glaudžiai susijusios tarpusavyje. „Kraštovaizdis tai regima asmens ir genties istorija“, – knygoje *Space and Place* („Erdvė ir vieta“) rašė geografas Yi-Fu Tuanas (*Yi-Fu Tuan*). Man regis, jis norėjo pasakyti, kad vieta yra tarsi laiko mašina. Ji perkelia mus į praeitį. Rebeka Solnit (*Rebecca Solnit*) savo žavioje lyriškoje knygoje *A Field Guide to Getting Lost* („Žemėlapis pasiklysti“) samprotauja: „Gal ir tiesa, jog negalima grįžti į praėjusį laiką, tačiau galima grįžti į meilės, nusikaltimo,

laimės arba lemtingo sprendimo vietą; tik vietos telieka, tik jas mes galime pasilikti, tik jos yra nemirtingos."

Štai kodėl mes taip sutrinkame, netgi suirztame, kai kas nors pajudina kertinius mūsų praeities akmenis. Mums nepatinka net patys menkiausi pokyčiai gimtajame mieste. Tai išmuša iš vėžių. Žaidimų aikštelė! Galiu prisiekti, anksčiau ji buvo čia. Keisti mūsų gimtąjį miestą tas pats, kas keisti mūsų praeitį ir mus pačius. O tai niekam nepatinka.

Kataras, žinoma, turi savo praeitį, tik nelabai seną. Tūkstantis istorijos metų, šiurkščiai skaičiuojant, laikotarpis nuo 650 iki 1600 mūsų eros metų, niekur neaprašyti, pradingę. Ne tokia sena šalies praeitis geriau dokumentuota, tačiau ir ją sparčiai griauna nenugalima chromo ir cemento jėga.

Britų akademiko Stiveno Ulfo (*Stephen Ulph*) žodžiai, kaip praeitis formuoja mūsų gyvenimą, mūsų laimę, privertė mane susimąstyti. Ulfas yra arabų pasaulio ekspertas. Jis sklandžiai kalba arabiškai ir dažnai keliauja į Vidurinius Rytus. Jam patinka lanktis senoviniuose to regiono miestuose: Kaire, Damaske, Beirute. Tačiau nafta turtingos Persijos įlankos šalys kelia tuštumos jausmą.

„Aš apsilankiau Dubajuje, ten visi pastatai tokie nauji, tarsi būtų padaryti iš kartono, visai palaikiai. Paskui sugrįžau į Londoną. Niekad nemaniau, kad pasakysiu taip apie Londoną – juk žinote, oras ten siaubingas – bet pasijutau daug geriau. Pastatai atrodo tokie tvirti, tarsi turėtų dar kokius šešis aukštus po žeme."

Ar tas tvirtumas yra laimės prielaida? Ar jis suteikia mums pagrindą po kojomis, neleidžia pakilti į orą ir paskęsti neviltyje? Kol dar nepasmerkėme katariečių (o drauge ir kinų, kurie lygiai taip pat greitai buldozeriais baigia sugriauti savo praeitį) kaip savo istorijos nepaisančių nerangių naujųjų turtuolių, noriu jums papa-

sakoti vieną istoriją. Ji apie šventovę, mano aplankytą Japonijoje. Tai buvo labai sena ir graži šventovė. Iš gido sužinojau, jog jai daugiau nei tūkstantis metų. Kaip įspūdinga, pagalvojau. Niekada nebuvau matęs taip gerai išsilaikiusio tokio seno statinio. Medis kone visai nesuskilinėjęs, netrūko nė vieno rąsto. Perskaitau ant nedidelio stovo prie šventyklos pritvirtintą lentelę, kurioje, be abejo, skelbiama, kad šventykla pastatyta apie 700 metus. O tada pastebiu dar kelis žodžius smulkesniu šriftu. „Šventykla atstatyta 1971 metais."

Kas čia dedasi? Nejaugi japonai bando apgauti nieko neįtariančius turistus, apsimesdami, kad šventyklai 1200 metų, nors iš tiesų jai dar nėra nė keturiasdešimties? Ne visai. Daugumoje Azijos kultūrų svarbus ne fizinis statinio amžius, o tos vietos dvasia. Šventyklos Japonijoje nuolat nugriaunamos ir perstatomos, bet jų amžių žmonės skaičiuoja nuo tada, kai jos buvo pastatytos pirmą kartą.

Ir tai ne koks nors semantinis išsisukinėjimas. Šis faktas itin reikšmingai byloja, kaip vienoje ar kitoje kultūroje suvokiama praeitis. Tai netgi leidžia paaiškinti, kodėl kinai per daug nesijaudina dėl su žemėmis sulygintų senųjų rajonų Šanchajuje ir kituose miestuose, kad padarytų vietos dar vienam dangoraižiui (kita priežastis, be abejo, yra godumas). Senojo statinio esmė išlieka, net jeigu paties pastato nebėra.

Gal kinai ir negarbina savo senųjų šventyklų ir pastatų, mirusiuosius jie tikrai gerbia. Protėvių garbinimas – tai kinų būdas išlaikyti ryšį su praeitimi. Kas mes tokie, kad spręstume, ar protėvius garbinti yra geriau, ar blogiau nei pastatus?

Vienaip ar kitaip, svarbus gero ir laimingo gyvenimo elementas – ryšys su kažkuo didesniu nei aš pats, pripažinimas, jog esame ne vien menkas žybtelėjimas kosminio radaro ekrane, o dalis kažko, gerokai didesnio. Vieniems tokį ryšį simbolizuoja karalienės

Viktorijos stiliaus pastatas su girgždančiais laiptais ir aptrupėjusiais tinko apvadais. Kitiems – naujo, į dovanų popierių įvynioto mobiliojo telefono dovanojimas dėdei Venui, kuris mirė prieš dvidešimt metų, tačiau vis dar yra šeimos dalis.

Štai kaip knygoje *The Conquest of Happiness* („Laimės užkariavimas") laimingą žmogų apibūdina britų filosofas Bertranas Raselas: „Toks žmogus jaučiasi esąs visatos pilietis, jis nevaržomai mėgaujasi siūlomu spektakliu ir teikiamu džiaugsmu, netrikdomas minčių apie mirtį, nes nesijaučia visiškai atsiskiriantis nuo tų, kurie ateis paskui jį. Tai tokia didinga instinktyvi vienybė su gyvenimo tėkme, kad joje atrandama tikrojo džiaugsmo."

Itin transcendentinis kalbėjimas žmogaus, kuris tvirtina esąs ateistas. Primena man Joną Salką (*Jonas Salk*), poliomielito vakcinos išradėją; paklaustas, koks pagrindinis jo gyvenimo tikslas, jis atsakė: „Būti geru protėviu." Tokius žodžius gali ištarti tik žmogus, labai gerai suvokiantis savo vietą visatoje.

Aš nesu Jonas Stalkas, dažnai net nerandu, kur esu pasistatęs automobilį, ką jau kalbėti apie savo vietą visatoje, bet pastaruoju metu daug apie tai mąstau. Jeigu į savo gyvenimą žiūrime kaip į septyniasdešimt ar aštuoniasdešimt (jeigu pasiseks) metų trunkantį blaškymąsi po šią planetą, tai jis išties nereikšmingas. O jeigu, kaip tvirtina budistas mokslininkas, „mūsų tėvai begaliniai", tai gal ir mes tokie.

Neapleidžia jausmas, kad praleidęs Katare jau keletą dienų dar nesutikau nė vieno katariečio. Tai kelia susirūpinimą. Du dešimtmečius galąsti mano žurnalistiniai instinktai sako, kad norint ištyrinėti katariečių sielą, būtų pravartu pasikalbėti su jais pačiais.

Tik kur? Įprastas žurnalistinis triukas pakalbinti vietos taksi vairuotoją netinka. Jis tikrai bus iš Indijos. Negaliu kalbinti nei padavėjo (filipiniečio), nei viešbučio administratoriaus (egiptiečio). Ne, reikia rasti tarpininką, kuris padėtų patekti į šią uždarą visuomenę.

Turėjau už ko užsikabinti. Vieno vyruko, Samio, telefono numerį. Jis buvo mano draugo draugas, dirbantis Al Džaziroje, kontroversiškame televizijos naujienų kanale, skirtame arabų šalims. Samis – ne katarietis, bet galiu lažintis, kad tokių pažįsta. Sutariame susitikti ten, kur paprastai susitinkama Katare: prekybos centre.

Samis vilki nepriekaištingai: puikus ir kostiumas, ir kaklaraištis. Prisėdame kavinėje vidiniame balkone. Užsisakau žaliųjų citrinų sulčių. Samis geria arbatą. Jis arabų kilmės, tačiau užaugo Britanijoje, o mokėsi Jungtinėse Valstijose. Vienodai sklandžiai nardo ir vakarietiškoje, ir arabiškoje upėse. Nuojauta kužda, kad jis tikrai padės man geriau pažinti šią šalį. Jis – kultūros vertėjas.

Paklausiu Samio apie gentinę kultūrą. Vakaruose mes šį terminą vartojame vargu ar stengdamiesi pamaloninti. Nors garsiai nesakome, tačiau gentinė kultūra mums atrodo atsilikusi.

Čia viskas kitaip, aiškina Samis. „Gentis“ – tai tik dar vienas žodis, reiškiantis šeimą, didelę išplėstinę šeimą. Šis žodis įkrinta man į galvą. Įdomu, ar šeima gali būti per daug išplėsta? O jeigu taip, ar tai skausminga, kaip būna per daug išplėtus kojas? Šeima – didžiausias mūsų meilės ir paramos šaltinis. Tačiau statistiškai ji dažniausiai mus ir pribaigia. Kaip tvirtina Yi-Fu Tuanas: „Užsitikriname kartu ir priešus, ir mylimuosius.“ Taip jau yra su šeimomis. Jos – mūsų išsigelbėjimas ir mūsų pražūtis.

„Genties vertybės – tai kaip šeimos vertybės“, – toliau dėsto Samis. Jas galima puoselėti gerais laikais, ir aimanuoti dėl jų praradimo sunkmečiu. Šeimos nepasitiki pašaliečiais (nekalbėk su

svetimais, perspėdavo mus tėvai). Gentys taip pat atsargiai žiūri į svetimus. Tu arba priklausai genčiai, arba ne. Tarpinio varianto nėra.

Gentinė ir korporacinė kultūros labai panašios, aiškina man Samis. Labiausiai vertinama ištikimybė ir dosniai atsilygina už ją, nesvarbu, akcijomis ar pilvo šokėjomis. Abiejose kultūrose žiauriai susidorojama su išdavikais: vienur atleidžiama iš darbo, kitur nukapojamos galvos.

Amerikoje generalinis direktorius – kaip Vidurinių Rytų genties vadas, palygina Samis. „Dirbdamas *Time Warner** nesikreipi į generalinį direktorių iškilus menkai problemai. Žinai savo vietą." Taip ir Katare. Kiekvienas gali kreiptis į emyrą – jo rūmų durys visada atviros, tačiau šia galimybe naudojamasi protingai.

„O kodėl katariečiai tokie šiurkštūs? Kartais tikri storžieviai?"

„Turite suprasti, Erikai, jie – dykumų žmonės. Anksčiau gyvenimas buvo nelengvas. Nupėdinęs daugybę mylių per dykumą ir sutikęs vandens turintį žmogų neklausi: „Atleiskite, brangusis pone, gal galėtumėte pavaišinti mane gurkšneliu vandens?" Burbteli: „Duok man vandens, velniai griebtų, mirštu iš troškulio!" Štai kodėl dabartiniai katariečiai užsisakydami didelį puodelį latės taip rėkauja ant *Starbucks* baristų, paaiškina man Samis. Dėl visko kalta dykuma.

Teorija ne tokia jau neįtikima. Mus formuoja ne tik dabartinės mūsų pačių, bet ir mūsų protėvių geografinės sąlygos. Pavyzdžiui, amerikiečiai iki šiol yra išlaikę užkariautojų dvasią, nors kartais vienintelė teritorija, kurią jiems reikia įveikti, yra atstumas, skiriantis jų visureigį ir prekybos centrą. Nuo savo praeities nepabėgsi.

* *Time Warner Inc.* – JAV tarptautinis žiniasklaidos koncernas, pagal pajamas vienas stambiausių pasaulyje.

Gurkšteliu žaliųjų citrinų sulčių ir klausiu Samio, gal jis galėtų mane supažindinti su keliais katariečiais. Galima pagalvoti, kad paprašiau surengti susitikimą su pačia Anglijos karaliene, o ne su keliais piliečiais tos šalies, kurioje svečiuojuosi. Prieš prabildamas Samis nusibraukia nuo peties įsivaizduojamas dulkeles.

„Tai bus nelengva, Erikai. Pažiūrėkime, kokios mūsų galimybės. Visų pirma, Erikai, jūs amerikietis. Pirmas minusas. Be to, esate žurnalistas. Antras minusas. Be to, jūsų vardas skamba siaubingai žydiškai."

„Trys minusai. Šansų neturiu?"

„Pažiūrėsiu, ką man pavyks padaryti. Duokite truputį laiko." Ir jis atsistoja eiti.

Karštis kasdien darosi vis baisesnis. Aštuntą ryto oranžinė saulė jau plieskia danguje ir negailestingai spaudžia mane prie žemės. Po vidurdienio lauke išstovėti ilgiau nei minutę arba dvi darosi skausminga. Karštis stabdo gyvenimą lygiai taip pat kaip pūga. Į lauką nosį kiša tik kvailiai ir užsieniečiai.

Bent jau vienai iš šių grupių, o gal netgi abiem, ir aš priklausau, tad metu iššūkį vidurdienio saulei ir išsirengiu į turgų, kuris įsikūręs dar buldozerių nesulygintoje senojoje Dohos dalyje. Tai vienas iš retų pavyzdžių, kai katariečiai vertina tai, kas sena.

Turgaus grindinys perlų baltumo. Viskas balta, karštis taip pat. Pastebiu *McDonald's* restoraną, kuris suprojektuotas taip, kad architektūriškai įsilietų į aplinką. Atrodo panašus į... pala... taip, panašus į mečetę. Makmečetė. Jau įsivaizduoju iškabą: „Daugiau nei milijardas išgelbėta!" Man tai pasirodo labai, tikrai labai juokinga. Taip, karštis neabejotinai veikia.

Klaidžioju po krautuvėlių labirintą, jos visos priklauso užsieniečiams. Iš pavadinimo nesunku suprasti savininko kilmę: „Motinos Indijos siuvėjai“, „Manilos kirpykla“. Tikriausiai tai miestą nudažo tarptautiniais potėpiais, tačiau žadina ir kažkokį nepaneigiamą liūdesį, namų ilgesį. Imigrantai – Kataro ekonomikos bitės darbininkės. Jie gyvena čia dvidešimt, trisdešimt metų, kai kurie gal jau net gimę čia, tačiau niekada netaps Kataro piliečiais. Su tokiu kompromisu šie žmonės noriai sutinka, nors man tai atrodo niekšiška. Dauguma jų tėvynėje palieka šeimas, kol galiausiai išėję į pensiją triumfuodami grįžta ir pasistato didžiulius namus. Kaip tik tada, kai ateina laikas mirti.

Stabteliu išgerti arbatos. Karšti gėrimai atvėsina geriau nei šalti – tai dar viena dykumos gyvenimo ironija. Paimu vietos laikraštį *Peninsula Times*. Jame nuotrauka iš emyro susitikimo su kadenciją baigiančiu Nepalo ambasadoriumi. Laikraštyje kasdien būna išspausdinta ta pati nuotrauka, fotografuota tame pačiame išpuoštame kabinete, su ta pačia auksuota nosinaičių dėžute, tik priešais emyrą sėdi vis kitas tarnautojas ir, panašu, norėtų skradžiai žemę prasmegti, o emyras, gana įspūdingų gabaritų vyras, sudribęs kėdėje atrodo visai savo vietoje. Perverčiu puslapį. Štai straipsnis apie didžiulį oro kondicionierių stygių. Parašyta tokiu pat beviltišku stiliumi kaip, tarkime, apie antibiotikų trūkumą.

Kvietimas maldai, Vidurinių Rytų garso takelis, ataidi per baltą marmurą. Kiek kartų esu girdėjęs šį garsą daugelyje skirtingų šalių? Tai išties nuostabus dalykas ir net nebūdamas musulmonas įvertini gero muedzino vokalinius gebėjimus. Tačiau pastaruoju metu, po rugsėjo 11-osios įvykių, šis grožis man sumišęs su grėsme.

Musulmonai meldžiasi penkis kartus per dieną. Taip liepia Koranas. Kodėl penkis kartus? Kodėl ne keturis arba šešis? Tik Ala-

chas težino, tačiau kai islamas maždaug prieš 1400 metų paplito po Arabijos dykumą, viena iš šios religijos funkcijų, sąmoningai ar ne, buvo suburti žmones. Privalomoji malda ištraukdavo juos iš palapinių ir priversdavo ateiti į didesnes bendras palapines, vėliau – į mečetes.

Po kokių 1300 metų prancūzų egzistencialistas Žanas Polis Sartras (*Jean-Paul Sartre*) metaforiškai nusispjovė ant bendruomeninės laimės sąvokos pareikšdamas: „Pragaras – tai kiti žmonės."

Sartras klydo. Arba tiesiog leido laiką su netinkamais žmonėmis. Sociologų skaičiavimais, kokius septyniasdešimt procentų laimės mums suteikia santykiai (tiek jų kiekybė, tiek kokybė), palaikomi su draugais, šeimos nariais, bendradarbiais ir kaimynais. Sunkiais gyvenimo laikotarpiais draugystė palengvina mūsų sielvartą, geraisiais – sustiprina laimės pojūtį.

Taigi didžiausias laimės šaltinis – kiti žmonės, o ką daro pinigai? Atskiria mus nuo žmonių. Jie leidžia aplink save pasistatyti sienas, tikras ir metaforines. Iš perpildyto studentų bendrabučio kraustomės į butą, paskui į namą, o jeigu esame išties turtingi – į dvarą. Įsivaizduojame, kad kylame aukštyn, bet iš tikrųjų tiesiog apsitveriame sienomis.

Mano taksi vairuotojas neturi žalio supratimo, kur įsikūręs Kataro nacionalinis muziejus, ir tris kartus sustoja pasiklausti kelio. Veikiausiai tai ženklas, kad Liza teisi. Kartą pusryčiaujant ji pareiškė, kad katariečiai išvis neturi kultūros.

Labai norėjau katariečius užstoti, nors nelabai suprantu kodėl.

„Tai gana radikalus požiūris. Juk kiekviena tauta turi savo kultūrą."

„Pažiūrėk, – sako ji, – jie neturi nei savo virtuvės, nei literatūros, nei meno. Mano nuomone, kultūros čia nesama."

„Bet juk Kultūros ministerija yra."

„Taip, yra ir Teisingumo ministerija. Ir vis dėlto tai nereiškia, kad čia esama teisingumo."

Ji teisi. Visa kultūra į Katarą, sako Liza, parsisiunčiama lėktuvais: kasdien patiekiami patys šviežiausi menininkai ir rašytojai – kaip kokie omarai iš Meino valstijos.

„Na gerai, – sakau dar nepasirengęs nusileisti. – Čia juk yra muziejus. Mačiau žemėlapyje. O jeigu yra muziejus, vadinasi, esama ir kultūros."

Liza tik gudriai šyptelėjo ir paklausė: „Ar tu matei tą muziejų?"

Štai mes ir jame. Pirmiausia mane pribloškė, kad šis neaukštas betoninis pastatas tikriausiai vienintelis visoje šalyje neturi oro kondicionierių. Įdomu, ar taip siekiama parodyti Kataro sunkumus iki to laiko, kai atsirado oro vėsinimo sistemos? Karštis betoninėse salėse tiesiog nepakeliamas. Per kelias sekundes mano kakta pasrūva prakaitu, jis žliaugia į akis ir jas graužia.

Laimei, nelabai yra dėl ko ten užsibūti. Ekspozicija, švelniai tariant, apgailėtina. Liza pastebi stiklinę dėžę, kurioje sudėta kažkas panašaus į kupranugario nagų nuokarpas. Eksponuojamos ir liaudies medicinos priemonės pabrėžiant, kad jos liaudies. Lentelėje rašoma: „Taurės naudotos mažinant aukštą kraujospūdį; simptomai – galvos skausmas ir alpimas." Nelabai aišku, ar simptomus sukeldavo aukštas kraujospūdis, ar „taurių naudojimas" . Nuotraukoje senolis su didžiuliais prie galvos pritvirtintais samčiais, kraujas teka į taureles. Man regis, viduramžiais tai buvo vadinama kraujo nuleidimu.

Viena iš įdomesnių ekspozicijų – tai serija Dohos nuotraukų iš viršaus; fotografuota 1947, 1963 ir 1989 metais. Kiekvienoje vėles-

nėje nuotraukoje matyti, kaip miestas plečiasi it rašalo dėmė. Mes klaidžiojame po kiemą, kur įsivaizduojamas vėjelis judina karštą orą. Gal dėl karščio, o gal dėl muziejaus keliamo liūdesio Liza man papasakoja apie savo praeitį. Tiesą sakant, ji labai primena Kataro praeitį: audringa, permaininga, ilgi laikotarpiai išsitrynę iš atminties. Lizai pasakojant susimąstau: gal kiekvienam reikėtų turėti po muziejų, tikrą pastatą, skirtą savai istorijai atskleisti?

Lizos muziejus, panašiai kaip Kataro nacionalinis, keltų šiokią tokią depresiją, tik jame būtų oro kondicionierius, o kupranugario nagų nuokarpų nebūtų. Vienoje salėje stovėtų dulkėtas plastikinis puodelis, iš kurio ji pirmą kartą maktelėjo alkoholinio gėrimo. Lentelėje po juo būtų užrašyta: „Autentiškas puodelis, kuriame dešimtmetė Liza susimaišė viskio, romo ir džino iš savo tėvų gėrimų spintelės.“ Kitoje salėje stovėtų ryškiai oranžinės spalvos pontiakas *LeMans* nuleidžiamu stogu; juo būdama penkiolikos ji pabėgo iš namų. O čia, pažvelkite, tiksli Kolumbe, Ohajo valstijoje, esančio reabilitacijos centro, kuriame ji atsidūrė sulaukusi devyniolikos, kopija.

Toliau eisime štai šiuo keliu – atsargiai, neužkliūkite už kaljano – ir prieisime Ankstyvąjį Tuniso laikotarpį. Išsiblaiviusi Liza įstojo į Taikos korpusą. Ir buvo išsiųsta į Šiaurės Afriką, į Tunisą. Viskas neblogai, tik... o ne... kas gi čia? Nuotrauka, kurioje Liza laiko abiejose rankose po butelį alaus, lūpų kamputyje stirkso cigaretė. Veikiausiai įžengėme į Atkryčio erą. Plakatas skelbia, kad Liza nuriedėjo nuo bėgių, ir kaip reikiant nuriedėjo. Medicinos sraigtasparniu pakeliui namo ji buvo nuskraidinta į Amsterdamą, tačiau namo ji nenori, o Lizos niekas negali priversti daryti to, ko ji nenori, taigi ji griebiasi senųjų triukų iš Urchino gatvės eros. Krečia siaubingas nesąmones. Pasižiūrėkite mirguliuojantį vaizdo įrašą iš

Amsterdamo Šipholo oro uosto. „Atleiskite, ar jūs žinote, kad artėja pasaulio pabaiga?" – klausinėja ji visų, ir tų, kurie klausosi, ir netgi tų, kurie nesiklauso. Olandų pareigūnai uždaro ją į psichiatrijos ligoninę. Girdo vaistais, bet juos Liza mitriai „užsikiša už skruosto ir tik apsimeta nurijusi" – tai dar vienas triukas, išmoktas pabėgus iš namų. Galiausiai olandai nuleidžia rankas ir įsodina ją į lėktuvą, skraidinantį namo, į Ameriką. Lėktuvo tualete ji pasimyli su ilgaplaukiu ką tik sutiktu vaikinu.

Tikėkimės, kad iš Lizos muziejaus išeisite apimti tokių jausmų kaip aš: šiltų, miglotų, nuoširdžiausiai linkėdami jai geros kloties kelionėje link Aukso amžiaus, kuriame daug jogos pamokų ir AA susirinkimų. Tegul ir Lizai pasiseka taip, kaip pasisekė Katarui. Tegul ji randa giliai po savo smėlio klodais glūdinčius milžiniškus dujų telkinius.

Mums grįžtant į automobilį topteli mintis: kaip atrodytų mano muziejus? Negaliu sugalvoti, o tai mane gerokai trikdo. Nejaugi mano gyvenimo linija tokia neryški, tokia beformė, kad joks kuratorius nesugebėtų nieko konkretaus sukrauti po vienu stogu?

„Tai ką, buvau teisi?" – klausia Liza.

Aš pasiduodu – taip, ji teisi. Katariečiai kultūros neturi. Atvirai kalbant, negaliu jų už tai kaltinti. Jeigu tūkstantį metų bastytumeisi po dykumą gindamasis nuo baisaus karščio, ką jau kalbėti apie karingų genčių antpuolius, ir tu neturėtum laiko kultūrai. O mūsų dienomis kultūra pernelyg popinama. „Kūrybingi miestai, kūrybinga urbanistinė aplinka – tai didelių socialinių ir intelektinių sukrėtimų vietos, nė iš tolo nespinduliuojančios komfortu", – pažymi britų istorikas Peteris Holas (*Peter Hall*).

Kataro emyras, žemių valdovas, pasiryžęs ką nors nuveikti dėl kultūros stokojančios savo šalies. Kaip tikras katarietis, kultūros jis

planuoja nusipirkti, o kad jau ėmėsi, tai nusipirks ir gabalėlį istorijos. Neblogas planas. Tačiau yra viena kliūtis. Nors pinigai tikrai kalba, tačiau kalba jie tik būsimuoju laiku. Pinigai – šimtaprocentinis potencialas. Už pinigus galima susikurti ateitį, bet tik ne praeitį.

Tačiau emyro tai nesustabdė. Netrukus jis ketina atidaryti keletą naujų daug milijonų kainavusių (tikriausiai kondicionuojamų) muziejų, kurie šlovins neseniai susikurtą Kataro praeitį. Jau įsivaizduoti skelbimą: „Jūsų kultūrinis paveldas. Jau netrukus!"

Kataro emyras nepanašus į tradicinį arabų lyderį. Valdžią jis gavo po šeimos perversmo, kaip ir turi būti šalyje, kurioje valdžia – šeimos reikalas. Jis tuojau pat paskelbė būsiąs naujoviškas arabų valdovas. Švelnus minkštas tironas.

Emyras – tikras dvigubo žaidimo ekspertas. Katare įkurta viena didžiausių pasaulyje Jungtinių Valstijų karinių bazių – 2003 metais iš čia JAV pradėjo invaziją į Iraką. Katare įsikūrusi ir Al Džazira, satelitinis televizijos kanalas, labiausiai išgarsėjęs tuo, kad išplatino vaizdo įrašus su Osama bin Ladenu. Taigi emyras vienu metu sugeba būti ir proamerikietiškas, ir antiamerikietiškas. Nelengvas darbas.

Emyras dosnus, kitaip nepasakysi. Milžiniškais Kataro ištekliais jis dalijasi su visais savo piliečiais. Tiesą pasakius, tai didžiausios gerovės šalis. Benzinas čia kainuoja penkiasdešimt centų už galoną, pigiau nei vanduo. Na, ne visai. Vanduo Katare nemokamas. Taip pat ir elektra, sveikatos apsauga, švietimas. Valstybė netgi moka nedidelį atlyginimą koledžo studentams. Katariečiui vedus, jis gauna sklypą namo statybai, beprocentę paskolą, be to, dar ir kokių septynių tūkstančių dolerių didumo mėnesinę pašalpą. Kitaip nei pasiturinčių Europos šalių gyventojai, katariečiai neapkrauti dideliais mokesčiais. Tiesą pasakius, jiems visai nereikia

mokėti mokesčių. Nei pajamų mokesčio. Nei pardavimo mokesčio. Nieko.

Galėtum pamanyti, kad tai nuostabu – taip iš pradžių ir pagalvojau. Tačiau neseniai Oregono universiteto atliktas tyrimas parodė, jog taip nėra. Tyrėjai devyniolikai tiriamųjų davė po šimtą dolerių, paprašė atsigulti ant nugaros ir stebėti ekranuose, kaip jie pradingsta. Tuo metu MRI aparatu matavo jų smegenų aktyvumą.

Vieno eksperimento dalyviai aktyviai rinkosi kilnų tikslą, kuriam ketino paaukoti pinigus. Jiems tai darant padidėdavo aktyvumas dviejų primityvesnių smegenų sričių: uodeguotojo branduolio ir požievinio branduolio. Išties stebėtina, kad net tada, kai tiriamieji būdavo priversti atiduoti savo pinigus (jiems pasakydavo, jog geram tikslui), vis tiek suaktyvėdavo už altruizmą atsakingos smegenų dalys. Jos suaktyvėdavo ne taip stipriai, kaip sprendimą skirti pinigų priėmus savanoriškai, tačiau dauguma ekonomistų būtų prognozavę, kad pinigus atiduodant ne savo noru (kitais žodžiais tariant, mokant mokesčius) tokio suaktyvėjimo nebus visai. O kokios šio tyrimo išvados? Ar reikėtų visus prijungti prie magnetinio rezonanso aparato ir įvertinti jiems tinkamą mokesčių dydį? Nemanau, be to, eksperimentas turėjo ir savo trūkumų. Tikrame gyvenime mokesčiai ne visada atrodo sąžiningi, o jų panaudojimas dažnai kelia abejonių. Bet akivaizdu, kad mokėti mokesčius yra gerai. Nesupraskite neteisingai, nesakau, jog *dideli* mokesčiai yra gerai. Tačiau pati mokesčių idėja tikrai gera, mokesčiai būtini sveikai demokratijai. „Mokesčiai“ – tai tas pats kas „balsas“. Jeigu viešųjų darbų darbininkas darbe dykinėja, katariečiai nesubars jo mums įprastais žodžiais: „Ei, bičiuli, aš tau pinigus moku.“ Ne, nemoki. Katariečiai nemoka mokesčių ir nesiskundžia, bet iš to jiems nėra jokios laimės.

•

Skambina Samis. Geros žinios. Jis suorganizavo man susitikimą su savo katariečiais draugais Al Džaziros biure. Šoku į taksi ir susitinku su juo prie biuro. Jeigu ne mažutė mečetė netoli durų, tai galėtų būti bet kurios pasaulio televizijos pastatas. Traukiame į darbuotojų kavinę. Įspūdinga. Šviesaus medžio grindys, skandinaviški baldai, o ant sienos it modernaus meno paveikslas kabo plokščiaekranis televizorius. Al Džazira – emyro vaikas, o su savo vaiku emyras elgiasi gerai.

Samis supažindina mane su savo draugais, visi jie vilki baltas dišdašas – ilgus plačius apdarus, kokius nešioja Persijos įlankos arabai, su standartiniais aksesuarais: sąsagomis, brangiais laikrodžiais ir kišenėlėse ant krūtinės įkištais *Mont Blanc* rašikliais. Kadangi dišdašos vienodos, tik aksesuarais katariečiai vyrai gali pasipuikuoti demonstruodami savo turtus. Apsirūpinimas čia – gyvybiškai svarbi gyvenimo dalis. Mes paspaudžiame vieni kitiems ranką, užsisakome kavos, prisidegame cigaretes. Nusprendžiu pradėti pokalbį nuo vairavimo Katare ypatumų. Kodėl jie taip klaikiai vairuoja?

Stoja ilga tyla.

„Kitas klausimas“, – sako vienas iš vyrų ir visi nusikvatoja.

„Tiesą pasakius, – sako kitas, – tai jūs, amerikiečiai, dėl to kalti. Vairuoti išmokome žiūrėdami Holivudo filmus, lenktynes ir kitokius niekus. Tai vyriška.“

Gerai, gana tų tauškalų. Sukaupiu visą drąsą ir išrėžiu svarbiausią klausimą:

„Ar jūs laimingi?“

Vėl labai nejauki tyla. Galiausiai vienas vyras sako pastebimai suirzusiu balsu: „Kodėl užduodate tokį klausimą?“

Klausimas apie laimę, amerikiečių kasdien, kas valandą gromuliuojamas, tokioje musulmoniškoje šalyje kaip Kataras ne visai deramas. Pastebėjau, man to paklausus žmonės truputį susigūžia ir bando mandagiai pakeisti temą. Todėl, kad laimė – Alacho, o ne žmogaus rankose. Jeigu mes laimingi, tokia Dievo valia, lygiai dėl tos pačios priežasties esame ir nelaimingi. Ar esate laimingi? Lygiai taip pat būčiau galėjęs paklausti šių vyrų, ar jie skutasi kojas. Norėjau prasmegti skradžiai žemę.

„Gerai, jeigu jau taip norite išgirsti atsakymą: taip, aš laimingas", – galiausiai sako vienas vyras.

„Nėra tokio dalyko kaip visiška laimė", – pareiškia kitas papsėdamas cigaretę.

„Jeigu norite pažinti tikrąją laimę, turite tapti musulmonu, – patikina trečias. – Reikia tikėti ir žinoti, kad viskas Dievo rankose. Sulauksite to, ką jums numatęs Alachas. Taip, turite tapti musulmonu, jeigu norite pajusti laimę."

Knygomis apie religijos ir laimės ryšį būtų galima prikimšti daugybę knygų lentynų, iš tikrųjų taip ir yra. Pateikdamas vieną statistinį skaičių iš dar naujos laimės mokslo srities, tik kyštelėsiu savo didįjį kojos pirštą į bedugnį rezervuarą.

Religines apeigas lankantys žmonės tikina esantys laimingesni už tuos, kurie jų nelanko. Kodėl? Ar dėl kokios nors transcendentinės patirties, religinės apeigų pusės? O gal pačios apeigos, vienminčių susibūrimas paaiškina šį fenomeną? Kitaip tariant, ar šie laimingi parapijiečiai patirtų tokį pat malonumą priklausydami kokiai nors kėglių lygai arba, tarkime, vietiniam Kukluksklano būreliui?

Nemanau. Štai jums kitas pavyzdys: žmonės, sutinkantys su teiginiu „Dievas yra svarbus mano gyvenime", laiko save laimingesniais už tuos, kurie su šiuo teiginiu nesutinka, nepriklausomai nuo to, ar jie išpažįsta kokią nors organizuotą religiją, ar ne. Kalbant žemiškais finansiniais terminais, tai laimės bonusas, tarsi dvigubas atlyginimas.

Jau girdžiu protestuojant ateistus. Jeigu tikėjimas apgaulingais, dogmatiškais religijos teiginiais daro mus laimingus, tai tokios laimės man, ačiū, nereikia. Ateistai savaip teisūs. Visų pirma, laimės tyrinėtojai neįvertina moralinių laimės prielaidų. Pedofilas, kuris laimės skalėje sau skiria devynis balus iš dešimties, prilyginamas socialiniam darbuotojui, kuris taip pat skiria sau devynis balus. Panašiai ir savižudis teroristas, tvirtai tikintis Alachą, gali lengvai surinkti daugiau balų ir už pedofilą, ir už socialinį darbuotoją. Jis gali būti dešimt balų laimingas prieš pat susisprogdindamas ir nužudydamas dar keletą niekuo dėtų žmonių. Aristotelis paaiškino šį moralinį nesusipratimą. Jis tikėjo, kad laimė – tai ne tik gerai jaustis, bet ir gerai elgtis. Taigi pedofilas ir savižudis sprogdintojas tik *manė* esantys laimingi, bet tokie nebuvo.

Gal mus laimingus daro ne pats tikėjimas Dievą, o tikėjimas kuo nors apskritai. Kaip kitaip paaiškinti, kad laimingiausios šalys pasaulyje – Danija, Islandija, Šveicarija, Olandija – vargiai gali būti laikomos religingomis? Tačiau visiškai aišku, jog šių šalių piliečiai tikrai kažkuo tiki. Jie tiki, kad gaus šešias savaites atostogų, kad su sandalais turi mūvėti kojines, tiki žmogaus teisėmis, demokratija, tingiomis popietėmis kavinėse. Jų įsitikinimais mes galime žavėtis arba, kojinių ir sandalų atveju, bjaurėtis. Vis dėlto tai tikėjimas.



„Vadinasi, man reikia tik tikėti Alachu? – Su vyrais iš Al Džaziros stengiuosi kalbėtis nekonfrontuodamas. Vaikštau klastinga šventąja žeme. – Ir nieko daugiau nereikia daryti, kad būčiau laimingas?"

„Dar reikia stengtis, tačiau svarbu pastangos, o ne rezultatas", – atsako man vienas vyras.

Islamas, kaip ir kitos religijos, tvirtina, kad norėdamas būti laimingas, turi labai stengtis gyventi dorai ir nieko, ničnieko nesitikėti. Atribok savo veiksmus nuo pasekmių ir laimė ims plūsti kaip nafta.

Pokalbis išsikvepia, vyrai vienas po kito ima čiupinėti savo *Mont Blanc* rašiklius ir žvilgčioti į deimantais inkrustuotus laikrodžius. Atsisveikiname ir jie palieka man grėsmingus žodžius: „Religija kaip peilis. Jeigu naudosi ne ta puse, gali įsipjauti."

Didysis lūžis žmonijos istorijoje įvyko 1445 metais olandiškoje Flandrijos provincijoje, nors dauguma istorijos knygų apie tai nutyli. Flandrijoje įvyko pirmoji loterija. Prizas buvo ne kažin koks (veikiausiai kokia ožio galva ir pasimatymas su dailia abejotino dorybingumo mergina), tačiau tas įvykis reiškė didžiulius pokyčius, pavadinčiau juos netgi paradigmos pasikeitimu, jei būčiau mėgėjas švaistytis tokiais posakiais. Pirmą kartą istorijoje paprasti mirtingieji galėjo akimirksniu praturtėti nepakrutindami nė piršto. Visai kaip turtingi dvarininkai. Pirmiausia legalizuota prostitucija, paskui loterija. Olandai tikrai nestokoja polėkio.

Nuo to laiko loterijos tapo labai populiarios. Dabar daugybė šalių visame pasaulyje jas rengia. Ir kas gi nėra pasvajojęs laimėti aukso puodą? Kas neįsivaizdavo tos akimirkos, kai pirmadienio rytą

įeina į savo viršininko kabinetą ir labai mandagiai, be menkiausios pagiežos pasiūlo jam eiti velniop? Nes jūs jam nebedirbate. Daugiau jau *niekur* nebedirbate. Keliaujate. Vaikštote po parduotuves. Valgote *Doritos* ir žiūrite senas *Seinfeld* serijas.

Tačiau jūs juk nebūsite iš tų savanaudžių loterijos laimėtojų. Žinoma, savo turtais pasidalysite. Nupirksite mamai butą Floridoje, broliui sportinį automobilį, gal net paaukosite kelis tūkstantėlius geriems tikslams. Pavyzdžiui, Darfūrui. Bet švaistytis irgi neketinate. Ne, sere, elgsitės atsakingai. Investuosite. O po kelerių metų gal netgi nuspręsite vėl padirbėti. Antradieniais. Po pietų. Galbūt. Taip, trumpai tariant, laimėjęs loterijoje būsite tikrai laimingas.

Taip manė ir Kataras. Jis laimėjo naftos ir dujų loterijoje, todėl daugiau nebedirba spurginėje. Kaip ir kiti loterijų laimėtojai, Kataras išleidžia daug pinigų lepindamasis ir sulaukia daugybės staiga atsiradusių seniai pražuvusių pusbrolių ir senų mokyklos laikų bičiulių, tik šiuo atveju ta mokykla – Jungtinės Tautos. „Katare, kaip tu laikaisi, čia tavo senas bičiulis Somalis. Šiiiimtas metų! Būtinai turime drauge papietauti."

Istorijos pabaiga. Kataras turtingas, taigi ir laimingas.

Tik ne taip viskas paprasta.

1978 metais psichologas Filipas Brikmanas (*Philip Brickman*) stebėjo dvi žmonių grupes. Pirmosios grupės nariai buvo neseniai laimėję loterijoje ir praturtėję. Antrosios grupės – neseniai patekę į avariją ir paralyžiuoti. Nieko keista, kad tuoj po šių įvykių loterijos laimėtojai tapo laimingesni, o nukentėjusieji avarijoje – nelaimingesni. Tačiau Brikmanui toliau stebint abi grupes, reikalai pakrypo netikėta linkme. Loterijos laimėtojai netrukus grįžo į tą patį laimės lygmenį kaip prieš praturtėdami. O paralyžiuotieji grįžo į nedaug žemesnį lygmenį nei iki avarijos.

Kodėl? Brikmanas padarė išvadą, kad loterijos laimėtojai gerokai mažiau džiaugėsi paprastais dalykais, pavyzdžiui, drabužių pirkimu arba pokalbiais su draugais. Tai, kas kadaise teikė malonumo, dabar jau nebeteikė. Psichologai tai pavadino „hedonistiniu bėgtakiu". Panašiai kaip įprastas bėgtakis, hedonistinis verčia jus atiduoti visas jėgas, todėl reikėtų visais įmanomais būdais jo vengti. Priešingai nei įprastas, hedonistinis bėgtakis jūsų sveikatai ne į naudą. Išsikraustysite iš proto nuolat siekdami vis didesnių malonumų, nes po kurio laiko prie jų priprasite ir reikės įdėti vis daugiau pastangų. Labai įdomu, kad esama dviejų įsidėmėtinų hedonistinio bėgtakio išimčių. Tai triukšmas ir didelės krūtys. Tyrimais įrodyta: mes niekada nepriprantame prie didelio garso, kad ir kaip ilgai jo klausomės. Kitas tyrimas patvirtino, jog krūtis pasididinusioms moterims niekada nepabosta jų teikiamas džiaugsmas, tikėtina, kad taip jaučiasi ir jų partneriai.

Aristotelis buvo teisus sakydamas: „Nedideli pasisekimai (ir atvirkščiai) tikrai nesudrumsčia bendros mūsų gyvenimo tėkmės." Jeigu Brikmanas neklysta, tai ir dideli pasisekimai jos nesudrumsčia. Niekas jos nesudrumsčia. Kyla neišvengiamas klausimas: kam apskritai vargintis ir keltis rytais iš lovos?

Norėdami atsakyti į šį klausimą, turėtume grįžti truputį atgal. Loterijų esmė iš tiesų ne pinigai. Jų esmė – sėkmės ir laimės sankirta. Ši sankirta labai judri, nestokojanti nelaimingų atsitikimų. Senovės graikai tikėjo, kad laimei reikia nemažos sėkmės. Net Aristotelis, propagavęs dorybingą gyvenimą, tikėjo sėkmės būtinybe: „Vargu ar gali būti laimingas vyras, kuris labai negražus, prastos kilmės, vienišas ir bevaikis; veikiausiai jis dar mažiau laimingas, jeigu jo vaikai ir draugai nieko verti, arba jie buvo geri, tačiau dabar jau mirę."

Tik nepriimkite Aristotelio žodžių už gryną pinigą. Visose indoeuropiečių kalbose laimę apibūdinantis žodis susijęs su sėkmę apibūdinančiu žodžiu.

Angliškas žodis *happiness* (laimė) kilęs iš senovės norvegų žodžio *hap*, arba sėkmė. Kai mums nutinka nelaimingas nutikimas (*mishap*), tai nesėkmė. Dabartinėje vokiečių kalboje žodis *glück* reiškia ir laimę (*happiness*) ir sėkmę (*luck*). Aristotelio laikais sėkmė būdavo priskiriama dievams. Šiandien toji garbė tenka geriesiems loterijų organizatoriams.

Tačiau, kaip rodo loterijų laimėtojų tyrimai, didelė sėkmė gali baigtis visiškai netikėtai. Neseniai užtikau tokį Pakistano naujienų tarnybos straipsnelį:

> *Multanas, kovo 16 diena. Septyniasdešimtmetis kalinys Hag-Navazas* (*Haq-Nawaz*) *vakar vakare mirė Centriniame Bahavalpūro kalėjime sužinojęs, kad teismo nuosprendžiu jo įkalinimo laikas baigėsi ir jis išleidžiamas į laisvę. Kalėjimo pareigūnams pranešus, jog ketvirtadienį bus paleistas, jis nesuvaldė savo laimės ir jo pulsas [sic] sustojo per stipriai susijaudinus. Hag-Navazo kūnas buvo atiduotas jo giminaičiams palaidoti.*

Šį straipsnelį pasikabinau ant savo šaldytuvo. Kaip kasdienį priminimą sau pačiam: laimė gali pribaigti.

Tą vakarą mudu su Liza vakarieniaujame viešbučio indų restorane. Labai skanu, tikrai autentiška ir tai visai nestebina, turint omenyje, kad visas personalas gal tik vakar atvyko iš Bombėjaus.

Stengiamės kalbėtis apie ką nors nereikšmingo, tačiau neapsakomas Lizos nuoširdumas paima viršų. Taigi tarp papadamų ir

birianio ji tiesiai šviesiai manęs pasiteirauja, ar laimingas aš jaučiuosi Katare.

„Tiesą pasakius, – atsakau, – man liūdna. Labai liūdna. Bet negaliu paaiškinti kodėl."

„Tai todėl, kad tau jis patinka."

„Kas man patinka?"

„Liūdesys. Esi priklausomas nuo liūdesio."

Nepanašu į lengvabūdišką spėliojimą. Sako, lyg tai būtų akivaizdus faktas. Žemė apvali. Aš priklausomas nuo liūdesio. Ar tai apskritai įmanoma? Susimąstau. Koks sveiko proto žmogus norėtų jaustis liūdnas?

Bet jeigu tai tiesa ir aš išties esu priklausomas nuo liūdesio, save visai pateisinu. Atsakomybė už tai glūdi giliai mano smegenyse. Jos tiesiog brokuotos. Dar labiau netikusios nei 1975 metų *Ford Pinto*, ir ne mažiau už jį pavojingos.

Neuropsichologai nustatė, kad už norėjimą ir už patikimą yra atsakingos skirtingos smegenų dalys; veikia jos nepriklausomai viena nuo kitos, jų veikloje dalyvauja skirtingos medžiagos. Apie tai mokslininkai žino iš ten pat, iš kur žino ir visa kita apie mūsų smegenis: iš savo keistų, o dažnai ir sadistiškų eksperimentų su žiurkėmis.

Šeštajame dešimtmetyje kanadiečių mokslininkai įsodino į žiurkių smegenis mažučius elektrodus ir elektros impulsais stimuliavo smegenų dalį, vadinamą šonine hipotalamo sritimi. Žiurkėms labai patiko. Tada mokslininkai davė žiurkėms mažutes svirteles, kurias spausdamos jos galėjo pačios stimuliuoti sau tą smegenų sritį. Tai žiurkėms patiko dar labiau. „Siekdami malonumo jie [graužikai, ne mokslininkai] nekreipdavo dėmesio nei į poruotis nusiteikusius priešingos lyties atstovus, nei į maistą, nei į vandenį, vienin-

telis jų tikslas buvo paspausti svirtį", – rašo Danielis Netlas (*Daniel Nettle*) knygoje *Happiness: The Science Behind Your Smile* („Laimė: už jūsų šypsenos slypintis mokslas").

Pagalvosite: gal kiek keistoka, tačiau protu suvokiama. Kad ir ką tos elektros srovės daro šoninėms žiurkių hipotalamo sritims, matyt, tai baisiai malonu ir žiurkėms labai patinka, jos bet ką padarytų, kad tik galėtų pakartoti.

Taip tikriausiai galvojo ir mokslininkai, darantys kitą eksperimentą. Jie stimuliavo žiurkių hipotalamą joms ėdant. Rezultatai nustebino. Žiurkės suėdė daugiau, tačiau sprendžiant iš jų kūno kalbos, ėdalas nebeteikė malonumo. Pasak Netlo, tai aiškus įrodymas, kad „gali labai smarkiai ko nors norėti, tačiau tai gavęs patirti visai menką malonumą arba net visai jo nepatirti". Bet kuris rūkalius ir *Nancy Grace* televizijos šou žiūrovas tai puikiai žino.

Norime to, ko net nemėgstame. Jeigu taip yra iš tikrųjų, tai gerokai supurto visą ekonomikos mokslą. Ekonomistai savo tyrimus grindžia prielaida, kad racionalūs žmonės siekia dalykų, iš kurių jiems būtų *naudos* (ekonomistų žodis laimei apibrėžti). Džo dirba viršvalandžius, beveik nemato savo šeimos, bet už sutaupytus pinigus gali nusipirkti naują BMW. Naujasis BMW – tai nauda, vadinasi, jis turėtų padaryti Džo laimingesnį. Ekonomistai nesugeba įvertinti tik to, jog Džo – pusgalvis. Ne, gal taip sakyti ne visai sąžininga. Džo gal ir nėra pusgalvis, bet jo smegenys tikrai bukos. Jos užprogramuotos taip, kad Džo visomis išgalėmis siektų dalykų, kurie nedaro jo laimingo.

Kiek daug žmonijos kančių galima paaiškinti beprotiška mūsų smegenų programa. Esame įsitikinę: jeigu ko nors (naujo automobilio, laimėti loterijoje) labai norime, vadinasi, tai gavę tapsime laimingi. Tačiau neurologiškai žiūrint toks ryšys neegzistuoja.

Nusiviliame, bet iš savo nusivylimo nepasimokome, nes mūsų smegenys suprogramuotos ydingai. Pasimokyti neleidžia ne klaidingi duomenys, o klaidinga programa, tik ją pataisyti gerokai sunkiau.

Priklausomas nuo liūdesio. Lizos žodžiai vis dar skamba galvoje, kai man atneša kepto sūrio su špinatais. Padavėjas primygtinai nori įdėti jo man į lėkštę, spėju, jei užsigeisčiau, supjaustytų ir pats mane pamaitintų. Aišku, jis stengiasi, kad man būtų patogiau, tačiau atima iš manęs juslinį malonumą krautis špinatus su sūriu į savo lėkštę. Na, jis tik dirba savo darbą, taigi nusprendžiu jam nieko nesakyti.

Priklausomas nuo liūdesio. Vis dar neįsikertu. Liūdesys juk neteikia malonumo. Nei aš jo noriu, nei jis man patinka. Ne, šįkart Liza klysta. O gal ne? Juk liūdesys irgi jausmas, kaip tikėjimas nesąmonėmis – irgi tikėjimas. Abi šios sąmonės būsenos yra labiau pageidaujamos už jų alternatyvą – tuštumą. Ko tik nepadaro žmonės stengdamiesi išvengti tuštumos. Siekia užkariauti svetimas žemes, skrenda į mėnulį, žiūri kabelinę televiziją vieni užsidarę viešbučių kambariuose, nušauna trisdešimt du žmones, kuria nuostabią muziką.

Priklausomas nuo liūdesio. Atsiplėšiu gabalėlį nano – indiškos duonos ir pamažu pradedu suprasti. Be abejo, aš liūdnas. Negaliu su tuo nesutikti. Be to, turiu priklausomybių. Viena ypač neduoda ramybės. Žmona mano, kad turėčiau kreiptis pagalbos į profesionalus. Kartą vėlią naktį ji užtiko mane prisiplojusį prie nešiojamojo kompiuterio.

„Į ką ten spoksai?“ – piktai paklausė, kadangi akimirksniu nuleidau naršyklės langą.

„Į nieką.“

„Ten ne niekas. Mačiau, kad spoksai į nuotrauką.“

Mane išaiškino. Žaidimas baigtas. Spragtelėjau pele ir nuotrauka pasirodė ekrane. Štai ir ji, visu gražumu. Beje, tikra gražuolė, atitrauktu užtrauktuku.

„O Dieve", – pasibjaurėjusi atsiduso žmona ir nutilo.

O aš sėdėjau iš gėdos nuleidęs galvą ir laukiau, kad ji pasakytų dar ką nors. Pagaliau prabilo.

„Kodėl negali žiūrėti pornografijos kaip normalūs vyrai?"

Ekrane puikavosi *Billingham 335*, nuostabi rankų darbo angliška rankinė fotoaparatui su dvigubomis siūlėmis ir paminkštintu diržu ties petimi. Taip, mano vardas Erikas ir aš turiu priklausomybę nuo rankinių. Štai ir pasakiau. Iškart pasijutau geriau.

Kaip ir visos priklausomybės, taip ir ši prisėlino prie manęs nejučiomis. Nesu tikras, kada įvyko tas lemtingas lūžis, kai iš rankinių entuziasto tapau nuo jų priklausomas. Ženklai rodė, kad vaikštau plonu ledu. Kartą atidariau spintą ir mane kaip kokiame animaciniame filme užgriuvo ir palaidojo rankinių lavina. Kitą kartą Tokijuje nusipirkau odinį *Gurkha* portfelį už penkis šimtus dolerių ir taip bijojau erzinamai sveiko proto savo žmonos, kad paslėpiau jį metro stoties saugojimo spintelėje kokiai savaitei ar dviem, kol atsirado proga jai nematant parsinešti į mūsų butą ir pasidėti į spintą prie kitų krepšių.

Šiuo metu mano kolekciją (aš mieliau tai vadinu „kolekcionavimu", tada skamba normaliai) sudaro šešiasdešimt keturi krepšiai. Ar jums atrodo daugokai? Mano žmonai taip atrodo. Bet ji nieko nesupranta. Žmona nė neįsivaizduoja, kokį juslinį malonumą jaučiu, kai kokybiška drobė glaudžiasi prie mano odos. Ji nesupranta ergonomiško daikto teikiamų džiaugsmų, kai kišenė įtaisyta tiksliai ten, kur ir reikia, o užtraukiamas skyrelis tobulai pritaikytas mano *Filofax* bloknotui (dar vienam daiktui iš mano kolekcijos). Patogi

rankinė – tai lyg rūpesčių nekeliantis apendicitas, ir ne mažiau reikalinga.

Jeigu galiu būti priklausomas nuo tokio kasdienio daikto kaip rankinė, mąstau, kai padavėjas patiekia masalos arbatą, vadinasi, galiu būti priklausomas ir nuo daug svaresnio dalyko. Pavyzdžiui, nuo liūdesio.

Šiandien trečiadienis, trečią valanda popiet. Apsisprendžiu padaryti tai, ką tokiu metu darytų bet kuris save gerbiantis katarietis. Patraukiu į *Starbucks*. Katariečiai vyrai gurkšnoja latę ir rūko tiesiai po ženklu „Rūkyti draudžiama", nes žino, kad joks filipinietis baristas nedrįs jų sudrausti. Katare svarbu ne kokios yra taisyklės, o iš kieno lūpų jos skamba.

Groja muzika. *We will, we will rock you* („Mes jus sudrebinsime"). Tik niekas čia nieko nedrebins. Nekils čia jokių revoliucijų. Žmonės jaučiasi pernelyg patogiai, o patogumas – didžiausias revoliucionieriaus priešas. Kataras, kaip ir visos gamtinių resursų į valias turinčios šalys, kenčia nuo „naftos prakeiksmo". *New York Times* žurnalistas Tomas Fridmanas (*Thomas Friedman*) išsiaiškino, kad tarp naftos kainos ir demokratijos esama atvirkštinio ryšio. Naftos kainai kylant, judėjimas link demokratijos stoja. Nafta turtingų šalių lyderiai nejaučia nė menkiausio sąžinės graužimo ir noro atleisti geležinius gniaužtus. O kodėl turėtų? Visi gyvena patogiai, vadinasi, yra laimingi.

O gal ne? Galbūt jie lėtai merdėja nuo dvasios žaizdų, pačių pasidarytų paauksuotais peiliais, kurie sminga taip neskausmingai, jog pastebi tai tik tada, kai jau būna per vėlu. Patogi, nevarginanti mirtis.

Devynioliktame amžiuje, prieš šimtą metų iki Kataro valstybės atsiradimo, prancūzų sociologas Emilis Durkheimas (*Emile Durkheim*) rašė apie „moralinę savižudybę". Taip nutinka, kai sudrebinami doroviniai visuomenės pamatai. O juos supurtyti, pasak Durkheimo, gali arba didžiulė nelaimė, arba didelė sėkmė.

Su pirmąja viskas aišku. Mes to ir tikimės: finansinių sunkumų patyrę žmonės turi patekti į nevilties sūkurį. Tačiau net nepagalvotume, kad į liūdesį nugrimzta loterijos laimėtojai arba nafta turtingos šalies piliečiai. Vis dėlto taip nutinka. Dauguma mūsų vienu ar kitu metu esame išgyvenę keistą ir visiškai nelauktą geras naujienas (paaukštinimą ar kokią netikėtą sėkmę) lydintį nerimą. Žmonės jus sveikina, atrodo, turėtumėte jaustis laimingas, tačiau toks nesate ir negalite paaiškinti kodėl.

Laisvą staliuką rasti nelengva. *Starbucks* kavinė sausakimša. Trečiadienį trečią valandą popiet žmonių kiek daugoka. Ar šie vyrai neturi darbo? Vėliau sužinau, kad darbą jie turi ir už valandas, kai sėdi čia gurkšnodami kavą, gauna visą atlyginimą. Tai vadinamieji darbuotojai vaiduokliai. Į darbą jie neina, tačiau genties spaudžiami atlyginimą pasiima.

Jiems mokama už tai, kad sėdinėtų *Starbucks*. Čia tai darbas – nuostabus, kofeinu klotas kelias į laimę. Tradicinių pažiūrų ekonomistas su tuo sutiktų. Darbuotojai vaiduokliai visiškai eliminavo neigiamą darbo išraišką – patį darbą ir iki maksimumo padidino pageidaujamą produktą – laisvalaikį. Be to, jie dar gauna ir atlygį, taigi turėtų patirti geroką metinį prieaugį, kitaip tariant – laimę.

Tačiau nepatiria. Keletas tyrimų parodė, jog Europoje darbo neturintys žmonės kur kas mažiau laimingi už tuos, kurie jį turi, nors

atleistieji dėl dosnios socialinio aprūpinimo sistemos ir gauna jų atlyginimą atitinkančias išmokas. Šis nepatogus faktas kiša pagalius į ratus nuomonei, kad geras gyvenimas yra lėtas ir tingus. Tyrimai rodo, jog labai užsiėmę žmonės yra laimingesni už tuos, kurie ne tokie užsiėmę. Kitaip sakant, dramaturgas Noelis Kovardas (*Noël Coward*) teisingai suprato, kad įdomus darbas yra „smagesnis už smagų".

Tarp savęs ir Kataro jaučiu maudžiantį atstumą. Esu čia, bet ar iš tiesų esu čia? Turiu mąstyti kaip katarietis, kalbant metaforiškai – bent kelioms minutėms įlįsti į jų dišdašas. Tik kaip tai padaryti? Neketinu atsiversti į islamą, pradėti rūkyti ar maniakiškai vairuoti. Einant pro viešbučio dovanų parduotuvėlę man šauna mintis. Nusipirksiu rašiklį. Taip, absurdiškai brangų rašiklį. Niekada neturėjau absurdiškai brangaus rašiklio, man jo nereikėjo. Rankinių kolekcija patvirtina, kad aš tikrai sugebu atsiduoti beprasmiam materializmui, tik ne dėl rašiklių. Toks materializmas – pavojinga teritorija. Tyrimai rodo, jog materialistai ne tokie laimingi kaip nematerialistai. Svarbu jų požiūris į pinigus, o ne banko sąskaitos balansas. Vis dėlto dailaus rašiklio, brangios mašinos ir panašių daiktų vilionėms atsispirti sunku. Jos atspindi potencialią laimę. Mums vis atrodo, kad tie daiktai mus pakeis.

Renkantis absurdiškai brangų rašiklį reikia pasikliauti nuojauta. Racionaliai teisingo pasirinkimo nėra. Kitaip nei perkant automobilį, saugumas čia visai nesvarbus. Jeigu tik nesprogs jūsų kišenėje ar nepaskleis nuodingų garų kaip filmuose apie Džeimsą Bondą – rašiklis saugus.

Išmėginu kelis modelius, palaikau tarp nykščio ir smiliaus. Renkantis absurdiškai brangų rašiklį svoris labai svarbu. Per len-

gvas negerai. Tada rašiklis atrodo pigus ir nebėra prasmės jo pirkti. O jeigu per sunkus, gali įsitempti rankos raumenys. Irgi negerai. Kitas kriterijus – išvaizda. Buvau pasirengęs, švelniai tariant, visiškam absurdui. Ir paskutinis, mano nuostabai, pats nereikšmingiausias reikalavimas: absurdiškai brangus rašiklis turi rašyti. Nustebtumėte sužinoję, kiek daug jų rašo nelabai gerai. Lieja rašalą arba išdžiūsta nebaigus rašyti.

Galiausiai, ilgai mykęs ir mūkęs, išsirenku tobulą absurdiškai brangų rašiklį – kaip tik man. Plonytis, juodas, matinis grakščių formų *Lavin*. Pasinaudoju juo tuojau pat, pasirašau kredito kortelės kvitą. Rašo puikiai.

Moza al-Malki yra tikrai retas egzempliorius arabų pasaulyje – asmenybė ugninga ir linkusi begėdiškai save reklamuoti, be to, pasirodo, tai moteris. Esu jau kartą ją sutikęs.

Rengiau pasakojimą apie moteris arabų pasaulyje. Ji buvo viena pirmųjų moterų, dalyvavusių rinkimuose į valdžią. Patyrė triuškinamą pralaimėjimą, tačiau vis tiek laikoma sėkmės pavyzdžiu. Moza turi to, kas kitokiame kultūriniame kontekste būtų vadinama įžūlumu.

Kai paskambinu, ji mane prisimena ar bent jau apsimeta prisimenanti – kalbant su tokiais aktyvistais kaip Moza tai sunku suprasti. Sutinka su manimi pasimatyti. Laukiu trisdešimt minučių, bet ji nepasirodo. Galiausiai paskambinu jai. Iš balso atrodo susijaudinusi.

„Kur jūs buvote?“ – klausia manęs.

„Laukiau jūsų *Starbucks* kavinėje, kaip ir tarėmės.“

„Kurioje?“

Man nė į galvą nešovė, kad šalyje, kurios pačios prieš kelerius metus dar beveik nebuvo, viename prekybos centre gali būti du *Starbucks*. Deja, yra, ir aš laukiau ne tame.

Mums kalbantis Moza jau buvo išėjusi iš minėtojo prekybos centro ir sugrįžusi į savo natūralią būseną – amžiną judėjimą. Į senąjį prekybos centrą ji negrįš: Moza atgal niekada negrįžta. Bet pasiūlo susitikti kitame miesto gale esančiame prekybos centre. Šįkart liepia laukti jos *Häagen-Dazs* kavinėje ir patikina, kad ši tikrai viena.

Kai atvažiuoju, Moza jau laukia. Jos veidas neuždengtas, varno juodumo sruogelės kyšo iš po plonyčio šalio. Ji peržengia hidžabo, islamiškojo moterų aprangos kodo, ribas, ir, tiesą pasakius, daro tai, ką dauguma Kataro moterų pavadintų skandalingu elgesiu: viešumoje susitinka su vyru, kuris nėra jos giminaitis.

Tačiau Moza – ne dauguma Kataro moterų. Automobilį ji vairuoja nuo 1983 metų. Ne kažin koks akibrokštas, jeigu nežinotume, kad Katare moterims vairuoti leista tik 1997-aisiais.

„Daugybę kartų gatvėje mane stabdė policija. Sakydavo: „Jūs moteris. Jums negalima vairuoti." Aš atsakydavau: „O ką jūs darysite? Atimsite vairuotojo pažymėjimą? Aš jo neturiu." Jie grasindavo atimti automobilį, bet aš atrėždavau: „Na ir gerai. Aš turiu kitą." Tada jie sakydavo: „Uždarysime jus į kalėjimą." Atsakydavau: „Oho, į kalėjimą! Puiku. Sėdėdama ten galėsiu parašyti tris ar keturis straipsnius." – Tada policija paprastai įspėdavo Mozą ir paleisdavo.

Užsisakau aviečių šerbeto. Ji renkasi karamelinį vaflį su neriebiais vaniliniais ledais. Pasikalbame apie knygynų stoką, Kataro politiką, nesėkmingą jos bandymą patekti į vietos valdžią ir, žinoma, apie tai, ar ji laiminga.

„O taip, – net kunkuliuodama atsako Moza. – Skalėje nuo vieno iki dešimties duodu dešimt balų. Aš keliauju po pasaulį. Per

pastarąjį mėnesį dalyvavau trijose konferencijose. Organizatoriai apmokėjo visas išlaidas, skraidino mane pirmąja klase ir apgyvendino geriausiuose viešbučiuose."

„Tai ar už pinigus galima įsigyti laimę?"

Ji nutyla įsmeigusi žvilgsnį į ištirpusių neriebių ledų balutę savo lėkštėje.

„Ne, ne visai. Tačiau prabanga palengvina laimės siekimą. Pinigai padeda. Juk jų reikia norint skristi pirmąja klase, keliauti po pasaulį, apsistoti prabangiuose viešbučiuose. Man tai dalis mano laimės. Mano prosenelė buvo laiminga ir palapinėje, bet aš palapinėje laiminga būti negalėčiau."

Tada ji man papasakoja tikrą istoriją. Prieš keletą dienų turtingas katarietis įsigijo sėkmę nešantį mobiliojo telefono numerį. Nustebau sužinojęs, koks tai skaičius: 66666 (arabų pasaulyje jis laikomas laimingu), o dar labiau nustebau išgirdęs, kiek jis kainavo: du su puse milijono dolerių. Tai sukėlė šiokią tokią sumaištį. Kai kurie katariečiai kalbėjo, kad toks materializmas, toks dolerio garbinimas nuėjo jau kiek per toli. Tada Moza nuėjo į televiziją to vyro ginti. Kiekvienas savaip supranta laimę, kalbėjo ji, ir jeigu žmogus laimingas išleidęs du su puse milijono už telefono numerį, tai kokią teisę mes turime jam prieštarauti?

„Bet juk yra prasmingų, yra ir kvailų būdų leisti pinigus", – sakau aš.

„Viskas priklauso nuo paties žmogaus, – nesutinka Moza. – Jiems tai neatrodo kvaila. Viena mano draugė neseniai sumokėjo aštuonis tūkstančius dolerių už rankinę. Tai nuostabi *Sacks Fifth Avenue* rankinė ir suteikė jai daug laimės."

Neabejoju, kad taip ir buvo. Tačiau naujausi socialiniai tyrimai (ką jau kalbėti apie senovės stoikus) prognozuoja, jog Mozos

draugei rankinės suteikta laimė truks neilgai. Didelė tikimybė, kad netrukus, norėdama pasiekti tokį pat pasitenkinimą, ji užsigeis rankinės už dešimt tūkstančių dolerių, o paskui ir už penkiolika.

Mudu su Moza atsisveikiname. Iš išvaizdos ji tokia vakarietiška, kad vos neapkabinu ir nepakšteliu jai į skruostą. Taip daug žmonių būčiau padaręs nelaimingus. Ji pažada atsiųsti man savo gyvenimo aprašymą ir naujausius straipsnius. Kai pasiekiu savo viešbutį, jie manęs jau laukia. Didžiulė šūsnis.

„O, Erikas, – sako balsas kitame linijos gale taip šiltai, tarsi būtume seni bičiuliai. – Laukiau jūsų skambučio."

Man nepatinka, kai ką tik sutikti žmonės vadina mane vardu tarsi būtume seni bičiuliai. Tačiau Abdulazizui tai pavyksta padaryti natūraliai ir maloniai. Man jis iš karto patinka.

Mane tikino, kad būtinai turiu su juo susipažinti. Abdulazizas – į introspekciją linkęs katarietis. Jis sutinka su manimi pasimatyti tą pačią dieną kiek vėliau prancūziškoje kepyklėlėje *Eli France*, kuri įsikūrusi viename iš šiuolaikiškų Dohos *souks*. Kai po kelių valandų taksi atveža mane ten, pamatau, jog *souk* baisiai panašus į tai, ką Amerikoje mes vadiname nedideliu prekybos centru. Bet *souk* turbūt skamba egzotiškiau nei „nedidelis prekybos centras".

Atvykstu keliomis minutėmis anksčiau. Administratorės paprašau staliuko dviem. Ji sustingsta praradusi amą. Po akimirkos suprantu klaidą. Nesuteikiau pakankamai informacijos. Jai reikia žinoti, ar man draugiją sudarys vyras, ar moteris. Jeigu moteris, ji pasodins mus „šeimos dalyje" – apdairiai nuo likusio restorano atitvertoje erdvėje, kur vyrai, žmonos ir jų vaikai gali valgyti netrikdomi svetimų vyrų žvilgsnių. Jeigu kompanionas yra vyras,

tada pasodins vien vyrams skirtoje dalyje. Paprašau staliuko dviem vyrams. Lengviau atsidususi administratorė nuveda mane prie nedidelio staliuko marmuriniu paviršiumi. Užsisakau žaliųjų citrinų sulčių ir laukiu Abdulazizo.

Jis pasirodo kelias minutes pavėlavęs. Jo akys skvarbios, aplinkui – raukšlelės, kalbėdamas jis truputį mirksi. Užsisako *Earl Grey* arbatos. Pastebiu, kad su padavėja jis elgiasi pagarbiai, kaip su žmogumi, o ne su tarnaite.

Abdulazizo tėvas buvo mokyklos mokytojas – tokio darbo joks šiuolaikinis katarietis nelaikytu vertu dėmesio. Turėjo automobilį, tačiau ne kažin kokį. Šis rytais kartais užsivesdavo, kartais ne. Tais laikais Dohoje tebuvo viena gatvė ir keletas namų. Katariečiai patys tvarkėsi namus, patys augino vaikus. Gyvenimas buvo sunkesnis, bet teikė daugiau malonumo.

Devintame dešimtmetyje prasidėjo pakilimas ir viskas pasikeitė. Pirmiausia buvo pastatytas Egipto piramidžių formos ir ne mažiau garbinamas *Sheraton* viešbutis. Paskui ėmė dygti kiti viešbučiai, privatūs namai, biurų pastatai, ir visi jie buvo statomi vis didėjančios užsieniečių armijos rankomis. Darbininkai vilkėjo vienodus mėlynus kombinezonus ir jautėsi laimingi uždirbdami tris ar keturis kartus daugiau nei namuose. Vėliau suvažiavo tarnaitės, virėjai, auklės ir kitos vargo bitės, kurių vienintelis tikslas buvo padaryti katariečių gyvenimą patogesnį.

„Dabar mes neteisingai ieškome laimės. Žmonės laimę prilygina pinigams.“ – Abdulazizas daro išvadą, kad pinigai – ne tik blogio, bet ir nelaimių šaltinis.

„Katariečiai amžinai skundžiasi. Jie įsitikinę, kad vyriausybė turi padaryti jų gyvenimą kuo lengvesnį. Jeigu prašo mokėti už elektrą – tegul visai nedaug – jie skundžiasi. Jei pabando įvesti kad

ir pačius mažiausius mokesčius – jie skundžiasi. Kalta ir pati vyriausybė. Ji įsitikinusi, jog vienintelis būdas suteikti žmonėms laimės – duoti jiems pinigų, o tai kvaila. Aš mielai atiduočiau pusę savo atlyginimo už geresnę sistemą."

Abdulazizas papasakoja man Dohoje sklandantį pokštą.

Vienas vyras sako draugui: „Ar girdėjai, nusikaltėliai pagrobė aštuonmetį turtuolio sūnų? Jie negavo reikalautos išpirkos, nes turtuolis nepasigedo sūnaus."

„Padarė klaidą, – sako jam bičiulis. – Reikėjo grobti tarnaitę. Jos dingimą turtuolis tikrai būtų pastebėjęs."

Katariečių vaikus dabar augina auklės, nekalbančios jų kalba, neturinčios autoriteto ir nesugebančios jų sudrausminti. Berniukai yra mylimi ir lepinami. „Kai jiems sukanka trylika ar keturiolika, šeima nebesirūpina jų auklėti. Nebestebi jų elgesio viešumoje. Mokytojams tai tikras pragaras, mat jie – taip pat dažniausiai autoriteto neturintys užsieniečiai. Tie jaunuoliai nieko neklauso. Netgi policijos", – sako Abdulazizas.

Laime tai nekvepia, nusprendžiu aš. Tačiau nūdienos Kataro įvairovė, čia gyvenantys žmonės iš viso pasaulio – tikrai šaunus dalykas. Turėtų paįvairinti dykumos gyvenimą.

„Ne visai, – gurkšnodamas arbatą porina Abdulazizas. – Pažiūrėkite į juos katariečio žvilgsniu. Mūsų tėra dvidešimt procentų savo pačių šalyje, taigi kasdien susiduriame su begale svetimšalių veidų. Tų žmonių reikia, kad tvarkytų šalį, kitaip visi mūsų turtai beverčiai. Tačiau mes jų nekenčiame ne mažiau, nei esame nuo jų priklausomi. Iš tolo šis daugiakultūriškumas atrodo gražiai. Bet tik ne iš arti."

„Kas nutiktų, jeigu Kataras paprašytų užsieniečių išvykti?"

„Šalis žlugtų. Mums reikia šių žmonių. Dėl Dievo meilės, net mūsų teisėjai yra užsieniečiai!"

Pasiteirauju Abdulazizo apie gentinę Kataro kultūrą. Žinome, kad šeima yra labai svarbi mūsų laimei. O gentis – tai juk išplėstinė šeima. Taigi galima pagalvoti, jog tokia gentinė valstybė kaip Kataras turi būti labai laiminga, ypač įvertinus pinigų srautus, kurie palengvina kasdienybę, padaro ją dar patogesnę.

Gentinis gyvenimas – geras dalykas, sutinka Abdulazizas. Tai saugumą užtikrinantis tinklas, tačiau tas tinklas apsivijęs katariečiams aplink kaklą ir juos smaugia.

„Čia visada esi budrus, bijai padaryti ką nors ne taip, nes tave nuolat stebi."

„Slaptoji policija?"

„Ne, – sako Abdulazizas, tyliai nusijuokęs iš mano nenuovokumo, – tavo paties šeima."

Jis pasakoja toliau:

„Tarkime, katarietis nori tuoktis su užsieniečiu ar kitos genties nariu. Tai padaryti bus labai sunku. Įmanoma, tačiau teks pravesti rimtą politinę kampaniją. Surengti puotą, priversti žmones persigalvoti."

Katare tavo vieta gentyje svarbesnė už pinigus ar išsilavinimą. Nepaisant visų pokyčių Dohos padangėje, visų tų greitojo maisto užkandinių, socialine prasme miestas labai sustabarėjęs. Mirsi turėdamas lygiai tokį pat statusą, su kokiu gimei. Visai nesvarbu, ką veiki. Svarbus tik tavo vardas.

Pagal vardą Abdulazizas gali kaipmat nustatyti žmogaus vietą gentyje, jo pajamų lygį. Jis čiumpa servetėlę, iš kišenėlės ant krūtinės išsitraukia rašiklį (puikų rašiklį, tačiau ne *Mont Blanc*) ir nupiešia keletą apskritimų vieną aplink kitą.

„Štai jums Kataro visuomenė, – rodo jis į servetėlę. – Čia šeimos, arba gentys, – rodo į apskritimus. – Pačiame viduryje, žinoma, al-Thanis, valdančioji šeima."

„O kur jūsų vieta?"

Netoli centro jis brūkšteli X. Nustembu, kaip arti. Jis kupinas nepasitenkinimo, pamanytum, kad kur nors paribiuose. Nusprendžiu apie tai neužsiminti ir pereinu prie kitos temos.

„Šalis tokia turtinga. Ar turtai daro žmones laimingus?"

„Ne, ne visai. Reikia turėti šiek tiek pinigų, kad išlaikytum orumą. Tačiau didesni pinigai nebedaro tavęs laimingesnio."

Atkreipiu dėmesį į žodį „orumas". Pinigų reikia ne patogiai gyventi ar pasirūpinti savo saugumu, o išlaikyti orumą, kitaip sakant, garbę – varomąją arabų pasaulio jėgą. Mus, laisvus vakariečius vyrus, ji taip pat veikia. *Wall Street* vadovą, dirbantį aštuoniasdešimt valandų per savaitę su viltimi dar padidinti savo milijonus, motyvuoja nepasotinamas garbės troškimas, jis trokšta būti gerbiamas savo bandos.

Baigiame gėrimus ir patraukiame į greta įsikūrusį *Jarir*, vienintelį Kataro knygynėlį. Abdulazizas, akivaizdžiai neriboto intelektinio smalsumo vyras, jaučiasi nejaukiai dėl menko pasirinkimo. Kelios amerikietiškos savigalbos knygos, kurios padeda man pasijusti kaip namie, ir Saudo Arabijos bestseleris „Rijado merginos", arabiškas skaitalas. Nėra nieko panašaus, ką bent iš tolo galėtume vadinti Kataro literatūra. „Kultūros už pinigus nenusipirksi", – sako Abdulazizas, prieštaraudamas savo vyriausybės politikai, o jo žodžiai nuskamba visai kaip Lizos.

„Tačiau už juos galima įsigyti daugybę meno kūrinių", – sakau turėdamas omenyje šedevrų prisipirkusį šeichą.

Abdulazizas pritildo balsą. Juk aptarinėjame vieną iš karališkosios šeimos narių, todėl turime būti apdairūs. „Visa bėda, kad truputį painioja, ką perka nacionaliniam muziejui, ir ką – savo asmeninei kolekcijai." Išsvaistyta šimtai milijonų dolerių, ir visa tai –

Kataro mokesčių mokėtojų sąskaita. Būtų jų sąskaita, jeigu katariečiai mokesčius mokėtų.

„Nėra jokių taisyklių, – toliau pasakoja Abdulazizas. – Tas vaikinas gavo milijardą dolerių be jokių apribojimų.“

Apribojimų nėra, vis dėlto genties viduje jų netgi per daug. Koks siaubingas gyvenimo būdas. Jau ne pirmą kartą mane užplūsta gailestis Abdulazizui, gyvenančiam šioje paauksuotoje smėlio dėžėje. Tikriausiai tai pajutęs jis papasakoja, kaip ketino emigruoti į Kanadą, tačiau persigalvojo. Pakeitė nuomonę po rugsėjo 11 dienos antpuolių. Kur ten dėtis, kai tavo vardas Abdulazizas.

Laikas skirtis. Jis pasisiūlo pavėžėti mane iki viešbučio. Mums važiuojant, po kelių minučių suskamba Abdulazizo mobilusis telefonas. Arabų kalbos tikrai nesuprantu, tačiau pastatau ausis išgirdęs žodį *mushkala*: problema. Vidurio Rytuose *mushkala* labai populiarus žodis. Paprastai jis vartojamas atsiradus įtampai prie kokio nors kontrolės posto. *Ayn mushkala* – jokių problemų, užtikrins jūsų vairuotojas. Vertimas: didelė problema. Labai didelė problema.

„Erikai, – baigęs pokalbį kreipiasi į mane Abdulazizas, – ką jūs darote, kai prislegia kokia nors problema, ir prislegia taip, kad nebežinote, kaip toliau gyventi? Kaip jūs elgiatės?“

Klausimas mane pribloškia, pasimuistau ant sėdynės. Esu labai sujaudintas, jog Abdulazizas taip pasitiki manimi, nors nelabai priklausau genčiai, bent jau jo genčiai. Tačiau kitos genties narystė ima kišti koją mano žmogiškumui. Tos genties pavadinimas „žurnalistai“. Kaip visose, taip ir šioje gentyje esama labai griežtų nerašytų taisyklių. Pirmoji: leisk laisvai kalbėti tam, kurį kalbini, išpešk visą istoriją ir visą skausmą, bet niekada neduok nieko atgal. Neduok pinigų (tai suprantama), nesibičiuliauk ir nedalyk patarimų. O juk kaip tik to Abdulazizas manęs dabar prašo.

Bandau išsisukti iš padėties. Nusprendžiu Abdulazizui papasakoti istoriją. (Istorijas pasakoti mano gentis leidžia.) Istorija pasirodo gana lėkšta, net nesu tikras, ar susijusi su Abdulazizo klausimu. Tačiau vis šis tas.

Buvau namuose ir klausiausi nacionalinio radijo, kai išgirdau pažįstamą balsą – tai buvo mano kolegė reporterė, su kuria dirbau toje pačioje stotyje. Ji parengė tikrą šedevrą. Pateikė tobulą reportažą. Ir čia koją pakišo mano senas priešas, profesinis pavydas. Dieve, mąsčiau, juk jos gyvenimas puikus. Ji taip gerai žino, ko nori. Jai viskas klostosi sklandžiai, o aš murkdausi beprasmybės jūroje. Parašau savo draugei elektroninį laišką, kad man labai patiko jos reportažas, ir be menkiausios užuominos į pavydą skubotai brūkšteliu besiviliantis, jog ji gyvena gerai.

Ačiū, atrašo ji, bet ne, gerai negyvenanti. Vakar jos trimečiui sūnui diagnozuota reta sekinanti liga.

Pasijutau kaip paskutinis kvailys. Ir vėl leidausi apgaunamas tikrovės, vėl nesugebėjau suvokti, kad, kaip sako hinduistai, viskas yra *mayma*, iliuzija. Viskas ne taip, kaip atrodo. Mes, žmonės, nė velnio nežinome. Apie nieką. Tai bauginanti, bet savotiškai ir išlaisvinanti mintis. Mūsų euforija, pasiekimai netikri. Tačiau netikros ir nesėkmės, *mushkala*.

Abdulazizas tylėdamas klausosi pasakojimo. Neįsivaizduoju, ką mąsto, abejoju, kad mano istorija jam padėjo. Jis nepasako, kokia ta jo *mushkala*, o aš nesijaučiu turįs teisę paklausti. Galiausiai jis prabyla: „Suprantu, ką norite pasakyti. Dėkoju." Nežinau, ar pasakė tai iš mandagumo.

Abdulazizas paleidžia mane prie viešbučio. Dabar gyvenu tokiame, kuris labai arti prasto. Pamoką išmokau. Komfortą labiausiai pajunti tada, kai jį paįvairina didelio nepatogumo akimirkos.

Čia nėra būrio šleikščiai malonių patarnautojų, tik registratūroje budintis pakistanietis, kuriam iš vienos ausies auga plaukai, kuris, jei gražiai paprašysiu, parūpins man šalto alaus. Šiandien man reikės dviejų skardinių.

Vis nesiliauju galvojęs apie Abdulazizo žodžius. Jis pasakojo, kad pasijutęs blogai kalbasi su Dievu. Ne meldžiasi, o kalbasi, taip ir pasakė. Mane tai sužavėjo. Kalbėti man išeina savaime. Melstis – ne. Žinoma, Abdulazizo dievas yra Alachas. Ne visai mano Dievas. Topteli: o kas yra mano Dievas? Atsakymo neturiu. Ilgus metus buvau tikras dvasinis pasileidėlis, paviršutiniškai domėjausi induizmu, budizmu, zoroastrizmu, o priešokiais netgi judaizmu. Tačiau nė vienas iš jų negalėtų tapti pagrindiniu mano tikėjimu, mano Dievu. Ir staiga Jo vardas šauna man į galvą, nors tikrai ne tokio tikėjausi. Garbėtroška. Taip, štai kas yra mano Dievas. Kai tiki Garbėtrošką, meldiesi biure, o darbuotojo pareiginiai nuostatai yra tavo Šventasis Raštas. Šventąjį gėrimą, kavą, geri penkiskart per dieną. Garbindamas Garbėtrošką, nešventi sekmadienio ir neskiri dienos poilsiui. Kasdien keliesi anksti ir keliaklupsčiaudamas prieš savo Garbėtrošką Dievą žvelgi į kompiuterį. Meldiesi vienas, visada vienas, nors aplinkui gali būti ir kitų žmonių. Garbėtroška – kerštingas Dievas. Sutriuškins tą, kuris ištikimai jo negarbins, tačiau tai niekis palyginti su tuo, kaip Jis elgiasi su ištikimaisiais. Šių lemtis baisiausia. Nes tik tada, kai pasensta ir išsenka, pasilaidojusius biuro kampe juos aplanko nušvitimas, tarsi baisi žinia iš Biblijos. Garbėtroška – netikras Dievas ir visada toks buvo.

Kitą vakarą išskrendu iš Kataro. Atvykstu į oro uostą jau sutemus, bet galiu prisiekti: vis dar jaučiu saulę, vaiduoklišką karštį, kuris

persekios mane dar ne vieną savaitę. Abdulazizo vizitinę kortelę įsikišu į kišenėlę ant krūtinės kartu su absurdiškai brangiu rašikliu. Didelis malonumas, kurį man teikia rašiklis (kaip tobulai jis guli mano delne, kaip lengvai slysta popieriumi), pasak Ruto Venhoveno ir kitų laimės ekspertų, su laiku išblės. Užlipęs ant hedonistinio bėgtakio užsigeisiu geresnio, brangesnio rašiklio.

Tačiau ekspertai mirtinai klydo. Rašikliu džiaugiausi visą laiką, kol jį turėjau. Lygiai devynias dienas. O tada pamečiau jį Niujorko taksi. Arba persėsdamas į kitą lėktuvą Hitrou oro uoste. Svarbiausia ne tai. Svarbiausia – jo nebėra. Mano pirmas ir vienintelis absurdiškai brangus rašiklis prapuolė amžiams. Ir nors retkarčiais ilgiuosi prarastojo *Lavin*, širdis man sako, kad jo teikiamas džiaugsmas tebuvo iliuzija, miražas dykumoje.

Grįžau prie *Bic* rašiklio už devyniasdešimt devynis centus. Neturi jis nei svorio, nei stiliaus. Nieko apie mane nepasako. Yra tiesiog rašiklis. Nieko daugiau iš jo ir neprašau, tikriausiai todėl mudu taip gerai ir sutariame.

5 skyrius

ISLANDIJA

Laimė – tai nesėkmė

Iš visų žmogui žinomų medžiagų turbūt labiausiai nestabili yra ta, kuri vadinama franciu. Ji niekada neišbūna ilgiau nei dvidešimt dvi minutes. Bet kuriuo metu žemės plutoje yra tik viena uncija francio. „Nykstančiai retas“ – štai kaip jis dažnai apibūdinamas. Žemėje yra ir tokių vietų.

Atvykusį mane pasitinka pūga ir rašalo juodumo dangus, nors yra dešimta valanda ryto.

„Kada teka saulė?“ – klausiu malonaus vyro viešbučio registratūroje.

Jis pasižiūri į mane, lyg būčiau pusprotis. Atsako iš lėto, labai aiškiai tardamas žodžius: „Saulė? Na, nemanau, kad šiandien jūs pamatysite saulę.“

Pasako, lyg tai būtų akivaizdus faktas, panašiai kaip: „Na, šiandien sekmadienis, tai parduotuvės, žinoma, nedirba.“

Nepamatysiu saulės? Man nepatinka šie žodžiai. Anksčiau saulė visada būdavo ten, kur turi būti, ji – vienintelis dangaus kūnas, kuriuo galėjau pasikliauti. Ne koks nors Plutonas, kuris ne vieną

dešimtmetį leido man manyti esąs tikra planeta, o pasirodo, visą tą laiką tebuvo nykštukinė planeta.

Iš Majamio skrydis ilgas, turėjau į valias laiko galvoti apie dangaus kūnus. Žiemą skrisdamas iš Floridos į Islandiją geriausiu atveju parodai neturįs sveikos nuovokos, blogiausiu – neturįs sveiko proto. Mano kūnas tai pajuto anksčiau už kitas jo dalis. Kad kažkas ne taip, kad tai kažkokia gamtos klaida, jis jautė, o nepasitenkinimą rodė trūkčiodamas ir kaupdamas dujas labiau nei paprastai.

Vis dėlto aš turiu savų priežasčių čia keliauti. Ruto Venhoveno laimės duomenų bazės duomenimis, Islandija nuolat patenka tarp laimingiausių pasaulio šalių. Kai kurie tyrimai rodo, kad ji netgi pirmauja.

Pirmą kartą pamatęs šiuos duomenis reagavau taip, kaip veikiausiai reaguojate ir jūs. Islandija? Ledinė žemė? Šalta, tamsi ir svyruojanti kažkur ant žemėlapio krašto, tarsi bet kurią akimirką galėtų imti ir visai nukristi? Taip, toji pati Islandija.

Čia bet kas gali būti laimingas vasarą, kai net vidurnaktį šviečia saulė, o oras, pasak vieno islando, pasidaro „maloniai nešaltas". Bet žiema, taip, tamsi šalta žiema – tikras islandiškos laimės išbandymas.

Krentu į lovą viešbučio kambaryje ir kelioms valandoms pasineriu į miegą. Tai lengva padaryti net vidury dienos, nes atrodo visai taip pat kaip vidury nakties. Kai pabundu, dangus mažumėlę prašvitęs, perėjęs į maloniai netamsią būseną, tačiau maloni netamsa nuo šviesos skiriasi lygiai tiek pat, kaip malonus nešaltis nuo šilumos.

Susizgrimbu, kad mąstau apie tamsą; prisipažįstu, anksčiau apie ją nelabai susimąstydavau. Man, turbūt kaip ir daugeliui žmonių, tamsa buvo tamsa. Apie ką čia mąstyti? Iš tikrųjų tai tamsos

galima priskaičiuoti tiek variantų kiek ir kraštovaizdžio arba debesų. Kartais tamsa žiauri ir negailestinga. Kartais ją nušviečia mėnesiena arba tolimos miesto šviesos. Esama vilčių kupinos tamsos penktą valandą ryto, kai dar nematome, bet jau juntame artinantis aušrą.

Islandiškoji tamsa priskirtina atskirai kategorijai: tai viską kiaurai verianti tamsa, nepamatysi ničnieko, o jeigu ji galėtų kalbėti, veikiausiai kalbėtų su ryškiu niujorkietišku akcentu: „Jo, žmogau, tai turit problemų su ponu Tamsa?“ Tamsa kasmet keliems mėnesiams uždengia Islandiją, užkloja storu sluoksniu, įkalina tarsi burka nuo galvos iki kojų pirštų galiukų musulmonų moteris. Tokia pat juoda ir tokia pat ribojanti. „Kaip islandams pavyksta būti laimingiems gyvenant po šiuo tamsos šydu?“ – mąstau pro viešbučio langą žvelgdamas į juodą tuštumą. Man laimingos vietos visada siejosi su palmėmis, paplūdimiais, mėlynos spalvos gėrimais ir, be abejo, barais baseine. Juk tai rojus, tiesa? Pasaulinė kelionių pramonė tikrai stengiasi mus tuo įtikinti. Reklamos klykia, kad laimė slypi ten, kur saulėta ir +27 °C. Visada. Net kalba rodo, kaip mus veikia tas palmių įvaizdis. Laimingų žmonių šypsenos saulėtos, jie visada įžvelgia šviesiąją gyvenimo pusę. Nelaimingųjų sielos tamsios, o veidai apniukę.

Tačiau skaičių graužikai iš Pasaulinės laimės duombazės sako, kad aš ir vėl ne taip supratau. Klimatas svarbu, bet kitaip, nei mes įsivaizduojame. Pasirodo, šaltesniame klimate laimės daugiau. Čia tai naujiena. Galbūt mums visiems vertėtų atostogauti Islandijoje, o ne Karibuose? Ir pasaulinis atšilimas įgauna naują prasmę. Jis ne tik grasina sunaikinti ekosistemas, užlieti pakrančių miestus ir galbūt sukelti pasaulio pabaigą, bet ir gerokai mus nuliūdinti. Tai gali būti pati nepatogiausia tiesa iš visų.

Esama daugybės teorijų, kodėl šalto ar vidutinio klimato šalių žmonės laimingesni nei tie, kurie gyvena šiltose atogrąžose. Mano mėgstamiausia teorija: „Susidraugauk arba mirsi." Pasak jos, šiltuose kraštuose gyvenimas per daug paprastas, maistas tiesiog krenta nuo kokosinės palmės. Bendradarbiauti su kitais nereikia. O šaltuose kraštuose bendradarbiauti būtina. Visi turi dirbti drauge, kad užsiaugintų gausų derlių ir sukauptų pakankamas menkių atsargas. Kitaip mirs. Visi kartu.

Gal būtinybė ir gimdo išradingumą, bet tarpusavio priklausomybė gimdo šiltus jausmus. Mums, žmonėms, reikia vieniems kitų, todėl mes bendradarbiaujame – pirmiausia iš grynai savanaudiškų paskatų. Tiesa, kažkuriuo metu ši paskata išnyksta ir lieka tik bendradarbiavimas. Kitiems žmonėms padedame todėl, kad galime padėti, arba todėl, kad padėdami gerai jaučiamės, o ne tikėdamiesi už tai ateityje sulaukti atpildo. Tam pavadinti turime žodį „meilė".

Man desperatiškai reikia išgerti ko nors stipraus. Tyrimo tikslais, žinoma. Prieš kelionę Islandiją pažįstantys žmonės man sakė, kad norėdamas pažinti tikrąją islandų sielos gelmę, suprasti, nuo ko krūpčioja tie keistuoliai vikingų sūnūs ir dukterys, turiu stebėti juos jų natūralios būsenos – girtas.

Laimei, atvykau šeštadienį, pačiame dekadentiško islandų savaitgalio įkarštyje, kurio šiukštu nereikėtų painioti su visiškai blaivia islandų savaite. Islandai praktikuoja piktnaudžiavimą su apribojimais. Jų įsitikinimu, viskas turi būti su saiku, netgi saikas. Jiems visai priimtina savaitgaliais prisiliuobti iki sąmonės netekimo, tačiau sriūbtelėkite gurkšnelį *Chardonnay* antradienio vakarą ir būsite išvadintas girtuokliu. Šią keistenybę, kaip ir kitas nedi-

deles nuodėmes, jie priskiria vikingiškai savo praeičiai. Štai kokia teorija: nuožmiais senaisiais laikais žmonės nežinodavo, kada kitą kartą pavyks gauti žuvų, javų arba daržovių, todėl jų gavę puldavo godžiai. Žinoma, mūsų laikais Islandijoje nieko netrūksta, nebent saulės, tačiau seno polinkio persisotinti sunku atsikratyti, jis taip ir liko tarsi koks apendiksas arba uodegikaulis. Tik teikia truputį daugiau smagumo.

Tiesą pasakius, geriausiai savaitgalinį lėbavimą man paaiškino saulėje įdegęs pingvinas. Na gerai, ne tikras pingvinas, o Majami Biče gyvenantis islandas vardu Magnusas. Kai vieną dieną mudu susitikome papietauti, jis man iš karto priminė saulėje įdegusį pingviną – ištisas dvi valandas, kol drauge sėdėjome knygyno kavinėje, aš nesėkmingai stengiausi išmesti iš galvos šį vaizdą. Magnusas įsitikinęs – islandai tiek daug geria dėl to, kad jų tiek mažai. Kiekvieną mielą dieną mato vis tuos pačius veidus. Atėjus savaitgaliui jiems reikia pertraukos, tačiau iš salos išvykti ne taip paprasta. Tada jie kaip reikiant prisiliuobia ir veidai netikėtai pradeda atrodyti ne tokie pažįstami. „Tarsi užsidėtum kito žmogaus akinius, – porina man saulėje įdegęs pingvinas. – Pasaulis atrodo truputį kitoks, mažiau pažįstamas."

Čia, Reikjavike, Islandijos sostinėje, prie pat mano viešbučio yra baras. Vadinasi *Sirkus*. Fasadas išdažytas raudonai ir žaliai. Lyg būtų kokioje Karibų saloje, o ne šaltame tamsiame Reikjavike. Malonaus vyruko registratūroje klausiu, ar jis man jį rekomenduotų. Permetęs žvilgsniu mane nuo galvos iki kojų šis pareiškia:

„Nemanau, kad jums tiks."

„Ar turiu suprasti, – sakau iš visų jėgų stengdamasis neparodyti, jog jaučiuosi užgautas, – kad aš nepakankamai hipiškas tam barui?"

„Ne visai. Tik jūs, man regis, nesiklausote pankroko ir neperkate apdarų dėvėtų drabužių parduotuvėse."

Jis teisus. Atsisakau šios minties ir patraukiu į jo rekomenduotą vietelę, skirtą suaugusiesiems.

Tas baras tikrai labiau „suaugęs", jeigu jūs buvote suaugęs, tarkime, kokiais 1982 metais. Nerimą kelia gausybė medinės apdailos ir bėginis apšvietimas. Muzikos įrašas įtartinai primena disko stilių. Pastebiu prie staliuko būrelį jaunų islandų, visų akys nukreiptos į stalo puošmeną – du didelius butelius *Tanqueray* kibirėliuose su ledu. Akivaizdu, kad jie šį vakarą pasirengę rimtai papiktnaudžiauti.

Užsisakau alaus, kuris čia kainuoja turbūt panašiai kaip kitose šalyse koledžo išsilavinimas. Islandijoje brangus alkoholis (ir beveik visa kita), tad nesunku paaiškinti, kodėl jie geria iki užsimiršimo. Kadangi gėrimai brangūs, islandas mano, kad mirtinai neprisigėręs tik švaisto pinigus. Sunku abejoti tokia griežta šiaurietiška logika.

Islandijoje alkoholio istorija ilga ir paini. Trumpą laiką šalis eksperimentavo – bandė jį drausti; panašiu metu ir panašiai nesėkmingai tai darė ir Amerika. Ketvirtame dešimtmetyje draudimas buvo panaikintas ir nuo tada islandai geria iš širdies. Keista, bet dar kelis dešimtmečius vyriausybė draudė alų, aiškiai baimindamasi, kad žmonės vaikščios apspangę visą savaitę, užuot gėrimą iki žemės graibymo paįvairinę keliomis blaiviomis dienomis. Galiausiai 1989 metais buvo panaikintas ir alaus draudimas, ta proga islandai padėjo į šalį stikliukus ir pakėlė bokalus. Vienas islandų psichologas man sakė: „Anksčiau islandai nusigerdavo nuo stipriųjų gėrimų, pavyzdžiui, nuo degtinės; dabar jie nusigeria nuo vyno ir alaus." Pasakė taip, tarsi tai būtų didelė pažanga.

Gurkšnoju savo itin brangų alų ir linksminuosi skaičiuodamas, kiek kainuoja kiekvienas gurkšnis: vienas gurkšnis – doleris dvide-

šimt penki centai, antras – šis nedidelis – tik septyniasdešimt penki centai, kai išgirstu moterišką balsą. Ji kalba angliškai ir kreipiasi į mane:

„Ar galite mane surišti?“

Atsisukęs pamatau tvirtai sudėtą moterį su neaiškia tatuiruote ant kairiojo dilbio. Sėdžiu apstulbęs ir spoksau.

„Ar galėtumėte užrišti?“ – pakartoja ji, šįkart pakeisdama priešdėlį, kuris ir suteikė gašlumo jos žodžiams. Parodo į atsirišusį suknelės kaspiną ant nugaros. Aš užrišu ir prisistatau.

Jos vardas Eva, ji girta. Per kelias minutes sužinau, kad šiandien jos gimtadienis, kad ji vieniša motina, kad buvęs vyras ją mušė, kad pastaruosius septynerius metus ji gyvena ne Islandijoje ir šiuo metu dirba tris darbus. Į drovuolę nepanaši ir ne itin laiminga. Duoda šešetą dešimtbalėje skalėje. Eva supažindina mane su savo drauge Harpa, kuri už ją ir girtesnė, ir laimingesnė: tvirtas devynetas, sako ji ir apkabina mane ranka, lyg būtume seni bičiuliai. Greitai suskaičiuoju. Harpos ir Evos bendras laimės vidurkis 7,5, tik truputį žemesnis už bendrą Islandijos rodiklį. Nieko keista, kad jos draugės.

Harpa su Eva nusigėrė ne šiame bare. Jos jau atėjo girtos. Papasakojo, jog paprastai islandai išgertuves pradeda namuose, kur alkoholis pigesnis, o gerokai apšilę traukia į barus. Žmonės, kuriems labai striuka su pinigais, savo butelį pasilieka ant šaligatvio prie baro ir kas kelias minutes išeina gurkštelėti. Toks išradingumas paaiškina, kaip kieta vikingų šutvė sugebėjo išgyventi ilgiau nei tūkstantį metų saloje, kuri žmonijos išgyvenimui svetinga nelyginant Plutonas – jeigu Plutonas būtų planeta, o jis toks nėra.

Muzika groja garsiai. Eva su Harpa jau visai plaukioja. Man sunkiai sekasi prisitaikyti prie pasikeitusios laiko juostos. Šie trys faktai tarsi susimokę trukdo sklandžiam pokalbiui.

„Aš rašytojas", – sakau Evai stengdamasis perrėkti triukšmą.

Ji atrodo sutrikusi.

„Jojate? O kuo jūs jojate, arkliais?"

„Ne joju, aš RAŠYTOJAS!" – šaukiu jai.

Už tai gaunu papildomų taškų. Islandijoje rašytojo darbas kone pats geriausias. Sėkmingas, varginantis, spausdinamas ant popieriaus ar liekantis tik mintyse – nesvarbu. Savo rašytojus islandai dievina. Iš dalies tai parodo jų narcisizmą, mat kone kiekvienas Islandijos gyventojas yra rašytojas arba poetas. Taksi vairuotojai, koledžo profesoriai, viešbučių tarnautojai, žvejai. Visi. Islandai juokauja, kad vieną dieną Reikjaviko centre jie pastatys statulą, skirtą tam vieninteliam islandui, niekada nerašiusiam eilėraščių. Jie vis dar laukia, nes toks žmogus iki šiol negimė.

„Geriau jau keliauti basomis, nei be knygos", – sako islandų patarlė. Vyriausybė rašytojus remia dosniomis stipendijomis – iš tikrųjų tai moka atlyginimą, kurį galima gauti trejus metus. Pats garsiausias islandų rašytojas, Nobelio premijos laureatas Haldoras Laksnesas (*Halldór Laxness*) kartą prisipažino: „Niekaip nesuprantu šio pramano apie badaujančius menininkus. Nesu praleidęs nė vienų pietų."

Spėju, dabar pats laikas pamėtėti klausimą, kuris ir atvedė mane į šį pernelyg brangų medžiu iškaltą barą.

„Kodėl islandai tiek daug geria?"

„Dėl tamsos, – tvirtai sako Harpa. – Geriame, nes labai tamsu."

„Vadinasi, vasarą jūs negeriate?"

„O ne, vasarą mes irgi geriame. Dėl šviesos. Geriame iš laimės, kad šviesu."

Ji nutyla, stovi siūbuodama pirmyn atgal su bokalu rankoje, o alumi permerktos jos smegenys bando kontempliuoti neišvengiamą išvadą: islandai geria ištisus metus.

Dar vieno bokalo alaus sau leisti negaliu, o Evos su Harpa suprasti jau beveik nebeįmanoma. Laikas eiti.

„Palaukite, – sako Harpa išspausdama paskutinę raiškią mintį, – turite kai ką žinoti. Apie tamsą."

„O ką aš turėčiau apie ją žinoti?"

„Apglėbkite ją. Įsileiskite."

Po šių žodžių jiedvi su Eva išnyksta cigarečių dūmuose ir maloniame islandiškos kalbos gaudesyje. Juokinga, galvoju kuo šilčiausiai apsisiausdamas, ji labai panaši į ruonių leidžiamus garsus.

Kitą rytą bandau padaryti taip, kaip mokė Harpa: apglėbti tamsą. Nepavyksta. Atvirkščiai, tai tamsa apžioja mane ir ima dusinti. Žadintuvas rodo aštuntą ryto, o už lango – vidurnaktis. Vis nukeliu ir nukeliu žadintuvo skambutį vėlesniam laikui, kol pagaliau ateina pusė dešimtos ir aš vargais negalais pasiryžtu lipti iš lovos. Žvilgteliu pro viešbučio langą. Ten vis dar tamsu. Aušros nė kvapo. Su saule yra taip kaip su daugeliu dalykų gyvenime. Nepasiilgsti, kol ji nepradingsta.

Pala, regis matau kažkokią šviesą. Na, ne saulę, bet lyg ir melsvą švytėjimą. Ar tik ten ne Šiaurės pašvaistė? Sklinda nuo pastato kitapus gatvės. Gal koks egzotiškas vikingų ritualas? Užsidedu akinius. Dabar suprantu, kad toji šviesa sklinda nuo kompiuterių ekranų. Islandų darbo diena prasidėjo. Kaip jiems tai pavyksta? Kaip jiems pavyksta pradėti darbo dieną visiškoje tamsoje?

Mano žadintuvas praneša, kad jau 9:55. O ne. Nemokamas pusryčių bufetas užsidaro po penkių minučių, o nemokamas islandų maistas – išties brangus dalykas. Paknopstomis nulekiu į apačią, prisikraunu pilną lėkštę silkės ir gaudos sūrio, kol beveik virsta per

kraštus, o kavos prisipilu sklidiną puodelį. Islandijoje kava – būtinas produktas, ji reikalinga kaip deguonis.

Tikriausiai manote, kad tiek daug tamsos turėtų sukelti sezoninio nuotaikų sutrikimo (SNT) epidemiją. SNT dėl saulės trūkumo pasireškia neviltimi, apatija ir nenumaldomu angliavandenių poreikiu. Man tai atrodo ypač žiaurus negalavimas. Ne tik jautiesi prislėgtas, bet nuo angliavandenių ir svorio priaugi, taigi depresija dar labiau pagilėja, todėl vėl griebiesi angliavandenių ir pasijunti dar labiau prislėgtas.

Tačiau Islandijoje šio sutrikimo beveik nepasitaiko. Jungtinėse Valstijose jis kur kas dažnesnis. Suglumę dėl tokių rezultatų psichologai svarsto, kad gal per daugelį amžių islandai išsiugdė jam imunitetą. Tie, kuriuos pričiupo SNT, išmirė, drauge sunaikindami ir tą geną. Išliko stipriausieji.

Išgėręs trečią puodelį kavos esu pasirengęs eiti. Nėra prasmės laukti saulės, tai užtruktų ne vieną mėnesį, todėl šiltai apsimuturiuoju ir maunu lauk. Islandai dėl akivaizdžių priežasčių ledui pavadinti turi ne vieną žodį. Tas, kuris dabar man po kojomis, vadinamas *hálka*: skraidantis ledas. Skrenda ne ledas, o jūs. Paslystu ir čiuožiu, kelis kartus vos nenugriūnu, kol perprantu tą skraidantį ledą.

Reikjavikas man patinka iš pirmo žvilgsnio. Islandijos sostinė labiau primena ne mažą didmiestį, o kosmopolitišką kaimą. Abu žodžiai – geriausiomis prasmėmis. Jis toks draugiškas ir kaimyniškas kaip maži miesteliai, tačiau čia galima gauti sušių. Jeigu Reikjavike kur nors negali nueiti per dešimt minučių, veikiausiai ten eiti net neverta. Man tai patinka – ne vien todėl, kad mažesnė tikimybė paskraidyti ant ledo, tiesiog taip atrodo teisinga. Peržengus tam tikrą ribą miesto gyvenimo trūkumai ima nusverti privalumus.

Reikjavikui tikrai negresia peržengti to Rubikono. Visoje Islandijoje tik trys šimtai tūkstančių gyventojų, panašiai kaip Luisvilyje Kentukio valstijoje arba vidutinėje autobuso stotelėje Kinijoje. Islandija – mažiausia įmanoma šalis, kurią dar galima vadinti šalimi.

Prieš trisdešimt metų originaliai mąstantis ekonomistas E. F. Šumacheris mėgino įrodyti, kad žiūrint iš ekonominės perspektyvos, kuo mažiau, tuo geriau. Bet ar mažiau yra ir laimingiau? Ar nykštukinės šalys, tokios kaip Islandija, laimės tyrimuose surenka didesnius balus nei didelės, tokios kaip Jungtinės Valstijos arba Kinija?

Žvelgiant iš praktinės pusės, Islandija maža, vadinasi, tėvams nereikia kalti į galvą savo vaikams nuvalkiotos frazės: „Nesikalbėk su nepažįstamaisiais." Nes Islandijoje nepažįstamųjų nėra. Žmonės čia nuolat susiduria su draugais arba pažįstamais. Gana įprasta vėluoti į darbą kokį pusvalandį, mat pakeliui susitinki visą virtinę bičiulių. Ir tai, beje, visai rimtas vėlavimo pateisinimas. Islandų eismas primena pragarą. Be to, Islandija – blogiausia šalis, jeigu nori užmegzti romaną. Bet žmonės vis tiek nesiliauja bandę.

Buvęs Prancūzijos prezidentas Žakas Širakas (*Jacques Chirac*) savo atsisveikinimo kalboje pareiškė: „Tauta – tai šeima." Jis kalbėjo perkeltine prasme, tačiau Islandija iš tikrųjų yra šeima. Genetikai nustatė, kad visi šioje šalyje yra septintos arba aštuntos kartos giminaičiai. Islandas gali per internetą išsiaiškinti, kaip artimai jis yra susiję su savo kolegomis, draugais arba ta meilute, su kuria permiegojo praėjusią naktį.

Viena moteris pasakojo, kaip kartais tai erzina. „Permiegi su kokiu vaikinu, kitą dieną nueini į šeimos susitikimą ir štai – jis stovi kampe ir valgo rūkytą žuvį. Atsidūsti: „Dieve mano, ką tik permiegojau su savo antros eilės pusbroliu."

Tokie artimi ryšiai daro didelę įtaką vyriausybės veiklai. Pavyzdžiui, nedarbas. Juk politikui labiau rūpi, kad Hansas neturi darbo, tada, kai Hansas yra geriausias jo brolio draugas. Jungtinėse Valstijose be žodžių sutariama, kad 5 arba 6 procentų nedarbas yra visai priimtinas, o infliacija neturėtų viršyti 1 ar 2 procentų.

Islandijoje viskas atvirkščiai. Jeigu nedarbo lygis pasiekia 5 procentus, tai jau nacionalinis skandalas. Prezidentas verčiamas iš kėdės. Tačiau gana aukštą infliaciją islandai toleruoja. Kodėl toks skirtingas požiūris?

Tai susiję su šalių gebėjimu ištverti skausmą, ekonominį skausmą. Aukšta infliacija – tai bendras skausmas, užsukęs į parduotuvę arba degalinę kiekvienas pajunta besikandžiojančias aukštas kainas. Visi nukenčia po truputį, tačiau niekas nepatiria didelių kančių. Bedarbystė – selektyvus skausmas. Santykinai nedidelė dalis žmonių nukenčia smarkiai, bet dauguma mūsų visiškai to nejaučiame.

O gal jaučiame? Tyrimai rodo, kad didelis nedarbas bendrą laimės lygį sumažina gerokai smarkiau nei aukšta infliacija. Galimybė prarasti darbą nusirita per visą tautą it raibuliai per tvenkinį.

Pro šalį praeina pagyvenęs vyras. Susivėlęs, nevalyva barzda, vilki odinę striukę. Svarstau, ar tik jis ne Bobis Fišeris (*Bobby Fischer*). Girdėjau, kad šis buvęs šachmatų čempionas čia gyvena. Islandai myli Bobį Fišerį. Jis dalyvavo viename garsiausių pasaulio istorijoje šachmatų turnyre, kuris vyko čia, Reikjavike. Fišeris buvo tiesiog nuostabus, įveikė savo priešininką rusą Borisą Spaskį (*Boris Spassky*), o šį mačą stebėjo žmonės visame pasaulyje. Amerikiečiams Fišeris akimirksniu tapo didvyriu, Šaltuoju Kariu, įveikusiu Blogio imperiją, nors ir ant šachmatų lentos. Islandams Fišeris taip pat buvo

didvyris, tik dėl kitos priežasties. Jis padėjo Islandijai atsirasti žemėlapyje, o tai pats geriausias dalykas, kokį galima padaryti tokiai mažai šaliai.

Tačiau senatvė Fišeriui į gera neišėjo. Jis tapo ūmus, kartais – nenuoseklus. Ėmė svaidytis antisemitiniais komentarais, o po rugsėjo 11-osios įvykių pradėjo burnoti ir ant Amerikos. Kai 2004 metais Fišeris Tokijuje buvo sulaikytas ir jam grėsė deportacija į Jungtines Valstijas už draudimo keliauti į buvusią Jugoslaviją nepaisymą, Islandijos parlamentas stojo jo ginti. Jis garantavo Fišeriui pilietybę, nuo to laiko šis didmeistris čia ir gyvena, slampinėja po Reikjaviką ir kalbasi su savimi. Šaltojo karo vaiduoklis.

Keistas ir liūdnas Bobio Fišerio atvejis daugiau pasako apie Islandiją nei apie patį Bobį Fišerį. Islandai dievina šachmatus, yra itin ištikimi savo draugams, tiesiog apsėsti troškimo būti pastebėti ir nepaprastai pakantūs kitoniškumui – turiu omenyje ne tik žmones, bet ir maistą.

Ryšys tarp maisto ir laimės yra tiesioginis ir visiškai pagrįstas. Gerieji *McDonald's* žmonės tai žino. Štai kodėl savo mėsainio ir bulvyčių rinkinį jie pavadino *Happy Meal* („Laimingas maistas"), o ne *Worthwhile Meal* („Vertingas maistas") arba *Existential Meal* („Egzistencinis maistas"). Gal žmonėms ir patinka gromuliuoti kančią, tačiau nuryti jie nori ką nors laimingesnio.

„Kas ragauja, tas žino", – skelbia sena sufijų patarlė. Garsiausias Prancūzijos epikūrininkas Žanas Antelmas Brija-Savarenas (*Jean Anthelme Brillat-Savarin*) tikėjo, kad maistas – mūsų sielos veidrodis: „Pasakyk man, ką valgai, ir aš pasakysiu, kas esi."

Ką gi tai sako apie islandus? Pasirodo, gana nemažai, mat apie maistą šie žmonės turi įdomių minčių. Tradiciškai islandai nevalgo nieko, kas negražu. Iki pat šešto dešimtmečio islandų žvejai

omarus išmesdavo atgal į jūrą. Nes šie pernelyg bjaurūs. Dėl tos pačios priežasties iki mūsų dienų dauguma islandų vengia valgyti menkes, nors šių žuvų Šiaurės Atlanto vandenyne knibžda tiek daug, kad jos kone pačios atplaukia tiesiai į lėkštę, išsidarinėja ir įšoka į skanutėlį citrininį *meunière* padažą. Islandai menkes eksportuoja į Ameriką, kurios gyventojai akivaizdžiai neturi didelių skrupulų dėl negražaus valgio.

Islandų kaprizai dėl maisto išvaizdos visiškai nesusiję su jo skoniu. Kaip kitaip paaiškinti, kad jie laiko delikatesais *súrsaðir hrútspungar* (avino sėklides) arba *harkarl* (pūdytą ryklieną)? Pastaroji neva stiprinanti vyriškumą ir gerinanti žarnyno veiklą.

Poetas Vistanas Hju Odenas (*W. H. Auden*), ketvirtame dešimtmetyje viešėdamas Islandijoje, paragavo *harkarl*. Savo įspūdį jis išrėžė be užuolankų: „Skonis panašesnis į batų tepalą nei į ką nors kita, – rašė jis. – O dėl kvapo ją valgyti reikėjo lauke."

Ne pats geriausias *Zagat** įvertinimas. Bet mane pagavo smalsumas: nejaugi išties gali būti taip blogai? Be to, esu reporteris ir jaučiu tam tikrą atsakomybę. Jeigu maistas yra tautos sielos veidrodis, tai privalau pažvelgti į jį, kad ir kaip bjauru būtų.

Sužinau, jog geriausia vieta paskanauti *harkarl* – tai savaitgalinis blusturgis. Jis vyksta didžiuliame tamsiame sandėlyje šalia uosto – štai kur islandai susirenka prekiauti, ir tai šalyje, kurioje puodelis kavos kainuoja dešimt dolerių. Čia kimšte prikimšta senų knygų, drabužių ir įvairiausių niekniekių. Man pasirodo maloniai paprastas, senamadiška salelė plačiuose naujovių vandenyse.

Kurį laiką bimbinėjęs užtinku *harkarl*. Atrodo visai nekaltai. Žaidimo kauliukų didumo pilkos mėsos gabalėliai. Už prekystalio stovinti moteris atšiauri, raumeninga, panaši į tokią, kuri pati būtų

* Restoranų reitingų sistema.

galėjusi nudėti tą ryklį plikomis rankomis. Nedrąsiai prisiartinu ir paprašau gabalėlio. Vienu mikliu judesiu ji pasmeigia jį dantų krapštuku ir be menkiausios šypsenos veide ištiesia man.

Giliai įkvepiu ir nuryju. Akimirksniu galvoje ima suktis vienintelė mintis: Odenas buvo teisus. Tiesa, niekada nesu ragavęs batų tepalo, bet galiu įsivaizduoti, kad jo skonis panašus. *Harkarl* nenatūraliai rūgštokas. Blogiausia – tas ilgai išliekantis poskonis. Įsitaisęs kažkur prie gomurio jis atkakliai ten laikosi, nors bandžiau nuskalauti begale stiklinių vandens, maišeliu skrudintų kaštainių su medumi, visu vežimu gaudos sūrio ir dviem buteliais alaus. Kai po valandos parsirandu į viešbutį, skonis jau grėsmingai nuslinkęs žemyn man į gerklę ir neatrodo, kad ruoštųsi kur nors dingti. Mane supykina.

„Ragavote *harkarl*, tiesa?“ – klausia malonus vyras registratūroje, pastebėjęs, kad nekaip atrodau.

„Taip, iš kur žinote?“

Nieko neatsakęs jis tyliai cakteli liežuviu, tarsi būtų nusivylęs, ir pasiūlo man išgerti gėrimo, kuris vadinamas *svarti dauoi*, arba „Juodoji mirtis“. Tai nacionalinis islandų gėrimas ir, sakau iš patirties, vienintelė žmogui žinoma medžiaga, kuri tokia stipri, kad net pajėgia permušti pūdytos ryklienos bjaurastį gerklėje. Tiesa, pagirios būna labai sunkios, tačiau tai visai menka kaina už išsilaisvinimą.

Čiuožinėju sau po Reikjaviką ir kažko man čia... trūksta. Kažkas ne taip. Miestas neatrodo konkretus. Gal ir ne toks dujinis kaip Kataras, bet laikinas, trumpaamžis, lyg tik vakar būtų pastatytas, o jau rytoj galėtų pradingti. Taip ir jaučiu, kad kas nors tuoj sušuks: „Stop, nufilmuota!“ ir aš pamatysiu, kaip darbininkai vežimėliais

išveža visą miesto vaizdą. Tai iš dalies paaiškina architektūra. Dauguma pastatų yra iš gofruoto plieno ir atrodo plonyčiai. Uolos, kalnai ir jūra rėmina kiekvieną kampą ir tarsi kėsinasi sugriauti miestą. Vieną akimirką aš mėgaujuosi miesto malonumais – kavinėmis ir dizainerių parduotuvėmis, tada pasuku į kitą gatvę ir staiga vaizdas pasikeičia: prieš mane laukinė gamta.

Antraip negu Niujorke arba Šanchajuje, Reikjavike nėra didybės iliuzijos. Šis miestas žino savo vietą visatoje, supranta, kad toji vieta nereikšminga, ir kuo ramiausiai dėl to jaučiasi. Islandai tarpsta gyvenimo laikinume. Tai jiems padeda nuolat jausti žemę po kojomis, kursto vaizduotę. Ir geriausiai primena apie gyvenimo trapumą. Didžiuliai miestai kuria nemirtingumo įspūdį, iliuziją, kad savo didumu jie nugalės gamtą ir užkirs kelią mirčiai. Islandijoje, kur gamta visada taria paskutinį žodį, nemirtingumas yra akivaizdus pokštas ir niekas nežiūri į jį rimtai.

Tiesą sakant, islandai, rodos, mėgaujasi gamtos nešama pražūtimi. Televizijos prodiuserė Kristina man papasakojo apie pastarąjį savo pasivaikščiojimą už dešimties minučių kelio nuo savo namų, Reikjaviko priemiestyje, kuris ribojasi su lavos laukais: „Kiek užmatai, daugiau nė vieno žmogaus. Jeigu nukrisčiau ir susilaužyčiau kulkšnį, žūčiau per kelias valandas." Man tai skambėjo šiurpiai, tačiau ji jautėsi pakylėta.

Ar toks pats jaudulys neleidžia nurimti sklandytojams ir motociklais sudėtingus triukus atliekantiems kaskadininkams? Nemanau. Ji kalbėjo ne apie gyslomis srūvantį adrenaliną, o apie stiprų ir amžiną ryšį su gamta – mirtis visada kažkur šalia, tačiau ji – ne esminis komponentas.

Čiužinėdamas po Reikjaviką netrunki suprasti, kad tai itin kūryba persmelkta vieta. Atrodo, jog kas antras pastatas yra meno

galerija, muzikos parduotuvė arba kavinė, kurioje knibždėte knibžda rašytojų, skrebinančių didžiąją islandų novelę. Gal tokia ir yra islandų laimės paslaptis, spėlioju aš.

Akivaizdu, kad laimė nėra šaltos, kietos logikos funkcija, kitaip visi buhalteriai būtų apimti ekstazės. Didieji mąstytojai jau seniai pastebėjo ryšį tarp kūrybingumo ir laimės. „Laimė, – kartą pasakė Kantas, – ne proto, o vaizduotės idealas.“ Kitaip sakant, laimę mes susikuriame, bet norėdamas ką nors sukurti, pirmiausia turi tai įsivaizduoti.

Britų akademikas Ričardas Šokas knygoje *The Secrets of Happiness* („Laimės paslaptys“) aiškina štai kaip: „Jūsų vaizduotė bent truputį turėtų peržengti sveiko proto ribas, juk ji piešia ateities tikrovę: tokį jus, koks galite tapti.“

Kultūrą mes įsivaizduojame kaip seną ir trapią. Ją paveldime iš savo protėvių ir arba puoselėjame, arba eikvojame, o taip atsitinka dažniau. Tai tiesa, tačiau ne visa. Kultūra yra ir kuriama. O kaip kitaip. Kas nors juk turėjo visa tai sukurti, kad mes atėję galėtume sumauti.

Islandija (ši mintis išties šokiruojanti) kultūrą kuria dabar. Kai jūs skaitote šiuos žodžius, kuris nors islandų muzikas kuria esmingą islandų melodiją. Iki šiol tokio dalyko nebuvo. Islandija neturi instrumentinės muzikos tradicijų. Anais laikais buvo per šalta ir per tamsu dėl to vargintis, o gal senovės islandai būdavo pernelyg girti. Taigi jauni islandai patys gali nuspręsti, kas atspindi Islandijos esmę. Nuostabu tai stebėti. Dalyvauti kūrybos procese.

Jeigu įmanoma kalba, vien žodžiais puoselėti laimę, kutenti visos tautos kūrybingą sielą, tai toji kalba tikrai bus islandų. Islandai myli savo kalbą. Netgi labiau už savo šalį, o tai daug pasako.

Islandams kalba yra kultūros šventovė. Taip man pasakė vienas žmogus. Kitoje šalyje tokį teiginį palaikyčiau nacionalistine hiperbole. Gal netgi nusijuokčiau. Tik ne Islandijoje.

Bet kuris islandas jums pasakys (paskui išgirsite tai dar daug kartų), kad jie kalba gryna vikingų kalba, o kitos Skandinavijos šalys šneka sudarkyta ir atmiešta jos versija. Kaip prancūzai, taip ir islandai įnirtingai gina gimtąją kalbą. Tačiau kitaip nei prancūzai, islandai šiuo klausimu nėra fanatikai. Angliškai čia visi kalba taip pat gerai kaip islandiškai. „Dvikalbystė" Islandijoje – ne keiksmažodis.

Su kiekvienu nauju išradimu (ar tai kompiuteris, ar neriebūs keksiukai su mėlynėmis) viso pasaulio šalys turi sugalvoti savo kalbai naujus žodžius tiems dalykams pavadinti. Dauguma nesuka galvos ir paprasčiausiai skolinasi anglišką variantą, pritaikydami jį sau. Todėl Japonijoje asmeninis kompiuteris tapo *persu-con* (angl. *personal computer*). Tačiau islandai atkakliai stengiasi visiems šiuolaikiniams prietaisams sugalvoti grynai islandiškus pavadinimus.

Islandų kalbininkai tokiu atveju vadovaujasi vikingų kalba. Aišku, vikingai neturėjo žodžio lemputei pavadinti, ką jau kalbėti apie plačiajuostę radijo signalų sistemą, tad lingvistams teko būti kūrybingiems. Pavyzdžiui, islandiškai „televizija" – *sjónvarp*, o tai reiškia „vaizdo liejikas". Tarpžemyninė balistinė raketa pasirodė esąs tikras iššūkis. Galiausiai kalbininkai sumąstė žodį, kuris reiškia – „ilgus atstumus skrendantis liepsnojantis daiktas". Neprastai. Bet mano mėgstamiausias islandiškas žodis, kuriuo vadinamas kompiuteris: *tolva*, arba „skaičių pranašas". Man patinka, kad jis mano kompiuteriui suteikia magijos ir netgi grėsmės atspalvį. Iš tiesų juk kompiuteris toks ir yra.

Didžiausias komplimentas, kada nors pasakytas užsieniečio apie Islandiją, buvo iš dano Rasmuso Kristiano Rasko (*Rasmus Chris-*

tian Rask) lūpų; jis prisipažino islandų kalbą išmokęs tam, „kad galėtų mąstyti“. Tai išgirdęs *aš* susimąsčiau apie ryšį tarp kalbos ir laimės. Ar kalba gali padaryti mus laimingus? Ar žodžiai turi galios ne tik nusakyti mūsų nuotaikas, bet ir jas kurti?

Akivaizdu, jog kai kurie žodžiai akimirksniu gali sukelti džiaugsmą. Pavyzdžiui, „aš tave myliu“ arba „gali būti, kad jau esate laimėtojas“. Kiti žodžiai – man į galvą šauna „auditas“ ir „prostatos tyrimas“ – turi priešingą poveikį.

Visoms kalboms bendras vienas ne itin džiuginantis bruožas. Kaip jau išsiaiškinau Šveicarijoje, kiekvienoje kultūroje esama gerokai daugiau žodžių nusakyti neigiamą, negu teigiamą emocinę būseną. Iš dalies tai paaiškina, kodėl man taip sunkiai sekasi prikalbinti žmones papasakoti apie laimę. Jie paprasčiausiai stokoja žodžių jai apsakyti. Ir man kyla mintis: ar mes gimę kančiai? Ar esame virkautojų padermė? Galbūt. O gal laimė tokia didi ir akivaizdi, kad jai nereikia daug žodžių.

Optimistas pateiktų viltingų neuropsichologijos mokslo įrodymų. Viskonsino universiteto tyrėjai nustatė, kad ta smegenų dalis, kuri atsakinga už kalbą, ir ta, kuri atsako už laimę, evoliucijos eigoje yra gana naujos. Tai ar esama ryšio tarp šių dviejų dar nesenų mūsų smegenų patobulinimų? O jeigu esama, tai ar kalba čia yra tik pakeleivis, ar ji pati sėdi vairuotojo vietoje, tik mes to dar nesuprantame?

Sunku pasakyti, bet negalima paneigti, kad bent jau islandams kalba – neišsenkamas džiaugsmo šaltinis. Visa šios keistos mažutės tautelės išmintis ir grožis plaukia iš jos kalbos. Oficialus islandiškas pasisveikinimas *komdu sæll* išvertus pažodžiui reiškia „būk laimingas“. Atsisveikindami islandai sako *vertu sæll*, tai reiškia „lik laimingas“. Man labai patinka. Kur kas geriau nei „rūpinkis savimi“ arba „pasimatysime vėliau“.

Islandų kalba, kaip ir ja šnekantys žmonės, visus sulygina ir nėmaž neapsimetinėja. Bilas Holmas (*Bill Holm*) nerūpestingą islandų kalbos eleganciją užfiksavo – kame gi daugiau? – eilėraštyje:

Oro kondicionuojamame kambaryje nesuprasi
Šios kalbos gramatikos,
Dūzgianti mašina nustelbia švelnius balsius,
Tačiau tuos balsius gali išgirsti kalnų vėjyje
Ir sunkioms bangoms lūžtant į mažos valtelės šoną.
Senos damos šioje kalboje gali pinti savo ilgus plaukus,
Jos gali niūniuoti, megzti ir kepti blynus.
Bet šia kalba negali surengti kokteilių vakarėlio
Ir žarstyti sąmojų stoviniuodamas su taure rankoje.
Turi atsisėsti, jei nori kalbėti šia kalba,
Ji tokia svari, kad negali ja mandagiai suokti arba tuščiai pliaukšti.
Nes jeigu jau pradėjai sakinį, visas gyvenimo kelias išsivynioja prieš tave.

Paskutinė eilutė man ypač patinka. Ji parodo, jog žodžiai patys savaime gali turėti varomąją jėgą, nepriklausomai nuo jų nešamos prasmės.

Žymiausias visų laikų islandų poetas buvo vikingas Egilas Skalagrimsonas (*Egill Skallagrímsson*), gyvenęs prieš kokį tūkstantį metų ir, vieno islandų menininko žodžiais tariant, išgarsėjęs kaip „tas nuožmus močkrušys, rašęs nuostabią poeziją“. Egilas ne iš tų poetų, su kuriais norėtum juokauti. „Jis yra parašęs gražiausių eilių, tačiau pasijutęs bent per plauką įžeistas savo svečio, būtų akimirksniu šokęs ant jo ir išlupęs akis.“ Įsivaizduoju, jog literatūros kritikai anais laikais Egilo darbus vertindavo labai... atsargiai. Islandijoje poezi-

ja ir smurtas tokie neatsiejami, kad net senovės skandinavų dievas Odinas yra ir poezijos, ir karo globėjas.

Ar toks nuožmus literatūrinis polinkis gali paaiškinti islandų laimę? Nesu tikras. Gal meilė kalbai laimės ir neužtikrina, bet leidžia iškalbingai išlieti savo kančią, o tai jau šis tas. Kiekvienas poetas (ir tinklaraštininkas) žino, kad išsakyta kančia apslopsta.

Ir vis dėlto iki galo nesuprantu. Kodėl Reikjavikas, kosmopolitiškas kaimas pasaulio krašte, yra tikras kūrybingumo bastionas? Kitos Šiaurės šalys, Švedija ir Danija, gyventojų turi kur kas daugiau, tačiau tokio kalibro meno nesukuria. Kuo Islandija tokia ypatinga?

Atsakymas, spėju, glūdi šalies pavadinime. Ledo žemė (angl. *ice* – ledas, *land* – žemė). Pirmiausia apie ledą. Įsivaizduokite, koks tokiomis ilgomis šaltomis dienomis buvo gyvenimas prieš kelis šimtus metų. Žmones kamavo didžiulis pojūčių badas. Protas nepakenčia vakuumo, tai patvirtina kabelinės televizijos populiarumas, tad senovės islandai išgalvojo gnomus, elfus ir kitas būtybes, neva gyvenančias jų šalyje tokiomis atšiauriomis sąlygomis. Fantastiška? Beprotiška?

Alda, populiari tinklaraštininkė, papasakojo man, ką neseniai patyrė. Jiedvi su drauge viešėjo atokioje šalies dalyje, arktinių žuvėdrų veisimosi vietoje. Pėdino palei krantą, kai staiga išgirdo klegesį, juoką ir taurių skimbčiojimą, tarsi vyktų vakarėlis. Kas čia, dykvietės viduryje, rengtų vakarėlį, svarstė jos. Dešimt minučių Alda ir jos draugė bandė jį surasti, tačiau nesėkmingai.

Tik tada jos suprato: jokio vakarėlio nėra. Tai tik akustinė iliuzija, kurią sukėlė į uolas lūžtančios bangos ir paukščių klykavimas. Tamsi Islandijos magija apgavo Aldą, švietimo ir informacijos amžiaus vaiką. Aldos protėviai, gyvenę prieš tūkstantį metų, tiesiog neturėjo šansų šiai magijai atsispirti.

Islandijos lygtyje dar esama ir žemės. Visur kitur žemė paprastai plyti sau ir tiek. Gali būti graži, netgi stulbinama, bet plyti ir viskas. Tik ne Islandijos žemė. Šioji šnypščia. Spjaudosi. Raugėja, o retkarčiais netgi bezda. Man sakė, kad tai dėl geologinių priežasčių. Jos manęs visiškai nedomina. Man įdomu, kaip visas tas šnypštimas, spjaudymasis, raugėjimas (o retkarčiais ir bezdėjimas) veikia Islandijos laimę.

Islandai man sakė, kad pati žemė yra kūrybinio įkvėpimo, taigi ir laimės, šaltinis. Ji tiesiogine prasme juda jiems po kojomis. Vidutiniškai Islandijoje įvyksta po dvidešimt žemės drebėjimų per dieną. Ne katastrofiškų, žinoma, bet toks seisminis aktyvumas tikrai viską išjudina.

Islandijos geologinis laikrodis eina greičiau. Ugnikalniai atsiranda ne per šimtmečius, tam pakanka vieno žmogaus gyvenimo. O jeigu esate linkęs tikėti energijos verpetais ir panašiais dalykais, Islandija kaip tik jums. Apie energiją žmonės čia kalba daugiau nei kitose mano aplankytose vietose. Vienas islandas, grafikos dizaineris, pasakojo šviesiuoju vasaros metu kaupiąs energiją saulės šviesos pavidalu, kad galėtų išgyventi per tamsią žiemą. Kitas žmogus, muzikos prodiuseris, tikino, jog „keista energija" galima paaiškinti, kodėl dauguma muzikos albumų išleidžiama rudenį, kai visa kita miršta.

Per ilgus šimtmečius pasaulis išgyveno ne vieną Aukso amžių. Įvairiose vietose ir skirtingu metu pasireikšdavo kūrybiškumo protrūkių ir žmonija klestėdavo. Atėnai penktajame amžiuje. Karalienės Elžbietos I laikų Londonas. Florencija per Renesansą. Dvidešimto amžiaus pabaigos Sietlas. Aukso amžiai trunka neilgai. Jie trumpi ir primena elementą francį.

„Istorija rodo, kad aukso amžiai miestuose – tai retai pasitaikantys ypatingi šviesos langai, trumpam nušviečiantys pasaulį tiek

iš vidaus, tiek iš išorės, o tada ir vėl užsiveriantys", – nuostabioje knygoje *Cities in Civilization* („Miestai ir civilizacija") rašo britų istorikas Peteris Holas (*Peter Hall*).

Ar mažulytis keistas Reikjavikas yra vienas iš tų retų ir ypatingų šviesos langų? Nepasakyčiau, kad jis primena Renesanso Florenciją – per skambiai būtų pasakyta – bet abu miestai turi kai ką bendra. Panašus gyventojų skaičius, apie 95 tūkstančiai. Be to, Reikjavike, kaip ir Florencijoje, nėra kūrybos elito – meną kuria ir juo mėgaujasi visi.

Ar kūrybos gaudesį Reikjavike galima paaiškinti istorija ir seismine energija? O gal ką nors praleidau? Vienas dalykas aiškus. Islandams būdingas natūralus stiliaus pojūtis, kuris bent jau mane erzina labiausiai.

Dirbtinį stilių galima pamėgdžioti, natūralaus – niekaip. Žinau. Bandžiau. Turiu nežmoniškai daug juodų drabužių, dvi poras madingų akinių, kuriuos nešioju nuolat, kelias *Kangol* kepures, kai kurias jų dėviu atvirkščiai. Mano veido plaukai išpuoselėti. Apykaklės žemos. Atsitiktiniam stebėtojui galiu pasirodyti gerą skonį turintis vidutinio amžiaus vyras. Tačiau tikrai stilingi žmonės ir beveik visi, kuriems mažiau nei dvidešimt penkeri, mane permato kiaurai. Aš tik apsimetu esąs madingas. O iš tikrųjų esu vaikštanti ir kalbanti *Louis Vuitton* kopija.

Begalinį liūdesį, akimirką, kai suprantu, kad stiliaus pojūčio neturiu, išgyvenu ne kur kitur, o pigių prekių parduotuvėje. Jos pavadinimo, kaip ir kitų islandiškų žodžių, užsieniečiams ištarti neįmanoma, antraip jie rizikuotų patirti neišgydomą veido paralyžių, taigi saugumo sumetimais jo čia neatskleisiu. Parduotuvėje daiktai iš antrų rankų parduodami už naujų kainą, tačiau islandams nuolaidų medžiotojams čia tikras rojus.

Susirandu itin stilingą šaliką ir einu susimokėti. Jaunuolis prie kasos susikaupęs kažko ieško, jis pasilenkia ir iš po kelnių pasirodo platokas kraštas apatinių. Aš priblokštas. Ne todėl, jog netikėtai pamačiau apatinius – esu ir anksčiau matęs, o dėl to, kad tie apatiniai kieti. Hipsteriški. Madingi apatiniai. Horizontaliai juostuoti raudonos, mėlynos ir žalios spalvų juostomis, su skoningais rausvais lopinėliais. Jėzau, jų net apatiniai hipsteriški! Hipsteriškesni už bet kuriuos mano viršutinius drabužius. Stoviu ten, spoksau į islando parduotuvės darbuotojo apatinius ir staiga suvokiu. Šioje šalyje aš neturiu jokių šansų.

Islandų hipsteriškumas endemiškas, jis veikia ne tik jaunus, bet ir vidutinio amžiaus žmones. Pavyzdžiui, tokius kaip Larusas Johanesonas (*Larus Johannesson*). Jam priklauso nedidelė muzikos parduotuvė ir garso įrašų kompanija. Larusą visi pažįsta. Ir sako man, kad jei noriu suprasti siautulingą islandų kūrybiškumą, turiu susitikti su juo.

Susitinkame jo įrašų parduotuvėje, jaukiame sofučių ir kompaktinių diskų kratinyje. Larusas vilki languotą vilnonį sportinį švarką ir nešioja akinius juodais rėmais, kuriuos, kai nori pasakyti ką nors svarbaus, spaudžia prie nosies. Jis turi įgimtą stiliaus jausmą. Bet man vis tiek patinka. Lauke ant miesto leidžiasi švelnios sutemos.

Larusas pasakoja man kadaise buvęs profesionalus šachmatininkas. Taip, galvoju, nesunku patikėti. Tai paaiškina už tų hipsteriškų akinių verdantį skvarbų protą ir žavų drovumą, kurį, spėju, gerokai pavargo, kol įveikė. Islandai garsėja šachmatų pomėgiu. Kodėl? Ir vėl girdžiu aiškinant, kad dėl ilgų žiemų. Ką daugiau veikti tamsoje?

Laruso praeitį pavadinti eklektiška būtų tolygu teigti, jog Rodžeris Federeris (*Roger Federer*) mėgėjiškai domisi tenisu. Per savo keturis dešimtmečius pragyvenimui Larusas užsidirbo ne tik žais-

damas šachmatais, bet buvo ir žurnalistas, statybų įmonės vadovas, teologas, o dabar – muzikos prodiuseris. „Suprantu, – sako jis, pajutęs mano abejones, – bet Islandijoje toks gyvenimo aprašymas visai įprastas dalykas.“

Jis įsitikinęs: daug tapatybių (bet ne asmenybių) padeda pritraukti laimę. Tai prieštarauja Jungtinėse Valstijose ir kitose Vakarų šalyse paplitusiam įsitikinimui, kad didžiausias gėris yra siaura specializacija. Akademikai, daktarai ir kiti profesionalai visą gyvenimą praleidžia vis labiau gilindamiesi į vis mažiau dalykų. Islandijoje žmonės vis daugiau sužino apie vis daugiau dalykų.

Pasiteirauju Laruso apie Reikjaviko ore gaudžiantį kūrybinį zvimbesį. Iš kur jis kyla ir kaip man jo bent truputį gauti?

Jis prisispaudžia akinius prie nosies.

„Pavydas.“

„O kuo jis čia dėtas?“

„Islandijoje jo nelabai yra.“

Pavydo nebuvimas, apie kurį kalba Larusas, kiek skiriasi nuo to, kurį pastebėjau Šveicarijoje. Šveicarai pavydą slopina slėpdami savo daiktus. Islandai pavydą slopina daiktais dalydamiesi. Islandų muzikantai padeda vieni kitiems, aiškina Larusas. Jeigu vienai grupei reikia stiprintuvo arba pagrindinio gitaristo, kita grupė be jokių svarstymų padės. Idėjos taip pat sklando laisvai, jų nevaržo pavydas, pats toksiškiausias iš visų septynių nuodėmių. Traktate šia tema Jozefas Epšteinas (*Joseph Epstein*) rašo, kad vos paleistas nuo virvutės „pavydas sumenkina visus, kuriuos užvaldo.“

Toks sąlyginis pavydo nebuvimas yra vienas iš Aukso amžiaus požymių, tvirtina Peteris Holas. Jis aprašo amžių sandūros Paryžių, tačiau tai puikiai tiktų ir dvidešimt pirmo amžiaus Reikjavikui: „Jie gyveno ir dirbo vienas kito kišenėse. Apie visas naujoves

tuojau pat visi sužinodavo ir lengvai galėdavo pasinaudoti įtraukdami į savo pačių darbus." Kitais žodžiais tariant, dvidešimto amžiaus Paryžiaus menininkai tikėjo laisvai prieinama programine įranga. Tuo pačiu tiki ir islandai. Žinoma, jie konkuruoja, tačiau tikrąja šio žodžio prasme. Žodis varžytis (angl. *compete*) kilęs iš lotyniškojo *competure* – „siekti drauge".

Gerai, suradau dar vieną dėlionės dalį. Minimalus pavydas. Tačiau manęs neapleidžia jausmas, jog yra dar kažkas. Kaip gali būti, kad tokioje musės dėmės didumo šalyje menininkų vienam žmogui tenka daugiau nei kur kitur?

„Tai dėl nesėkmių", – sako Larusas, stipriai stumtelėjęs akinius nosimi aukštyn.

„Nesėkmių?"

„Taip, nesėkmė Islandijoje nestigmatizuoja. Tiesą sakant, tam tikra prasme nesėkmėmis mes netgi žavimės."

„Žavitės nesėkmėmis? Tai skamba... beprotiškai. Niekas nesižavi nesėkmėmis."

„Pasakysiu kitaip. Mums patinka žmonės, kurie susimauna turėdami geriausių ketinimų. Na, galbūt jiems nepasisekė dėl pernelyg kilnios širdies."

Kuo daugiau apie tai mąsčiau, tuo atrodė panašiau į tiesą. Juk jeigu esi laisvas suklysti, tai esi laisvas mėginti. Mes, amerikiečiai, taip pat tikime savo gebėjimu susitaikyti su nesėkmėmis, taip ir yra iki tam tikros ribos. Mums patinka istorijos, kaip kažkam nepavyko, jeigu jos baigiasi sėkmingai. Verslininkas susimovė pustuzinį kartą, bet galiausiai jam šovė nuostabi mintis. Bestselerių autoriaus rankraštį iš pradžių atmetė tuzinas leidyklų. Šiuose pasakojimuose nesėkmė reikalinga tam, kad sėkmė atrodytų saldesnė. Tai kaip aperityvas. O islandams nesėkmė – pagrindinis patiekalas.

Larusas pasakoja, kad islandų paaugliams visai normalu įkurti savo garažo grupę ir sulaukti visokeriopo palaikymo iš tėvų. Tie vaikai nesitiki sėkmės. Juk svarbu pamėginti. Be to, jeigu nepavyks, jie galės pradėti iš naujo – dėkui europietiškajai socialinio aprūpinimo sistemai. Štai jums tikra prisikėlusiųjų tauta, nors ir ne religine prasme.

Psichologas Mihalas Čiksentmihalis knygoje *Flow* („Tėkmė") rašo: „Ne mūsų tikrieji įgūdžiai lemia, kaip jaučiamės, o tie, kuriuos manome turintys" (pabraukta mano). Pirmą kartą susidūręs su šiuo sakiniu perskaičiau jį keturis ar penkis kartus, nes buvau įsitikinęs: čia veikiausiai spausdinant įsivėlė klaida arba Čiksentmihalis tiesiog yra pamėgęs priebalsius. Atrodė, jog jis propaguoja iliuzinį požiūrį į gyvenimą. Jeigu manau esąs smuiko virtuozas, nors iš tiesų net neturiu klausos, argi neapsikvailinu? Taip, bet, Čiksentmihalio nuomone, tai nesvarbu. Mes vis tiek patiriame tėkmę, sąmonės būseną, kai taip įsitraukiame į veiklą, kad bet koks nerimas išsisklaido ir prarandame laiko nuovoką. Martino Seligmano (*Martin Seligman*), pozityviosios psichologijos judėjimo pradininko, išvados panašios; jis tvirtina, jog laimingi žmonės prisimena daugiau gerų įvykių savo gyvenime, nei jų iš tiesų buvo. Prislėgti žmonės praeitį prisimena tiksliai. Taigi „pažink pats save" gali būti ne pats geriausias patarimas. Pasirodo, žiupsnelis saviapgaulės yra svarbi laimės recepto sudedamoji dalis.

Islandams tai tinka. Niekas saloje jiems neaiškina, kad jie nepakankamai geri, taigi islandai sau dainuoja, tapo ir rašo. Vienas iš tokios laisvės rezultatų – islandai prikuria daug mėšlo. Ir pirmi tai pripažįsta. Tačiau mėšlas meno pasaulyje vaidina itin svarbų vaidmenį. Tiesą sakant, lygiai tokį pat kaip žemės ūkyje. Tai trąšos. Mėšlas padeda užaugti geriems dalykams. Nėra vieno

be kito. Be abejo, nenorėsite, kad įrėmintas mėšlas kabėtų meno galerijoje, lygiai taip pat nenorėtumėte pamatyti svaro mėšlo ant prekystalio bakalėjos parduotuvėje. Vis dėlto mėšlo nuvertinti negalima.

Susidūrę su sunkumais islandai jų tarsi nepastebi. Larusas teigia, jog jie taip daro sąmoningai. „Islandai yra neišmanėliai ir tai didžiausia mūsų stiprybė. Panašu į vaikščiojimą po minų lauką: nežinai, kad ten minos, todėl varai pirmyn. Negaliu atsistebėti, kokie naivūs kai kurie mūsų jauni muzikantai ir rašytojai. Išties nuostabus vaizdas."

Nusišypsau, tačiau Larusas nė nenumano kodėl, jam net netopteli, koks esu patenkintas išgirdęs žodį „naivus" vartojant ne menkinančia prasme.

Beveik prieš dvidešimt metų susidūriau su šiuo žodžiu iš „n" raidės. Man tada buvo dvidešimt šešeri: jaunas skubantis žmogus. Beviltiškai troškau dirbti didžiulėje naujienų agentūroje, o didesnės už *The New York Times*, be abejo, nebuvo. Tikėtis kaip nors patekti į didžiausią šalies laikraštį buvo nerealiai drąsu ir beveik neįmanoma. Neturėjau ko pasiūlyti: nebuvau baigęs Gebenės lygos universiteto, nemokėjau sklandžiai kelių užsienio kalbų. Nebuvo ir įspūdingo *oeuvre**. Neturėjau supratimo, kas yra *oeuvre.* Niekada anksčiau nebuvau dirbęs jokiame laikraštyje, ką jau kalbėti apie impozantiškąjį *New York Times.*

Užtai turėjau planą. Išmaniau aviacijos reikalus (buvau įgijęs piloto mėgėjo licenciją ir rašiau apie nedidelius lėktuvus), todėl pamėginau įtikinti *Times*, kad jiems reikia žmogaus, galinčio autoritetingai rašyti apie oro keliones. Pasirodžiau pačiu laiku. Laikraščio aviacijos reporteris kaip tik ruošėsi išeiti į pensiją.

* Visi rašytojo, menininko ar kompozitoriaus sukurti darbai.

Mane pakvietė į pokalbį. Tiesą sakant, pokalbių buvo daugybė, juose dalyvavo vis daugiau žmonių, jie vyko vis baugesnėje aplinkoje, nuo Harvardo klubo Niujorke iki didžiausios šventovės – *Times* vadovų valgomojo.

Įsitempęs sėdėjau minkštame odiniame krėsle stengdamasis paslėpti baimę ir nerimą. Mano kvotėjas buvo rafinuotas vyras Džonas Li (*John Lee*). Pietietiškas jo žavesys slėpė negailestingą kietaširdiškumą, jis nelabai stengėsi palengvinti mano dalios. Fizinių kankinimų nesigriebė, pasikliovė gerokai senesne kvotos technika: žiauriu bauginimu.

Ponui Li padėjo visa eilė mirtinai išblyškusių vyrų. Tie Pulicerio premijos laureatai priekaištingai žvelgė į mane nuo medžiu iškaltos sienos. „Tai jūs išties manote galįs rašyti *New York Times*?“ – tarsi klausė jie. Ne, pala, tai ne vaizduotė. Klausia Džonas Li.

„Tai jūs išties manote galįs rašyti *New York Times*?“

„Taip, sere, manau“, – atsakau, man regis, akimoju atsitokėjęs.

Li buvo ne iš tų žmonių, kurie patiki kieno nors žodžiais, juo labiau dvidešimt šešerių metų panko, kuris turi įžūlumo – akiplėšiškumo! – manyti, kad yra *Times* tinkamas vaikinas.

Jis paklausė manęs, kaip tirčiau tuo metu didžiausią žiniasklaidos šviežieną, *Pan Am* 103-iojo reiso lėktuvo susprogdinimą virš Lokerbio Škotijoje. Neturėjau nė menkiausio supratimo, todėl dūmiau jam akis mėgindamas išsisukti. Tiesą pasakius, nebeatsimenu, ką pasakiau, bet tai veikiausiai pasirodė ganėtinai *taimsiška*, nes papuoliau į kitą etapą – gavau bandomąją užduotį. Pareigingai parašiau straipsnį ir... nieko. Praėjo trys savaitės, o aš nesulaukiau nė žodžio.

Jau visai netekau vilčių tapti *Times* vyruku, kai vieną rytą žingsniavau sau Antruoju aveniu ir, kaip paprastai, kioske nusipirkau laikraštį.

„Dieve mano!“ – sušukau. Pėstieji ėmė lenkti mane dideliu lanku manydami, kad esu koks religinis fanatikas. Laikraštyje išvydau savo straipsnį. Pirmame puslapyje. Žinoma, pačioje apačioje, dešiniajame kampe ir be mano pavardės (buvo skelbiamos tik laikraštyje dirbančių žurnalistų pavardės), bet vis tiek. Tai mano straipsnis. Pirmajame *The New York Times* puslapyje!

Taip prasidėjo trumpa, tačiau kupina įvykių mano karjera didžiajame šalies dienraštyje. Mane samdė pagal sutartis – tai buvo lyg slaptas bandomasis laikotarpis dėl mano jauno amžiaus ir įtartinos biografijos. Gavau nerašytą pažadą, kad jeigu gerai seksis, būsiu priimtas nuolatiniam darbui. Dirbau su įkarščiu, ieškojau istorijų, kurios padėtų man patekti į pirmą puslapį. Kaip įmanydamas plėtojau aviacijos temą. Įtikinau redaktorius leisti man parašyti apie Lotynų Amerikos narkotikų prekeivius, mat jie savo nelegalius krovinius gabendavo lėktuvais. Rašiau apie teroristus – jie lėktuvus sprogdino. Pasiūlymas parašyti apie Jungtinių Valstijų prezidentą, juk jis skraido lėktuvu, buvo akimirksniu atmestas, tačiau mano sumanumas neliko nepastebėtas.

Kambariuką (vadinome jį „ankštimi“) aš dalijausi su dviem kitais reporteriais. Floidas buvo didelis vyras, turint omenyje plotį, ir tikrai autoritetingai rašė apie finansus. Turėjo įprotį kalbėdamas telefonu atsišlieti kėdėje, todėl man tekdavo slinktis į tolimąjį mūsų „ankšties“ kraštą. Čia susidurdavau su kitu „ankšties“ bičiuliu Kurtu. Kurtas dirbo tiriamąjį darbą ir veikė šešėliuotame intrigų pasaulyje. Girdėdavau, kaip jis sako į telefono ragelį: „Baltasis Sniegas jau pilyje“ – ir tai tikrai ne apie Volto Disnėjaus kompaniją. Man nerūpėjo kodinė Kurto kalba, ji mūsų „ankštį“ net pripildydavo paslapties, bet negalėjau pakęsti, kad kalbėdamas telefonu jis amžinai žingsniuoja (kitaip sakant, daro tai beveik visą laiką), o jo

telefono laidas kartais apsiveja man aplink kaklą ir nutraukia deguonies, kurį taip brangina mano smegenys, tiekimą.

Kas pusę metų Džonas Li pasikviesdavo mane į savo kabinetą; žvelgdamas per akinių viršų ir tampydamasis juodas kojines jis dėstydavo, kad darbuojuosi labai labai gerai. Solidus „B“, galbūt netgi „B“ su pliusu, bet ne „A“, o iš tikro *Times* vaikino tikimasi „A“. Dar vienas bandomasis pusmetis. Padvigubindavau pastangas tikėdamas, jog galiausiai man pavyks. Kol vieną dieną pasaulis ėmė byrėti.

Prie manęs priėjo mirtinai išblyškęs Kurtas.

„Kas atsitiko?“ – pasiteiravau.

„Čiaudutis yra miške.“

„Kurtai, klok žmoniškai. Kas atsitiko?“

Paaiškėjo, kad viskas blogiau negu pasakoje. Mano vardas buvo paminėtas per kasdienį redaktorių susirinkimą, kai sprendžiama, kuriuos straipsnius dėti į rytdienos laikraščio pirmą puslapį. Vyriausiajam redaktoriui Maksui Frankeliui (*Max Frankel*) mano straipsnis – giesmelė apie oro linijų kontrolierius – nepatiko. Jis pareiškė, jog rašinys „naivus ir primityvus“.

Jeigu esi žurnalistas (ypač *The New York Times* žurnalistas), blogiausia, ką apie tave gali pasakyti, tai kad esi „naivus ir primityvus“. Jau geriau Frankelis būtų apkaltinęs mane mušant žmoną ir garbinant velnią. Bet kuo, tik ne naivumu ir primityvumu.

Tapau radioaktyvus; kaip visais radioaktyviais daiktais, manimi reikėjo atsikratyti greitai ir ryžtingai. Be abejo, po kelių savaičių buvau išprašytas. Ne, ne išprašytas – mane atleido.

Turėjau marias laiko kontempliuoti tuos lemtingus žodžius „naivus ir primityvus“. Primityvumas taip smarkiai neskaudino, atvirai kalbant, iš dalies tai tiesa. Bet naivus? Tai žeidė.

Taip niekada ir nepamiršau šios nuoskaudos. Iki šiol. Sėdėdamas ant sofos su Larusu tamsioje it degutas mažutėje šalyje pajutau, kaip žaizda ima trauktis. Čia visa tauta – naivuoliai, o gyvena, regis, kuo puikiausiai.

Be to, kas gi bloga, jei esi naivus? Argi Kristupas Kolumbas nebuvo naivus? Ar Gandis nebuvo naivus? Ar 1969 metais Niujorko amerikietiškojo futbolo komandos *Jets* žaidėjai nebuvo naivūs? Nusprendžiu, kad pasaulis būtų kur kas geresnis, jeigu jame būtų daugiau naivumo.

Larusas pasakoja man, kad Islandijoje būti naiviam priimtina, nes visada viską gali pradėti iš naujo. Jis taip ir padarė. Keturis kartus. Mes, amerikiečiai, taip pat didžiuojamės esantys plačių galimybių tauta, tvirtiname, jog viskas įmanoma.

Tai tiesa, tačiau sistema atgraso žmones rizikuoti. Amerikoje metęs darbą lieki be sveikatos draudimo, kitaip tariant, „be ryšio". O Islandijoje, kaip pasakė man vienas žmogus, „gali nesijaudinti, kad įpulsi į juodąją skylę, nes juodosios skylės, į kurią galėtum įkristi, nėra".

Larusas tikrai pasirodo esąs toks įžvalgus, kaip apie jį kalbama, todėl turiu jam dar kelis klausimus. Noriu sužinoti apie elfus ir gnomus, „nematomus žmones", kurie neva gyvena akmenyse. Girdėjau, dauguma islandų ir dabar, dvidešimt pirmame amžiuje, vis dar tiki tokiomis kvailystėmis.

Sklando pasakojimas (žmonės man prisiekė, kad tai tiesa) apie kelių tiesėjų brigadą, kuri dirbo pietinėje Islandijos dalyje. Staiga tiems vyrams ėmė nesisekti. Lūžo buldozeriai. Neužsivesdavo vilkikai. Kažkam šovė į galvą, jog tai nematomų žmonių, gyvenančių ana tuose rieduliuose, darbas. Tikriausiai sudrumsta jų ramybė. Iš pradžių darbininkai į tai nekreipė dėmesio, bet ir toliau viskas ėjo

šuniui ant uodegos. Galiausiai jie nusprendė kelią tiesti aplenkdami uolas ir reikalai, žinoma, pasitaisė.

O blaivaus proto islandė, vieną akimirką paneigusi elfų egzistavimą, kitą akimirką jau pasakojo man apie vaiduoklį, „labai tikrovišką būtybę", kuri kartą išskraidino ją iš namų į stingdantį šaltį lauke. Visiškai nuogą.

Atsargiai teiraujuosi Laruso, ar jis tiki tokiais dalykais. Larusas kreivai šypteli, tai patvirtina vienos akies kamputyje susimetusios raukšlelės, tada prisispaudžia akinius prie nosies. Dukart. Dabar tai prasidės.

„Nežinau, ar jais tikiu, bet kiti žmonės tiki, o mano gyvenimas nuo to turtingesnis."

Kaip, po galais, tai suprasti? Tačiau Larusas vaidina Sfinksą. Daugiau nieko nesirengia man išduoti. Užtrukau ne vieną savaitę, kol perpratau, ką jis turėjo galvoje. Islandai, nelabai religingi žmonės, yra *tarp* tikinčiųjų ir netikinčiųjų. Tai itin vertinga teritorija. Čia durys į nepaaiškinamus reiškinius visada šiek tiek pravertos. Dėl viso pikto.

Kartą ir aš ten lankiausi. Buvo dešimtojo dešimtmečio pradžia, gyvenau Naujajame Delyje ir dirbau nacionalinio radijo korespondentu. Vieną rytą pabudau nuo neįprasto garso. Tiksliau, nebuvo jokio garso, tik bekraštė nerimą kelianti tyla, kurios nesugebėjau paaiškinti. Indija yra visokia, tik jau ne tyli. O buvo tylu. Jokių *subzi wallah*, tempiančių medinį vežimaitį su daržovėmis, šūkalojimų. Jokio tarškėjimo virtuvėje virėjai ruošiant man pusryčius. Išėjęs į balkoną pamačiau vyrą nešiną skardiniu kibiru pieno – jis ėjo, o ne sliūkino, kaip paprastai vaikšto indai.

„Kur jūs einate? Kur visi kiti?!" – šūktelėjau jam.

„Šventykloje, sahibai. Visi šventykloje. Įvyko stebuklas."

„Koks stebuklas?“

Bet vyras jau pasuko už kampo ir manęs negirdėjo.

Čia įsijungė mano žurnalistinis instinktas. Tariamų stebuklų Indijoje su kaupu, bet šis atrodė kitokio masto. Čiupau magnetofoną ir nuskubėjau į šventyklą. Jau už šimto metrų pamačiau lauke susispietusią minią. Priešais šventyklą sustojusios mašinos kėlė didžiulę spūstį abiem kryptimis. Išvydusi mano mikrofoną ir baltą odą minia prasiskyrė.

„Kas atsitiko?“ – klausiau žmonių.

„Stebuklas“, – atsakė vienas vyras.

„Taip, žinau, kad stebuklas. O koks stebuklas?“

„Dievai geria pieną.“

Čia jau kažkas naujo. Per dvejus gyvenimo Indijoje metus buvau girdėjęs, kad Gangos upė nejučia prisipildo šventojo vandens, o ligoniai stebuklingai pagyja. Bet kad dievai gertų pieną? Pamaniau, ar tik čia ne kokia nors gudri pienininkų asociacijos rinkodaros kampanija. Priėjau arčiau.

Patekęs į šventyklą išvydau prie Ganešo, dievo su dramblio galva, statulos pasilenkusius kelis žmones, jie šaukštais pylė ant jos pieną. Aišku, vos papuolęs ant statulos pienas išgaruodavo. Nežinojau, ką ir galvoti, tad pareigingai viską įrašiau, o vėliau parengiau reportažą.

Tą vakarą, gyvenimui pamažu grįžtant į įprastas vėžes, įsijungiau televizorių. Žinių pranešėja, graži sarį vilkinti moteris, pasakojo apie dienos įvykius. „Pieno stebuklas“ (dabar tai buvo vadinama taip) prasidėjo iš ryto Pundžabo šventykloje. Žinia greitai pasklido po visą Indiją, galiausiai pasiekė ir hinduistų šventyklas Britanijoje bei Honkonge. Gyvenimas Indijoje sustojo, net vyriausybės darbuotojai paliko darbo vietas, norėdami savo akimis pama-

tyti stebuklą. Televizoriaus ekranas mirgėjo nuo ekstazės apimtų tikinčiųjų, panašių į tuos, kuriuos mačiau rytą.

Toliau programoje buvo rodomas interviu su fiziku, kuris paaiškino, jog „stebuklas“ – tik kapiliarinis reiškinys, kai atrodo, kad statulos geria pieną. Joks čia stebuklas ir tai suprasti užtenka elementarios mokyklinės fizikos. Vėliau kalbinau Kušvantą Singą (*Kushwant Singh*), Indijos racionalistų asociacijos įkūrėją. „Ir vėl mes, indai, pasirodėme kaip visiški subingalviai“, – tarė jis man.

Indijos valstybės tarnautojai nebuvo tokie tiesmuki, bet veikiausiai ir jie sunerimo, ką apie jų šalį, palengva tampančią galinga ekonomine (ką jau kalbėti apie atominę) jėga, kalba „pieno stebuklas“. Ką pamaniau aš? Nuoširdžiai sakau – nežinau, tačiau dabar, po daugelio metų, žinau, ką pasakytų Larusas: „Aš tokiais stebuklais netikiu, bet kiti tiki, o tai praturtina mano gyvenimą.“ Tokia dalinio tikėjimo prieblandos zona, man regis, nebloga vieta gyventi.

Larusas jau turi eiti, jo laukia kažkokia nauja puikiai grojanti muzikinė grupė. Užrašo telefono numerį ir ištiesia man.

„Jis mano draugo Hilmaro. Privalote, tiesiog privalote su juo susipažinti. Hilmaras pagonis.“

„Kas toks?“

„Pagonis.“

Koks aš kvailas. Maniau, kad pagonys išnyko kartu su dinozaurais ir šiltu maistu lėktuvuose.

Larusas atsistoja eiti, o aš sugalvoju tik vieną, man jau įprastą klausimą: „Ar jis laimingas pagonis?“

„O taip, labai laimingas.“

Taigi po kelių dienų popiečio kavą aš jau gurkšnoju su Hilmaru, laiminguoju pagonimi.

•

Dar niekada nebuvau sutikęs pagonio. Nežinojau, ko tikėtis, todėl nutariau atlikti tai, ką žurnalistai vadina informacijos rinkimu, mokslininkai – tyrimu, o normalūs žmonės – skaitymu. Pasirodo, pagonybė buvo autentiška islandų religija iki masinio atsivertimo maždaug 1000 metais. Iš esmės į šį reikalą buvo žiūrima kaip į verslo sandėrį, tad islandai niekada nebuvo itin uolūs krikščionys. Bažnyčioje lankosi kam nors gimus, tuokiantis ar mirus, bet apskritai jie, kaip pasakė vienas islandas, yra „gerų ketinimų turintys ateistai".

Kuo daugiau sužinau apie Hilmarą, tuo labiau jis mane domina. Hilmaras (jo pavardės nesiimu nei rašyti, nei juo labiau ištarti) yra Islandijos pagonių vyresnysis. Panašiai kaip druidų žynys. Jis vadovauja pagoniškoms vestuvėms ir laidotuvėms. Tačiau Hilmaras nėra įprastas pagonis. Jis – talentingas muzikas. Yra sukūręs ne vieną garso takelį filmams, buvo vienas pirmųjų popžvaigždės Bjork (*Björk*) globėjų.

Pirmiausia ryšį su laiminguoju pagonimi Hilmaru užmezgu elektroniniu paštu – kaip ironiška, tai verčia mane šyptelėti. Jis atsako esąs užsiėmęs (galbūt aukoja žmones, pamanau) ir kelias dienas negalėsiąs susitikti. Pagaliau toji diena ateina ir mudu pasimatome mano viešbučio vestibiulyje. Hilmaras prieina ir prisistato stipriai, pagoniškai, paspausdamas man ranką. Jo barzda pasišiaušusi ir neklusni, o akys malonios. Ant kaklo kabo nedidelis sidabrinis pakabutis: Toro, senovės skandinavų dievo, kūjis. Prisėdame gretimoje kavinėje ir užsisakome gėrimų. Aš geriu žaliąją arbatą. Jis – kapučiną. Kaip keista, topteli mintis. Nežinojau, kad pagonys geria kapučiną.

Hilmaras drovus kone iki skausmo. Kalbėdamas žiūri žemyn ir vos girdimai murma. Linkstu vis arčiau prie jo, kad girdėčiau. Jis vilki storą žalią paltą, nenusivelka jo per visą mūsų pokalbį.

Hilmaras panašus į žmogų, atkeliavusį iš kito šimtmečio. Teko sutikti tokių žmonių ir anksčiau. Jie galėtų vaikščioti po karalienės Elžbietos I laikų Londoną arba devyniolikto ir dvidešimto amžių sandūros Niujorką. Ne vien dėl išvaizdos (pavyzdžiui, nukarusių ūsų), bet ir dėl kūno kalbos ar verbalinių intarpų jie atrodo chronologiškai ne savo vietoje. Hilmarą nukelčiau į devyniolikto amžiaus pradžią. Nesunku įsivaizduoti, kaip jis kuria muziką pasišviesdamas lempa su banginio taukais.

Jau minėjau, kad Hilmaro gyvenimas sukasi apie dvi meiles: pagonybę ir muziką. Nesu tikras, ką daryti su pirmąja, tai pradedu klausinėti apie muziką.

Būdamas aštuonerių Hilmaras išgirdo savo giminaitį, profesionalų muzikantą, grojant smuiku. Šis repetuodavo po dešimt valandų per dieną. Hilmarui pasirodė, kad darbo per daug. Pasiteiravo giminaičio, kaip galėtų tapti muzikantu, bet taip sunkiai nedirbti. Šis patarė tapti kompozitoriumi. Hilmaras taip ir padarė. Metams bėgant jis išbandė ir kitas sritis, bet vis grįždavo prie muzikos. Užburiančios, nuostabios muzikos.

Hilmaras gyvena aukštesniame lygmenyje. Kasdieniai dalykai, tokie kaip automobilio statymas ar sąskaitų apmokėjimas, jo visiškai nedomina. Todėl automobilį jis pasistato netinkamai, o sąskaitas pamiršta apmokėti.

Klausiu Hilmaro, kaip jis jaučiasi kurdamas muziką.

„Kurdamas muziką prarandu laiko nuovoką. Tai palaiminga veikla. Darai tai, ko nė įsivaizduoti negalėjai. Tai stipriau už tave patį. Tiesiog prapleti save."

Klasikiniai tėkmės požymiai, aprašyti Mahalo Čiksentmihalio. Riba tarp veikėjo ir veiksmo išblunka, o kartais ir visai išnyksta. Nebėra šokėjo. Lieka tik šokis. Tėkmė nėra tas pats kas laimė. Tiesą

pasakius, kai norėdami įvertinti savo laimę pertraukiame tėkmę, netenkame ir vienos, ir kitos.

Hilmaras sako, kad kuriant muziką jo smegenyse suaktyvėja už matematiką atsakingi centrai. Kažkuriame kūrybinio proceso etape muzika tampa matematiniu uždaviniu, galvosūkiu, kurį reikia išspręsti. Asmeniškai aš niekada nesiejau matematikos su laime, tačiau Hilmaro galvoje tie du dalykai atrodo susiję.

Hilmarui sekasi, tačiau jis nėra ambicingas pagonis. Jo tikslai tokie pat kaip visada: kurti muziką. Turėti gerą sofą. Skaityti geras knygas. Net islandiškais standartais vertinant, Hilmaras turi daug knygų. Kai vieną dieną namo grįžo su knygų pilnu karučiu, penkiametė dukrelė pažvelgė jam į akis ir tarė: „Būk geras, tėveli, nebepirk daugiau knygų!" Tiems, kurie linkę kritikuoti tokį besaikį knygų pirkimą, jis turi gerą atsakymą: „Juk nešvaistai laiko tyrinėdamas, kaip laiką švaisto kiti žmonės."

Hilmaras turi nuomonę apie islandų meilę poezijai („Nėra nieko, ko islandai nesugebėtų paversti eilėmis"); jis turi nuomonę ir apie nesėkmių garbinimą, kurį aptarėme mudu su Larusu. Tiesa, islandai mėgsta geras nesėkmes, be to, jie „mėgaujasi kančiomis", sako jis. Man regis, žinau, ką Hilmaras turi galvoje. Kančia – it pradvisęs mėsos gabalas: nelabai maistingas, tikrai neskanus, tačiau jį galima kramtyti, o tai vis geriau nei nieko. Savo kančias aš atrajojau kokius keturiasdešimt metų.

Galiausiai sukaupiu visą drąsą ir klausiu Hilmaro apie pagonybę. Ar jis jau gimė pagonis, ar atsivertė vėliau?

Pasirodo, ne tiek Hilmaras vertėsi į pagonybę, kiek pagonybė vertėsi į jį. Buvo aštunto dešimtmečio pradžia ir jaunasis Hilmaras ieškojo prasmės. Atsitiktinai susipažino su Džozefu Kembelu (*Joseph Campbell*), didžiuoju mitų tyrinėtoju. Kembelas įtikino Hilmarą, kad

jo ateitis yra praeityje. Islandijoje tvirtos mitologijos tradicijos, jos aprašytos knygoje *Eddas*. Ir Hilmaras įsimylėjo. Jam labai patiko mintis užmegzti ryšį su praeitimi, patiko religija be jokių tiesmukų tiesų, priesakų ir draudimų. Jis vis iš naujo skaitė *Eddas*, prisidėjo prie būrelio kitų islandų, norinčių atgaivinti jau tūkstantį metų mirusią religiją.

Hilmaras nori visiems išaiškinti kelis dalykus. Senovės vikingai neprievartavo ir neplėšikavo, bent jau ne daugiau nei visi kiti tais laikais. Tokias istorijas paskleidė airiai naujakuriai, norėdami diskredituoti naujai atvykusius vikingus. Pagonybė – taiki religija, pagrįsta meile žemei, tos vietos dvasiai. Yra daug dievų, o *Eddas* galima perskaityti fantastiškų pasakų apie vienakius stebuklus darančius milžinus.

„Hilmarai, – sakau, – man atrodo, jūs esate ramus protingas vyrukas. Ar tikrai tikite tais pasakojimais?“

Prieš atsakydamas jis kiek patyli, o atsakymas tikrai ne toks, kokio aš tikėjausi.

„Na, gal tai ir smegenų pudravimas, bet juk reikia kuo nors tikėti, kad galėtum patirti transcendentinių akimirkų.“

Tai neįtikėtina.

Islandijos pagonių vyresnysis man aiškina, kad religija gali būti „smegenų pudravimas“. Įsivaizduokime, jei Popiežius pasakytų: „Na, gal Biblija yra tik tauškalų rinkinys, bet bent jau turime kuo tikėti.“ Hilmaras kaip tik taip ir sako. Mus laimingus daro ne tai, kuo tikime, o pats tikėjimas. Kuo nors.

„Ar jums kada nors nutiko kas nors bloga, patyrėte nesėkmių?“ – klausiu aš.

Hilmaras truputį pagalvoja kasydamasis išsitaršiusią barzdą. „Taip, kartą vadybininkas mane apmovė ir paliko be skatiko

Londone badauti. Bet buvau dar gana jaunas ir man tai patiko. Tikriausiai mane galima pavadinti fatalistu gerąja prasme."

Hilmaras turi truputį laisvo laiko, tad neišsigandę skraidančio ledo traukiame į knygyną. Pavadinimas jo paprastas, „Knyga", ir tai tikra atsitiktinės išminties šventovė. Temos ir kalbos išrikiuotos be jokios aiškios tvarkos. Islandiška knyga apie šachmatus padėta šalia angliškos apie sodininkystę.

Čia Hilmaras nuolatinis klientas. Šioje netvarkoje jis kaip tikras žinovas naršo ieškodamas man *Eddas* egzemplioriaus. Ir ne bet kokio. „Čia yra daug labai prastų vertimų", – perspėja jis. Ir ieško toliau, kol suranda gerą.

Grįžęs į savo viešbučio kambarį atsiverčiu smegenų pudravimo knygą ir įninku skaityti. Pradžioje – islandų ir senovės skandinavų specialisto, Los Andželo universiteto Kalifornijoje profesoriaus Džesio Bjoko (*Jesse Byock*), įžanga: „Kitaip nei graikų ir romėnų mitologijoje, senovės skandinavų dievai retai ginčijasi tarpusavyje, kas valdys žmones ir pusdievius, nesidžiaugia jie ir nusiraminimą teikiančiu nemirtingumu. Jų buveinei nuolat gresia pavojus, o jų veiksmų pasekmės dažnai būna visai netikėtos."

Nieko sau. Senovės Islandijoje net dievų gyvenimas buvo nelengvas. Kam tada būti dievu, jeigu negali džiaugtis savo nemirtingumu? Argi ne tokia dieviškumo esmė?

Skaitau toliau. Daugelį pasakų sunku skaityti, nors vertimas ir geras. Randu skyrių „Išmintingųjų pamokymai". Šitas kaip tik man. Ateities spėjimas pagal pagonybę. Štai patarimas keliautojams:

Tas, kuris daug keliauja, turi būti protingas.
Kvailys lai lieka namuose.

Štai geriantiems:

Kuo daugiau žmogus geria, tuo mažiau išmano,
Tampa apkvaišusiu kvailiu.

Bet mano mėgstamiausias šis perliukas:

Vyrui geriausia būti vidutiniškai protingam,
Ne per daug gudriam ir išmintingam.
Mokslo žmogus, kuris daug išmano,
Retai būna laimingas.

Vidutiniškai protingas. Man niekada nė į galvą nešovė, kad galėtume būti per daug protingi, per daug išsimokslinę. Juo labiau kad kažkokie pagonys duos man tokią svarbią gyvenimo pamoką.

Sėdžiu kavinėje, kuri pavadinta *Cultura*. Tai viena iš nedaugelio tarptautinių užkandinių, eklektiškai įrengta vieta, kurioje humusą patiekia padavėjai ispanai. Tokį tarptautinį vaizdelį paįvairina prieš mane sėdintis jaunuolis – amerikietis Džeredas Bibleris (*Jared Bibler*). Pastaruosius dvejus metus jis gyvena Islandijoje.

Džeredas tiesiog švyti – kitaip nepasakyti, o nuo lūpų jam nė akimirkai nedingsta šypsena. Atrodo erzinamai laimingas. „Pasakykite, Džeredai, – einu tiesiai prie reikalo, – ką, po galais, jūs veikiate Islandijoje?“

Džeredas sukikena, jo šypsena tampa tiesiog češyriška. „Kartais gyvenimas kur nors tave nubloškia“, – paslaptingai sako jis. Kad iki galo perprastum Džeredo Biblerio mįslę, turi šį tą išmanyti apie tarptautinę aviaciją. Taip jau nutiko, kad Islandija yra po pačiu Šiaurės Atlanto oro koridoriumi. O tai reiškia, jog iš Niujorko, tarkime, į Londoną keliaujantys žmonės skrenda tiesiai virš Islandijos,

kaip iš Niujorko į Los Andželą skrendama virš Kanzaso. Kitaip sakant, Islandija yra šalis, per kurią perskrendama.

Spėju, kad islandų, visai kaip kanzasiečių, nežavėjo mintis, kad kažkas spokso į juos iš trisdešimt penkių tūkstančių pėdų aukščio. Prieš kelerius metus vienas iš *Icelandair,* vietos oro linijų, vadovų sugalvojo puikų dalyką. Trumpai sustoti. Tarkime, jūs skrendate iš Niujorko į Londoną. Islandai leidžia jums sustoti Reikjavike be jokių papildomų mokesčių. Planas išdegė ir pritraukė daugiausia tuos, kurie keliauja taupiai ir turi kelias laisvas dienas.

2002 metų pavasarį Bostone gyvenantis ir neseniai koledžą baigęs Džeredas nusipirko bilietą su sustojimu Islandijoje ir pakeliui į Bostoną tris dienas praleido Reikjavike. Grįžusio namo Džeredo draugai klausinėjo apie kelionę po Europą. Tačiau jis tauškė tik apie tas kelias dienas Islandijoje. Džerėdas tiesiog įsimylėjo Islandiją – nuoširdžia, beprotiška, nepraeinančia meile. Kaip ir visi įsimylėję žmonės, jis buvo nepakenčiamas. Neužsičiaupdamas pasakojo, kokia Islandija nuostabi. Netrukus draugai liovėsi klausinėję jo apie kelionę po Europą.

Džeredas nutarė grįžti į Islandiją, bet jau ne kaip turistas, o joje apsigyventi. Truputį paskambinėjo, pasikalbėjo su draugų draugų draugais. Ar kas nors pažįsta ką nors Islandijoje? Nieko. Galiausiai rado už ko užsikabinti. Islandijos prekybos rūmai suvedė jį su programinę įrangą kuriančia įmone, kurioje dirbo du darbuotojai ir ieškojo trečio. Džeredas nuvyko į Islandiją pokalbio. Vyrai nusivedė Džeredą pavakarieniauti į madingą restoraną *Vegamot*. Tą šeštadienio popietę, kai vidurdienio dangus buvo šokolado juodumo, jie pasiūlė jam darbą.

Taigi taip susiklostė, kad Džeredas Bibleris, jaunuolis, kuris net nepagalvojo, kad galėtų gyventi ne Jungtinėse Valstijoje, ir dar ne-

seniai nežinojo, kurioje žemėlapio vietoje yra Islandija, susikrovė daiktus ir persikraustė į Reikjaviką. „Tiesiog nujaučiau, – sako jis merkdamas gabalėlį pitos į humusą, – kad čia gyvenimas geresnis."

Pajutęs mano skeptiškumą Džeredas neragintas paaiškina plačiau.

„Pažiūrėkite, mes gyvename precedento neturinčiame mobilumo amžiuje. Iš to, kur gyveni, gali numanyti, kaip klostysis tavo gyvenimas. Tikrai įmanoma pabėgti nuo savęs, bent jau nuo savo praeities. Tačiau amerikiečiai, užsigeidę kur nors persikelti, mąsto apie Šiaurės Karoliną arba Šiaurės Dakotą. Niekada nepagalvoja apie Kanadą. Arba Islandiją."

Gerai, mąstau aš, visiems mums kartais užeina noras susikrauti daiktus ir persikelti kur nors tolybėn. Tik toje vietoje turėtų būti koks nors balto smėlio paplūdimys ar bent jau šviesti saulė. Kam rinktis Islandiją?

„Man tiesiog čia labai patinka."

„O kas jums taip patinka?"

Giliai atsikvėpęs Džeredas su neslopstančia aistra ima dėstyti, kas jam Islandijoje patinka. Vos spėju užsirašinėti.

Jam patinka iš po žemių it geoterminis auksas trykštantis karštas vanduo. Jam patinka, kad žmonės be jokios ypatingos progos pasikviečia tave kavos ir valandų valandas gali kalbėtis apie visai nesvarbius dalykus. Jam patinka, kad islandai savo šalį meiliai vadina Lediniu kubu. Jam patinka, kad nė piršto nepajudinęs jis jau pažįsta tris parlamentarus. Jam patinka, kaip šaltą žiemos dieną sniegas traška po kojomis tarsi dieviškas polistirenas. Jam patinka pagrindinėje parduotuvių gatvėje gruodžio mėnesį giedantis choras, kai stiprūs ir toli sklindantys choristų balsai veja lauk naktį. Jam patinka, kad penkiamečiai kuo ramiausiai gali patys vieni

traukti į mokyklą priešaušrio tamsoje. Jam patinka tas stebuklingas, nežemiškas jausmas, kai matai per pūgą vėją sukant verpetus. Jam patinka, kad automobiliui įstrigus sniege kas nors būtinai sustos padėti. Jam patinka, jog lėktuvui leidžiantis tarptautiniame Keblaviko oro uoste islandai ploja vien todėl, kad džiaugiasi sugrįžę namo. Jam patinka, kad islandai moka būti be galo išdidūs, o drauge nė kiek ne arogantiški. Be to, jis mėgsta – taip, ne toleruoja, o tikrai mėgsta – tamsą.

O užvis labiausiai Džeredui patinka, kad islandai nespraudžia žmonių į dėžes arba bent jau leidžia jiems laisvai judėti iš vienos dėžės į kitą. Padirbėjęs metus programinę įrangą kuriančioje įmonėje, jis perėjo į banką – Jungtinėse Valstijoje toks žingsnis būtų neįmanomas. „Jie sakytų: „Juk tu kuri programinę įrangą, ką išmanai apie bankininkystę?“ O čia žmonės tiki, kad viskas pavyks.“ Islandijoje Džeredui dar labai patinka požiūris, jog gyvenimas, kad ir koks atšiaurus atrodo, nepaisant nieko, vis tiek pasitaisys. Paprastai taip ir būna.

Ne viskas Islandijoje Džeredui patinka. Šalis tokia maža, kad kursto klaustrofobiją ir skatina darbintis per pažintis; moterys tokios nepriklausomos, jog neleidžia atidaryti joms durų. Tai varo jį iš proto. Bet čia jis jau priekabiauja. Džeredas Bibleris Islandijoje jaučiasi laimingas, laimingesnis nei kada nors anksčiau.

Nepasakytum, kad Džeredas sėdėjo sudėjęs rankas ir leido islandiškai laimei tarsi kokiai geoterminei purvo voniai jį skalauti. Turėjo pats pasistengti. Jis išmoko islandų kalbą, pamėgo islandų maistą (išskyrus pūdytą ryklieną, jos niekas nepamėgsta). Atkreipiu dėmesį, jog kalbėdamas apie islandus Džeredas sako „mes“, o ne „jie“.

Kitaip tariant, Džeredas siunčia ženklus, kad yra „susiliejęs su vietiniais“ – šiuo terminu apibūdinami užsienio korespondentai,

diplomatai ir kiti atvykėliai, taip įsimylėję naująją šalį, jog peržengia ribą, skiriančią „dalyvį-stebėtoją“ nuo tiesiog dalyvio.

Susiliejusius su vietiniais atskirti lengva. Jie kalba vietos kalba, supranta vietos humorą. Rengiasi kaip vietiniai. Kai kuriais atvejais išsiugdo imunitetą vietos mikrobams. Pamenu, buvau sutikęs anglą, kuris taip seniai gyveno Indijoje, kad galėjo gerti vandenį iš čiaupo ir likti gyvas.

Terminą „susiliejęs su vietiniais“ tie, kurie nesusiliejo, paprastai vartoja menkinančia prasme. Taip, mes, žurnalistai ir diplomatai, turėtume išmokti vietos kalbą, valgyti vietos maistą ir žinoti, kas prie ko. Bet tik iki tam tikros ribos. Būtina išlaikyti profesinį atstumą. Susilieję su vietiniais laikomi silpnos dvasios žmonėmis, savo rūšies išdavikais. Susilieti su vietiniais – tai lyg vesti merginą, su kuria permiegojai per girtą Užgavėnių karnavalą. Panašiai ir mūsų užsienyje praleistas laikas turi būti tik trumpas meilės nuotykis. Ne daugiau.

Tačiau metams bėgant sutikau daugybę į Džeredą panašių žmonių, kurie, gyvendami ne gimtojoje šalyje, jautėsi patogiau ir buvo laimingesni. Pavyzdžiui, Linda Butane. Juodu su Džeredu – pabėgėliai. Ne politiniai, pabėgę nuo represinio režimo, ne ekonominiai, ieškantys geriau apmokamo darbo. Jie – hedonistiniai pabėgėliai, persikraustę į kitą šalį, į kitą kultūrą dėl to, kad joje jaučiasi laimingesni. Paprastai tokie žmonės sulaukia praregėjimo, akimirkos, kai labai aiškiai suvokia gimę ne toje šalyje.

Mano draugui Robui tokia akimirka atėjo vėlią naktį sunkvežimių stovėjimo aikštelėje Bilingse, Montanos valstijoje. Britas Robas buvo jaunas ir su kuprine keliavo po pasaulį. Į Bilingsą atvykęs jau neturėjo nė cento. Jo sumanymas buvo toks: praleis naktį stovėjimo aikštelės užkandinėje, o iš ryto nuspręs, ką daryti toliau.

Robas užsisakė puodelį kavos – pinigų turėjo tik vienam. Po kelių minučių su kavinuku rankoje priėjo padavėja ir jau ketino pripilti antrą, bet Robas ranka uždengė puodelį ir tarė: „Atleiskite, antram nebeturiu pinigų." Padavėja maloniai nusišypsojo Robui ir ištarė du žodžius, pakeitusius jo gyvenimą: „Papildome veltui."

Papildome veltui. Neribotai. Už dyką. Robui šie du žodžiai labai iškalbingai bylojo apie dosnią ir plačią Amerikos sielą. Ir staiga, apskretusioje automobilių stovėjimo aikštelės užkandinėje Billingse, be cento ir net virpantis nuo kofeino pertekliaus Robas suprato neabejotinai atradęs savo vietą, kurią Tenesis Viljamsas (*Tennessee Williams*) vadino „širdies namais".

Po kelerių metų Robas persikraustė į Bostoną. Netrukus pradėjo dirbti nacionaliniame radijuje ir mudu tapome kolegomis. Robas iki šiol kalba su britišku akcentu, bet aš jo nebegirdžiu. Girdžiu amerikietį.

Sociologai tyrinėjo šį fenomeną. Jie vadina jį „kultūriniu atitikimu" ir tai daug ką paaiškina apie laimę. Kaip ir žmonės, kultūra turi savo asmenybę. Pavyzdžiui, vienos kultūros yra kolektyvinės, kitos – individualistinės. Kolektyvinės kultūros, tokios kaip Japonijos ir kitų konfucionistinių šalių, vertina socialinę harmoniją labiau nei asmeninę žmogaus laimę. Individualistinės kultūros, tokios kaip Jungtinių Valstijų, asmens pasitenkinimą vertina labiau už bendrą harmoniją. Štai kodėl japonai turi išgarsėjusį posakį: „Išsikišusią vinį įkala." Amerikoje išsikišusi vinis sulaukia paaukštinimo arba patenka į laidą *American Idol*. Mes – išsikišusių vinių šalis.

Vykdant vieną projektą buvo tiriamos japonų ir amerikiečių koledžo studentų asmenybės. Visų pirma stengtasi išsiaiškinti, ar studentas labiau linkęs į individualizmą, ar į kolektyvizmą. Ar labiau vertina „asmeninius pasiekimus", ar „grupės harmoniją"? Tada

išmatuota jų laimė, subjektyvi gerovė. Japonų studentai, turintys polinkį į individualizmą (t. y. amerikietiškąjį), buvo ne tokie laimingi kaip tie, kurių asmenybės kolektyviškesnės. Trumpai tariant, laimingesni yra tie, kurie kultūriškai labiau atitinka šalį.

Ir ką gi daryti su šia informacija? Vidurinės mokyklos mokiniams atlikti kultūrinio suderinamumo testus, kaip kadaise testuodavome dėl specialybės pasirinkimo? Jau įsivaizduoju mokyklos konsultanto skambutį: „Sveiki, ponia Viljams, atlikome testus ir išsiaiškinome, kad jūsų mažajam Džoniui būtų geriausia gyventi Albanijoje. Ten jis tikrai jausis laimingesnis. Skrydis septintą valandą vakaro. Ar norėtumėte, kad padėčiau jums užsisakyti bilietą?“

Žinoma, ne. Vien tai, kad kuri nors kultūra mums tinka, dar nereiškia, jog turėtume į ją nerti, be to, kiekvienai visuomenei reikia kultūrinių nepritapėlių. Kaip tik šie žmonės, iš dalies, nors ir ne visai atsiskyrę nuo savo pačių kultūros, sukuria iškiliausius meno ir mokslo kūrinius. Einšteinas, Vokietijos žydas, buvo kultūrinis nepritapėlis. Einšteino darbai mums visiems naudingi, nesvarbu, buvo jis laimingas ar nebuvo.

Paskutinį kartą Džeredą mačiau kitoje kavinėje. Buvo penktadienis, ketvirta valanda po pietų. Aš užsisakiau alaus, Džeredas kapučino. Turėjo išlikti žvalus ir blaivus. Ruošėsi keliauti į šiaurę, prie Poliarinio rato paslidinėti su kolegomis. Tačiau jis niekur neskubėjo, mūsų pokalbis plaukė ramiai ir be įtampos. Lauke dangus nusidažė anglies juodumo spalva. „Nežinau, – sako Džeredas spoksodamas į savo kapučiną, tarsi pieno putų ir espreso verpetai galėtų paaiškinti visas jo gyvenimo mįsles. – Tiesiog jaučiau, kad čia būsiu laimingesnis.“



Jau pradedu susigyventi su tamsa. Dar nepriimu jos išskėstomis rankomis, bet mudu artėjame vienas prie kito. Ir šaltis turi savų privalumų. Be šalčio nebūtų jaukumo. Supratau tai gyvendamas Majamyje, kur jaukumas – retas reiškinys, kaip ir ramus vairavimas. Be to, tamsa priverčia jaustis, tarsi visa diena tau būtų prieš akis. Nieko sau, ar ne? Net vidurdienį išsiritęs iš lovos dar gali spėti pasimėgauti tuo laiku, kuris būna prieš patekant saulei ir paprastai atitenka produktų išvežiotojams ir bandelių kepėjams.

Gal jau pradėjau virsti islandu. Na, ne visai islandu. Kol kas užtikrintai galiu ištarti tik du islandiškus žodžius, tačiau jaukumu ėmiau išties mėgautis. Jaučiuosi taip, lyg būčiau išnykęs iš žemėlapio, bet vis tiek išlikęs pačiame visatos centre. Vis susiduriu su pažįstamais žmonėmis – visai kaip vietinis.

Sėdžiu *Kaffitar*, savo mėgstamiausioje kavinėje. Man patinka mėlyna, raudona ir kitomis pagrindinėmis spalvomis išdažytos sienos. Man patinka, kaip baristai dainingais balsais šūkteli paruošę latę arba kapučiną.

Girdžiu, kaip prie gretimo staliuko juokiasi ir plepa Ragnaras, islandų menininkas, su kuriuo susipažinau anksčiau. Ragnaras aplink kaklą apsirišęs ryškiaspalvį šaliką. Viena ranka jis spragsi pirštais, kita gestikuliuoja. Tačiau kažkas šioje scenoje negerai, kažkas ne vietoje. Niekaip negaliu suprasti. Ir staiga susivokiu. Ragnaras laimingas. Ragnaras – menininkas. Paprastai šie du dalykai nesuderinami. Menininkai, tikri menininkai, turėtų kentėti, o kančia, apskritai kalbant, nėra laimės būsena.

Mitas apie nelaimingą menininką gyvavo ilgai. Devynioliktojo amžiaus anglų poetai, tokie kaip Baironas ir Šelis, mirė jauni. Ne tokiais senais laikais dainininkai, tokie kaip Džimis Hendriksas

(*Jimi Hendrix*) ir Kurtas Kobeinas (*Kurt Cobain*), šį mitą labai išpopuliarino.

Islandija kartą ir visiems laikams sugriovė šį kvailą įsitikinimą. Sutikau čia begalę menininkų, didžioji dauguma jų buvo laimingi. Pamenu Hilmaro atsakymą, kai paklausiau, ar jis laimingas. „Taip, bet aš branginu savo melancholiją."

Magnusas, saulėje įdegęs pingvinas, pasakė panašiai: „Puoselėji savo mažutę melancholiją ir tai lyg balzamas, kuris priverčia pasijusti, kad gyveni. Gurkšteli lašelį ir užplūsta palengvėjimas, koks trapus yra gyvenimas ir koks siaubingai trapus esi tu pats."

„Vadinasi, galite panirti į melancholiją ir vis tiek būti laimingas?"

„Be abejo!"

Šiuolaikiniai socialiniai mokslai patvirtina saulėje įdegusio pingvino žodžius. Psichologas Normanas Bredburnas (*Norman Bradburn*) savo knygoje *The Structure of Psychological Well Being* („Psichologinės gerovės struktūra") teigia, kad laimė ir nelaimė nėra priešybės, kaip dažnai manome. Jos nėra skirtingos tos pačios monetos pusės. Jos – dvi skirtingos monetos. Kitaip tariant, laimingas žmogus gali išgyventi nelaimės proveržius, o nelaimingas gali patirti didelį džiaugsmą. O čia, Islandijoje, netgi įmanoma būti laimingam ir liūdnam tuo pat metu.

Giliamintiškumas dalykas keistas. Kartais jo nebūna ten, kur tikėtumeisi, pavyzdžiui, Gebenės lygos universitetuose, tačiau ima ir pasirodo pačiose netikėčiausiose vietose.

Islandijoje leidžiu savo paskutinį vakarą ir esu pasiryžęs nemiegoti iki paryčių, kad patirčiau visą savaitgalinio lėbavimo

gražumą. Traukiu į Džeredo rekomenduotą barą. Jau devynios vakaro, salėje vos keli žmonės, o ji jau skendi dūmuose. Tikriausiai labiau prirūkytoje patalpoje man dar neteko būti, daugiau dūmų atsirastų nebent tada, jeigu baras išties užsiliepsnotų.

Užsisakau taurelę „Žydrojo opalo“, populiaraus gėrimo, kurio pagrindas – dar populiaresnis islandiškas saldainis. Skonis toks, lyg *Halls* ledinukas nuo kosulio pernakt būtų marinuotas taurelėje degtinės.

Kažkodėl šis dūmuose skendintis baras ir degtine pagerintas sirupas nuo kosulio primena man Nyčę. Paprastai Nyčė man sukelia galvos skausmą. Tačiau viena jo mintis tarsi geoterminė versmė vis prasiveržia į sąmonę. Jis sakė, kad visuomenę galima vertinti pagal tai, kaip skausmą ir kančias ji sugeba transformuoti į ką nors vertinga. Ne kaip visuomenė išvengia skausmo ir kančių – pats jis buvo labai sutrikęs žmogus (vėlyvame amžiuje išsikraustė iš proto) ir žinojo, kad tai neįmanoma, – o kaip transformuoja. Islandai puikiai išmoko ne tik išgyventi tokiomis sąlygomis, kurios primena aplinką Mėnulyje, bet ir savo kančias paversti prasmingais dalykais. Netgi laimingais.

Susipažįstu su moterimi, kurios vardas Sara. Bent jau man atrodo, kad ji moteris. Iš karto prisipažįsta: „Žmonės palaiko mane vyru arba lesbiete.“ Suprantu, ką turi omenyje. Saros plaukai trumpai kirpti, veidas kiek kampuotas ir vyriškas.

Sara prisipažįsta nesanti „saulėta asmenybė“. Vienas iš mėgstamiausių jos užsiėmimų – itin šaltais rytais eiti maudytis šeštą valandą ir šokinėti į vandenį, kai virš jo kyla migla. „Dar geriau, jeigu sninga“, – sako ji. Sara negailestingai pamėgdžioja amerikiečius turistus ir psichikos ligonius. Su pirmaisiais nuolat susidurdavo nacionaliniame parke, kuriame dirbdavo vasaromis, o

su antraisiais – psichiatrijos ligoninėje, kurioje dirba dabar. Man patinka Sara.

Žinoma, pokalbis pasisuka apie laimę. Kai papasakoju žmonėms apie savo projektą, visi man užduoda tuos pačius du klausimus: „Kaip galima pamatuoti laimę? Kaip galima ją apibrėžti?"

„Nežinau, – atsakau. – O kaip *jūs* ją apibrėžtumėte?"

Sara truputį pagalvoja ir sako: „Laimė – tai sąmonės būsena ir būdas tą sąmonės būseną pasiekti."

Aristotelis sakė labai panašiai, nors ir ne prirūkytame Islandijos bare, pilname vyriškai atrodančių moterų. Laimės siekimas yra ne mažiau svarbus, o gal net ir svarbesnis už patį tikslą. Tiesą pasakius, tikslas ir priemonės šiuo atveju yra vienas ir tas pats. Doras gyvenimas visa veda į laimę.

Braudamasis pro minią įeinančiųjų į vidų aš palieku barą. Parsvyruoju namo ir krintu į lovą. Bent kartą tikrai džiaugiuosi tamsa.

Neseniai aptikau labai gerą meksikietiško alaus *Dos Equis* reklamą. Nuotraukoje link septintos dešimties artėjantis vyras su cigaru rankoje kiek primena Hemingvėjų. Abipus jo stovi ir susižavėjusiomis akimis jį varsto dvi jaunos moterys. (Tiesa, dar yra ir alaus.) Vyro žvilgsnis iškalbingas, tarsi sakytų: „O taip, aš jau žinau šį bei tą apie gyvenimą." Tekstas: „Būti nuobodžiam – pasirinkimas. Prėskas padažas ir nemadingos kelnės pačios jūsų nesusiranda."

Tas pats ir su laime. Kad ir kokie būtų genetiniai veiksniai, santykiai su žmonėmis ir sąskaita banke, būti laimingam iš tikrųjų yra sprendimas. Ne pats lengviausias, ne visada pageidaujamas, bet vis tiek sprendimas.

Atšiauriame klimate ir visiškoje izoliacijoje islandai lengvai galėjo pulti į neviltį ir prasigerti. Tai rusiškas variantas. Bet šie užsigrūdinę vikingų sūnūs ir dukterys, spoksodami į negailestingą vidurdienio dangaus tamsą, nusprendė kitaip: jie pasirinko gerti ir būti laimingi. Manau, tai gudresnis variantas. Be to, ką daugiau tokioje tamsoje daryti?

6 skyrius

MOLDOVA

Laimė yra kažkur kitur

Visas šis reikalas dėl laimės jau pradeda mane erzinti. Vokiečių filosofas ir bičiulis niūra Šopenhaueris kartą pasakė: „Būdami nelaimingi žmonės negali pakęsti vaizdo tų, kurie, jų manymu, yra laimingi."

Kaip pirštu į akį. Dabar pralinksmėti man padėtų kelionė į kokią nors nelaimingą vietą. Pagal Santykinės laimės dėsnį, tokia vieta turėtų pakelti man ūpą, nes suprasčiau, kad pasaulyje esama išties gilaus sielvarto, į kokį dar nebuvau paniręs.

Be to, tokia vieta galėtų suteikti vertingų įžvalgų apie laimės prigimtį. Kai kuriuos dalykus suprantame per jų priešybes. Karštis nieko nereikštų, jeigu nebūtų šalčio. Neįvertintume Mocarto muzikos, jeigu nebūtų Bario Manilovo (*Barry Manilow*). Tad ir laimingos vietos iš dalies turi būti dėkingos nelaimingosioms.

Taip, man reikia keliauti į tamsiąją planetos pusę, ne ten, kur tik truputis liūdesio ir nusiminimo, o kur sielvarto išties sočiai. Tik kur?

Į galvą iš karto šauna Irakas. Dabar Irakas – tikrai nelaimingas kraštas, tai patvirtina kasdienės skerdynės, kurias matau per televizorių. Tačiau Irako nelaimė iškalbingiau byloja apie karą negu

apie laimę. Pasirausiu Pasaulinėje laimės duombazėje. Pažiūrėkime. Kelios Afrikos šalys tikrai laikomos nelaimingomis ir aš apsvarstau galimybę šokti į pirmą lėktuvą, skraidinantį Zimbabvėn. Bet ir Afrikos sielvarto priežastis nustatyti lengva, nors vaistų rasti nepavyksta.

Tada sugalvoju: Moldova. Žinoma. Buvusi Sovietų Sąjungos respublika, pasak Ruto Venhoveno, yra pati nelaimingiausia vieta žemėje. Net jos pavadinimas skamba melancholiškai. Moldooova. Pabandykite ištarti. Pastebėsite, kad žandikaulis automatiškai atvimpa, o pečiai nusileidžia, tampate panašus į liūdnąjį asiliuką. (Visai kitaip nei „Jamaika“, kurios pavadinimo neįmanoma ištarti nesišypsant.) Puikiai įsivaizduoju, kad žodis „Moldova“ galėtų būti didžiulio sielvarto sinonimas.

„Kaip šiandien laikaisi, Džo?“

„Ne kažin kaip. Truputį moldoooviškai.“

„Liūdna girdėti. Pralinksmėk.“

Taip, Moldova kaip tik tas tonikas, kurio man reikia.

Kokius daiktus pasiimti keliaujant į nelaimingiausią vietą šioje žemėje? Gal prigriebti kokios niūrios rusiškos literatūros (įdomu, ar kitokios apskritai esama?), kokį Dostojevskį, na, kad parodyčiau, jog esu vienas iš jų.

Bet visų pirma prireikė dviejų nuotraukų vizai. Sėdžiu ant mažos kėdutės vienoje iš tų greitai nuotraukas darančių fotoateljė. „Šypsokitės“, – sako darbuotojas. Aš sustingstu. Kaip pasielgti? Ar šypsodamasis iš nuotraukos užsidirbsiu papildomų taškų, lyg į badaujančią šalį atvykčiau su javų pilnais lagaminais? Ar tai tik pakenks? Įsivaizduoju: griežtas muitinės darbuotojas (ar būna ir kitokių?) dėbteli į mano išsišiepusį atvaizdą ir šaukia kolegoms: „Ei, Borisai, ateik čia! Turime ramybės drumstėją!“ Pasirenku viduriuką:

neutralią šypseną puse lūpų, kurią galima palaikyti linksma arba kandžia.

Kitas darbas: surasti Moldovą žemėlapyje. Pasirodo, tai sunkiau, nei tikėjausi. Kelis kartus atidžiai akimis perbėgęs atlasą pagaliau pastebėjau ją, įspraustą tarp Rusijos ir Ukrainos, dviejų savaip teisėtai nelaimingų valstybių. Kančia mėgsta draugiją.

Paaiškėjo, kad patekti į Moldovą taip pat sudėtinga, kaip ir surasti ją žemėlapyje. Tarsi Moldovos gyventojai savame pasaulio krašte raukytųsi: „Duokite mums ramybę. Esame nelaimingi ir mums tai patinka. Juk sakėme, eikite šalin!“

Suprantu, tai tik pagalbos šauksmas, todėl neketinu pasiduoti. Štai, yra Moldovos avialinijų skrydis iš Frankfurto. Bet šią galimybę tuojau pat atmetu – visai nenoriu savo gyvybės patikėti kokiam nors depresijos kamuojamam Moldovos pilotui. Yra *Austrian Airways* skrydis iš Vienos. Gerai. Gal austrams kaip tikriems germanams ir trūksta humoro jausmo, bet laimės skalėje jie surenka garbingus 6,5 balo. Užsisakau bilietą.

Mažutis lėktuvėlis nusileidžia Moldovos sostinėje Kišiniove ir neilgai trukus aš jau stoviu eilėje prie imigracijos kontrolės posto. Oro uostas nedidukas, labiau primena *Greyhound* autobusų stotį, o ne vartus į tarptautinę erdvę. Pagaunu save ieškant nelaimingumo ženklų. Gal jis tvyro ore? Gal tai prilygsta nusileidimui oro uoste, kuris yra labai aukštai virš jūros lygio, tarkime La Pase Bolivijoje, kai akimirksniu ima suktis galva, tik emocine prasme? Ne, akivaizdaus nuotaikos kritimo nepajuntu. Niauri moteris sėdi prie langelio su užrašu „Vizos atvykusiesiems“. Įteikiu jai savo nuotrauką su neutralia šypsena puse lūpų ir tris šiugždančius dvidešimties dolerių banknotus. Nerašyta taisyklė: kuo sumautesnė šalis, tuo labiau vertina šiugždančius banknotus. Šveicarai, pavyzdžiui, kuo

ramiausiai priima suglamžytus, suplėšytus ar kitaip sumaitotus pinigus. Bet pamenu, stovėjau prie lėktuvo bilietų kasos Kabule, o tarnautojas apžiūrinėjo kiekvieną mano jam įteiktą šimtinę, lyg tai būtų originalus Matiso darbas arba labai gera jo kopija. Mažiausiai pusę atmetė. Vienas banknotas buvo vos įplyšęs, kitas – per senas, trečias tiesiog atrodė kažkaip ne taip.

Moteris pažvelgia į mano nuotrauką, tada į mane, vėl į nuotrauką. O ne, mane išaiškino. Taip ir žinojau, kad dantų rodyti nereikia. Bet ji staiga taukšteli antspaudą į mano pasą, paprašo kažką pasirašyti ir sako: „Maloniai pasisvečiuokite." Neatrodo, kad nuoširdžiai.

Oficialiai įkėliau koją į Moldovą, nelaimingiausią pasaulio valstybę. Jaučiu keistą pakylėjimą, tarsi būčiau seras Edmundas Hilaris* (*Edmund Hillary*), kopiantis į Everestą, arba (tikslesnė analogija) Žakas Kusto (*Jacques Cousteau*), neriantis į vandenyno dugną.

Minioje ieškau Natašos. Ji turėtų mane pasitikti ir nusivežti į savo senelės butą. Ten aš gyvensiu. Viešbučiai yra puikus išradimas, tačiau ne pats geriausias langas į tautos sielą. Tiesą pasakius, kaip parodė mano viešnagė Katare, jie sukurti turint visai priešingą tikslą – išlaikyti šalį, kurioje svečiuojiesi, patogioje nuošalėje.

Ne, jeigu jau ketinu nerti į Moldovos kančių gelmes, turiu įsitaisyti kuo arčiau ir asmeniškiau. Privalau gyventi su tikru gyvu moldavu. Internete susiradau moterį vardu Mariša, svetainėje *Marisha.net* ji teikia kaip tik tokias paslaugas. Keliautojus kaip aš ji supažindina su tokiais moldavais kaip Nataša, kuriems trūksta pinigų (jų trūksta turbūt visiems čionykščiams gyventojams) ir kurie mielai išnuomoja laisvą kambarį už kelis šiugždančius Amerikos dole-

* Naujosios Zelandijos alpinistas, 1953 m. gegužės 29 d. drauge su šerpu iš Nepalo Tensingu Norgėjumi pirmas užkopęs į Everestą, aukščiausią pasaulio viršūnę Himalajuose.

rius. Mudu su Mariša apsikeitėme keliais elektroniniais laiškais – neatviravau apie savo laimės tyrimą nenorėdamas sukelti įtarimo. Po kelių dienų Mariša man parašė radusi butą. Miesto centre. Grynai moldavišką. Tobulą.

Tik kurgi Nataša? Ji turėjo būti čia ir laikyti plakatą su mano vardu. Dar kartą peržvelgiu minią. Nieko. Galiausiai prie manęs pribėga jauna mergina, jai ne daugiau kaip devyniolika, su sulamdytu kartono lakštu rankoje.

„Pone Erikai?"

„Nataša?"

„Taip, atleiskite, kad vėluoju."

„Nieko tokio."

Mudu su Nataša einame į lauką, kur mūsų laukia taksi. Pirmą kartą geriau apžiūriu merginą. Tai, ką ji segi ant klubų, vargiai pavadintum sijonu, avi aukštakulniais, o akys padažytos taip ryškiai, kad atrodo panaši į meškėną. Seksualų meškėną. Jau pradedu nerimauti, į ką įsivėliau. Ar Mariša iš *Marisha.net* nuomoja kambarius, ar verčiasi kuo kitu?

Lipame į seną keistai pridvisusį mersedesą su nutrintomis sėdynėmis. Nataša įsitaiso priekyje šalia vairuotojo ir jos keliai atsiduria taip arti pavarų svirties, kad man darosi neramu, ar vairuotojas nepamėgins jais perjungti bėgių.

Radijas plyšauja rusišką popsą. Rusiškas popsas (kaip čia diplomatiškai pasakius?) prastas. Labai prastas. Toks prastas, kad lengvai galėjo būti Sovietų Sąjungos griūties priežastis. Paprašau vairuotojo išjungti. Šis nenoromis paklauso. Gilyn į miestą gatvėse matyti vis daugiau pėsčiųjų, o aš pastebiu daugybę Natašų: visos su tokiais pat mikrosijonais ir meškėnišku makiažu. O Dieve, pagalvoju, ar visos Moldovos moterys prostitutės? Tai blogiau, nei įsivaizdavau. Ir tik

tada susivokiu. Jos nėra prostitutės. Tiesiog taip rengiasi. Toks tautinis kostiumas.

Apskritai miestas atrodo gana maloniai. Gatves supa medžių juostos, ir nors automobiliai (žmonės taip pat) verkiant prašosi gerai nušveičiami, akivaizdžių kančios ženklų nematau. Šiame Reginių amžiuje mūsų protas išlavintas ieškoti aiškių nelaimės požymių: išsprogdintų pastatų, ginklais mojuojančių paauglių, smogo, tad jų nesant vieta mums atrodo pagrįstai laiminga. Vis dėlto kančia, kaip ir ramus vanduo, glūdi giliai.

„Ar tiesa, – klausiu aš Natašos, – kad žmonės čia nelaimingi?"

„Taip, tiesa", – visai nebloga anglų kalba man atsako Nataša.

„Kodėl?"

„Neturime pinigų pragyvenimui", – sako ji, tarsi tai viską paaiškintų ir aš jau galėčiau keliauti namo. Juokinga, mąstau, neseniai buvau šalyje, kurios gyventojai pragyvenimui pinigų turi per daug. Galbūt Moldova su Kataru galėtų sudaryti kokią sąjungą.

„Kiek laiko būsite Moldovoje?" – klausia Nataša, vairuotojui įjungus aukštesnę pavarą.

„Beveik dvi savaites", – atsakau. Ji linkteli, atrodo, mano žodžiai padarė jai įspūdį, lyg dauguma svečių taip ilgai neištemptų.

Atvykstame į mano prieglobstį, esantį viename iš daugybės mažaaukščių tipiškos sovietinės architektūros namų. Su architektūra sovietai darė tą patį, ką *Burger King* užkandinė su gurmanišku maistu. Iš buto atsiveria vaizdas į kažkokį parką, kuriame matau nutriušusias vaikų žaidimo aikštelės liekanas, tačiau aplinkui besimėtantys tušti alaus buteliai užima gerokai didesnį plotą. Laiptinėje šiukšlių dar daugiau, čia ir Moldovos jaunimo kultūros apraiškos, įspūdingiausi jų graficiai plyšauja: „Baltųjų galia" ir „Šiku ant sistemos."

Nataša supažindina mane su Liuba, savo senele ir mano šeimininke dvi ateinančias savaites. Ji – *babuška*. Kresna, su kupeta raudonų plaukų ir rūsčia veido išraiška, kuri, pasakysiu nuoširdžiai, mane gąsdina. Tai šiek tiek kompensuoja jos vilkimas chalatas, nevykęs ryškių spalvų ir floristinių ornamentų koliažas.

Rusų tautybės Liuba į Moldovą atvyko prieš daug dešimtmečių ir buvo viena iš milijono po visą Sovietų Sąjungą pasklidusių jos tautiečių, pasiryžusių dalytis gera rusiška nuotaika. Gyveno puikiai. Bet griuvo Berlyno siena, sužlugo Sovietų Sąjunga, o kartu ir Liubos gyvenimas. Dabar jai tenka taupyti maistui ir nuomoti laisvą kambarį kažkokiam neurotiškam amerikiečiui, atliekančiam kvailą laimės tyrimą. Istorijos ratai kartais būna negailestingi.

Liubos anglų kalbos žinios – lygiai du žodžiai: *no* (ne) ir *fyvtyfyvty* (pusėtinai); tardama pastarąjį ji visada pavarto delną. Liubai viskas yra *fyvtyfyvty*, nuo žuvų vietiniame turguje iki Moldovos prezidento. Tik ne Michailas Gorbačiovas. Buvęs Sovietų Sąjungos lyderis, žmogus, pagreitinęs Sovietų Sąjungos žlugimą, Liubos vertinamas gerokai prasčiau nei *fyvtyfyvty*.

Aš rusų kalbą moku kiek geriau nei Liuba anglų, bet tik truputį. Be „ne“ galiu pasakyti „taip“, „nesuprantu“ ir „prašyčiau dar vieną degtinės“. Tikriausiai įsivaizduojate, koks mane apėmė siaubas, kai Nataša pareiškė, kad ji išvyksta ir ateinančias dvi savaites aš praleisiu vienas su jos senele. Saugok Dieve.

Liubos namai atrodo ne kažin kiek pasikeitę nuo Chruščiovo laikų. Svarbiausias daiktas juose – televizorius, prieš jį Liuba prasėdi valandų valandas: žiūri rusiškas muilo operas ir retkarčiais sušnypščia lyg orą leidžianti prakiurusi padanga, kai televizoriaus ekrane jai kas nors nepatinka, o taip būna gana dažnai. Butas taip pat skleidžia įvairius garsus. Tai girgždesiai ir statybų triukšmas,

o tai man truputį kelia nerimą, nes niekur aplinkui jokių statybų nematyti. Veikiausiai kanalizacija, sakau sau.

Klausiu Liubos, ar galiu paskambinti telefonu – tai darau pridėjęs prie ausies įsivaizduojamą telefoną, ji parodo į juodą daiktą ant staliuko kambario kampe. Tai telefonas su diskiniu numerio rinkikliu. Jau nebeprisimenu, kada tokiu naudojausi. Jis leidžiasi pasukamas taip sunkiai ir lėtai, tarsi bandytų sujungti mane su abonentu prieš vėją. Tačiau toks sudėtingas skambinimas pasirodo netikėtai malonus: smagu jausti į skylutę įkištą pirštą, dūzgimą sulig kiekvienu pasukimu. Kai užtrukęs kokį pusvalandį surenku paskutinį skaičių, jaučiuosi tikrai nusipelnęs paskambinti.

Kitame linijos gale atsiliepia Vitalis, vienas iš nedaugelio tinklaraštininkų Moldovoje. Jis man atrodė panašus į žmogų, galintį šiek tiek apšviesti Moldovos sielvarto klausimu. Sutariame susitikti kitą dieną. Vitalis teiraujasi, ar nežinau kokio gero restorano. Man keista, nes jis čia gyvena visą savo gyvenimą, o aš Moldovoje dar tik kokią valandą. Tai verčia suabejoti Moldovos kulinarija. Vėliau kažkas paaiškina, kad Moldovoje svečio ir šeimininko vaidmenys sukeisti. Svečio pareiga pasirūpinti šeimininku. Atvirkščias vaišingumas. Viena iš daugelio šios šalies keistenybių.

Ženklais parodau Liubai, jog einu pasivaikščioti, ir įteikusi raktus ji pamoko mane atrakinti daugybę dvigubų durų spynų. Gatvės visai mielos, pilko sovietinio stiliaus. Bent jau medžių yra. Šoku į centro pusėn važiuojantį autobusą. Jis sausakimšas. Visų veiduose sustingusi tuščia nuobodžiaujančio žmogaus išraiška – praminiau ją „moldaviška rūškana“ (panašiai kaip „moldaviškas šliurinimas“ – jų mėgstama eisena).

Moldavai iš Sovietų Sąjungos ištraukė trumpą šiaudą, nors, tiesą sakant, ilgų ir nebuvo. Sugriuvus imperijai, moldavų, kitaip nei

Baltijos šalių, neužplūdo aistringas nacionalizmas, į kurį būtų galėję atsispirti. Priešingai nei musulmoniškos Centrinės Azijos šalys, jie neturėjo nei tvirto tikėjimo, nei kultūros, taigi jokios atramos. Turėjo tik patys save, o to akivaizdžiai nepakako.

Visur aplinkui matau sielvartą. Gatve it aklo žmogaus karikatūra kėblina neregys su tamsiais akiniais ir lazdele. Senutė taip smarkiai susikūprinusi, kad jos liemuo kone lygiagretus su žeme. Girdžiu sau už nugaros kažką kūkčiojant, atsisukęs pamatau tamsiaplaukę vidutinio amžiaus moterį paraudusiomis nuo ašarų akimis. Susimąstau: ar ši šalis išties kupina sielvarto, ar tapau auka to, ką mokslininkai vadina išankstinių nuostatų patvirtinimu? Tikiuosi, kad Moldova bus sielvartinga, todėl visur tą ir matau.

Praeinu pro pastatą su iškaba: „Specialus infekcinių ligų institutas". Jis nutriušęs ir purvinas, panašus į tokį, kuriame galima infekcine liga užsikrėsti, o ne ją išsigydyti. Gal dėl to toks specialus? Nusprendžiu prisėsti nedidelėje lauko kavinėje. Būrelis moldavų geria alų. Dar tik vienuolikta ryto, alui ankstoka, bet jie atrodo laimingesni už visus mano iki šiol sutiktus žmones, išskyrus veidus, pavaizduotus mobiliųjų telefonų reklamose. Oras net tirštas nuo dūmų. Moldavai rūko taip, lyg nebesitikėtų sulaukti rytojaus, o jiems tikrai taip gali nutikti.

Moldova yra siaubingai nepavykęs tautos kūrimo eksperimentas, kaip ir visų nepavykusių plastinių operacijų, rezultatai nedailūs. Norisi nusisukti. Rusai bandė sukurti moldavų tautą, nors istoriškai jos niekada nebuvo – bent jau tokios, kokią įsivaizdavo sovietai. Iš esmės moldavai yra rumunai. Jų istorija bendra, be to, ir kalbos skiriasi ne labiau nei amerikiečių ir britų. Kažkas kadaise išleido rumunų – moldavų kalbų žodyną, jis buvo ne storesnis už lankstinuką.

Senas posakis apie pustuštę ir puspilnę stiklinę visai neteisingas. Iš tikrųjų daug svarbiau, ar vanduo bėga į stiklinę, ar iš jos. Čia vanduo liejasi iš jos. Sovietų laikais Moldova buvo turtingesnė už kaimyninę Rumuniją. Dabar rumunai šaiposi iš savo nuskurdusių kaimynų rytuose. Sovietų laikais moldavai galėjo laisvai keliauti į kitas keturiolika Sovietų Sąjungos respublikų. Dabar vizos jiems reikia vykstant bet kur, išskyrus Ukrainą – manote, tai smagu? Populiariausia Moldovoje yra bitlų daina *Yesterday* („Vakar"), ir nieko keisto.

Taip nutikti neturėjo. Dešimto dešimtmečio pradžioje užsienio pagalba plaukė čia šimtais milijonų dolerių. Buvo kalbama, jog Moldova taps antruoju Liuksemburgu. Dabar vienintelis Moldovą ir Liuksemburgą siejantis dalykas, kad jas abi vienodai sunku surasti žemėlapyje.

Praeinu pro porą moldavų policininkų. Policininkai, kaip ir kiti moldavai vyrai, yra truputį banditiškos išvaizdos ir nevalyvi. Skirtingai nei kiti moldavai vyrai, jie gana apkūnūs. Blogas ženklas, jeigu šalyje žmonės liesi, o policininkai riebūs.

Pastebiu knygyną ir nusprendžiu užsukti. Viduje tamsu, turbūt vėl kokia nors elektros perkrova, bet ir prieblandoje pastebiu daug Puškino knygų. Moldavai labai didžiuojasi šiuo rusų rašytoju, kuris devynioliktame amžiuje kelerius metus čia gyveno. Bet šis jausmas ne abipusis. „Nepakenčiamasis Kišiniove, – rašė jis apie Moldovos sostinę. – Galėčiau plūsti tave, kol pavargs liežuvis." Spėju, tokį Puškino priešiškumą iš dalies nulėmė faktas, kad čia jis viešėjo ne savo noru. Buvo ištremtas į Moldovą, o mes retai sugebame pamėgti savo tremties vietas, net jeigu jos ir žavingos (Moldova tokia nėra).

Prasilenkiu su banditiškos išvaizdos vaikinu storu kaklu. Jis truputį panašus į mafiozą. Atsigręžiu ir ant jo marškinėlių nugaros perskaitau: „Mafija."

•

Man važiuojant atgal į Liubos butą autobusas staiga sustoja. Vairuotojas kažką šūkteli – akivaizdu, kad sugedo – ir keleiviai pradeda lipti lauk. Mane pribloškia toks jų nuolankumas. Niekas nebamba, nedūsauja, neišleidžia nė garso. Peršasi išvada, jog moldavai nusilenkė savo likimui šiame gyvenime ir pasiekė budistinį susitaikymą. Nors nemanau, kad tai tiesa. Spėju, yra dar kažkas.

Septinto dešimtmečio pabaigoje jaunasis Martinas Seligmanas (*Martin Seligman*), dabar laikomas pozityviosios psichologijos pradininku, atliko bandymus su šunimis. Uždarydavo šunį į narvą ir perleisdavo jį (neva tai nepavojinga) elektros srove. Tiesa, šuo turėdavo galimybę perbėgti į kitą narvo pusę ir išvengti elektros, o atsidūrusį čia jį pasitikdavo stiprus garsas ir blykčiojanti šviesa. Vėliau Seligmanas perkėlė šunį į padėtį be išeities. Kad ir ką šuo darydavo, vis tiek gaudavo paragauti srovės. Tada šuo buvo grąžintas į pirmą narvą, kuriame turėjo galimybę išvengti srovės (peršokęs per neaukštą tvorelę), ir ši eksperimento dalis mokslininką nustebino labiausiai, nes šuo nedarė nieko. Tik tupėjo ir laukė elektros srovės. Jis buvo išmokytas patikėti, kad padėtis beviltiška. Išmoko būti bejėgis.

Išlipęs iš sulūžusio autobuso galvoju: ar moldavai kaip tie Seligmano šunys? Ar juos tiek kartų mušė (šventino elektros srove), kad jie tiesiog liovėsi ieškoję išeities? Ar jie – išmokto bejėgiškumo apimta tauta?

Ne, sako moldavai, nevilties šaltinis daug paprastesnis. Trumpai tariant, pinigai. Jų neužtenka. Vidutiniškai per metus vienas žmogus uždirba 880 dolerių. Jiems tenka važiuoti į užsienį uždarbiauti. Kai kurios moldavės papuola į nusikaltėlių nagus ir yra paverčiamos prostitutėmis. Kai kurie moldavai netgi parduoda vieną savo inkstą.

Visa tai, žinoma, baisu, aš tikrai nenoriu menkinti moldavų ekonominių sunkumų. Tačiau keliaudamas gerai supratau vieną dalyką: retai viskas būna taip paprasta, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Daugelis šalių yra dar neturtingesnės už Moldovą, o visgi laimingesnės. Pavyzdžiui, Nigerija arba Bangladešas. Visa bėda, kad moldavai nelygina savęs nei su Nigerijos, nei su Bangladešo gyventojais. Jie save lygina su italais ir vokiečiais. Moldova – lyg turtuolių rajone gyvenantis skurdžius, tokia padėtis laimės nesuteikia.

Kai grįžtu į savo butą, prie durų mane pasitinka Liuba, kelias minutes sugaišusi, kol atrakino spynas. Ištiesęs delnus ir pajudinęs pečius „klausiu", kaip ji laikosi. *Fyvtyfyvty*, – atsako ji rodydama sau į kairį petį, kurį, spėju, skauda, ir vėduodamasi leidžia suprasti, kad toks karštis baigia ją įveikti. Nuostabu, mąstau aš, kiek daug žmonės gali vienas kitam pasakyti temokėdami per abu vos šešis žodžius, iš kurių vienas – „degtinė".

Po kelių minučių Liuba nulenkia galvą ant peties ir padeda ant suglaustų delnų. Ji eina miegoti. Naudodamasis proga apžiūriu ant lentynos išrikiuotas nuotraukas. Čia Liubos praeitis. Štai nuotrauka vyro, veikiausiai velionio Liubos sutuoktinio. Fotografuota iš toli – per toli, galvoju ir prisimerkęs mėginu įžiūrėti jo veidą. Vyriškis su kupeta žilstelėjusių plaukų, griežtų vyriškų bruožų. Stovi priešais kažkokį pilką sovietinių laikų paminklą. Nesišypso, bet nepasakyčiau, kad būtų susiraukęs. Pasižiūriu dar atidžiau ir tada jau matau užgniaužtos šypsenos pėdsaką, vos įžiūrimą, bet tikrai ten esantį. Vėliau per vertėją Liuba paaiškins, jog fotografuota Kazachstane, prieš daugelį metų jie ten gyveno. Įdomu, ar toji šypsenėlė išliko ir Moldovoje.

Mano dienos virsta patogia rutina. Rytais Liuba paruošia man pusryčius: gaunu aštraus moldaviško sūrio, tirpios kavos ir kaž-

kokia koše perteptų sausainių. Tada palendu po dušu ir traukiu į Kišiniovo gatves tyrinėti moldavų nelaimingumo. Per keletą dienų pamirštu pasaulį už Moldovos ribų. Kaip nuostabu, galvoju, kad šiais plačiajuosčio ryšio ir palydovinės televizijos laikais mus vis dar taip įtraukia naujos vietos, kad kitų žmonių pasaulis virsta mūsų pasauliu.

Nusiperku butelį moldaviško vyno ir parsinešu į butą. Moldavai didžiuojasi savo vynu, vienu iš nedaugelio eksportuojamų produktų. Galima užsisakyti ekskursiją į vynuogynus ir paragauti vynų. Žmonės daro vyną namuose ir išdidžiai vaišina juo svečius. Įpilu taurę Liubai, ji gurkšteli ir sekundei ar dviem užsimerkia, prieš įvertindama jį *fyvtyfyvty.* Liuba labai atlaidi. Moldaviškas vynas netraukia iki *fyvtyfyvty.* Liūdna, bet niekas tiesiog nedrįsta pasakyti moldavams, kad jų vynas, jų nacionalinis pasididžiavimas – niekam tikęs.

Kitą dieną netoliese esančiame restorane, kuriame galima gauti tikro moldaviško maisto, susitinku su tinklaraštininku Vitaliumi. Nekantrauju paragauti jų patiekalų, turėdamas omenyje, kad maistas atspindi tautos sielą. Vitaliui dvidešimt keleri, jo veidas švyti ir jis puikiai kalba angliškai – sako išmoko išmetęs vadovėlį. Niūra padavėjas palydi mus į tamsų priplėkusį rūsį. Dabar vidurdienis. Mes – vieninteliai svečiai.

Einu tiesiai prie reikalo: kodėl moldavai tokie nelaimingi? Vitalis pasižiūri į mane tarsi klausdamas, ar daug laiko aš turiu šiai istorijai. „Na, mes vargstame su Padniestre“, – sako jis.

„Ar antibiotikai nepadeda?“ – nesuprantu.

Pasirodo, kad Padniestrė – visai ne liga, o atsiskyrusi valstybė, siauras prorusiškų jėgų kontroliuojamas Moldovos ruožas. Padniestrėje gaminamas konjakas ir tekstilės gaminiai. Retkarčiais

ten susprogdinama kokia bomba, suskrenda kostiumuoti *Evian* vandenėlį gurkšnojantys tarpininkai iš Briuselio. Rengiamos konferencijos, priimamos rezoliucijos. Tada vyrai iš Briuselio skrenda namo. Iki kitos bombos.

Vitalis tvirtina, kad padėtis Padniestrėje „neabejotinai kvaila", o aš linkęs su juo sutikti. Vėliau sužinosiu, kad moldavai keistai didžiuojasi Padniestre, tarsi galvotų: „Tiesa, mes atsilikusi ir be galo nelaiminga tauta, bet bent jau turime atskilusią respubliką, visai kaip tikra šalis."

Vitalis – laisvai samdomas finansų patarėjas. Dauguma jo klientų – užsieniečiai, taigi Moldovos standartais jis uždirba gerai: 230 dolerių per mėnesį. Jo žmona gauna panašiai ir šeima užima tvirtas pozicijas Moldovos vidurinėje klasėje. Gyvena jie „chruščiovkoje" – šių namų statybos stilius pavadintas buvusio Sovietų Sąjungos vadovo (geriausiai jį visi prisimena už tai, kad per Jungtinių Tautų posėdį batu daužė į stalą) vardu ir savo žavesiu jam nenusileidžia. Masinės statybos penkių aukštų daugiabučiai didumo sulig futbolo aikšte. Butukai maži. „Pastatyti jie buvo tik permiegoti. Per dieną žmonės dirba, kam reikia erdvės?" – paaiškina Vitalis.

Niūra padavėjas ateina priimti užsakymo. Vitalis siūlo paragauti kažkokios *mamaligos*, tautinio patiekalo. Pavadinimas man patinka. Kaip kokio veikėjo iš „Sezamo gatvės". Ei, berniukai ir mergaitės, pasisveikinkite su *mamaliga*.

Vitalis pralinksmina mane įdomybėmis iš Moldovos gyvenimo. Pavyzdžiui, Moldovos prezidentas – buvęs kepėjas, o ministras pirmininkas – konditeris. Iš jų išeitų puiki viešojo maitinimo komanda, bet politinė sąjunga prasta. Moldavai savo valdžią, aišku, niekina, jeigu apskritai apie ją galvoja. Turi didesnių rūpesčių.

Labiausiai Vitalis skundžiasi (o skundžiasi jis nemažai) dėl bjauraus aptarnavimo. Sako, kad tai sovietinių laikų palikimas, nes pardavėjai į klientus tada žiūrėdavo kaip į neišvengiamus trukdytojus, kurie, jeigu ganėtinai ilgai ir piktai nekreipsi dėmesio, galiausiai nueis sau. Toks požiūris išliko iki šiol ir Vitalį varo iš proto. Priešingai nei dauguma moldavų, Vitalis negali su tuo susitaikyti. Jis kovoja. Prieš kelias dienas apšaukė parduotuvės vadovę – liepė pamokyti savo personalą mandagumo. Ši nemeilikavo: „Darbuotojai yra tokie, kokie yra", – atrėžė. Tipiška, sako Vitalis. Įprasta moldavų būsena – gynyba.

Maisto laukiame labai ilgai. Kurgi mano *mamaliga?*

Moldova tokia nelaiminga dėl pasitikėjimo – tiksliau, dėl jo stokos, aidu atkartodamas mokslinių tyrimų duomenis apie ryšį tarp laimės ir pasitikėjimo dėsto Vitalis. Moldavai nepasitiki prekybos centruose perkamais produktais (gali būti klastotės). Nepasitiki savo kaimynais (gali būti apgavikai). Nepasitiki net savo šeimos nariais (gali būti susimokę).

Gal yra ir kitų Moldovos sielvarto priežasčių? „Žmonės Moldovoje – nei moldavai, nei rusai. Visi mus išnaudojo ir paliko. Mes niekuo nesididžiuojame. Net savo kalba. Moldovos vyriausybėje yra ministrų, nemokančių moldaviškai. Jie kalba rusiškai. Nemalonu sakyti, bet tai tiesa: nėra tokio dalyko kaip moldavų kultūra."

Iškart prisimenu Katarą, kuriame kultūros taip pat nėra. Vis dėlto Kataras – nuostabiai turtinga šalis be kultūros. O Moldova – kuo skurdžiausia šalis be kultūros. Viską įvertinus, katariečiams labiau pasisekė. Jie bent jau gali sau leisti kuriam laikui gabalą kultūros išsinuomoti iš kitų tautų.

Paklausiu Vitalio apie demokratiją, nevalingai mostelėdamas į savo *Sprite* buteliuką, tarsi angliarūgšte prisotintas dirbtinio citrinų

skonio gėrimas simbolizuotų amžiną žmonijos kovą dėl laisvės. Gal Moldovos demokratija ir nėra tobula, bet juk tikrai geriau nei totalitarinis sovietinių laikų režimas. Ar tai nesuteikia bent šiek tiek laimės?

Ne, atsako nė akimirką nesudvejojęs Vitalis. „Sovietiniais laikais apie laisvę niekas negalvojo. Mąstė tik apie komunizmą. Atsikėlę iš ryto tikrai negalvodavo: „Ak, kaip norėčiau turėti daugiau laisvės." Kam ta laisvė? Tada žmonės bent jau turėjo darbus ir kur gyventi. Tai ir buvo savotiška laisvė, kurios dabar jie neturi."

Ilgus metus politikos mokslų atstovai buvo įsitikinę, kad demokratinėse valstybėse gyvenantys žmonės laimingesni nei tie, kurie gyvena kitokios santvarkos šalyse. Iš pirmo žvilgsnio tai atrodė logiška, be to, buvo ir patvirtinančių duomenų. Tačiau Sovietų Sąjungos griuvimas viską pakeitė. Dauguma (nors tikrai ne visos) šios ką tik nepriklausomybę įgijusios valstybės tapo neva demokratinės. Tačiau jų laimės lygis nepakilo. Kai kuriose šalyse jis netgi nukrito, bendrai paėmus, buvusios Sovietų Sąjungos respublikos šiandien yra pačios nelaimingiausios žemėje. Kas vyksta? Senas priežastingumo baubas, politinių mokslų atstovas Ronas Ingelhartas (*Ron Ingelhart*) padarė išvadą: ne demokratija suteikia žmonėms laimės, o laimingi žmonės yra labiau linkę į demokratinį valdymą.

Kad demokratija galėtų įleisti šaknis, dirva turi būti derlinga kultūrine prasme. Institucijos ne tokios svarbios kaip kultūra. O kokių kultūrinių sudedamųjų dalių reikia, kad demokratija galėtų įsišaknyti? Pasitikėjimo ir pakantumo. Pasitikėjimo ne tik saviškiais – pavyzdžiui, šeima – bet ir kitais. Pasitikėjimo svetimais. Pasitikėjimo priešininkais, netgi priešais. Tik tada jausiesi galįs lošti su kitais, o argi demokratija nėra vienas stambus lošimas kauliukais?

Vadinasi, demokratija šveicarams laimės suteikia, o moldavams – ne. Šveicarams demokratija – tai didžiulio pyrago glajus. Moldavai glajumi pasimėgauti negali, nes neturi pyrago.

„Gerai, – sakau Vitaliui griebdamasis šiaudo, – bet juk dabar jūs turite *McDonald's*. Juk tai šį tą reiškia, tiesa?"

Ne, sako Vitalis. Tai nieko nereiškia. Paprastiems moldavams *McDonald's* per daug brangus. Ten valgyti gali sau leisti tik keli turtingi oligarchai ir rusų mafija. Ir mokinukai per pažintinę iškylą. Jis man pasakoja, kad jo dešimtmetė sesuo su klase neseniai lankėsi *McDonald's*. Vitalis pasidomėjo, kokia šviečiamoji tokio apsilankymo nauda. Paklausė, ar jai ir jos klasės draugams buvo leista nueiti už prekystalio pasižiūrėti, kaip gaminami mėsainiai. Ne, atsakė ši. Jie tik pavalgė ir išėjo. Vitalis spėja, jog kažkas pasinaudojo tarnybine padėtimi – gal kas nors iš mokyklos darbuotojų turėjo *McDonald's* dirbantį giminaitį? Moldovoje nepotizmu tradiciškai paaiškinama viskas. Dažniausiai tai būna tiesa. Korupcija neįtikėtinai išsikerojusi, sako Vitalis. Ligoniai papirkinėja ligoninės darbuotojus, kad galėtų anksčiau sulaukti savo eilės. „Čia labai sunku išlikti sąžiningam", – tvirtina jis.

Pagaliau atneša *mamaligą*. Kimbu į ją. Jeigu maistas tikrai yra langas į tautos sielą, tai moldavų siela prėska ir primena košę. Be to, regis, iš kukurūzų.

„Na ir kaip?" – klausia Vitalis.

„Neblogai", – sumeluoju.

Man knebinėjant *mamaligą* (kad nepasirodyčiau nemandagus), mes dar pasikalbame. Apmoku sąskaitą ir mudu pakylame.

Stovime ant judrios sankryžos kampo apsupti paniurusių pėsčiųjų, jau ruošiamės atsisveikinti ir aš susizgrimbu, kad nepaklausiau akivaizdaus dalyko.

„Vitali, ar kas nors Moldovoje jums patinka?"

Prieš atsakydamas jis pagalvoja. „Netapome tokie suglebę kaip vakariečiai. Nesame tokie reiklūs, o tai, man regis, geras dalykas. Dar patinka vaisiai ir daržovės."

„Kuo ypatingi vaisiai ir daržovės?"

„Jie labai švieži."

Lyg patvirtindama jo žodžius pro šalį praeina moteris su aviečių ir vyšnių pilnais plastmasiniais kibirėliais. Taip, pagalvoju, uogos atrodo labai šviežios.

Buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose esama trijų pagrindinių maisto produktų: degtinės, šokolado ir korupcijos. Pažįstu žmogų, kuris dvi savaites Uzbekistane išgyveno misdamas vien jais. Vietinėje parduotuvėje nusipirkęs du iš jų traukiu namo – Liubos butą dabar laikau savo namais.

Taigi valgau šokoladą, geriu degtinę, kuri melagingai pavadinta *Perfect Vodka*, o priešais televizorių sėdinti Liuba caksi liežuviu ir kartkartėmis nusijuokia. Gerai pagalvojus, tai visai neblogai taip praleisti vakarą Moldovoje.

Kitą dieną susitinku papietauti su Mariša iš *Marisha.net*. Ji – laimingiausia mano sutikta moldavė, veikiausiai todėl, kad yra ištekėjusi už brito ir gali kada panorėjusi išvykti iš šalies. Jos sutuoktinis – buvęs klientas. Mariša pragyvenimui užsidirba talkindama tiems keliems užsienio turistams, nebijantiems atvykti į Moldovą. Kurį laiką ji padėdavo į Moldovą atvykusiems vyrams susirasti nuotakas. Bet daugiau to nedaro. Daugybė moterų ieško tikrai ne meilės, aiškina ji. Tas, kurios rašo savo vaikinams į Ameriką arba Angliją ir prašo pinigų vizai ar kelių tūkstančių neva loterijoje lai-

mėto automobilio mokesčiams, ji vadina apgavikėmis. Gal galėtum atsiųsti pinigų? Automobilis toks gražutis.

„Ir vyrai tuo patiki?" – klausiu Marišos.

„Kai kurie patiki" – atsako ji.

Taip ir įsivaizduoju kokį vargšą suskretėlį, kiurksantį priešais kompiuterio ekraną Klivlande ir sukantį galvą, kodėl nuo tada, kai išsiuntė pinigų, nuo Olgos nėra žinių. Galbūt parašo jai dar vieną kitą laišką galvodamas, kad Moldovoje serveris ir vėl užlūžo. Kiek laiko trunka susivokti, jog tave apdūmė? Savaitę? Mėnesį?

Tuo būtų galima paaiškinti vaikino Klivlande sielvartą, o kaip patys moldavai? Kodėl jie tokie nelaimingi? Dėl pinigų, atsako Mariša, tačiau galvoje turi ne jų trūkumą. „Tikrąsias vertybes mes pakeičiame tuo, ką galima nusipirkti už pinigus."

Bet po kelių minučių Mariša jau svaigsta pasakodama apie naują didžiulį prekybos centrą, pirmą tokį Moldovoje, pastatytą miesto pakraštyje. Marišai tai pažangos požymis. Noriu sušukti NE! Nereikia! Nė patys neapsižiūrėsite, kaip imsite skęsti tarp tų prekybos centrų. Tačiau prikandu liežuvį.

Po pietų nužingsniuojame kelis kvartalus dailiomis gatvėmis su medžiais iš abiejų pusių iki Gamtos ir etnografijos muziejaus. Panašu, kad muziejus nė per plauką nepasikeitė nuo sovietinių laikų, jo darbuotojos taip pat. Atrodo, jog mūsų apsilankymas jas erzina. Ekspozicijos visai paprastos, tačiau keistai mielos.

Man labiausiai patinka apie Moldovos žemę. Įvairiausių spalvų ir atspalvių dirvožemis dideliuose akrilo stiklo cilindruose. „Neturime nei mineralų, nei dujų, nei naftos, Moldovos turtas – mūsų žemė", – paaiškina Mariša. Tai tiesa. Kaip sakė Vitalis, Moldovos žemėje užauga labai švieži vaisiai ir daržovės. Tik vynas galėtų būti geresnis.

Kitoje salėje – didžiulė sieninė freska, kurioje pavaizduotas sovietinis kosmosas ir žmonijos vieta jame. Sovietai Dievo buvimą neigė, visgi bandė improvizuoti šiokį tokį dvasingumą. Freska perkrauta, žiūrint į tą kratinį ant lubų ir dalies sienų pradeda suktis galva. Nė nežinau, į ką žiūrėti pirmiausia. Ten erdvėlaiviai ir dangoraižiai – viskas kampuota ir tamsių spalvų. Ant vienos sienos visiškai nuoga jauna pora į viršų, link bedievio dangaus, kelia savo kūdikį. Nieko keista, kad moldavai dvasiškai plaukia pasroviui. Juk visa tai turėjo kęsti penkiasdešimt metų.

Muziejuje sužinau kai ką daugiau. Tarkim, kad bėgant amžiams moldavus buvo užgrobę turkai, mongolai, totoriai, kazachai ir, žinoma, rusai. Tačiau Mariša tvirtina, jog nelaimingi jie tapo visai neseniai. „Mes visada buvome laiminga tauta", – neįtikinamai sako ji.

Mudu su Mariša jau ruošiamės atsisveikinti. Bet aš noriu išsiaiškinti dar kai ką.

„Mariša, nelabai žinau, kaip paklausti, tačiau ar jūs atkreipėte dėmesį, kaip rengiasi moldavės moterys? Labai..."

„Seksualiai."

„Taip. Kodėl jos taip daro?"

„Mano, kad tai normalu."

Marišos paaiškinimas pagrįstas pasiūlos ir paklausos principu. Daugybė moldavų vyrų išvyko iš šalies ieškoti darbo užsienyje, tad moterys turi atkakliai kovoti dėl didele retenybe tapusio patino. Toks pusiausvyros nebuvimas paaiškina ir menką moldavų vyrų rūpinimąsi savo išvaizda. „Jiems nereikia gerai atrodyti, – sako man Mariša. – Jiems reikia gerai uždirbti."

Važiuoju autobusu atgal į Liubos butą. Karšta. Vairuotojas atsisagstęs marškinius rodo gauruotą sudribusią krūtinę ir pats to nežinodamas patvirtina Marišos žodžius.

Moldavai turi visą puokštę posakių nevilčiai išreikšti ar bent jau pasiaiškinti. Vienas iš populiaresnių: *Ca la Moldova*. „Tai Moldova." Paprastai ištariama graudžiai, skėstelint rankomis. Šiuos žodžius lydi: *Ce sa fac*. „Ką aš galiu padaryti?" Taip sakoma sugedus autobusui arba šeimininkui be jokios priežasties keturiasdešimt dolerių per mėnesį pakėlus nuomos mokestį.

Tačiau man labiausiai patinka tas, kuris, galima sakyti, apibūdina šią šalį, suvynioja ją į mažą ryšulėlį su kaspinu ir užrašu: *No este problema mea*. „Ne mano bėdos." Tokia bėdų kupina šalis, o bėdos vis dėlto niekieno. Niekas neprisiima už jas atsakomybės. Pavyzdžiui, Liubos gyvenamajam namui beviltiškai reikia naujos vandens pompos (tai štai iš kur tie keisti garsai). Ji pamėgino įtikinti kitus gyventojus surinkti pinigų – iš to naudos būtų visiems, bet prisidėti norinčių neatsirado. Niekas nenori duoti savo pinigų, jei iš jų naudos turės ir kiti.

Moldavai dar neperprato savanaudiško altruizmo galios. Gal tai truputį primena sekmadieninę mokyklą, tačiau padėti kitiems – geras jausmas.

Kobės koledžo Japonijoje psichologai tai įrodė. Studentų grupę padalijo į dvi. Viena grupė savaitę gyveno taip, kaip buvo įpratę. Kitos grupės buvo paprašyta skaičiuoti, kiek gerų darbų tą savaitę atliko. Jų neragino tuos darbus daryti, tik fiksuoti skaičių. Po savaitės antrosios grupės laimės rezultatai gerokai šoktelėjo aukštyn, palyginti su pirmąja grupe.

„Paprasčiausiai savaitę skaičiuodami gerus darbus žmonės tampa laimingesni ir dėkingesni", – tokią išvadą padarė tyrėjai.

O neuromokslininkai mano atradę už altruizmą atsakingą smegenų dalį. Jų nuostabai, tai pasirodė esanti primityvesnė smegenų dalis, nei jie įtarė – ta pati smegenų dalis atsakinga už maisto

ir sekso troškimą. Tai įrodo, kad altruizmui esame užprogramuoti, ne vien tik vaidiname altruistus.

„Nėra nieko juokingesnio už nelaimingumą", – sako Nelas, bekojis šiukšlių konteinerio gyventojas iš Samuelio Beketo (*Samuel Beckett*) vieno veiksmo pjesės *Endgame* („Žaidimo pabaiga"). Kertu lažybų, kad Beketas niekada nesilankė Moldovoje. Neįžiūriu čia nė menkiausio humoro, netgi nesąmoningo. Tačiau bent vieną pokštą moldavai tikrai turi. Jis daug pasako apie Moldovą.

Aukšto rango svečiui surengta ekskursija po pragarą. „Štai čia, – pasakoja gidas, – mūsų kambarys amerikiečiams." Iš verdančio katilo šauna liepsnos, daugybė prižiūrėtojų akylai stebi nelaiminguosius. „O štai ten rusams skirta vieta." Dar vienas katilas, dar daugiau liepsnų, tik prižiūrėtojų mažiau. „O štai ši skirta moldavams." Vėl katilas, vėl liepsnos. Tačiau šįkart nėra nė vieno prievaizdo. „Nesuprantu, – sako lankytojas, – kodėl niekas neprižiūri moldavų?"

„Ak, tai visai nebūtina, – patikina gidas. – Jeigu vienas kuris nors išsiropščia iš katilo, likusieji įtraukia jį atgal."

Pavydas, didžiausias laimės priešas, Moldovoje įprastas dalykas. Ypač užkrečiama forma, be jokių paprastai pavydą lydinčių ir ko nors siekti skatinančių ambicijų. Taigi net iš pavydo moldavams atitenka vien trūkumai ir jokių privalumų: nerasi čia nei klestinčių verslų, nei milžiniškų bokštų, kuriuos būtų pastatę ambicingi vyrai ir moterys, norėdami įrodyti, kad jie geresni už kitus. Moldavams daugiau džiaugsmo teikia kaimyno nesėkmė, nei jo paties pasiekimai. Neįsivaizduoju laimei pragaištingesnio dalyko.

•

Pradedu galvoti, gal ne visi moldavai nelaimingi. Gal sielvartauja tik sostinės gyventojai. Turiu išvažiuoti iš Kišiniovo.

Paskambinu Marišai ir išdėstau savo planą. Ji išverčia mano žodžius Liubai ir paaiškina, kad kelias dienas būsiu išvykęs. Mano kelionės tikslą, toli pietuose esantį miestą Kahulį, galima pasiekti keliais mikroautobusais, kurie čia vadinami *rutieromis*. Liuba pasisiūlo man parodyti, kur sėsti į pirmąją. Išėję iš jos buto žengiame į liftą. Mosteliu į grafitį, tikrą spalvų šėlsmą (tarsi čia, viduje, būtų susprogęs dažų fabrikas), persipynusį su man nesuprantamais užrašais. Liuba iškelia rankas ir sako: *Perestroika*. Šiuo žodžiu ji gali paaiškinti visą Moldovoje susikaupusį blogį, dėl kurio jos gyvenimas čia visiškas mėšlas. Duobėti keliai? *Perestroika*. Nusikalstamumas? *Perestroika*. Prasta degtinė? *Perestroika*.

Mudu einame į autobusų stotelę. Stovime tylėdami ir laukiame, kol atvažiuoja *rutiera*. Liuba rusiškai pasako kažką vairuotojui, aš atsisveikindamas jai pamojuoju. *Rutiera* sausakimša. Jos visada tokios. Laisvos tik stovimosios vietos. Ne toliau nei per šešis colius man nuo veido atsiduria moters krūtinė. Krūtinė daili. Žinau, nes geri du trečdaliai atidengti. Po kelių minučių ją išpila prakaito lašeliai. Netrukus jie virsta upeliais. Esu sužavėtas, ir visai ne erotiškai: mane jaudina tik skysčių dinamika. Po kokių penkiolikos minučių pastebiu, kad prakaito upes papildė intakai, jos semia jau ir kitą krūtį.

Rutiera sustoja kas keletą minučių, įlipa vis daugiau žmonių. Negaliu patikėti, kiek keleivių sutalpina šis mažas furgonas. Niekas nesiskundžia. Nė vienu žodeliu. Lubos žemos. Turiu stovėti pasilenkęs. Pastebiu, kad vairuotojas basas. Tai mane išmuša iš pusiausvyros, nors pats nesuprantu kodėl. Kažkokio vaikino prakaituota

pažastis atsiduria man tiesiai prie veido. Tai irgi trikdo, šįkart priežastis aiški. Mes, šio sausakimšo furgono keleiviai, esame it gyvas organizmas, sulig kiekvienu sustojimu traukiamės ir plečiamės, keliems žmonėms išlipus ir kur kas daugiau įlipus. Pagaliau atlaisvinama sėdimoji vieta ir mane apima džiaugsmas – tikrai pasisekė. Bendžaminas Franklinas (*Benjamin Franklin*), amerikiečių savigalbos literatūros pradininkas, kartą rašė, kad laimę „kelia ne retai pasitaikanti didelė sėkmė, o nedideli kasdieniai malonumai". Jis neklydo.

Pravažiuojame pro stendą su plazminio televizoriaus reklama. *LG: Life is good**, – parašyta. Šiuose keliuose žodžiuose daug ironijos. Pirma, gyvenimas Moldovoje nėra geras. Antra, niekas šiame furgone nė iš tolo negali sau leisti plazminio televizoriaus – išskyrus mane, o aš labiau vertinu plazmą savo venose nei svetainėje. Reklama, gryniausias vartotojiškos kultūros pavyzdys, tiesiog šaiposi iš moldavų, kurių dauguma niekada neišgalės įpirkti reklamuojamų produktų, nebent parduotų savo inkstą. Džozefas Epšteinas knygoje apie pavydą visą reklamos pramonę pavadino „didžiule ir sudėtinga pavydą gaminančia mašina". Moldovoje tas pavydas neturi kur išsisklaidyti, jis tik kaupiasi kaip kokios labai nuodingos atliekos.

Persėdu į kitą furgoną. Šiame žmonių mažiau, tačiau ant vienos kėdės įsitaisęs ūkininkas su kokiais dviem tuzinais cypsinčių viščiukų. Iš pradžių man tai pasirodo žavus vietinis niuansas, bet po kelių minučių jau varo iš proto ir aš noriu prismaugti tuos mažus cyplius. Aišku, to nedarau. *Ca la Moldova*. Tai Moldova. Visomis išgalėmis turi likti pasyvus.

Karšta, todėl atsidarau šalia savęs langą ir pasineriu į miegą. Pabudęs po kokio pusvalandžio pastebiu, kad langą kažkas uždarė. Vėl atidarau jį ir dar šiek tiek nusnaudžiu. Kai prabundu, jis vėl už-

* Gyvenimas geras.

vertas. Kas čia vyksta? Vėliau sužinau, jog atidaryti langą judančioje transporto priemonėje laikoma blogu ženklu, net jeigu toji priemonė nekondicionuojama, o lauke beveik keturiasdešimt laipsnių karščio. Pasirodo, moldavai prietaringi. Turi jie keletą optimistiškų prietarų, pavyzdžiui, jeigu čiaudi, vadinasi, kažkas apie tave pagalvojo. Tačiau dauguma susiję su įvairiomis baisybėmis, kurios tave ištiks, jeigu būsi toks neapdairus ir sekmadienį skalbsi drabužius, pirmadienį skolinsi pinigus, ką nors sveikindamas pakelsi taurę su vandeniu (tavo vaikai bus kvaili), grįši pasiimti ką nors pamiršęs, sėdėsi ant šaligatvio, pasidėsi rankinę ant žemės arba, žinoma, atidarysi langą judančioje transporto priemonėje. Tikriausiai daugybė žmonių visame pasaulyje yra prietaringi, bet paprastai jų prietarai įpinti į platesnę religinę ar dvasinę tikėjimo sistemą. Moldavų prietaringumas laisvamaniškas, neturintis ryšio su niekuo daugiau, tik su pesimizmo debesiu, tvyrančiu virš šios liūdesyje paskendusios žemės.

Praėjus kelioms valandoms atvykstu į Kahulį. Tai trečias pagal didumą Moldovos miestas, bet labiau primena peraugusį kaimą. Susirandu savo viešbutį, kuriame pusiau laužyta anglų, pusiau laužyta rusų kalba moteris registratūroje man paaiškina, kad kambarį galiu pasirinkti iš trijų variantų: paprastą, pusiau liuksą arba liuksą. Prisiminęs senovės graikų patarimą viską daryti su saiku, išsirenku pusiau liuksą.

Kambarys tikrai turi aptriušusio žavesio. Išsiklaipę mediniai baldai, švitrinį popierių primenantys rankšluosčiai, o televizorius rodo šešiasdešimt septynis kanalus, tik nė vieno angliškai. Vis tiek pasižiūriu. Visai maloni pramoga, taigi nutariu pažaisti spėliones. Štai šūkauja moteris, šaliu apsimuturiavusi galvą. Apie ką šis reportažas? Spragt. Štai rusų kalba įgarsintas prezidentas Bušas. Ką jis ten

sako? Spragt. Futbolo rungtynės. Koks rezultatas? Tiksliai nežinau, kiek taip pramogauju, bet esu tikras, kad gerokai ilgiau, nei daugumai atrodytų normalu.

Oficiali Jungtinių Valstijų taikos korpuso misija yra „padėti tiems suinteresuotųjų šalių žmonėms, kuriems reikia kvalifikuotos vyrų ir moterų pagalbos“ ir „padėti tų šalių, kurioms teikiama pagalba, žmonėms geriau pažinti amerikietiškąją kultūrą“. Nors iš tikrųjų pagrindinis tikslas – paskleisti pasaulyje truputį amerikietiškosios laimės. Gal ir negalima jo vadinti Amerikietiškosios laimės korpusu, tačiau yra kaip tik taip: jis mėgina pakeisti pasaulį pagal laime spinduliuojantį savo paveikslą.

Man labai gaila Taikos korpuso savanorių Moldovoje. Jų misija jau baigia juos pasmaugti. Susitariau susitikti su būreliu savanorių. Mano atvykimo jie labai laukia. Esu dar neatbukęs, nauja pora ausų, bus galima išsilieti. Susirandu visai mielą kavinę, kurios viena dalis viduje, kita – lauke. Mes sėdime, valgome salotas ir geriame alų. Verkšlenimo ilgai laukti netenka.

Kalbą užveda šviesiaplaukė striksė vardu Ebė. Anądien ji nuėjo į banką pasiimti pinigų iš savo sąskaitos. Tačiau banko darbuotojas nedavė. „Jis vis kartojo: „Kam jums reikia pinigų? Tik vakar pasiėmėte.“ Negalėjau patikėti, pinigai juk mano.“

„Jie visai nemoka elgtis su klientais“, – priduria kitas savanoris.

Kiekvienas čia esantis turi didesnių ar mažesnių skundų. Pavyzdžiui, žuvis bloga, nes gaudoma užterštuose vandenyse ir gali būti mirtinai pavojinga. Tačiau labiausiai skundžiamasi dėl to, jog niekas nestoja į eilę. „Čia negalioja taisyklė, kad pirmas atėjęs pirmas ir būsi aptarnautas, nes pirmas aptarnaujamas pats įžūliau-

sias", – piktinasi Ebė. Dažnai skundžiamasi dėl nepasitikėjimo. „Nepasitikima netgi draugais. Jeigu kas nors bloga nutinka draugui, moldavai galvoja: „Gerai, gal nenutiks man", – sako vienas iš savanorių.

Kita tema – korupcija. Mokėti profesoriams už egzaminų išlaikymą čia taip įprasta, kad moldavai nesilanko pas jaunesnius nei trisdešimt penkerių metų gydytojus. Įtaria (ir ne be pagrindo), kad savo diplomus jie nusipirko. Taip, nepasitikėjimas čia išsikerojęs.

Markas – trisdešimt dvejų metų vaikinas iš Denverio. Jis man patinka. Kalba ispaniškai ir norėjo vykti į Pietų Ameriką; Taikos korpusas išsiuntė jį į Moldovą. Markas skundžiasi, kad viskas jo bute kažkaip ne taip: iš čiaupų laša, durys girgžda. Jis dirba smurto šeimoje aukų centre. Per savaitę ten sutinka tik vieną moterį ir yra įsitikinęs, jog šis skaičius labiau atspindi moterų baimę kreiptis pagalbos, nei smurto paplitimą Moldovoje.

Markas nerimauja, kad Moldova pradeda jį blogai veikti. Neseniai prie jo gatvėje priėjo moteris. „Markai, kas tau atsitiko? – paklausė ji. – Anksčiau šypsodavaisi. Dabar niekada nebematau tavęs šypsantis." Ir ji teisi. Aš nebesišypsau. Kas man pasidarė?" Ne taip turėtų dirbti Taikos korpusas. Jauni, linksmi, entuziazmu trykštantys amerikiečiai turėtų šioje neviltyje įdiegti viltį. O atrodo, kad šįkart paskutiniai juokiasi moldavai. Na, jeigu jie apskritai juokiasi.

Šie kadaise džiaugsmingi amerikiečiai laukia nesulaukia, kada galės išvykti iš Moldovos. Kol kas laikosi iš paskutiniųjų ir geria daug alaus. Ebei patinka apsimesti, kad ji yra Graikijoje. Čia šilta, graži gamta, yra fetos sūrio, tiesa, kartais jis labai prastas.

Aš daugiausia klausausi ir it kempinė geriu į save jų sielvartą. Negaliu patikėti, kad viskas čia taip niūru. „Po galais, juk ir Moldovoje turi būti kas nors gero. Turi būti ir kokių nors pranašumų."

Plepioji šutvė staiga nutyla. Visi spokso nudelbę akis į savo salotas. Galiausiai kažkas, rodos, Markas, sako: „Vaisiai ir daržovės. Jie labai švieži."

„Taip, – entuziastingai pritaria jam kiti, – vaisiai ir daržovės čia iš tiesų labai švieži."

Sugrįžtu į viešbutį. Mano pusliuksiniame kambaryje karšta, labai karšta. Paskambinu žemyn, į registratūrą.

„Kur oro kondicionierius?"

„O ne, sere, pusiau liukso kambariuose kondicionieriaus nebūna. Yra tik liukso."

„Gal galėčiau persikraustyti į liukso numerį?"

„Ne, sere, tai neįmanoma."

„Ar galiu gauti ventiliatorių?"

„Ne, sere. Tai neįmanoma. Bet galite atsinešti savo."

Įsijungiu televizorių. Nacionaliniai kanalai bando skleisti moldavišką kultūrą. Iš to, ką matau, ji apsiriboja Heidės drabužiais vilkinčių, ratu sustojusių ir rankomis į klubus įsisprendusių moterų pasisukiojimu ir poviškas skrybėles užsimaukšlinusių vyrų dainavimu. Užmiegu, tačiau miegas sunkus.

Kitą rytą nusiritu žemyn papusryčiauti su Džoana. Ji taip pat Taikos korpuso savanorė. Pragyveno čia beveik dvejus metus, taigi yra šutvės veteranė. Visi sako, kad turėčiau susitikti su Džoana.

Ji laukia manęs viešbučio kavinėje, tikroje skylėje, kurios padavėja pravardžiuojama Kale, ir ši pravardė sakoma be ironijos. Tai veikiausiai pati didžiausia niūra padavėja, kokią man teko sutikti per gyvenimą. Visame pasaulyje. Vakar buvo daug diskutuojama apie tai, ar Kalė kada nors šypsosi. Kažkas sakėsi matęs ją kartą išsišiepusią, tačiau kiti greitai paneigė, tikino tai buvus grimasą arba šviesos žaismo sukeltą jos šypsenos iliuziją.

Mudu su Džoana atsisėdame ir sulindę už nedidukų kartoninių valgiaraščių užsisakome maisto. Kalės veido išraiškos linksma nepavadintum prie bet kokio apšvietimo.

Džoana paprašo manęs paduoti druskinę ir įsiberia į kavą druskos. „Aš sūrumo mėgėja, – aiškina pastebėjusi apstulbusį mano veidą. Pasirodo, Džoana druskos papildomai beriasi beveik į visą maistą (šį įprotį paveldėjo iš mamos), turi ir kitų „valgymo keistenybių".

Teiraujuosi Džoanos, kodėl ji apskritai sugalvojo stoti į Taikos korpusą. „Esu darytoja. Imu ir darau", – paaiškina ji. Ir priduria, kad tai nėra tikroji priežastis. Tikroji priežastis – lėktuvai. Anksčiau ji bijojusi skraidyti. Verkdavusi kaskart skrisdama, nes bijodavusi, jog lėktuvas suduš. O vieną dieną liovėsi verkti. Baimės skraidyti neįveikė. Tiesiog jai neberūpėjo, kad lėktuvas gali nukristi. „Tada supratau: reikia ko nors, kad nebūčiau abejinga, kad vėl pradėčiau nerimauti, jog lėktuvas nukris." Todėl metė darbą *American Express* kompanijoje Niujorke ir įstojo į Taikos korpusą.

Džoana pasiprašė išsiunčiama „ten, kur žmonės valgo ryžius, o ne duoną". Gal į Aziją. Tačiau kažkur dingo jos dokumentai, o kol jie atsirado, visos vietos į Azijos šalis jau buvo užimtos, taip ji atsidūrė Moldovoje. „Tai buvo kone paskutinė šalis, į kurią būčiau norėjusi vykti", – sako ji. Jau ne pirmą kartą pasijuntu priblokštas, kad niekas nenori būti Moldovoje, net patys moldavai.

Džoana neraginama prisipažįsta: ji – gerti metusi alkoholikė. Moldova alkoholikui yra puiki arba siaubinga šalis, priklausomai nuo to, gydosi jis ar ne. Moldavai geria labai daug. Tačiau, priešingai nei islandai, daro tai be jokio džiaugsmo. Matau, kaip tvarkingai apsirengusios moldavės užsuka į mažytį barelį – tokių pilnas miestas, išmaukia degtinės ir toliau traukia į darbą. Alkoholis kaip anestetikai.

Džoana užsivedusi, ji dar įsiberia druskos į kavą ir berte beria žodžius. (Lyg tarp kitko užsimena kasryt po keturiasdešimt penkias minutes medituojanti. Nustembu ir net nusipurtau pagalvojęs, kiek energijos ji skleistų nemedituodama.) Pasakoja, kaip Moldovos miestelyje bandė suburti anoniminių alkoholikų grupę, tačiau viskas išėjo ne taip, kaip planavo. Dauguma moldavų atėjo išgėrę. Matyt, išgirdę žodį „alkoholis“ nusprendė, kad tai gėrimo klubas. „Jeigu būčiau moldavė, ir aš gerčiau“, – prisipažįsta.

Ji gyvena netoliese esančiame miestelyje moldavų šeimoje ir turi mažą paukščiuką vardu Bu-Bu. Tie žmonės gana malonūs, tačiau nesuteikia jai jokio privatumo. Bet kuriuo metu gali užeiti į jos kambarį ir versti valgyti.

Be to, neleidžia namuose atsidaryti langų net tada, kai viduje daugiau kaip trisdešimt laipsnių karščio; oro kondicionieriaus jie, aišku, neturi. Atidaryti langai prišaukia nelaimę. (Kaip tai sužinoti Moldovoje?) O tualetą galima nuleisti tik du kartus per dieną, taigi Džoana taupo vandenį „ypatingiems atvejams“. Ir dar – šeimininkai mano, kad ji jau sena.

„Niujorke buvau pana vos per trisdešimt, kaip iš „Sekso ir miesto“. O čia aš jau *babuška*. Mane tai pribloškė.“

„Kodėl moldavai tokie nelaimingi?“ – klausiu jos.

Džoana atsako negalvodama: „Iš bejėgiškumo. Čia esi bejėgis, neturi jokios galios ir nė velnio negali pakeisti. Tiesiog taip yra. Kiekvieną dieną, kiekviename žingsnyje. O kai žinai, kad viskas čia daroma per pažintis, apskritai dingsta noras net bandyti. Norėdamas čia pradėti kokį sumautą verslą sugaiši metus. Jie nusiperka diplomą ir nemano, jog tai blogai. O mane tiesiog varo iš proto.“ Šioje vietoje Džoana trinkteli ranka į stalą, norėdama pabrėžti savo žodžius. Akies krašteliu pastebiu į mus dėbsančią Kalę.

Tačiau Džoana dar ne viską išklojo. „Jaunuoliui įstojus į universitetą ir susimokėjus mokestį diplomas garantuotas, nepriklausomai nuo jo pastangų. Jeigu vaikui nesiseka mokytis, kaltas mokytojas. Išgirdus apie tai man kilo noras svaidyti daiktus."

Labai tikiuosi, kad Džoana kalba perkeltine prasme. Kalė nebūtų patenkinta, jeigu kas nors čia pradėtų svaidyti daiktus. Džoana jau uždususi, ji trumpam nutyla ir gurkšteli sūdytos kavos.

Laimės tema suteikia jai naujų jėgų. Žmonės paprastai nesijaučia laimingi, jeigu negali valdyti savo pačių gyvenimo – ne abstrakčia geopolitine prasme, o kasdienybėje. Moldavai įstrigę užburtame kančių rate. Iš jų nelaimingumo gimsta nepasitikėjimas, šis dar labiau pakursto sielvartą, tada nepasitikėjimo atsiranda dar daugiau. Jaučiu pareigą paklausti Džoanos, ar ji čia laiminga, nors tai jau atrodo grynas formalumas.

„Tiesą pasakius, taip, aš laiminga, – atsako ji. – Laimingesnė, nei buvau Niujorke. Čia jaučiuosi naudingesnė."

Man sunku tuo patikėti. Ir vis dėlto skamba pagrįstai. Naudingumas, galėjimas padėti kitiems, yra vienas iš pernelyg nuvertintų laimės komponentų. Čikagos universiteto mokslininkai neseniai ištyrė apie penkiasdešimt tūkstančių įvairių profesijų atstovų. Rezultatai nustebino. Prestižinių profesijų atstovų – teisininkų, gydytojų, bankininkų – rezultatai buvo prasti. Kas pasirodė patys laimingiausi? Dvasininkai, fizinės terapijos specialistai, slaugytojai ir gaisrininkai. Kitais žodžiais tariant, tie, kurie padeda kitiems. Tie, kurie įsitraukę į savanaudišką altruizmą.

Be to, sako Džoana, gyvenimas Moldovoje nėra visą laiką vien blogas. Moldavai turi ir gražių tradicijų, pavyzdžiui, gerbia pagyvenusius žmones ir mirusiuosius. Kartą per metus, sulaukę šventės, kurią vadina Mirusiųjų Velykomis, jie neša ant kapų gėles ir pagerbia

anapilin iškeliavusius savo šeimos narius. Atrodo, su mirusiaisiais moldavai elgiasi geriau nei su gyvaisiais.

„Tiesa, dar reikia paminėti vaisius ir daržoves", – sako ji.

„Viskas labai šviežia, tiesa?"

„Būtent."

Susimoku Kalei – ši paima iš manęs pinigus netardama nė žodžio, nešyptelėdama – ir traukiu į savo kambarį krautis daiktų. Moldovos kaimo man jau gana.

Pakeliui į sostinę mikroautobuse karšta, bet aš nesivarginu atidaryti lango. Susirūpinęs, kad pats jau virstu moldavu, perkratau smegenis ieškodamas kitų šį sutrikimą liudijančių požymių. Taip, nebesu toks mandagus kaip anksčiau. Nebesakau nei „ačiū", nei „prašom", nes į šias mandagybes nesulaukiu atsako. Užėję į parduotuvę moldavai paprasčiausiai sako: duok man tą, duok aną. Mariša stengėsi mane įtikinti, neva moldavai negali leisti sau prabangos būti mandagūs. Dar prieš kelias savaites tikriausiai būčiau su ja sutikęs. Ketverius metus pragyvenau turbūt pačioje mandagiausioje pasaulio šalyje, Japonijoje, ir mandagumas varė mane iš proto. Atsiprašant, visi tie ačiū-prašom ir *gomen nasai.*

Dėl japonų aš klydau. Jie intuityviai jaučia, kad mandagumas it alyva sutepa visuomenės krumpliaračius ir viskas einasi sklandžiai. Be tos alyvos atskiros dalys ima trintis viena į kitą ir susidėvi. Taip, aš nedvejodamas rinkčiausi dirbtinį japonų mandagumą, o ne nuoširdų moldavų tiesmukumą. Labai jiems ačiū.

Liuba pasitinka mane prie durų vilkėdama tą savo klaikų chalatą. Kaip juokinga, pagalvoju, per tokį trumpą laiką mudu tapome lyg kokia sena sutuoktinių pora. Ji man ruošia maistą. Aš nudirbu

smulkius buities darbus, pavyzdžiui, pakeičiu lemputę ar atsuku konservų stiklainių dangtelius. Kartais mudu susikivirčijame, o tai jau nemenkas pasiekimas, turint galvoje ribotą mudviejų bendrą žodyną.

„Kaip praėjo kelionė?“ – gestais klausia ji.

Fyvtyfyvty, – atsakau ir ji nusišypso.

Patiekia man vakarienę. Skaniai atrodančios žuvies gabalą, kurį ryte suryju. Po kelių minučių puolu į paniką. O varge, aš valgiau žuvies! Dabar mirsiu, kaip sakė Taikos korpuso savanoriai.

Liuba ženklais parodo man turinti trumpam išeiti į kirpyklą. Spoksau pro langą ir matau ją einančią per apgailėtiną parkelį ir traukiančią į neabejotinai apgailėtiną kirpyklą. Staiga mane užlieja be galo šilti jausmai šiai *babuškai*, ir užklumpa jie mane netikėtai.

Suprantu, kad apie Liubą ir jos praeitį žinau labai mažai. Paskambinu Marišai ir susitariu, kad savaitės pabaigoje užsuks mums pavertėjauti. Turiu išgirsti Liubos gyvenimo istoriją.

O dabar imu laidinio telefono ragelį ir skambinu į mobilųjį – štai koks technologinis šuolis. Skambinu Aleksandrui, arba Sandrui, kaip pats save vadina tas iki kaulų smegenų moldavas nacionalistas. Nė nežinojau, kad tokių esama. Tikiuosi su juo susitikti.

„Tai jūs neturite mobiliojo telefono?“ – negalėdamas patikėti klausia Sandras.

„Ne, aš nemanau, jog man jo reikia.“ – Tai nauja mano gyvenime. Nutariau atsisakyti mobiliojo telefono. Kai kelis kartus Šveicarijoje ir Butane jis man sugadino be galo trumpas laimės akimirkas, nusprendžiau, kad mobilieji telefonai trukdo laimei. Jie išplėšia tave iš konkrečios akimirkos, o dar svarbiau – iš konkrečios vietos.

„Ką gi, bet juk dabar skambinate į mobilųjį.“

„Tai kas kita, – atsakau. – Aš pats nenoriu juo naudotis. Tačiau kiti žmonės gali daryti, kaip išmano."

Jis nepatikliai išklauso mano paaiškinimą, tada mudu sutariame susitikti.

Šoku į autobusą ir pirmą kartą per visą savo viešnagę Moldovoje esu malonaus poelgio liudininkas. Sena moteris auksiniais dantimis, su kuokšteliais ant smakro augančių žilų plaukų, bando įlipti į autobusą, tačiau ji per silpna. Vyras čiumpa ją už rankos ir įtraukia į vidų. Negaliu patikėti savo akimis. Gal vis dėlto ši šalis dar ne visai pasmerkta. O gal ir ne. Pasirodo, moteris įsėdo ne į tą autobusą. Keleiviai piktai šaukia ant jos, jai įlipti padėjęs vyras taip pat. Kitoje stotelėje kelionės bendrai kone stumte išstumia senutę lauk.

Sandrus yra liesas, jaunas ir sukinėja akinius nuo saulės. Atsiprašau, kad pavėlavau, tačiau Moldovoje dešimt minučių dar ne vėlavimas. Einame į jo mėgstamą vietą, mielą kavinę su staliukais ir skėčiais lauke. Sandrus vos dvidešimt šešerių, tačiau jo pagiežos ir kartėlio užtektų net septyniasdešimtmečiui. Jis nekenčia rusų už tai, ką jie padarė Moldovai. „Mes netekome savo tapatybės. Mes, moldavai, niekur nepritampame. Rusijoje sako, kad esame rumunai. Rumunai sako, kad rusai. Moldovos žaizdos labai gilios. Jas reikia užgydyti." Moldavai nelaimingi, nes nežino, kas jie tokie yra. Kaip gali gerai jaustis, kai nežinai, kas esi?

Padavėjai priėjus priimti užsakymo, Sandrus su ja kalba moldaviškai. Padavėja atsako rusiškai. Du žmonės kalbasi skirtingomis kalbomis, bet nė vienas nenori nusileisti.

„Ar jūs mokate rusiškai?" – klausiu Sandraus padavėjai nuėjus.

„Taip, laisvai."

„Tai kodėl nekalbėjote su ja rusiškai?"

„O kodėl turėčiau kalbėti? Juk čia mano šalis, ne jos. Tai ji turėtų kalbėti moldaviškai. Negaliu leisti, kad mane nuolat žemintų. Žinote, ką jie man sako? „Kodėl tu nekalbi rusiškai? Kodėl nekalbi žmoniškai?"

Moldovoje kalba tikrai nėra toks džiaugsmo šaltinis kaip Islandijoje, tai priešpriešos šaltinis. Kalba čia – ginklas.

„Žinote, – sakau, – rusai tvirtina išlaisvinę Moldovą."

„Taip, išlaisvino ją nuo žmonių."

Bandau eiti kitu keliu ir papasakoju jam apie Liubą. Ji rusė, bent jau rusų tautybės, bet labai miela moteris. Ji taip pat kenčia. Yra viską praradusi.

„Džiaugiuosi, kad ji prarado viską", – atšauna Sandrus nė neketindamas nusileisti. – Tiesa kaip yla vieną dieną išlįs iš maišo. Visada išlenda."

Susitikimas su Sandrumi mane išgąsdino. Važiuodamas namo svarstau, ar tik nebūsiu visko blogai supratęs. Ar nesuklydau dėl Liubos. Gal toji geraširdė *babuška* iš tiesų prisidėjo prie Moldovos sunaikinimo? Gal aš tikrai naivus ir primityvus?

Pusantros valandos vėluoju vakarienės. Liuba pyksta. Parodo į savo laikrodį, tiksliau, į tą vietą ant riešo, kur jis turėtų būti.

Po vakarienės atvažiuoja Mariša. Kaip paprastai, ji šypsosi ir trykšta energija – gyvas įrodymas, kad ne kiekvienas, patekęs į beviltišką padėtį, įpranta būti bejėgis.

Sėdime prie virtuvės stalo ir, gurkšnodami arbatą su sūriu, klausomės Liubos gyvenimo istorijos.

Štai kokie faktai: ji yra iš trylikos vaikų, gimusių Rusijos kaime. Statybos institute susipažino su savo vyru.

Susituokę juodu išsikraustė į Kazachstaną. Į urano kasyklą. (Taip, atominėms bomboms.) Susilaukė gražuolės dukters Larisos

ir sūnaus. Nuo radiacijos dukra susirgo, todėl jie persikraustė į Moldovą.

Liuba išsitraukė pageltusį darbuotojų albumą ir parodė man savo nuotrauką. Atrodo svarbus žmogus. Statybos ministerijoje padarė neblogą karjerą, turėjo automobilį ir sodą. Gyveno gerai, ne prašmatniai, bet gerai. Tada jos gyvenime pasirodė vyras. Michailas Gorbačiovas, jis buvo tikras kvailys, sako Liuba pavarčiusi akis. Pernelyg skubėjo sugriauti Sovietų Sąjungą. Ji neteko visko. Tai tarusi senutė apsiverkia. Paduodu jai nosinę. Jos vyrą ištiko insultas, jis metus praleido komoje ir galų gale mirė. Dabar ji turi išsiversti iš keturiasdešimties dolerių per mėnesį pensijos. Dukra gyvena Turkijoje ir dirba „šunų kirpėja" (bent jau Mariša man taip išverčia). Sūnus statybininkas, gyvena Rusijoje, Tolimuosiuose Rytuose. Liuba jo nematė jau dešimt metų. Už lėktuvo bilietą jis turėtų pakloti pusės metų atlyginimą.

„Ar dabar yra kas nors geriau?" – klausiu.

„Taip, parduotuvės didesnės, platesnis pasirinkimas, tačiau tuos daiktus įpirkti gali vos dešimt procentų šalies gyventojų."

„O kaipgi laisvė?"

„Kokia laisvė? Laisvė vartoti? Tokios laisvės man nereikia. Šiandien laisvi yra tie, kurie turi pinigų. Mano dukra žino darbo vertę, o mano anūkė Nataša žino tik laisvės vertę." Iš Liubos balso atrodo, kad pastaroji apskritai ne kažin ko verta.

Liuba nėra laiminga. Tai gana aišku. Bet aš vis tiek klausiu: ko reikia laimingam gyvenimui? Esu įsitikinęs, kad ji paminės pinigus, bent jau tiek, kad galėtų išgyventi, tačiau Liuba apie tai nekalba.

„Į pinigus aš žiūriu kitaip. Viską galima pasiekti sunkiu darbu. Taigi turi sunkiai dirbti. Ir būti geras kitiems. Visi žmonės yra geri ir verti meilės."

Akimirką sėdime nuščiuvę, paskui magija išsisklaido. Tenka grįžti prie reikalų. Laikas susimokėti už gyvenimą. Duodu Liubai šiugždantį šimto dolerių banknotą. Paėmusi ji priglaudžia jį prie lūpų ir garsiai pabučiuoja.

Grįžtu į kambarį susikrauti daiktų ir pamąstyti apie Liubos liūdesį. Iš žurnalistinio taško žvelgiant, tai sena istorija. Per daugybę metų esu parašęs begalę tokių. Pasikeitęs geopolitinis kraštovaizdis, tektoniniai poslinkiai – ne Liubos valioje, ji neteko visko. Privilegijuotos padėties, gražaus automobilio, namo užmiestyje. Taigi ji nelaiminga. Taškas. Tai visai tikėtina, tik įdomu, ką apie Liubos nelaimes pasakytų mokslas? Be ir taip akivaizdžių finansinių, jis dar paminėtų ir kitas priežastis: pavyzdžiui, nutrūko darbo aplinkoje užsimezgusios draugystės; ji beveik nemato savo vaikų. Santykiai su artimaisiais smarkiai veikia laimę, nors mažai ką turi bendro su pinigais. Vis dėlto čia kažkas ne taip. Auksinė hedonistinės adaptacijos taisyklė, taip mėgstama pozityviosios psichologijos, tvirtina, kad mes prisitaikome, nepriklausomai nuo aplinkybių, tragedijų ir didelių sėkmių. Grįžtame į „pradinę padėtį“ ar bent jau netoli jos. Nuo Sovietų Sąjungos griūties praėjo penkiolika metų. Kodėl Liuba neprisitaikė?

Veikiausiai viskas dėl kultūros. Jūros, kurioje plaukiojame. Nusausink ją, kaip nutiko su Moldova, ir nebegalėsime kvėpuoti. Nebežinosime, kur esame, ir hedonistinei adaptacijai galas. Liuba gyvena tarsi Rusijos šešėlių žemėje. Čia lyg ir Rusija, bet lyg ir ne. Etniniai moldavai gyvena savo pačių šešėlių žemėje. Jie lyg ir rumunai, lyg ir nebe.

Čarlzas Kingas (*Charles King*), vienos iš vos kelių knygų apie Moldovą autorius, moldavus vadina „sąlygine tauta“. Aš pasakyčiau dar stipriau. Moldavai – sufabrikuota tauta. Tokios nėra. Taip, tiesa,

jūs, kaip ir aš, galite pas juos nukeliauti, pasivaikščioti jų gatvėmis, suvalgyti jų *mamaligos*, išgerti prasto vyno, pasikalbėti su nelaimingais žmonėmis. Vėliau saugiai grįžę namo galite atsiversti pasą ir pasigrožėti (jei tai tinkamas žodis) antspaudu, kuriame parašyta „Moldovos Respublika". Tačiau tai nesvarbu. Moldovos nėra, o laimingas gali būti, bent jau mano knygoje, tik tada, kai esi. Jeigu norime būti patenkinti savimi, mums reikia tvirtos tapatybės – etninės, tautinės, kalbinės, kulinarinės, bet kokios. Gal tomis tapatybėmis ir nesinaudojame kasdien, tačiau jos visada su mumis kaip pinigai banke, kurie padės sunkiais laikais, o laikai vargu ar gali būti sunkesni, nei dabar yra Moldovoje. Žinoma, jeigu pati Moldova apskritai būtų.

Taip, atėjo metas palikti šią nesančią šalį ir grįžti į tikrą pasaulį, kuris, nors gerokai sutrikęs, bent jau yra iš tiesų. Bet iš pradžių nusprendžiu šį bei tą padaryti. Tai impulsyvus ir išties kvailas sprendimas. Kai Liuba nemato, įkišu dar vieną šimtinę į anglų – rusų kalbų žodyną, kurį ji laiko knygų lentynoje ir kuriame nuolat ieško žodžių. Įkišu jį prie rusiško žodžio „sčastje", reiškiančio laimę. Melodramatiškas, gal netgi savanaudiškas gestas – žinoma, altruistine prasme. Aišku viena – tikrai neveiksmingas. Ir ką aš mėginu apgauti? Visas mano tyrimas, ką jau kalbėti apie Katare praleistą laiką, rodo, kad šimtinė neilgam padarys Liubą laimingesnę. Bet trumpam gal ir padarys, o tai kartais irgi visai neblogai.

Mudu su Liuba stovime prie jos daugiabučio ir laukiame taksi, turinčio nuvežti mane į oro uostą ir į kitą pasaulį. „Sugrįžkite į Moldovą", – sako Liuba, nustebindama mane staigiu anglų kalbos proveržiu. Žadu sugrįžti, tačiau meluoju ir ji tai supranta. Tiesą pasakius,

dar nesu taip troškęs iš kur nors išvykti kaip iš Moldovos. Čarlzas Dikensas kartą pasakė: „Žmogus pradeda užmiršti vietą vos tik ją palikęs." Dieve, tikiuosi, jis neklydo.

Į oro uostą atvykstu anksti (nenoriu rizikuoti), taigi turiu begalę laiko. Užsisakau taurę prastojo moldaviško vyno ir bandau apibendrinti savo apsilankymą šioje apgailėtinoje šalyje. Visų pirma, galiu praktiškai paneigti Santykinės laimės dėsnį, kuris teigia, kad tokia sielvarto kupina šalis kaip Moldova padės man pačiam pasijusti geriau, nes aš esu palyginti mažiau nelaimingas už vidutinį moldavą. Taip neatsitiko. Moldavai ėmė tempti mane žemyn laimės kopėčiomis, o man ir taip nelabai buvo kur leistis.

Ar ko nors reikšmingo galėčiau pasimokyti iš Moldovos sielvarto, išskyrus akivaizdų dalyką, kad visomis išgalėmis reikia stengtis nebūti moldavu? Taip, manau, kad yra. Pirmoji pamoka: „Ne mano bėdos" yra ne gyvenimo filosofija, o psichinis sutrikimas. Kaip ir pesimizmas. Kitų žmonių bėdos *yra* mūsų bėdos. Jeigu tavo kaimyną pašovė, gali manyti, jog pats išvengei kulkos, bet taip nėra. Kulka kliudė ir tave. Tik dar nepajutai skausmo. Arba, kaip man sakė Rutas Venhovenas: „Visuomenės kokybė svarbiau nei tavo vieta toje visuomenėje." Kitaip tariant, geriau jau būti maža žuvele švariame tvenkinyje, nei didele žuvimi užterštame ežere.

Antroji pamoka: nelaimingieji dažnai savo pesimizmą teisina skurdu, santykiniu skurdu. Taip, palyginti su kitais europiečiais, moldavai neturtingi, bet tai jų reakcija į ekonomines problemas, o juk ne vien jos paaiškina, kodėl jie nelaimingi.

Moldavų nelaimingumo sėklos glūdi jų kultūroje. Kultūroje, kuri nuvertina pasitikėjimą ir draugystę. Kultūroje, kurioje savo tikslą gali pasiekti tik žiaurumu ir apgavystėmis. Kultūroje, kuri nepalieka erdvės neatlyginamam gerumui ir tam, ką šv. Augustinas

(gerokai anksčiau, nei pasirodė Bilas Klintonas) vadino „vilties teikiama laime". Kaip rašoma senovės indų *Mahabharata*: „Viltis – tai nematomas kiekvieno žmogaus inkaras. Sunaikinus viltį apima didis sielvartas, kuris tolygus pačiai mirčiai."

Ne, nieko Moldovoje aš nepasiilgsiu. Nieko. Na, gal truputį meluoju. Pasiilgsiu Liubos ir jos gėlėto chalato. Liubos gera siela. Be abejo, dar vaisių ir daržovių. Jie tikrai labai švieži.

7 skyrius

TAILANDAS

Laimė – tai negalvojimas

Net kupini geriausių ketinimų kartais mes visi padarome kokią banalybę. Taip ir aš susizgrimbu, kad pirmą valandą nakties sėdžiu bare *Suzie Wong's* ir stebiu šviečiančiaisiais dažais išsipaišiusią nuogą tailandietę, kuri kraiposi, raivosi ir su stalo teniso kamuoliukais išdarinėja tokius fokusus, apie kokius, sakau nuoširdžiai, nebūčiau nė pagalvojęs.

Maniau, kad man tai jau tikrai taip nenutiks, tačiau žingsnelis po žingsnelio – ir štai aš čia. Norėčiau tikėti, jog dėl visko kaltas mano draugas Skotas. Juk jis gyvena Bankoke ir turėjo žinoti. Bet turiu prisipažinti, skrisdamas čia jau įtariau, kad įsivelsiu į bėdą.

Lėktuve šalia manęs sėdi verslininkas Nikas, jis nuolat skraido tarp Niujorko ir Bankoko, kuriame tvarko įvairiausius reikalus. Nikas mūvi šortus, avi basutes, o jo barzda styro į visas puses. Apie Tailandą Nikas žino labai daug ir entuziastingai nori savo žiniomis pasidalyti su manimi per septyniolikos valandų skrydį. Išvaduosiu jus nuo detalaus jo pasakojimo, paminėsiu tik svarbiausią informaciją.

Niko pamokymas apie *muay Thai*, arba kikboksą: „Nesėdėkite pirmose eilėse. Jos turistams. Be to, būsite nuo galvos iki kojų aptaškytas kraujais. Sėskitės į galą.“

Niko pamokymas apie Tailande deramą verslo aprangą: „Štai ką rengiuosi eidamas į verslo susitikimus. Šortus. Tik ne trumparankovius marškinėlius. Kartą padariau tokią klaidą. Tailandiečiams nepatinka žiūrėti į plaukuotas rankas. Tai kenkia verslui."

Niko pamokymas apie merginų kabinimą: „Ne visos tailandietės lengvai prieinamos. Dauguma, tačiau ne visos. Gerą merginą iš pasiturinčios šeimos gali tekti trisdešimt kartų nusivesti į pasimatymą, kol galėsi ją išdulkinti."

Suzie Wong's merginoms pertraukėlė. Naudodamasis atokvėpiu Skotas skuba man dėstyti savo teoriją apie seksą. Kad jis įvyktų, turi tobulai atitikti trys elementai: metodas, motyvas ir galimybės. Vidutinio amžiaus antsvorio turinčiam vyrui to sulaukti tikimybė panaši kaip Žemės, Saulės ir Mėnulio išsirikiavimo į vieną liniją, kai įvyksta visiškas Saulės užtemimas. Tik ne Bankoke, kur toks neapčiuopiamas trečiasis elementas, galimybės, dėl tarptautinio valiutos kurso alchemijos ir tailandiečių liberalumo visada pataiso padėtį.

Pritardamas linkteliu ir nužvelgiu minią. Beveik visi *Suzie Wong's* klientai, formą praradę vidutinio amžiaus vyrai, sėdi apsikabinę bokalus ir varvina seilę į naujus susižavėjimo objektus. Jie primena man kanadietiškas žiurkes. Jeigu pamenate, šeštame dešimtmetyje Kanados psichologai žiurkėms giliai į smegenis įsodino elektrodus ir prijungė prie svirčių; jas spausdamos žiurkės galėjo stimuliuoti už malonumą atsakingus centrus. Paliktos vienos žiurkės vis spausdavo ir spausdavo svirtį, net iki dviejų tūkstančių kartų per valandą. Jos kone visai liovėsi normaliai elgtis, net ėsti nustojo.

Tai labai primena užsieniečio gyvenimą Bankoke. Tik vietoje svirties jis rausiasi piniginėje ieškodamas dar kelių batų. Tačiau principas tas pats. Beatodairiškai paklūsta malonumo centrams.

Jeigu malonumas vestų į laimę, tai *farangai*, užsieniečiai, Tailande gyventų apimti palaimos kaip tos Kanados žiurkės. Bet nei vieni, nei antri negyvena. Laimė yra daugiau nei gyvuliškas malonumas.

Iš pirmo žvilgsnio tailandiečių pakantumas labai primena olandų. Vis dėlto yra skirtumų. Olandijoje tai sistema, kuria patys olandai didžiuojasi, netgi rodo per žiniasklaidos priemones galimiems imigrantams. Jūs tik pažiūrėkite, sako olandai. Štai kokie mes. Ar galėsite su tuo susitaikyti? Tailandiečiai nesako nieko panašaus. Jie tik pripažįsta žmonių poreikius – seksualinius, finansinius – ir gyvena toliau. Kanados rašytojas Montas Redmondas (*Mont Redmond*) puikiai tai apibūdino rašydamas, kad Tailande „viskas, ko neįmanoma sušluoti po kilimu, automatiškai laikoma baldu". Gal tailandiečiams tas baldas ir nepatinka, gal jie nuolat į jį atsitrenkia, tačiau neneigia jo buvimo.

Bankoke sklando begalė abejotinų istorijų. Pamokomų pasakų. Girdėjau vieną tokią apie garsaus britų laikraščio reporterį, jaunuolį, kuris taip giliai nugrimzdo į Bankoko ydų pasaulį, kad nebegalėjo atlikti savo darbo ir buvo atšauktas į Londoną. Tai kiek priminė medicininę evakuaciją, tik kiek neįprastą, mat evakuojamasis kentėjo nuo per didelio malonumo, o ne nuo skausmo.

Juos vadina „seksemigrantais", aiškina man Skotas. Tai, suprantama, „sekso" ir „emigranto" junginys. Seksemigrantus lengva atpažinti iš saulėje pasvilusio veido, didžiulio alaus pilvo ir bendro apsileidimo. Jie žino: kol piniginė dar geros formos, visa kita nesvarbu. „Iš tiesų tai gana apgailėtina", – sako Skotas. Nerandu drąsos pasakyti, kad ir jam pačiam jau auga pilvukas, jo veidas taip pat šiek tiek pasvilęs saulėje, o marškiniai nesukišti į kelnes.

•

Grįžę į Skoto butą mes bandome pasižiūrėti piratinį DVD, tačiau garsas toks prastas, o vaizdas taip kratosi, kad po dešimties minučių netenkame kantrybės. Skotas paduoda man storą knygą, kuri vadinasi *The Teachings of the Buddha* („Budos mokymai"). Panašią Azijoje galima rasti visuose viešbučio kambariuose, tai tarsi budistinė Biblijos versija. Skotas paaiškina, kad taip yra, nes nušvilpė ją iš viešbučio kambario. Pasvarsto, kaip toks poelgis paveikė jo karmą, veikiausiai jau ir taip yra viršijęs limitą, bet šios temos nusprendžia neplėtoti, iš to vis tiek nebūsią nieko gero.

Skotas aistringas ateistas, tačiau per trejus gyvenimo Bankoke metus jau perėmė kai kurias aiškiai budistines tendencijas, nors, žinoma, tai griežtai neigtų.

Visų pirma, jis atrodo gerokai atsipalaidavęs, o budistai tikrai tokie. Liovėsi kaupti daiktus, net dievinamas knygas. Perskaitęs kokią nors perduoda kitam. „Kai supratau, kad knygos nėra trofėjai, man pasidarė visai lengva", – sako jis ir savo žodžius patvirtina dovanodamas man nutrintą Somerseto Moemo (*Somerset Maugham*) knygą *The Moon and Sixpence* („Mėnulis ir skatikas"). Skotas – didelis Somerseto Moemo gerbėjas. Ir gyvena pagal Moemo patarimą: „Sek paskui savo polinkius, bet nepamiršk, kad už kampo gali tykoti policininkas." Tiesa, Tailande už kampo tykantis policininkas veikiausiai laukia kyšio arba jam išvis nė motais, ką tu veiki. Nusprendžiu Skotui to nesakyti.

Bankoke keistenybės tokios pat neišvengiamos kaip karštis, čia Skotas yra padaręs tokių dalykų, apie kokius namuose net nepagalvotų. Pavyzdžiui, valgęs picą su braškėmis. Tačiau kai kurie dalykai net Skotui pernelyg keisti. Tarkime, restoranas „be rankų". Ten tailandietės padavėjos maitina savo klientus kaip motinos mažylius.

Be rankų. Esu tikras, Froidas turėtų ką pasakyti šiuo klausimu. Skotui tai „tiesiog pernelyg keista".

Skoto mergina – energinga jauna tailandietė vardu Noi. Anksčiau ji buvo „šokėja". (Aš per daug neklausinėju.) Dabar ji skalbia Skotui ir ruošia jam valgį. Tačiau daugiausia laiko praleidžia sėdėdama priešais televizorių ir žiūrėdama tailandietiškas muilo operas. Kartais penkiolika valandų be perstojo. Išties nuostabu. Ji gali kaip pasiutusi derėtis su taksi vairuotojais ir moka paruošti skanesnį *pad thai*, negu esu valgęs geriausiuose tailandietiško maisto restoranuose. Tikrai aštrų. Tailandiečiai įsitikinę, kad prieskoniai suteikia skonio gyvenimui. A, dar ji valgo vabzdžius. Tai gali kiek šokiruoti, bet iš tiesų yra visai normalu. Dauguma žmonių, kilusių iš tos Tailando srities kaip ir ji, valgo vabzdžius – karštame aliejuje apkeptus didelius juodus svirplius ir tarakonus. Esu girdėjęs, kad kramtomi jie kaip reikiant traška tarp dantų, tačiau neturiu jokio noro patikrinti. Mano kulinarinė narsa išseko paragavus pūdytos islandiškos ryklienos.

Noi šypsena akinama net vertinant tailandietiškais standartais. Sušvinta akimirksniu. Paplūdimio kurorte, kuriame ji kadaise dirbo, bendradarbiai Noi šypseną buvo išrinkę pačia gražiausia. Tailande, Šypsenų šalyje, tai tikrai didelis įvertinimas.

Prieš kurį laiką Tailando oro linijos buvo sugalvojusios gudrią reklamos kampaniją. Plakate – dviejų skrydžių palydovių nuotraukos: vienoje Tailando oro linijų darbuotoja, kitoje konkurentų. Nuotraukos atrodė visiškai vienodos. Užrašas: „Ar galite atpažinti nuoširdžią šypseną?"

Skirtumas tikrai buvo ir bet kuris tailandietis akimirksniu jį būtų pastebėjęs, o dauguma užsieniečių – ne. Tailandiečiai instinktyviai jaučia, kad nuoširdi šypsena – ne lūpose ir visai ne burnoje.

Tikroji šypsena akyse. O dar tiksliau, tai *orbicularis oculi* raumenyse, kurie yra aplink akis. Šių smulkučių raumenėlių apgauti neįmanoma. Jie sukruta tik tada, kai šypsomės nuoširdžiai.

Tailandiečių šypsenos reiškia ir daugiau, ir mažiau nei vakariečių. Šypsena – tai kaukė, tiksliau sakant, daug įvairių kaukių. Tailandiečių šypsena gali reikšti laimę, bet taip pat ir pyktį, abejones, nerimą, netgi sielvartą. Tailandiečiai šypsosi per laidotuves, o užsieniečius tai trikdo.

Tailandiečiai primena mums, jog šypsena – ne privatus dalykas. Mokslininkai nustatė, kad žmonės, bent jau sveiko proto asmenys, būdami vieni šypsosi retai. Šypsena yra labiau visuomeninis gestas nei vidinės mūsų būsenos atspindys, nors ir taip gali būti.

Abejoju, kad kada nors galėtų atsirasti tailandietis Harvėjus Bolas, plačiai išgarsėjusio besišypsančio veidelio išradėjas. Tokia supaprastinta šypsena tailandiečiams pasirodytų kvaila. Gerai, sakytų tailandietis, šypsena, o *kokia* čia šypsena?

Sakoma, jog eskimai turi daug žodžių sniegui apibūdinti; tailandiečiai turi daug žodžių šypsenai. Yra šypsena *yim cheun chom*, kuri reiškia: „žaviuosi tavimi", ir *yim thak thaan* – „nesutinku su tavimi, bet pirmyn, siūlyk tą savo niekam tikusį sumanymą". Dar yra *yim sao* – „liūdna šypsena". O mano mėgstamiausia – *yim mai awk*, „stengiuosi šypsotis, bet nesiseka".

Tai nuostabu, tačiau mane toks platus tailandietiškų šypsenų pasirinkimas trikdo. Jis pakirto įsitikinimą, kad šypsena iš esmės reiškia laimę, pasitenkinimą. Tailandietiška šypsena aš daugiau nebepasitikiu. Nebepasitikiu *jokia* šypsena. Visur matau apgavystes ir klaidinimą, todėl spoksau į žmonių *orbicularis oculi** ir tikrinu,

* Žiedinis akies raumuo (lot.).

juda jis ar ne. Gal mano paranoja turi pagrindo, o gal ir ne. Froidas sakė: kartais šypsena yra tik šypsena.

Noi, kaip dauguma tailandiečių, tiki, kad galima kaupti nuopelnus. Jos galvoje nuolat sukasi skaičiuoklė. Ji žino, kad duodama pinigų vienuoliams ar kokiam nors svarbiam reikalui kaupia sau karmos taškus, kuriuos galės panaudoti kitame gyvenime. Dar ji kraustosi iš proto dėl Skoto, o savo susižavėjimą išreiški tailandiečių posakiu: „Myliu tave taip kaip beždžionė bananus." Man tai atrodo labai miela.

Tomis retomis akimirkomis, kai nežiūri televizoriaus, Noi dalija patarimus Skotui. Pavyzdžiui, sako: „Tu pernelyg rimtas." Arba: „Negalvok tiek daug!" Tailandiečiai dažnai taip sako, iš to galima spręsti apie pačią šalį ir kaip čia įsivaizduojamas geras gyvenimas.

Visada laikiau save mąstančiu žmogumi. Nėra tokio dalyko, apie kurį nebūčiau galvojęs, nuo labai reikšmingų iki stulbinamai menkų. Vienintelis dalykas, apie kurį nelabai susimąsčiau, tai... pats mąstymas.

Kaip daugumai vakariečių, niekada nejaučiau poreikio kvestionuoti mąstymo vertės. Man tai būtų tas pats kas kvestionuoti kvėpavimo prasmę. Jūs tik paklausykite mūsų kalbos. *Mąstau, vadinasi, esu. Prieš darydamas pagalvok. Pergalvok iš naujo. Susimąstyk. Leisk man truputį pagalvoti ir galėsime pasikalbėti. Tu taip apie viską pagalvoji.*

Kai kurie žmonės galvoja (štai ir vėl tas žodis), kad parsidavėliška mūsų kultūra nuvertina mąstymą. Tai netiesa. Popkultūra nuvertina tam tikrą mąstymo rūšį – gilųjį mąstymą, tačiau paviršutinišką vertina netgi labai. Paviršutiniškas mąstymas vis tiek yra mąstymas.

Sakoma, kad apmąstytas gyvenimas yra geras gyvenimas. Šia prielaida grįsta visa psichoterapija, ypač – kognityvinė terapija. Jeigu mums pavyks ištaisyti klaidingus mąstymo modelius, kitaip sakant, sugedusią programinę įrangą, patirsime laimę arba bent jau mažiau kančių.

Didžiąją dalį gyvenimo praleidau stengdamasis sugalvoti savo kelią į laimę, o mano patirta nesėkmė tik įrodo (žinoma, man pačiam), jog nemoku gerai mąstyti. Man niekada nė į galvą nešovė, kad mano nelaimingumo šaltinis – ne ydingas mąstymas, o mąstymas apskritai.

Kol nukeliavau į Tailandą. Tailandiečiai į mąstymą žiūri labai įtariai. Jiems mąstymas yra tas pats kas bėgimas. Vien tai, kad juda kojos, dar nereiškia, jog kur nors nukaksi. Galbūt tu bėgi prieš vėją. Gal ant bėgtakio. Gali pasitaikyti, kad bėgi atgal.

Tailandiečiai neperka savigalbos knygų, neina pas psichoterapeutus ir nepostringauja be perstojo apie savo nelaimes. Jie nežiūri Vudžio Aleno (*Woody Allen*) filmų. Kai klausiu Noi ir kitų tailandiečių, ar yra laimingi, jie, žinoma, nusišypso ir mandagiai atsako, bet manęs neapleidžia nuojauta, kad šį klausimą palaiko keistu. Spėju, jie pernelyg įsijautę į savo laimę, kad apie ją galvotų.

Tiesą sakant, aš kartais susimąstau, ką davė man visi tie introspekcijos metai: pilną lentyną savigalbos knygų ir erzinantį įprotį sakyti: „Turiu rūpesčių“ ir „Kaip manai, ką tai *reiškia?*“ Tailandietis niekada neištartų tokių žodžių.

Nors tailandiečiai ir pasižymi skeptišku požiūriu į mąstymą, jie ne vieninteliai tokie. Dėl mąstymo raukosi ir eskimai. Mąstantis žmogus jiems arba pamišėlis, arba baisiai užsispyręs, o nei viena, nei antra nėra gerai. Geografas Yi-Fu Tuanas (*Yi-Fu Tuan*) aprašo eskimę moterį, kurią girdėjo griežtai sakant: „Aš *niekada* nemąstau.“

Kita moteris savo draugei skundė draugę, kuri neva verčianti ją mąstyti ir taip trumpinanti jai gyvenimą. „Laimingiems žmonėms nėra ko mąstyti; jie gyvena, o ne mąsto apie gyvenimą“, – tokią išvadą padaro Tuanas.

Šiuo klausimu mokslas apie laimę tyli, ir tai turbūt nieko keista. Akademikas veikiausiai nesuabejotų mąstymo prasme, kaip virėjas neabejoja valgymo prasme. Vis dėlto keli drąsūs psichologai pamėgino ištirti ryšį tarp introspekcijos ir laimės. Atlikdami tyrimą psichologai Timas Vilsonas (*Tim Wilson*) ir Džonatanas Šuleris (*Jonathan Schooler*) davė tiriamiesiems pasiklausyti Stravinskio „Šventojo pavasario“. Vieniems prieš klausantis nebuvo duota jokių instrukcijų. Kitiems liepta stebėti savo laimės lygį, o tretiems klausantis „pasistengti būti laimingiems“. Pastarosios dvi grupės klausydamos muzikos patyrė *mažiausiai* malonumo. Tie, kuriems jokių instrukcijų pateikta nebuvo, muzika mėgavosi labiausiai. Galvojimas apie laimę daro mus mažiau laimingus.

Filosofas Alanas Vatsas (*Alan Watts*), jeigu dar būtų gyvas, išgirdęs apie šį eksperimentą supratingai pakinkuotų galva. Kartą jis pasakė: „Prasmę turi tik prasta muzika.“ Prasmė visada priklauso žodžiui, simboliui. O šie rodo kažką kita, nei yra patys. Gera muzika nieko nerodo. Ji tiesiog yra. Panašiai ir su laime – tik nelaimė turi prasmę. Štai kodėl mums taip rūpi apie ją kalbėtis, štai kodėl jai turime tiek daug žodžių. Laimei žodžių nereikia.

Gerai pagalvojus, yra trys, tik trys būdai tapti laimingesniam. Galima pasidauginti teigiamų dalykų (gerų jausmų). Galima susimažinti neigiamų dalykų (blogų jausmų). Ir galima pakeisti temą. Retai svarstome trečią galimybę arba nurašome ją kaip išsisukinėjimą. Liautis apie tai galvoti? Juk tai išsisukinėjimas, prieštaraujame mes, tai bailumo įrodymas. Ne, būtinai turime murkdytis savo

rūpesčiuose, juos analizuoti, sukramtyti, nuryti, tada išspjauti, vėl nuryti ir kalbėti, kalbėti, nesiliauti apie tai kalbėjus. Visada tikėjau, kad kelias į laimę grįstas žodžiais. Daiktavardžiai, būdvardžiai ir veiksmažodžiai, jeigu tik tinkamai juos išrikiuosiu, padės man nušokuoti į laimę kaip žaidžiant „Klases". Tailandiečiams toks požiūris svetimas ir atrodo kvailokas. Jie nepasitiki žodžiais. Į juos žiūri kaip į apgaulės, o ne tiesos įrankius.

Tailandiečių kitas požiūris, pavadinkime jį *mai pen lai*. Tai reiškia „nieko tokio". Ne tas „nieko tokio", kurį mes, vakariečiai, tariame piktai: „Ak, nieko tokio, pats pasidarysiu", o tikras „Mesk viską ir gyvenk ramiai". Užsieniečiai Tailande arba patys perima *mai pen lai* požiūrį, arba išsikrausto iš proto.

„Visas pasaulis sumautas", – pareiškia Denisas Grėjus (*Denis Gray*) ir ranka mosteli į vaizdą pro savo biuro langą, kur kiek akys užmato driekiasi betono džiunglės. Denisas parodo man tą pačią vietą nuotraukoje 1962 metais.

Beveik neįmanoma įžiūrėti panašumo tarp ano vaizdo ir dabartinės dangoraižių jūros. Vos keli pastatai, pora mašinų gatvėje. Denisas mielai persikeltų į 1962 metus, tačiau dauguma tailandiečių – vargu. Jie lengvai susitaiko su pokyčiais, sako jis, bet senų dalykų nevertina.

Amerikiečių žurnalistas Denisas Tailande gyvena jau trisdešimt penkerius metus. Jis negali pakęsti to, ką tailandiečiai padarė su Bankoku, kadaise vadintu Rytų Venecija dėl savo elegantiškų kanalų, kurie dabar jau seniai uždengti grindiniu. Tačiau tailandiečių nerūpestingumas jam patinka. Sako beveik kasdien susiduriantis su *mai pen lai*.

„Visai neseniai, – pasakoja jis, – mudu su komercijos direktore bandėme surasti klaidą sąskaitose. Niekaip nepavyko, negalėjome jos rasti. Kad ir kaip stengėmės, skaičiai nesuėjo. Tada ji tarė: „Denisai, imkime ir pamirškime šį reikalą. Mes neprivalome rasti atsakymo." Taip ir padarėme."

Denisas nėra koks nekritiškas optimistas, jis pripažįsta, kad *mai pen lai* turi ir trūkumų. Kartais juo bandoma pridengti neišmanymą ar tiesiog tinginystę. Vis dėlto jis įsitikinęs, kad toks požiūris į gyvenime iškylančias problemas yra išmintingesnis. Galų gale, kaip pradėsi ką nors naujo (imsies kito darbo, užmegsi santykius ar pakeisi požiūrį į gyvenimą), iš pradžių neatsikratęs seno? Tai prilygtų mėginimui paimti krepšį su pirkiniais, nors rankos jau ir taip pilnos. Greičiausiai viskas iškristų ant žemės ir liktum be nieko.

Labai noriu tuo patikėti, tačiau dalis manęs – neurotiškoji asmenybės pusė – priešinasi. Negaliu palikti problemos jos neišsprendęs. Tai būtų panašu į išsisukinėjimą, o nuo jo man ima niežėti visą kūną. Galbūt praleidęs Tailande trisdešimt penkerius metus ir aš susitaikyčiau su *mai pen lai*. Arba išsikraustyčiau iš proto.

Kitas dalykas, kuris Tailande Denisui patinka, tai *jai yen*, šaltakraujiškumas. Tailande nėra nieko baisiau, kaip parasti *jai yen*. Štai kodėl tailandiečiai nesupranta greitai suirztančių užsieniečių, taigi, praktiškai visų užsieniečių.

„Tailandiečiai labai mėgsta skleisti paskalas ir regzti intrigas, – pasakoja man Denisas, – bet per trisdešimt metų prisimenu gal kokį tuziną kartų, kai biure kas nors neteko savitvardos." Nieko sau. Biure Amerikoje žmonės savitvardą praranda kokius dvylika kartų *per dieną*. Denisas savo biure laikosi nerašytos taisyklės: nepratrūkti. Jeigu bendradarbis tave suerzino, pasidaryk pertraukėlę

ir atvėsk. Retkarčiais jis leidžia darbuotojams išsilieti vieniems ant kitų, „pasielgti amerikietiškai“. Bet nelabai dažnai.

Vėliau apie šaltakraujiškumą pasiteirauju tailandiečių mokyklos direktoriaus Kunipo. Mes sėdime mokytojų kambaryje, kuris yra šviesaus medžio grindimis ir primena man oro uosto verslo klasės laukiamąjį. Kunipo oda nepriekaištinga, baltutėliai marškiniai ir raudonas kaklaraištis taip pat. Tailandiečiams jų išvaizda labai svarbi. Jie nemėgsta ne tik žiūrėti į nepridengtas plaukuotas rankas, nemėgsta ir susiglamžiusių ar purvinų drabužių. Į mano klausimą apie *jai yen* Kunipas atsako papasakodamas istoriją.

Kaimynas augino bananą, kuris taip išsikerojo, kad dalis jo atsidūrė Kunipo teritorijoje. Bananą aplipę vabzdžiai ėmė skristi į jo namus. Amerikietis veikiausiai būtų pasakęs: „Klausyk, daryk ką nors su tuo savo velnio bananu! Mano namai pilni vabzdžių.“ Aš pats taip būčiau pasakęs.

Bet Kunipas pasielgė kitaip. Jis nulaužė vieną banano lapą – tik vieną, taip subtiliai parodydamas kaimynui savo nepasitenkinimą. Po kelių dienų kaimynų sode pasirodė sodininkas ir bananą apgenėjo. Konfliktas buvo išspręstas netarus nė žodžio.

„Visada svarbiausia yra santykiai. Jie svarbesni už iškilusią problemą“, – paaiškina Kunipas.

Bandau suvokti. Vakaruose problemos sprendimą mes paprastai vertiname labiau nei santykius. Ieškodami atsakymų ir teisybės mielai išsižadame draugų, netgi šeimos narių. O kodėl, klausiu Kunipo, negalėjote mandagiai *paprašyti* kaimyno, kad jis ką nors padarytų su savo bananu?

Tai būtų buvę pernelyg šiurkštu, atsako jis. Pyktis – „kvaila, beprotiška emocija. Todėl reikia jos vengti. Yra tokia patarlė: „Purviną vandenį laikyk viduje, švarų – lauke.“

Mintis apie šaltakraujiškumą skamba gražiai, tik kaip ji dera su gana dideliu žmogžudysčių skaičiumi Tailande? Arba su tokiu žiauriu ir smurto kupinu nacionaliniu sportu *muay Thai*, kikboksu? Arba su unikaliais Bankoko ligoninės chirurgų įgūdžiais? Jie tiesiog pasaulinio lygio specialistai prisiūti nupjautą penį. Jeigu kada nors būtumėte atskirtas nuo savo penio, tikrai norėtumėte pakliūti jiems į rankas.

Jie nėra talentingesni už kitus chirurgus. Tiesiog turi daugiau patirties. Kas porą mėnesių Tailando laikraščiuose pasirodo straipsnis, kaip kokia nors žmona, nebeapsikentusi savo vyro paklydimų, ryžosi reikalą išspręsti peiliu. Vėliau pasklido kalbos apie ypatingus chirurgų gebėjimus, todėl įpykusios žmonos sugalvojo naują, dar veiksmingesnį grasinimą: „Ir sumaitinsiu jį antims." Šie keli ramiu tonu, bet įtikinamai ištarti žodžiai ne vieną tailandietį vyrą privertė elgtis kaip šventąjį.

Taip, turint omenyje, kad religija skatina neišsišokti, tailandiečiai pastebimai stokoja įtampos reguliatoriaus. Arba išlieka šaltakraujiški, arba pjausto penius. Ir jokio aukso vidurio.

Žmonės mėgsta tvirtinti, kad Bankokas nėra tikrasis Tailandas, kaip Niujorkas nėra tikroji Amerika, o Paryžius nėra tikroji Prancūzija. Manau, jog tai netiesa. Šie miestai nenukrito iš dangaus. Jie natūraliai išaugo toje dirvoje, kurioje buvo pasodinti. Tad nėra išimtis iš taisyklės, o veikiau steroidais pastiprinta taisyklė. Niujorkas *yra* Amerika, tik labiau koncentruota. Tas pats ir su Bankoku.

Sutariu susitikti su vyru, kuris padėjo pakeisti Bankoko horizonto liniją. Sumetas Džumsajus (*Summet Jumsai*), vienas iš garsiausių Tailando architektų, suprojektavo daugumą pačių išradingiausių

miesto statinių, pavyzdžiui, Roboto pastatą, kuris, žinoma, primena robotą. Jis yra tiesioginis Tailando karaliaus Ramos III įpėdinis. Užaugo Prancūzijoje ir Anglijoje, mokėsi Kembridže ir, girdėjau, angliškai kalba laisvai. Man jis atrodo neįkainojamas kultūros vertėjas. Nekantrauju su juo susipažinti.

Tačiau mano taksi įstrigo eismo spūstyje. Nepanašu, kad vairuotojas dėl to bent kiek jaudintųsi – jam prieš akis dar daug gyvenimų, tačiau aš turiu vienintelį ir įsitaisęs ant užpakalinės sėdynės kraustausi iš proto. Ilgiau nebegaliu to pakęsti. Atsiskaitau, iššoku lauk ir pamoju taksi motociklui. Taksi motociklas atrodo visiškai taip pat kaip bet kuris kitas motociklas, tik vairuotojas vilki oranžinę liemenę ir ima nedidelį mokestį už tai, kad jus paveža. Įsitaisau už nugaros ir... švyst!.. akceleratorius vaiduokliškai sužviegia. Mes nardome tarp kitų eismo dalyvių, automobilius net ranka galėčiau paliesti. Tai patikimiausias būdas judėti po Bankoką ir tikrai pats geriausias, jei nori apžiūrėti miestą. Tiksliau, jo gatves.

Iš šiuolaikiškų vakarietiškų miestų išvaikytas blogas kvapas. Jie niekuo nekvepia. Tik ne Bankokas. Jis kvepia viskuo. Šviežiu *pad thai*, šviežiai nuskintais serenčiais, šviežiais žmogaus ekskrementais. Tikra puota nosiai. Per kelis pašėlusius dešimtmečius Bankokas iš mieguisto miestelio virto į visas puses nusidriekusiu megapoliu. Garuojančiu ir drebančiu savo ribų nežinančiu miestu. Tiesiogine prasme. Niekas nežino tikslių Bankoko ribų, nežino ir kiek maždaug jame gyvena žmonių. Štai koks jis beformis.

Senas kaip gyvenimas klausimas, kas laimingesni – miesto gyventojai ar kaimo liaudis, lieka neatsakytas. Tyrimai nedavė rezultatų. Tačiau prisimenu Ruto Venhoveno žodžius. Besivystančiose šalyse, tokiose kaip Tailandas, miestuose gyvenantys žmonės laimingesni už kaimo gyventojus. Kodėl? Ar dėl to, kad miestuose yra

tokios ekonominės sąlygos, kokių nėra kaimuose? Manau, tai tik dalis tiesos. Iš kaimo į miestą atsikraustę tailandiečiai niekur iš kaimo neišvyksta. Jie tiesiog pasiima su savimi visą kaimą ir džiaugiasi abiejų pasaulių teikiamais privalumais.

Tokių įrodymų pilnas visas Bankokas, kuris ir pats yra ne tiek miestas, kiek kaimų junginys. *Sois*, siauruose lyg plonyčiai kapiliarai Bankoką išraižiusiuose skersgatviuose gyvenimas daugiau mažiau primena kaimą. Kvepia kepamais makaronais, skamba gatvės prekiautojų šūksniai, čia visi – viena didelė šeima.

Į Sumeto Džumsajaus biurą atvykstu ir sukrėstas, ir pakylėtas pasivažinėjimo motociklu. Apsaugininkas per sodą palydi mane į nedidelį jaukų kabinetą pirmame aukšte. Jame, kaip ir dera, šūsnys eskizų ir brėžinių. Pasisukęs kėdėje Sumetas su manimi pasisveikina. Jis turbūt jau įžengęs į septintą dešimtį, kresnokas, vilki rusvai žalsvos spalvos marškinius. Gražus, orus vyras.

„Sveiki atvykę, sveiki atvykę", – sveikinasi nepriekaištinga anglų kalba ir rodo man sėstis. Tuojau pat prisipažįsta „išgyvenantis maištingąjį etapą" ir pakviečia mane prisidėti. Laimei, jo maištingasis etapas apsiriboja stiklu stipraus gėrimo. Negailėdamas įpila man viskio, ant kurio butelio, mano džiaugsmui, užrašyta: „Pagamintas Butane." Sriūbteliu mintyse sveikindamas Butano kariuomenę. Telaimina juos Dievas.

Sau Sumetas įsipila stiklą džino. Galiu pasakyti, kad šiandien jau ne pirmą. „Mes, budistai, turime tik penkis įsakymus, palyginti su dešimčia jūsų. Vienas jų – nepiktnaudžiauk svaigalais", – sako jis gurkšnodamas džiną.

Sumetui turiu daugybę klausimų ir noriu išgirsti atsakymus, kol dar yra maloniai apsvaigęs, o ne visiškai girtas. Pradedu nuo nuopelnų. Ar tai tikrai panašu į karminę banko sąskaitą?

„Tiesą pasakius, taip. Viskas tiesiogiai susiję. Jūs kaupiate blogąją energiją, o ją galite mažinti darydamas gerus darbus." Bet kuriam buhalteriui patiktų tokia dvasinė matematika.

O kaip *sanuk*, smagumas? Tailandiečiams jis labai svarbus.

Tai išgirdus jo akys sužiba, staiga prablaivėjęs jis išsitiesia.

„Aaa, *sanuk*. Jeigu nėra *sanuk*, to nė neverta daryti. Žmonės meta gerai apmokamą darbą, jeigu jis nesmagus."

„Smagiai gyventi patinka visiems. Galima sakyti, kad mes, amerikiečiai, ir išradome smagumą."

„Taip, bet jūs, amerikiečiai, į savo smagumą žiūrite labai rimtai. Mes, tailandiečiai, to nedarome. Nesilaikome požiūrio: „Dirbk sunkiai, švęsk smagiai." Smagu turi būti visą dieną."

„Ką turite galvoje?"

„Darbe tai – šypsena veide arba juokas. Žmonės čia ne tokie įsitempę kaip Amerikoje. Be to, skiriasi ir mūsų atostogų įpročiai. Mes neatostogaujame kaip europiečiai visą mėnesį, tarkime, rugpjūtį. Pasiimame tai laisvą dieną, tai laisvą savaitę. Laisvadieniai išbarstyti per visus metus."

Sumetas pasiima rašiklį – pastebiu, kad tai absurdiškai brangus rašiklis. Aiškiai susijaudinęs jis kažką brūkšteli ir parodo man. Neturiu žalio supratimo, ką tai reiškia. Užrašyta lotyniškai.

„Tai reiškia „Būsi toks, koks aš esu." Argi ne fantastiška?" – krykštauja jis su tokia energija, kad šiek tiek išsigąstu. Gal man jau laikas dingti. Ne, štai Sumetas vėl nusiramina ir pasakoja man apie savo brolį, kuris yra „geras budistas". Kasdien medituoja.

„Ar jūs medituojate?" – klausiu.

„Ne, mano mąstymas vakarietiškas. Tačiau aš tapau, o tai tam tikra prasme meditacija."

„Ar jūs laimingas?"

„Trumpai tariant, taip. Kalbant krikščioniškais terminais, esu nusidėjėlis. Tačiau išperku tai darydamas gerus darbus, kad ir nesąmoningai. Aš labai jautrus engiamiesiems."

Man išmaukus dar kelis stiklus butanietiško viskio, mudviejų pokalbis ima vingiuoti. Stengiuosi suimti save į rankas, laikytis užsirašytų klausimų, bet ūmai mane aplanko *mai pen lai* ir nusprendžiu leisti pokalbiui tekėti laisvai. Taigi kalbamės apie Bankoką. Tai lyg miniatiūrinis Šanchajus, sako jis, nes viskas keičiasi kas porą mėnesių, net vietiniai turi nuolat iš naujo pažinti miestą.

„Bankokas – multikultūrinis miestas, primenantis spagečius. Jis kunkuliuoja. Žinoma, Paryžius ir Londonas taip pat kunkuliuoja, tačiau ten nuėjęs į prekybos centrą nepamatai besišypsančių žmonių. Čia jie šypsosi; o dar tos šventyklos, taip, šventyklos ir *sois*, kur gali vos už kelis batus suvalgyti dievišką *pad thai*."

Sumetas kviečia mane pasilikti ir dar truputį išgerti, bet aš mandagiai atsisakau. Atsistojęs eiti jo akyse įžvelgiu liūdesio šešėlį. Spėju, kad Sumetui patiko mudviejų amerikietiško stiliaus introspekcijos seansas. Veikiausiai jam tai nedažnai pasitaiko. Susidaro įspūdis, kad jis būtų gėręs ir kalbėjęs dar daug daug valandų.

Kai kurie žmonės miestus laiko bedievėmis teritorijomis. O juk pirminė miestų paskirtis buvo turėti vietą, kurioje galima bendrauti su dievais; būtent miestuose, o ne kaimuose pirmiausia įsišaknijo krikščionybė. Bankoke sakralumas ir pasaulietiškumas egzistuoja vienas šalia kito lyg išsiskyrusi pora, iš finansinių sumetimų nusprendusi ir toliau gyventi kartu. Ne pati geriausia išeitis, bet ir ne tokiaginčytina, kaip galėtų pasirodyti.

Važiuoju traukinuku Disnėjaus karuseles primenančiu vienbėgiu geležinkeliu virš miesto. Žiūrėdamas pro langą matau auksu žėrintį budistų šventyklos kompleksą, įspraustą tarp dviejų prekybos centrų. Išlipu ir nueinu kelis kvartalus iki Eravano šventyklos. Apie ją sklando naujųjų laikų legendos. Prieš kelerius metus naują milžinišką viešbutį statantys darbininkai susidūrė su daugybe sunkumų. Lūžo mašinos. Niekas nesisekė. Tada kažkam kilo mintis pastatyti šventyklą dievams pamaloninti. Jie taip ir padarė, toliau projektas klostėsi sklandžiai.

Šiandien tailandiečiai stabteli prie tos šventyklos trumpai pasisveikinti su dievybe. Iš pradžių šventykla man nepadaro itin dieviškos vietos įspūdžio, iš visų pusių apsupta vakarietiškų dievų panteono: *Burberry's, Louis Vuitton, McDonald's, Starbucks.*

Tačiau niekas šio nesuderinamumo čia, regis, nepastebi. Oras kvepia smilkalais, o gal tai automobilių išmetamosios dujos? Vyras šventykloje palieką krepšį rudų kiaušinių – kaip auką. Kiti tyliai klūpi nejudėdami. Kabo lentelė: „Saugumo sumetimais didelių žvakių nedegti." Žmonės vis tiek dega ir pro šalį einantis apsauginінkas užgesina jas modamas didele šiaudine skrybėle. Taip, tai rami oazė viduryje Bankoko, tačiau prieš kelerius metus pamišėlis kūju sudaužė auksinę koplyčios statulą. Šaltakraujiškumas tada nenugalėjo. Susirinkusi minia akimirksniu užpuolė vyrą ir mirtinai sumušė. Tailando žiniasklaida pasmerkė nelaimėlio egzekuciją ir apgailėjo prarastą statulą.

Toliau klaidžioju po Bankoką. Azijos miestai – kieti riešutėliai. Labai daug kas lieka nematoma plika akimi. Trečiame dešimtmetyje keliaudamas po šį regioną tai pastebėjo Somersetas Moemas. „Jie kieti, žėrintys... ir nieko tau neduoda. Tačiau paliekant juos apima jausmas, kad kažką praleidai, ir nesiliauji galvojęs, jog jie turi kažkokią paslaptį, kurios tau neatskleidė."

Vaikštinėju po Kinų kvartalą. Jis nepanašus į muziejų primenančius Kinų kvartalus kituose miestuose, tai klestinti, energija trykštanti miesto dalis. Kinai daro įtaką Tailandui jau daug šimtmečių ir iki šių dienų.

Praeinu pro virtinę parduotuvių, daugumoje jų kažkodėl prekiaujama įrankiais ir kitokia technika. Jos švarutėlaitės, nemaniau, kad taip gali būti. Visur pilna nukaršusių šunų ir kažkokį stalo žaidimą žaidžiančių žmonių. Praeiviai gali netrukdomi matyti, kas vyksta parduotuvėse ir daugelyje namų, fizinis privatumas šioje Azijos dalyje ne toks svarbus kaip Vakaruose. Jaučiuosi lyg kiaurai sieną matantis tai, kas paprastai slepiama nuo pašalinių akių: šeima ruošia vakarienę, vyrui kerpami plaukai. Parduotuvėje ramiai sėdi vyras. Jis vilki džinsus ir yra patogiai įsitaisęs ant kėdės. Akys užmerktos. Pagalvoju, kad miega, bet staiga suprantu, jog tiesiog mėgaujasi ramybės akimirka šiame chaose. Jis atsimerkia, o aš susigėdęs nusuku žvilgsnį.

Priešais kiekvieną parduotuvę ir kiekvienus namus yra dvasių namelis. Tie nameliai panašūs į išpuoštus dailius inkilus. Manoma, kad suteikus blogosioms dvasioms vietą gyventi, davus pastogę jos nesibraus į žmonių namus. Truputį primena mažas trobeles giminaičiams, pastatytas prie daugelio namų Majamyje. Iš esmės tai tas pats.

Praeinu pro *Wrantoh* brangakmenių parduotuvės afišą („Jeigu jis žiba, tai mes jį turime") ir kažką, ant ko užrašyta: „Laimingas tualetas, laimingas gyvenimas." Gal tailandiečiai nelabai *mąsto* apie laimę, tačiau dėl paties žodžio jie tiesiog kraustosi iš proto. Matau jį visur. Yra Laimingasis masažo salonas, Laimingoji aludė ir net patiekalas „Dviguba laimė" (spagečiai su tofu).

Beklaidžiodamas atsidūriau prie Jungtinių Tautų biuro. Jis didžiulis, atrodo oficialiai, atkreipiu dėmesį, kad šalia jo nėra dvasių

namelio. Jungtinės Tautos kelia man įvairių asociacijų. Laimės paprastai tarp jų nėra. Tačiau gerieji Jungtinių Tautų, kaip ir Taikos Korpuso, žmonės taip pat dirba laimės srityje, nors, be abejo, Jungtinių Tautų biurokratai niekada taip nepasakytų.

Atėjau čia susitikti su moterimi vardu Sureerata. Vienas draugas Jungtinėse Valstijose užsiminė, kad ji gali turėti įžvalgų apie tailandiečių laimę.

Ji šypsodamasi pasisveikina su manimi ir mudu einame į valgyklą puodelio kavos. Sureerata įpusėjusi ketvirtą dešimtį, netekėjusi ir gyvena su tėvais. Vienišai moteriai (arba vyrui) Tailande tai įprasta.

Klausiu jos, kodėl tailandiečiai atrodo tokie laimingi.

„Mes į nieką nežiūrime rimtai. Kad ir kas nutiktų, sugebame su tuo susitaikyti."

„Ką turite omenyje?"

„Duosiu jums pavyzdį. Jeigu Jungtinėse Valstijose už ko nors užkliuvęs parkrenti, niekas nesikiša. Elgiasi taip, tarsi nieko nebūtų nutikę. O tailandiečiai nesiliauja kvatoję. Pribėga ir puola padėti, tačiau visą laiką juokiasi."

„Vadinasi, jūsų gyvenime visai nėra streso?"

„Yra. Žinoma, kad yra. Bet kai kurios aplinkybės nuo mūsų nepriklauso. O jei negali pakeisti savo aplinkos, keiti požiūrį. Man atrodo, tailandiečiams tai padeda. Pavyzdžiui, tave kažkas labai supykdo, tačiau nieko negali padaryti. Norėtum trenkti, bet negali, taigi giliai atsikvepi ir pamiršti. Kitaip tavo diena bus sugadinta." – Jai kalbant viskas atrodo taip paprasta.

„Man regis, Amerika yra iš tų šalių, kurių gyventojai patiria daugiausia streso. Jūs manote, jog reikia tik daugiau pinigų ir laimę galėsite nusipirkti. Samdote žmones, kad šie viską už jus padarytų,

netgi nupjautų jums veją. Tailande net turtingi žmonės ją pjauna patys. Mums tai smagu."

Štai ir vėl tas žodis „smagu", *sanuk*. Ar smagumas tailandiečių širdyse tikrai užima kokią svarbią vietą?

„Žinoma, mes net per susirinkimus pokštaujame ir juokiamės. Viskas čia vyksta neformaliai. Taip ir dirbame. Jeigu nesmagu, tai išvis neverta to daryti."

Tai ne šiaip pasilinksminimas, jie netgi pasišaipo.

„Mes juokiamės iš storų žmonių. Gali savo draugę pavadinti storule. Ji gali tau trenkti, bet visa tai vyksta smagiai. Amerikoje juk taip nepasakysi, tiesa?"

Ne, pritariu jai, nepasakysi.

Sureerata turi grįžti į darbą – arba į linksmybes, nežinau, kaip tiksliau tai apibūdinti. Mudviem einant pro liftus, ji sutinka draugę ir kažką pasako jai tajų kalba. Paskui atsigręžia į mane. „Matote, štai puikus pavyzdys. Ji mažutė kaip krevetė."

„Jūs pavadinote ją krevete?"

„Ne, – atsako lyg būčiau visai nesiklausęs. – Pavadinau ją omaru. Suprantate?"

Nesuprantu. Padarau išvadą, kad tailandiečiai labai mėgsta linksmybes, tačiau juos suprasti ne taip jau paprasta.

Tailandiečiai, netgi tie, kurie aktyviai nepraktikuoja budizmo, pasižymi savotiška ramybe, kuri mane siutina. Jie nesutrinka net tada, kai gyvenimas ima klostytis siaubingai.

Po didžiojo cunamio 2004 metais, kai vien Tailande žuvo tūkstančiai žmonių, beveik niekas dėl to nekaltino vyriausybės. Nors galėjo. Lengvai būtų galėję apkaltinti ją, kad trūksta perspėjimo

sistemų, o reakcija į nelaimę lėta ir chaotiška. Kaip tik taip pasielgtume mes; taip ir elgėmės, kai uraganas Katrina nusiaubė Naująjį Orleaną. Mums visada reikia ką nors kaltinti, ką nors kitą, o ne Dievą, nes Jis šiuo metu skundų nepriima. Jo pašto dėžutė perpildyta.

Tailandiečiai su tragiškais įvykiais susitaikė, nors negalima tvirtinti, kad jiems tai *patiko* ar kad norėtų pakartoti. Žinoma, ne. Tačiau jie mato tolimą perspektyvą: amžinybę. Jeigu kas nors nepasisekė šiame gyvenime, bus dar kitas, paskui dar kitas – ir taip toliau. Sėkmingus laikotarpius natūraliai keičia nesėkmės lygiai taip, kaip tarp saulėtų dienų pasitaiko lietingų. Tiesiog taip viskas yra. Kaltė tokiame pasaulėvaizdyje reikšmingesnio vaidmens neatlieka, o sėkmė – arba likimas – atlieka, ir man buvo įdomu sužinoti savo lemtį. Noi surengė man susitikimą su *jao* – mediume. Užtikrino, kad ši *jao* labai gera, iš geros šeimos. Tailande ateities spėjimas yra šeimos verslas ir įgūdžiai perduodami iš kartos į kartą.

Skotas nusiteikęs skeptiškai, tačiau nori eiti kartu. Jau priprato, kad Tailande jo racionalus ateisto protas prievartaujamas. Štai, pavyzdžiui, vieną rytą atsikėlęs pamatė, jog visi iš popieriaus lanksto gerves. Visi, nuo gatvės pardavėjo iki biržos maklerio. Kas, po galais, čia darosi? Ogi karalius paskelbė, kad žmonės pietinėje Tailando dalyje, kurioje ilgus dešimtmečius nesibaigia musulmonų maištas, turi nuraminti savo širdis. Taigi ministras pirmininkas sugalvojo tobulą sprendimą: popierines gerves! Taip, jie padarys tūkstančius popierinių gervių ir kaip taikos simbolį išmėtys iš lėktuvų. „Tomis popierinėmis gervėmis jie kone užklojo visą pietinę šalies dalį, – negalėdamas atsitokėti pasakoja Skotas. – Tai buvo pats keisčiausias mano kada matytas dalykas."

Mes visi trys nužingsniuojame siauru *soi* trumpą atstumą nuo Skoto buto, einame pro gatvės prekybininkus, grožio salonus ir be-

namius šunis. Įėję į niekuo neišsiskiriantį namą pakylame laiptais aukštyn. Čia baldų beveik nėra. Ant lubų kabo ventiliatorius, grindys plikos, išklotos baltu linoleumu. Praeiname pro kelias moteris, jos sėdi ant žemės, valgo ir kalbasi tajų greitakalbe – turbūt niekaip kitaip tailandiečiai ir nesikalba.

Mus palydi į kitą kambarį viršuje, kuriame baldų taip pat nėra, tačiau gausu dievybių. Palei vieną sieną išrikiuotas nedidelis hinduistų dievų panteonas. Ten stovi Hanumano – dievo beždžionės, Krišnos ir mano mėgstamiausio Ganešo, dievo su dramblio galva, statulėlės. Ganešas – išminties ir poetinio įkvėpimo dievas, o šių dviejų dalykų man dažnai pritrūksta. Viename kampe stovi nedidelė Budos statulėlė; atkreipiu dėmesį, kad ji pakylėta aukščiau visko, kas yra kambaryje, mes taip pat esame žemiau. Grindys išdažytos žaliai ir mėlynai, raštas chaotiškas ir primena nevykusį rytietišką kilimą. Kambaryje nėra oro kondicionieriaus ir aš akimirksniu suprakaituoju.

Atsiklaupiame ant grindų ir laukiame ateinančios *jao*. Dabar Skotas nusiteikęs dar skeptiškiau, jis taip man ir pasako, kai Noi išbėga nupirkti aukų dievams.

Sugrįžusi iš plastikinio maišelio ji ištraukia du pakelius pieno, du šiaudelius ir dvi skardines pepsikolos. Visa tai ir trisdešimt devynis batus (maždaug 1,25 dolerio) sudeda ant aukso spalvos padėklo. Skotas šnabžda man: „O kas būtų, jeigu vietoje pepsikolos nupirktum kokakolos?“ Sudraudžiu jį smarkokai niuktelėdamas alkūne į suglebusį pilvą.

Ateina *jao*. Tai liesa iš pažiūros niekuo neišsiskirianti iš kitų vidutinio amžiaus moteris. Vilki raudonus trumparankovius marškinėlius, per vieną ranką persimetusi oranžinį šalį. Plaukai susukti į tvirtą kuodą. Ji lotoso poza atsisėda ant raudono patiesalo. Šalia guli kortų malka.

Prie pepsikolos altoriaus uždegusi žvakes *jao* paprašo manęs kai ką pakartoti tajų kalba. Noi iš lėto šnabžda žodžius man į ausį. Sulig kiekvienu keistu skiemeniu liežuvis kliūva, vis dėlto man šiaip ne taip pavyksta.

Jao sėdi užsimerkusi, suglaustus delnus pakėlusi ties kakta tailandiečiams įprastu *wai*, gestu, kuris iš dalies reiškia pasveikinimą, iš dalies maldą. Smilkalais pamojuoja lyg burtų lazdele. Lūpos juda, tačiau neišleidžia nė garso. Noi kužda man į ausį, kad *jao* „laukianti tinkamo meto, palankaus dvasioms ateiti". Tikiuosi, kad jos neužtruks. Man kojas ima traukti mėšlungis, prakaitas srovelėmis bėga į akis ir jas graužia.

Tada kažkas nutinka. *Jao* kūnas ima konvulsingai trūkčioti. Noi paaiškina, kad ji priima į save dvasią. Akivaizdu, kad dvasia vyriškos giminės, nes *jao* kūno kalba pasikeičia, iš moteriškos tampa vyriška. Santūrūs jos gestai dabar stačiokiški ir valdingi, ji agresyviai vis tiesia rankas į priekį. Anksčiau Noi *jao* vadijo „ja", o dabar jau sako „jis". Transformacija baigta. Ji – atsiprašau, jis – pasakoja apie mane, apie mano gyvenimą, tiksliau, gyvenimus. Sužinau, jog buvusiame gyvenime esu parašęs knygą apie Kiniją. Knyga buvusi nepagarbi, tad sutikta su dideliu pasipriešinimu. Puikumėlis, galvoju, veikiausiai esu pirmas rašytojas, sulaukęs prastų atsiliepimų iš praėjusio gyvenimo.

„Būkite atsargus, kai rašysite apie Budą, – sako ji-jis. – Žmonės pasipiktins." Po šio patarimo *jao* išspjauna kažką raudono (tikiuosi, tai betelio lapas) į aukso spalvos dubenį. Ji-jis daro tai labai piktai, esu truputį nustebęs. „Čia toks spektaklis", – vėl sušnabžda Skotas, o aš dar kartą jį kumšteliu.

Visos pranašystės beriamos labai greitai, Noi iš visų jėgų stengiasi neatsilikti versdama. *Jao* paporina apie mane tokių dalykų,

kurie yra gryniausia netiesa, pavyzdžiui, kad aš moku tajų kalbą (aš jos nemoku). Pasako kelis dalykus, kurie, bendrai paėmus, yra teisingi: kad nepakankamai pasitikiu savimi. Pasako dalykų, dėl kurių iš gėdos noriu skradžiai žemę prasmegti: kad turėčiau patenkinti savo žmoną, pasiūlo labai konkrečių būdų, apie kuriuos nenorėčiau čia išsiplėsti. Pasako ir tai, ko, prisiekiu, ji tikrai negali žinoti. Išdrožia, kad turiu dukterį, kuri nėra mano kūnas ir kraujas. Tai tiesa. Mudu su žmona esame įsivaikinę mergytę iš Kazachstano. Netenku amo.

Tada ateina laikas man užduoti klausimus. Turiu tik du. Kada aš būsiu laimingas? *Kur* aš būsiu laimingas?

„Jums geriausia gyventi savo gimtojoje šalyje, tačiau nereikia taip labai dėl visko jaudintis. Nepavydėkite kitiems žmonėms to, ką jie turi." Teisingas patarimas.

Dabas ji-jis užduoda klausimą man: „Ar jūs tikite Dievą?" O ne. Nežinau, ką atsakyti. Meluoti *jao* man atrodo labai blogai, pakenksiu savo karmai, be to, ir pats nežinau, *ką* tikiu. Kažkodėl tą akimirką pagalvoju apie Liubą iš Moldovos ir burbteliu *fyvtyfyvty*. *Joa* atrodo patenkinta tokiu atsakymu ir visi kambaryje lengviau atsikvepiame.

„Tikėkite Ganešą, – pataria ji-jis. – Juk turite vieną, tiesa? Rudą."

„Taip, turiu. Iš kur jūs..."

„Jis sėdintis, ne stovintis, ar ne?"

„Taip, bet..."

Ji-jis paaiškina, kad aš visai nesirūpinu savo Ganešu. Turiu atnešti jam gėlių ir dažnai šlovinti. Tada visos mano nesėkmės išnyks. Pažadu taip ir daryti. Tada *jao* vėl pasitampo ir atvirsta moterimi. Seansas baigtas.

Išeiname į karštį ir bakalėjos krautuvėlėje mudu su Skotu nusiperkame alaus. Prisėdę ant dviejų nedidelių plastikinių kėdučių pamėginame aptarti, kas čia ką tik nutiko.

„Iš kur ji galėjo žinoti tokius dalykus?“ – klausiu Skoto.

Viskas paprasta, atsako šis. Galima paaiškinti racionaliai. Keli jos atsakymai tokie bendri, kad būtų tikę bet kam. Skotas numoja ranka. Kitus paaiškinti sunkiau, tačiau įmanoma. Įvaikinimas Tailande įprastas dalykas, todėl tai, kad turiu įvaikintą dukterį, buvo gerai apgalvotas spėjimas.

„O sėdinti Ganešo statulėlė?“

„Čia irgi paprasta. Daugelis užsieniečių turi Ganešo statulėlių, dauguma jų yra rudos spalvos, Ganešas ten sėdima poza.“ Tačiau Skoto balsas jau nebe toks užtikrintas. Kiaurai matau, kad kalba tik tam, kad kalbėtų.

Įsivaizduoju, jog toks ir yra daugumos tailandiečių gyvenimas. Jie nevaldo savo likimo. Tai bauginanti mintis, sutinku, bet drauge ir išlaisvinanti. Nes jeigu niekas nuo tavęs nepriklauso, gyvenimas staiga pasirodo nebe tokia sunki našta. Tik didelis žaidimas. O bet kuris dešimtmetis jums pasakytų, kad patys geriausi žaidimai tie, kuriuose žaisti gali visi. Kuriuos galima žaisti, kiek nori, ir už dyką. Dar geriau, jei yra daug šaunių specialiųjų efektų.

Paskutinė mano diena Tailande. Aš kraunuosi daiktus, Skotas rašo skubius elektroninius laiškus, o Noi, kaip paprastai, žiūri televizorių. Rodo reportažą apie karalių. Nieko čia keisto. Tačiau reportažas senas, iš jo jaunystės, ir rodomas per visus kanalus. Tai išties neįprasta, sako Noi, o ji čia tikra specialistė, turint galvoje, kiek laiko praleidžia priešais televizorių. Iš pradžių išsigąstu, kad karalius

mirė. Tailandiečiams tai būtų didelė nelaimė, juk jie dievina savo monarchą. Man taip pat nieko gero. Paskendusi juodame gedule šalis gali uždaryti savo oro uostą, o mano skrydis – po kelių valandų. Koks savanaudiškas jausmas, topteli man, ko gero, iki karminio apsivalymo manęs laukia dar labai ilgas kelias.

„Perversmas!" – iš kito kambario šūkteli Skotas. Keista, bet pirma mano reakcija: „Ačiū Dievui!" Tik perversmas. Karalius gyvas. Tada susimąstau: perversmas? Šalyje, kurioje esama *Starbucks* ir KFC? Šalyje, kurioje linksmybės yra tautinė vertybė, o šaltakraujiškumas (paprastai) ima viršų? Vis dėlto gatvėse tankai, paskelbtas karas. Uždaryti net striptizo klubai.

Įsijungia mano žurnalistiniai instinktai ir paskambinu į nacionalinio radijo būstinę Vašingtone. Padarau trumpą pranešimą, bet nuoširdžiai šnekant, tai mano širdis ne čia. Perversmai nelabai dera su pasaulinėmis laimės paieškomis, kaip tik tokios nelaimės aš visaip stengiuosi vengti.

Esu pasiryžęs išskristi. Šiaip ne taip susistabdau taksi. Vairuotojas visiškai abejingas vykstančiai dramai, atrodo patenkintas, kad bent kartą kelias į oro uostą be spūsčių. Pravažiuojame pro stendą su kažkokio kurorto reklama. Jame nuostabiai balto smėlio paplūdimio prie krištolo skaidrumo vandenų nuotrauka ir ryškus užrašas: „Palengvintas rojus". Mane pribloškia du dalykai. Pirmas – tokios reklamos ironija perversmo įkarštyje, o antras – abejotinas pats teiginys. Ar ne taip ir turi būti? Kad rojuje viskas būtų lengva? Nejaugi rojuje turėtume dirbti? Argi ne tai svarbiausia?

Oro uosto terminalas tuštutėlis. Nesu tikras, ar dėl perversmo, ar todėl, kad dabar trečia valanda nakties. Pala. Matau dar kelis keleivius. Tiksliau, išgirstu juos anksčiau, nei pamatau. Kalba garsiai, su stipriu niujorkietišku akcentu.

„Atleiskite, – klausiu, – gal žinote, ar oro uostas veikia?"

Mano klausimas juos, regis, sutrikdė.

„Manau, kad veikia, – atsako viena moteris. – Kodėl turėtų neveikti?"

„Nejaugi nieko negirdėjote apie perversmą?"

Visi staiga atkunta.

„Ne. Sakote, perversmas? Tikras perversmas?"

„Taip, kariuomenė paskelbė karinę padėtį. Gatvėse važinėja tankai."

„O Dieeeve, – nutęsia kita moteris. – Kaaaip nuostabu. Harieta, ar girdi? Čia vyksta perversmas."

„Tikrai? – klausia Harieta ir žvelgia į mane susižavėjusi, tarsi aš pats būčiau jį pradėjęs. – Kaip manote, kodėl jie tai daro?"

Nelabai žinau, ką atsakyti Harietai. Kariškiai visam pasaulyje šimtus metų bando perimti valdžią. „Viskas labai sudėtinga", – atsakau ir Harieta lieka patenkinta tokiu atsakymu.

Pasirodo, oro uostas vis dėlto veikia. Perversmas vyksta lengva forma, tik su puse turimų tankų ir trečdaliu griaunamosios įprasto perversmo jėgos.

Netrukus tankai išvažiuos iš miesto, visi grįš prie darbų, o merginos *Suzie Wong's* bare vėl lips ant scenos raivytis ir įdomiai pokštauti su stalo teniso kamuoliukais.

Po kelių savaičių, jau grįžęs į Majamį, perskaitau naujieną. Ką tik pradėjęs eiti pareigas Tailando ministras pirmininkas Surajudas Čulanontas (*Surayud Chulanont*), civilis karinės chuntos atstovas, paskelbė, kad nuo šiol oficiali vyriausybės politika svarbiausią dėmesį skirs nebe ekonominei plėtrai, o žmonių laimei. Iš esmės tai buvo

viešųjų ryšių strategija, ir vis dėlto – karinė vyriausybė rūpinasi žmonių laime!

Suvokęs begalinį tokios naujienos absurdiškumą reaguoju, kaip ir dera: nusišypsau. Plačia, nuoširdžia tailandietiška šypsena. Tikrai. Jei būtumėte ten buvę, suprastumėte. Iš akių.

8 skyrius

DIDŽIOJI BRITANIJA

Laimė – tai darbas

Prieš kelerius metus nykiame Anglijos miestelyje Slau (jo pavadinimas rimuojasi su „plau“ – plūgas) buvo atliktas neįprastas eksperimentas. Kaip ir visi didieji mūsų laikų eksperimentai, jis buvo skirtas televizijai. BBC nusamdė šešis „laimės specialistus“ ir paleido į Slau miestelį tikėdamasi „pakeisti jo psichologinį klimatą“.

Vos išgirdęs šią frazę, tučtuojau susidomėjau. Supratau savo laimės lygtyje praleidęs labai svarbų kintamąjį – pokyčius. Lakščiau po pasaulį, ieškojau laimingiausių vietų, aplankiau netgi tikrą ašarų pakalnę ir visą laiką buvau įsitikinęs, kad tos vietos statiškos ir nepajudinamos. Jos laimingos arba nelaimingos. O juk vietos, kaip ir žmonės, keičiasi. Gal nelabai smarkiai, gal nedažnai, bet tikrai keičiasi. Ir štai jums sąmoningas, ambicingas bandymas paimti nelaimingą vietą ir padaryti ją laimingą, ar bent jau *laimingesnę*. Ar tai įmanoma?

Į Londono Hitrou oro uostą atvykstu gerokai apsiblausęs, tačiau nuotaiką kiek praskaidrina tai, kad Didžiąją Britaniją ir Jungtines Valstijas, Vinstono Čerčilio žodžiais tariant, sieja „ypatingi san-

tykiai". Man visada patiko šis posakis, draugiška meilumo išraiška, išsiskirianti šaltoje tarptautinės diplomatijos terminologijoje. Ir tikrai, eidamas prie imigracijos tarnybos pareigūno jaučiuosi ypatingas, visiškai atsipalaidavęs. Juk mudu su juo bičiuliai. Ramina netgi jo apranga. Užuot vilkėję uniformą, kaip policininkai arba kariškiai, britų imigracijos tarnybos pareigūnai vilki švarkus, tarsi dalyvautum prabangiame kokteilių vakarėlyje, o jie būtų vakarėlio šeimininkai.

Paduodu švarkuotajam pareigūnui savo pasą įsitikinęs, kad procedūra ilgai neužtruks.

„Kokiu tikslu atvykote į Jungtinę Karalystę?"

„Atlieku tyrimą savo knygai."

„O apie ką jūsų knyga?"

„Apie laimę."

Iki šiol jis žiūrėjo į mano pasą, o dabar pažvelgia tiesiai į akis. Ir tai ne draugo žvilgsnis.

„Apie laimę?"

„Taip, sere."

„Jungtinėje Karalystėje?"

„Hm, na taip."

Mano pasakojimas, akivaizdu, jo neįtikina. Veikiausiai kokia priedanga nusikalstamai veiklai, ir ta pati nelabai vykusi. Jis apiberia mane klausimais. Kiek laiko žadu būti Jungtinėje Karalystėje? Pas ką gyvensiu? Tas žmogus britas ar amerikietis? Ar aš teroristas? Na gerai, to jis nepaklausė, bet tikrai turėjo omenyje. Pagaliau po dvidešimt minučių tardymo, kai jau buvau bepradedąs baimintis angų apieškojimo, jis nenoriai taukšteli antspaudą į mano pasą.

„Įtarus požiūris į laimę yra įaugęs mums į kraują", – rašė britų kelionių rašytojas E. V. Lukasas (*E. V. Lucas*). Arba kaip man,

amerikiečiui, suprantamai paaiškino kitas britas: „Mes laime *neužsiimame.*“ Tikrai ne. Sustingusi viršutinė lūpa gal ir praverčia, kai lyja vokiškomis bombomis, tačiau šypsenai gerokai trukdo.

Didžiojoje Britanijoje laimingų nedaug ir jie kelia įtarimą. Jeigu esi anglas ir ne dėl savo kaltės pajunti nepaaiškinamą džiugesį, svarbiausia nepulti į paniką. Reikia išsaugoti ramybę ir laikytis anglų humoristo Džeromo K. Džeromo (*Jerome K. Jerome*) patarimo: „Nerodykite [savo laimės], o toliau bambėkite drauge su kitais.“ Britams laimė – tai importinė transatlantinė prekė. Sakydami „transatlantinė“ jie turi galvoje amerikietišką. O „amerikietiška“ jų kalba reiškia kvailą vaikišką nesąmonę. Skiedalą.

Iš oro uosto terminalo žengiu į nykią Londono dieną ir sėdęs į taksi važiuoju aplankyti savo draugo Robo su žmona Nense. Robas, jeigu pamenate, širdyje yra amerikietis, tūkstančio už dyką papildomų puodelių žmogus. Dabar jis vėl gyvena Londone ir dirba „užsienio“ korespondentu savo paties šalyje. Man tai atrodo teisinga. Niekas geriau už Robą, savą ir svetimą, negalėtų paaiškinti Amerikos publikai Britanijos gyvenimo subtilybių. Jis kalba abiem kalbomis.

Robo namai gražūs ir jaukūs, trykšte trykštantys tuo padėvėtu žavesiu, kurį anglams taip puikiai sekasi kurti. Nensė buvo auklėjama itin angliškai. Taigi ji chroniškai mandagi, pati kepa duoną ir orkaitėje kaitina indus. Tačiau ji, kaip ir jos sutuoktinis, ne visai patogiai jaučiasi anglų kailyje ir porelė vos progai pasitaikius mauna į Ameriką.

Trise gurkšnojame vyną ir (tai neišvengiamai nutinka šnekučiuojantis britams ir amerikiečiams) pokalbis pasisuka prie mūsų skirtybių, kurios ne visada iš karto išryškėja, nes kalbame ta pačia kalba.

„Amerikoje, – sako Nensė, – pokalbis vyksta taip, lyg būtų paskutinis gyvenime. Viskas sakoma be užuolankų. Man norisi sakyti: „Atleiskite, bet mes ką tik susitikome. Aš nepažįstu jūsų. Man tikrai nereikia žinoti apie jūsų gimdos pašalinimo operaciją."

Tačiau Nensė niekada to nepasako. Tai būtų užgaulu, o anglai visada ir visomis išgalėmis vengia ką nors užgauti. Toks anglų santūrumas Nensę trikdo lygiai taip pat kaip amerikiečių plepumas.

„Čia žmonės neranda laimingo aukso vidurio, – sako ji. – Prieš porą dienų stovėjau eilėje į Tate muziejų ir pamėginau pašnekinti žmones – na, žinote, tiesiog paplepėti, bet kai pasakiau: „Kokia siaubinga eilė, tiesa?", niekas man neatsakė. Pasižiūrėjo lyg į pamišėlę. Jungtinėje Karalystėje mes nenorime kitiems sukti galvos. Kam nors mirus nepaskambiname to žmogaus giminaičiams, bijodami jiems sutrukdyti. Nenorime būti per daug triukšmingi, per daug amerikietiški."

Būti pernelyg amerikietiškam, arba apskritai amerikiečiu, britui tikriausiai pats didžiausias siaubas. „Amerikietiškas" jiems asocijuojasi su įkyrumu, nemandagumu ir šunišku nuoširdumu. Amerikiečiai savigalbos knygas perka taip, tarsi nuo tų knygų priklausytų jų gyvenimas. Britai dažniausiai jų neperka. Toks skaitalas laikomas silpnumo požymiu. Vienas britas pajuokavo, kad jeigu kada nors jo žemiečiams patiktų kokia savigalbos knyga, ji veikiausiai vadintųsi „Aš nesijaučiu gerai, o tau dar blogiau".

Anglams gyvenimas nėra laimės paieškos, tai tiesiog kapstymasis kasdienybėje ir bandymas prastumti laiką. Tuo jie panašūs į senovės actekus. Gimus actekų vaikui, žynys sakydavo: „Tu gimei šiame kančių pasaulyje, taigi kentėk ir būk ramus." Toks požiūris, toji tyli kančia turi savotiško taurumo. Tiesa, actekų civilizacija išnyko prieš šimtmečius, palikusi vos keletą griuvėsių, kuriuos dabar

gali trypti saulėje įdegę amerikiečiai turistai. Bet nieko tokio. Actekams bent jau užteko padorumo neverkšlenti dėl savo galo. Reikia gerbti tokį mirštančios civilizacijos bruožą.

Čia įsiterpia Robas, kuris, spėju, pajuto pareigą apginti gimtąjį kraštą. Jis pareiškia, kad britai išgyvena „slaptą laimę". Ji glūdinti giliai jų viduriuose. Todėl neįmanoma jos pamatyti. Nei pajusti. Nei išgirsti. Nei kokiu nors kitu žmonijai žinomu būdu apčiuopti. Tačiau ji yra, užtikrina mane Robas.

Tais pačiais metais, kai Tomas Džefersonas (*Thomas Jefferson*) į Nepriklausomybės deklaraciją įtraukė eilutę apie „laimės siekimą", Londone Džeremis Bentamas (*Jeremy Bentham*), jaunas nelaimingas teisininkas (o ar būna kitokių?) parašė traktatą apie „didžiausią laimę didžiausiam žmonių skaičiui" ir buvo įsitraukęs į „laimės skaičiavimus".

Bentamo filosofija, utilitarizmas, stokoja entuziazmu trykštančio optimizmo, kuriuo mėgaujasi amerikiečiai. Utilitarizmas, kaip ir patys britai, yra praktiškas, jame nerasi nė lašo sentimentalumo. Tačiau tikslas tas pats: laiminga tauta, nesvarbu, paslapčiomis ar ne.

Nusprendžiu aplankyti Džeremį Bentamą. Jį galima rasti Londono universiteto koledžo miestelyje. Pastatai čia seni ir didingi. Labiau primena katedras nei mokymui skirus statinius. Bentamas viename iš šių pastatų, tačiau kuriame?

Susirandu informacijos stalą ir prieinu prie jaunos šviesiaplaukės.

„Ar galiu padėti?"

„Taip, norėčiau pasimatyti su Džeremiu Bentamu."

„Gal galite pateikti daugiau informacijos?"

„O ne, jis jau miręs.“

Mergina išpučia akis.

„Man labai gaila, sere, bet negaliu jums padėti“, – sako ji aiškiai negalėdama apsispręsti, ar aš nepiktybiškas beprotis, ar pavojingas.

„Ne, jūs nesupratote. Jis mirė prieš kokius du šimtus metų, tačiau vis dar yra šiame universiteto miestelyje.“

Pavojingas beprotis. Ji jau ketina kviesti apsaugą, bet mane užstoja aukštesnio kurso studentas.

„Jūs ieškote autoikonos“, – sako jis.

„Ko?“

„Autoikonos.“

Pasirodo, dabar taip vadinamas miręs Džeremis Bentamas. Studentas paaiškina man, kad turiu eiti į kitą pastatą, ir randu ten Bentamą, tykiai sėdintį viename kampe. Pagal amžių, jis atrodo visai neblogai.

Sėdi jis ant medinės kėdės, tos pačios, ant kurios sėdėdamas rašė apie laimę, o vilki tais pačiais drabužiais kaip tada, kai mirė 1832 metais: juodą liemenę, švarką ir šiaudinę skrybėlę. Po drabužiais – jo tikras skeletas. Taip norėjo pats Bentamas.

Bentamas mėgo gerus filosofinius pasierzinimus ir niekaip negalėjo suprasti, kodėl mirtis turėtų tam kliudyti. Štai kokias instrukcijas jis paliko: „Jeigu taip nutiktų, kad mano draugai ar kiti dėstytojai pageidautų susitikti... su didžiosios laimės sistemos išradėju... mane reikėtų retkarčiais nugabenti į posėdžių kambarį.“ Sklando gandai, kad iki šių dienų Bentamas vežamas į universiteto posėdžius, o protokole visada pažymima, kad jis „dalyvauja, tačiau nebalsuoja“.

Bentamui laimė buvo matematikos uždavinys, jis ilgus metus praleido tobulindamas savo „laimės skaičiavimus“, kurių pavadi-

nimas tiesiog nuginkluoja. Bent jau man skaičiavimai niekada nesisiejo su laime.

Ir vis dėlto, tai juk paprasta matematika. Reikia sudėti malonius savo gyvenimo aspektus ir atimti nemaloniuosius. Rezultatas – galutinė jūsų laimė. Bentamas tikėjo, kad tokie skaičiavimai tinka ir visai tautai. Į kiekvieną vyriausybės sprendimą, kiekvieną priimtą įstatymą jis siūlė žvelgti per „didžiosios laimės" prizmę. Pavyzdžiui, Bentamas buvo įsitikinęs, jog vargšui duoti dešimt dolerių yra svarbiau nei turtuoliui, mat vargšas iš to patiria daugiau malonumo.

Bentamo teorija intriguoja, tačiau turi trūkumų. Pavyzdžiui, jis kokybiškai neskyrė vieno malonumo nuo kito. Malonumas, kurį patiri padėdamas vargšei senutei pereiti į kitą gatvės pusę, jam buvo lygus malonumui, kurį sadistas patirtų iki sąmonės netekimo primušęs tą pačią senutę. Bentamui visi malonumai buvo vienodi.

Dar viena vilkduobė: utilitarizmui rūpi tik tai, kaip *daugumą* žmonių padaryti laimingus. Jam rūpi daugumos laimė, o ne mažumos kančia; tai išties puiku, jeigu priklausai daugumai, bet ne taip puiku, jei atsiduri tarp tų kelių nelaimingųjų.

Didžiojoje Britanijoje Bentamo utilitarinės tendencijos išlikusios ir iki mūsų dienų: tai žmonių noras laikytis vyriausybės sprendimų dėl bendro labo. Britai patenkinti moka BBC televizijos licencijos mokestį už kiekvieną savo televizorių. Londono meras Kenas Livingstonas (*Ken Livingston*) neseniai įteisino grūsties mokestį vairuotojams, kurie piko valandomis nori įvažiuoti į miesto centrą. Klasikinis utilitarizmas. Santykinai nedidelio skaičiaus žmonių – vairuotojų, norinčių įvažiuoti į Londono centrą – laimė gerokai sumažinama, kad didžioji dalis londoniečių taptų šiek tiek laimingesni. Dabar šią mintį pasigavo ir Niujorkas, nors čia ji buvo sutikta

ne taip vieningai. Nieko keisto. Amerikiečiai ne tokie utilitaristai kaip britai.

Šiomis dienomis kalbos apie laimę Didžiojoje Britanijoje skamba visur. „Turime galvoti ne tik kaip pripildyti žmonių kišenes pinigais, bet ir kaip pripildyti žmonių širdis džiaugsmo." Šiuos žodžius ištarė ne šiaip koks amerikietiškomis idėjomis svaigstantis pamišėlis ar ryškiai kairiųjų pažiūrų politikas, o pats Didžiosios Britanijos konservatorių partijos lyderis Deividas Kameronas (*David Cameron*), žmogus, pretenduojantis į ministro pirmininko postą.

Jeigu jau apie tai prakalbome, nereikėtų pamiršti ir buvusio ministro pirmininko Tonio Blero (*Tonny Blair*), paties optimistiškiausio ir į laimę linkusio ministro pirmininko Didžiosios Britanijos istorijoje. Jo atkaklus optimizmas buvo jau labai arti amerikietiškojo. Visų pirma, Bleras šypsojosi, o to išdidžiai vengė jo pirmtakai. Blerui labai rūpėjo besiformuojantis laimės mokslas, jis svarstė, kaip teoriją paversti politika. 2002 metais jo Strategijų kūrimo grupė surengė „pasitenkinimo gyvenimu" seminarą. Kai kas (ne Bleras) šią grupę pavadino Laimės departamentu.

Grupė išspausdino tiriamąjį darbą, siūlantį – įsidėmėkite, tik siūlantį – būdus, kaip vyriausybė galėtų padidinti tautos laimę. Tarp pasiūlymų buvo ir šie: įvesti laimės indeksą, panašiai kaip Butanas, vykdantis bendrosios nacionalinės laimės politiką, mokykloje vaikus pradėti mokyti „laimės įgūdžių", skatinti išlaikyti pusiausvyrą tarp darbo ir laisvalaikio, nustatyti didesnius mokesčius turtingiesiems.

Nesunku įsivaizduoti, kad daugiausia dėmesio sulaukė pastarasis pasiūlymas. Didesnių mokesčių, kaip kelio į laimę, idėją pateikė

britų ekonomistas Ričardas Lejardas (*Richard Layard*). Turtuoliai, teigė Lejardas, kitiems kelia pavydą ir skleidžia tam tikrą „socialinį užterštumą". Tad jeigu verčiame mokėti mokesčius orą teršiančias pramonės įmones, turėtume įvesti baudas ir šiems pavydo kurstytojams, turtingiesiems. Nenuostabu, kad pasiūlymas sulaukė pasipriešinimo. „Saugokitės Laimės brigados", – skelbė antraštės. Kiti negalėjo suprasti, kodėl turtingieji turėtų būti baudžiami vien už tai, kad kažkas negali sutramdyti savo pavydo.

Liberalai žiebė iš peties: biurokratai nesugeba užtaisyti duobių keliuose, kaip jie sugebės padaryti mus laimingus? Be to, svarbiausi mūsų laimę lemiantys faktoriai – draugystė, seksas, pasitikėjimas – vis tiek nelabai kontroliuojami vyriausybės. Tokį susirūpinimą aš suprantu ir tikrai neginu jokios vyriausybės Laimės departamento, bet nepamirškime, kad vyriausybė jau ir taip dirba laimės srityje. Kaskart siūlydama mokesčių lengvatas susituokusioms poroms, įpareigodama užsisegti saugos diržus arba bandydama kelti bendrąjį vidaus produktą, ji kiša nosį į mūsų laimę. Be to, kokia gi dar valdžios paskirtis, jeigu ne rūpintis savo piliečių laime.

BBC prodiuseriai neatsitiktinai išsirinko Slau miestelį. Įsikūręs visai šalia Londono, jis yra tiesiai po Hitrou oro uosto kilimo ir leidimosi trajektorija, o jo pavadinimas jau pats savaime yra didelis pokštas. Ir pagal prasmę nieko gero nereiškia. Tai pelkė arba liūnas. Taip pat gyvatės išnara. Džonas Banjanas (*John Bunyan*) knygoje *Piligrim's Progress* („Piligrimo kelionė") rašė apie nusiminimo liūną. Ketvirtame dešimtmetyje Džonas Betjemanas (*John Betjeman*) apie Slau sukūrė eilėraštį:

Atlėkite, draugiškosios bombos, ir kriskite ant Slau!
Jis nebetinkamas žmonėms,
Ir karvėms ten nebėr žolės,
Šliaužk čia, Mirtie!

Toliau buvo dar gražiau. Iki šios dienos Slau gyventojams maudžia širdį kam nors užsiminus apie šį eilėraštį. Tylios desperacijos etiketę miesteliui iki galo priklijavo televizijos serialo „Biuras" prodiuserių sprendimas jame filmuoti savo šou. Garsiai neištartas sumanymas buvo štai koks: jeigu minėtiesiems šešiems specialistams pavyks laimingą padaryti Slau, tai jie galės laimingą padaryti *bet kurią* vietą. Serialas pasirodė prieš man atvykstant į Jungtinę Karalystę, taigi apsirūpinu DVD ir įsitaisau Robo svetainėje pasižiūrėti *Making Slough Happy* („Kaip padaryti Slau laimingą"). Ekrane pasirodo „nepelnytai peikiamo Berkšyro grafystės Slau miesto" panorama, praneša man niūrus balsas už kadro. Mums pristatomi laimės specialistai, jie nepakenčiamai linksmi. Pasakotojas tarsi koks Dievas paaiškina mums eksperimentą. Laimės specialistai išsirinko iš Slau penkiasdešimt savanorių. Jiems bus pravesti dvylikos savaičių trukmės „laimės kursai". Tada jie laimės virusą paskleis po visą miestelį, keisdami „psichologinį Slau klimatą". Bent jau toks sumanymas.

Atrodo, bus įdomu. Įsipilu taurę vyno ir patogiai atsilošiu kėdėje. Pirmoji užduotis – pamatuoti savanorių „laimės temperatūrą". Paaiškėja, kad Slau gyventojai laimingi panašiai kaip visi britai, galima sakyti, yra per viduriuką – gerokai atsilieka nuo nepaprastai patenkintų šveicarų ir danų, tačiau patogiai šoktelėję virš prislėgtųjų moldavų.

Laimės lygiui pakelti tiko visos priemonės, kad ir kokios būtų nenatūralios ar gėdingos. Arba amerikietiškos. Slau gyventojams

teko laikytis už rankų. Apsikabinti vieniems su kitais. Apglėbti medžius. Išbandyti kažkokią *biodanzą**. Išmėginti *tai chi*. Daryti jogos pratimus. Nevaldomai juoktis. Pasinerti į plūduriavimo kapsules. Šokti prekybos centre tarp lentynų.

Sustabdau įrašą. Nebegaliu daugiau žiūrėti. Stebėti, kaip britai bando atsikratyti savo susikaustymo, tai tas pats, kas spoksoti į besiporuojančius dramblius. Žinai, kad jie tai daro, taip reikia, bet labai rėžia akį, būna klaikiai nejauku ir galvoji: ar aš tikrai privalau į tai žiūrėti? Giliai įkvepiu. Pasiimu nuotolinio valdymo pultelį. Spragt. Visiems penkiasdešimčiai Slau gyventojų įteikiama po laimės manifestą. Manifeste dešimt patarimų, kurių dauguma visiškai pagrįsti: paskambinti draugui, prisiminti savo gerąsias savybes, o man labiausiai patinka – perpus sumažinti televizoriaus žiūrėjimo laiką. Tikrai ironiška, kad tas manifestas yra televizijos šou atributas, tačiau niekas, regis, to nepastebi.

Vienoje serijoje du Slau savanoriai šoka į limuziną ir aplanko loterijos laimėtoją. Ši prisipažįsta, jog jos gyvenimas netapo laimingesnis (kokia staigmena!), tik patogesnis. Neseniai mirė brolis, moteris sako, kad mielai atiduotų visus pinigus iki paskutinio grašio, jei tik galėtų jį susigrąžinti.

Spragt. Kita serija. Vienas iš laimės specialistų, plačiai besišypsantis maniakiško žvilgsnio psichologas Ričardas Stivensas (*Richard Stevens*), siurbliuoja grindis, o fone skamba smagi muzika. „Siurbti dulkes galite rūpestingai ir su meile“, – sako jis vienam iš penkiasdešimt nepatikliai į jį žiūrinčių Slau savanorių. Toliau rodo aštuoniasdešimt trejų metų Reksą Berou (*Rex Burrow*), kuris tvirtina turįs dar daug ką šiame gyvenime nuveikti. Nemanau, kad kalba apie siurbliavimą, nors gal ir klystu.

* Asmeninio tobulėjimo sistema.

Vienas iš įdomesnių eksperimentų buvo „kapinių terapija“ (ir vėl mirtis braunasi į knygą apie laimę). Stivensas surengė kelionę į vietos kapines, jose dalyviai turėjo suprasti, kad „galiausiai visi mes mirsime, tačiau dabar dar esame gyvi“. Kai kuriuos dalyvius tokia patirtis pakylėjo. Kitiems buvo kraupoka. Viena moteris paplūdo ašaromis.

Ir pagaliau atomazga. Dvylika savaičių praėjo. Metas pamatyti, ar penkiasdešimties Slau savanorių laimė padidėjo, galbūt jie pagerino šio „nepelnytai peikiamo Berkšyro grafystės miesto“ psichologinį klimatą. Iš pradžių, kaip pridera, tvyro dramatiška įtampa – vieni glėbesčiuojasi, kiti verkia, skamba jausminga muzika. Ant nosies galo pasikabinęs akinius Stivensas perskaito rezultatus, o kiti laimės specialistai nekantraudami laukia. Prašom paduoti voką. Ir... sėkmė milžiniška, paskelbia Stivensas. Penkiasdešimties Slau išrinktųjų laimė padidėjo trisdešimt trimis procentais. Stivensas niekada nieko panašaus nebuvo matęs. Prieš prasidedant projektui, šios grupelės laimės rezultatai buvo labai panašūs į Kinijos. Dabar jie pralenkė netgi Šveicariją ir Daniją. Jeigu Slau būtų šalis, tai būtų laimingiausia šalis pasaulyje. Liejasi šampanas, siūlomi tostai: „Už didesnę visų laimę!“ Nuostabu. Skamba taurės. Pradeda bėgti titrai.

Štai kokia yra televizinė „Kaip padaryti Slau laimingą“ versija. O mes puikiai žinome, kad bet koks sutapimas tarp televizijos ir tikrovės yra grynai atsitiktinis. Nesiliauju galvojęs: ar tie laimės specialistai iš tiesų pakeitė psichologinį miestelio klimatą, ar tik kuriam laikui pralinksmino pusšimtį jo gyventojų?

Paskambinu Ričardui Stivensui. Keista, bet telefonu jis kalba itin stačiokiškai, netgi nemandagiai, visai neprimena to džiugaus ir laimingo dulkes siurbiančio, medį apsikabinusio bičiulio iš tele-

vizoriaus. Gal bloga diena pasitaikė. Net laimės specialistus kartais apima prasta nuotaika. Vis dėlto jis sutinka pasimatyti.

Vilki baltus marškinius ir džinsus. Atrodo įtartinai įdegęs. Natūraliai čia neįdegsi. Tiesiog nepavyks. Reikia kokių nors technologijų – soliariumo arba lėktuvo. Stivensas paaiškina, kad antrasis variantas: jis neseniai grįžo po atostogų Indijos paplūdimyje. Įdomu, kodėl telefonu pasirodė toks niurzga. Jo namai nepriekaištingai švarūs, šviesūs ir erdvūs. Viename kampe stovi pianinas, o virš jo kabo nuotrauka, kurioje šalia jauno Bilo Klintono (*Bill Clinton*) stovi moteris.

Stivensas paaiškino, kad savo „laimės įrankių rinkinį" jis susirinko iš įvairių šaltinių: budizmo, raidos psichologijos, pozityviosios psichologijos, Pietų Amerikos šokių. Jis ir kiti laimės specialistai turėjo įveikti daugybę kliūčių. Iš pradžių bendradarbiauti nenorėjo Slau miesto taryba – atvirai kalbant, negaliu jos narių už tai kaltinti. Praeityje ne kartą gavę spyri į užpakalį jie nenorėjo dar kartą rizikuoti, netgi su BBC.

Stivensas paaiškino, kad vieni pratimai buvo veiksmingesni už kitus. *Biodanza*, pavyzdžiui, nepavyko. Paaiškėjo, kad vidutiniam britui ji per jausminga. Juoko joga patyrė visišką fiasko. Tai kai žmonės susirenka ir bando juoktis, bet be pokštų ir kitokio humoro. Svarbiausia – sukelti fiziologinę reakciją ir užkrėsti juoku kitus. Tokie visiškai neracionalaus juoko klubai atsirado Indijoje. Kartą ir aš išbandžiau šį reikalą Bombėjuje. Ankstyvą rytą visi susirinkome parke ir sustojome į ratą. Mokomi kardiologės Madanos Katarijos (*Madan Kataria*) pradėjome juoktis be jokios priežasties, tiesiog taip. Pavyko. Negalėjau liautis kvatojęs. Juokiuosi ir dabar tai prisiminęs. O britai nesijuokia. Jiems labiau patinka, kai pagrindinis patiekalas – juokas – patiekiamas su humoro aperityvu.

Klausiu Stivenso, ar turint užtektinai laiko ir kitų resursų tikrai galima pakeisti psichologinį vietos klimatą. Prieš atsakydamas truputį pagalvoja, be abejo, puikiai suprasdamas, kad laimės rodikliai atkakliai stabilūs.

„Tikriausiai įmanoma, – pagaliau atsako jis. – Yra daugybė dalykų, kuriuos mielai daryčiau, pavyzdžiui, dirbčiau su mokyklomis, ugdyčiau bendruomeniškumo jausmą." Visi jie, be abejo, prasmingi. Deja, nė vienas netinka televizijai.

Stivensas paragina mane nuvykti į Slau ir pačiam pasižiūrėti. Bijojau iš jo tai išgirsti. Po paskutinės kelionės į ašarų pakalnę, Moldovą, ne vieną savaitę jaučiausi išsigandęs. Bijau, kad Slau gali nugramzdinti mane į dar gilesnę bedugnę.

Norėdamas save padrąsinti susitinku su Timu Lebonu (*Tim LeBon*), „filosofišku psichoterapeutu". Vadovaudamasis senųjų laikų išmintimi jis bando padėti žmonėms kovoti su dvidešimt pirmojo amžiaus problemomis. Nesiklosto santykiai? Bosas tikras mulkis? Timas neria į gilų filosofijos žinių šulinį ir kviečiasi Aristotelį, Platoną, o jeigu nusiteikęs itin ambicingai – ir Nyčę.

Timas buvo girdėjęs apie mano keliones po laimingiausias pasaulio vietas ir visai kaip imigracijos pareigūnas iš Hitrou svarsto, ką, po galais, aš veikiu Didžiojoje Britanijoje. Susitinkame vienoje iš labiausiai laime spinduliuojančių Britanijos institucijų: vietos bare. Jis vadinasi *Queen Boadicea*, yra prirūkytas, sausakimšas ir jaukus. Šiaip ne taip randame laisvą sofą ir užsisakome po pintą alaus.

Timas turi kelis klientus. Visi jie užsieniečiai. Britai *nesidomi* psichoterapija, nei filosofine, nei kokia nors kita dėl tos pačios priežasties, dėl kurios neperka ir savigalbos knygų. Tai laikoma

silpnybe. Timas papasakoja man tikrą istoriją. Jis nuėjo į biblioteką ieškodamas amerikietiškos savigalbos knygos *Changing for Good* („Pasikeisti visam laikui"). Artimiausia, kokią jam pavyko rasti, vadinosi *Changing for Dinner* („Vakarinis garderobas"), knyga apie britų etiketą. „Tai viską pasako", – liūdnai žvelgdamas į savo alų sako Timas.

Vargas būti psichoterapeutu Didžiojoje Britanijoje. Draugai Timo darbo nesupranta. Nepažįstamus žmones išvis apima panika. Jie su siaubu ima trauktis atatupsti, tarsi jis būtų prisipažinęs esąs pedofilas. Arba amerikietis.

Kita vertus, jų skeptiškumą aš suprantu. Pats su terapeutais esu daug bendravęs ir negaliu pasakyti, kad nuo to tapau bent truputį laimingesnis. Tačiau britų santūrumas verčia mane jaustis nejaukiai. Nė karto nė vienas žmogus man čia nėra palinkėjęs „geros dienos". Neapleidžia mintis, jog jie visai nenori, kad mano diena būtų gera, ar bent jau jiems į tai nusispjaut. Gal čia ir yra kokia šilta povandeninė srovė, koks požeminis žmogiškos šilumos kanalas, bet jeigu taip, tai jis nepaprastai giliai.

Man be galo gaila britų, neleidžiančių sau pasinaudoti savigalbos industrijos teikiamais privalumais. Kaip mums išgelbėti šias liūdnas sielas? Gal sugalvoti kokį naują Maršalo planą*? Jau įsivaizduoju lėktuvus, prikrautus Dipako Čopros (*Deepak Chopra*) ir Veino Dajerio (*Wayne Dyer*) knygų, virš Anglijos mėtančius jas ir kompaktinius diskus, kaip su mažyčiais parašiutais visa tai iš lėto leidžiasi žemyn, o juk neįmanoma sugalvoti skausmingesnės ironijos, nei gauti per galvą su Dipaku Čopra ir netekti sąmonės. Metro per garsiakalbius būtų galima leisti Marijaną Viljamson (*Marianne Wil-*

* Pagalbos Europai Šaltojo karo metu programa, kurią po Antrojo pasaulinio karo pristatė JAV generolas ir politikas Džordžas K. Maršalas (1953 m. apdovanotas Nobelio premija).

liamson). Taip, tai būtų tikras žaibo karas, nors šįkart bombos būtų draugiškos, užtaisytos šlovingu dvasinio atsinaujinimo užtaisu.

Timas dėsto ir pozityviosios psichologijos kursą, bet nėra nuoširdus šios srities gerbėjas. Kartais, sako jis, žmonės tiesiog patys nusprendžia nebūti laimingi, ir nieko čia blogo. Froidas merdėjo nuo vėžio (beje, netoli nuo šios aludės), tačiau morfijaus atsisakė. Ketino toliau dirbti ir visai nenorėjo, jog protas būtų apniukęs. Jeigu esi įsitikinęs, kad malonumas ar bent jau skausmo nebuvimas yra didžiausia žmogaus siekiamybė, tai Froido sprendimas atrodo nesuprantamas. Bet laimė, žiūrint Timo akimis, yra kur kas daugiau nei virtinė malonumų, o būtent į tai pozityvioji psichologija neatsižvelgia.

Timą kiek trikdo ir optimizmo sureikšminimas pozityviojoje psichologijoje. Kartais optimizmas yra puikus dalykas, bet ne visada. Timas duoda man pavyzdį. Tarkime, jūs skrendate lėktuvu ir nutinka nelaimė, užsidega variklis. Ar norėtumėte, kad prie vairo sėdintis pilotas būtų optimistas? Galbūt, bet labiausiai norėtumėte, jog jis būtų išmintingas. Išmintis ateina per ilgus patirties metus.

„Pozityvioji psichologija iš dalies kalba apie tai, kaip svarbu žiūrėti pozityviai, tačiau kartais juokai ir kvailiojimai būna ne vietoje. Kai kurie žmonės nenori būti laimingi, ir nieko čia blogo. Jie nori gyventi prasmingai, o tai ne visada reiškia laimingai."

Su tuo ginčytis negaliu. Spėju, kad Timas subtiliai suderina amerikietiškąjį optimizmą su britišku atsargumu. Esu tikras, jog jis puikus psichologas.

Slau įsikūręs už kelių mylių į vakarus nuo Hitrou oro uosto, visai netoli M 25 greitkelio, kuris yra Vašingtono žiedinio kelio atiti-

kmuo. Taip Slau atsiduria niekieno žemėje – nepriklauso Londonui, bet ir nėra visai nuo jo atsiskyręs. Ne pati laimingiausia būsena, kaip pasakytų bet kuris, įpusėjęs skyrybų procesą.

Žingsniuoju pagrindine gatve. Ji visai miela. Yra tik pėsčiųjų zona, todėl kaipmat man patinka. Eismas niekada nebuvo susijęs su laime nei vairuotojams, nei pėstiesiems. Čia pilna netradiciškai atrodančių žuvų ir bulvyčių užkandinių, vietelių, kuriose gali gauti kario, taip pat begalė lombardų ir lažybų punktų. Spalvos prislopintos, vyrauja daugybė pilkų atspalvių, nuo tamsesnių iki šviesesnių. Netgi žmonės atrodo pilki ir kiek nevalyvi. Man į galvą ateina žodis „senamadiški“. Taip, kaip tik taip, Slau yra senamadiškas.

Slau matyti daugiau *yobų* nei bet kur Anglijoje. Šiuo žodžiu britai vadina pavojingai atrodančius jaunuolius (*yob* yra iš kito galo parašytas *boy**). Mane apie tai perspėjo. Bet negaliu rimtai žiūrėti į šį perspėjimą. Asmeniškai man *yobas* primena minkštą žaisliuką, kurį galėčiau nupirkti savo dvimetei dukrai, o ne socialinė grėsmė.

Prigriebiu vietinį laikraštį *Slough Observer* ir perbėgu akimis antraštes. Randu straipsnį apie pasipriešinimą „prekybos centrų siaubui“, kuris, kaip paaiškėja, visai ne keistuolis, šaldyto maisto skyriuje nužiūrinėjantis moteris, o didžiulių parduotuvių perteklius, iš proto varantis smulkiuosius prekybininkus. Dar yra straipsnis apie nesantaiką, kilusią tarp dviejų konkuruojančių taksi įmonių – pasirodo, nesutariama, kuri turės teisę paimti keleivius iš geležinkelio stoties. Dar yra straipsnis apie kalbos kursus naujiesiems imigrantams ir kas turėtų už juos sumokėti.

Slau, kaip ir dauguma Didžiosios Britanijos miestų, yra daugiakultūris. Viena vertus, ši mintis man patinka. Imigrantai paįvairino ir nuobodžią britų virtuvę, ir nykias britų asmenybes. Kita vertus,

* Berniukas, vaikinas (angl.).

imigrantai sukėlė ir daug problemų. Akivaizdžiausios – islamo terorizmas. Štai šioje vietoje politinis korektiškumas ir laimės paieškos išsiskiria. Įvairovė, labiausiai apdainuota savybė, nebūtinai padaro šalį laimingą. Laimingiausios pasaulio šalys (pavyzdžiui, Islandija) dažniau būna etniškai homogeniškos.

Pirmas mano tikslas: palįsti Slau po oda. Nulupti gausybę niūrumo sluoksnių ir pasižiūrėti, kas po jais slypi. Norėdamas tai padaryti turiu gerai pasirausti savo žurnalistinių triukų bagaže. Mes, žurnalistai, esame viliotojai, tik (dažniausiai) siekiame ne sekso. Mums reikia garsų, citatų ir informacijos. Kaip ir visi didieji viliotojai, mes savo uvertiūras pritaikome kiekvienam konkrečiam atvejui.

Kadangi esu radijo žurnalistas, mano užduotį apsunkina mikrofonas. Nustebtumėte, kiek daug žmonių visame pasaulyje kenčia nuo mikrofobijos. Japonų atvejis ypač sunkus. Prisimenu, kaip kartą mikrofoną išsitraukiau Tokijo prekybos centre. Sprendžiant iš siaubo kupinų žmonių akių buvo galima pagalvoti, kad išsiėmiau pusiau automatinį ginklą arba nusimoviau kelnes.

Arabų kraštuose prieš užduodant reikšmingesnį klausimą būtina mandagiai išgerti daugybę tau pasiūlytų puodelių arbatos. Išsiaiškinau, kad norėdamas prakalbinti žmones Indijoje, turi gerokai jiems pameilikauti. Tačiau bet koks iššūkis kaipmat priverčia žmones *liautis* kalbėjus.

Nelabai žinojau, kaip elgtis su britais. Išmėginu tiesioginį būdą: „Labas, mano vardas Erikas. Esu iš Amerikos. Ar jūs laimingas?“, tačiau greitai šio sumanymo atsisakau, nes įsitikinu, kad atsakymas dažnai bus iš dviejų žodžių: „eik“ ir „velniop“.

Taigi kaip patyręs žurnalistas nutariu užsukti pas vietinį kirpėją. Tokia laiko patikrinta žurnalistų tradicija, beveik taip pat papli-

tusi kaip pakalbinti vietinį taksi vairuotoją, bet aš visai nenorėjau patekti į taksi įmonių kivirčo sūkurį.

Sabino kirpykla panaši į valdišką įstaigą. Kitais žodžiais tariant, atrodo sena. Kiek apmusijusi. Ketinu apsimesti, kad esu paprastas apsikirpti norintis klientas. Planas puikus, tik yra viena menka kliūtis: aš neturiu plaukų. Nieko tokio. Iš savo žurnalistinio arsenalo išsitraukiu dar vieną ginklą – humorą.

„Jūs turbūt nedarote nuolaidų plikiams?“

„Ne, bet imame mokestį už nosies kaišiojimą.“

Puikus atkirtis, bičiuli. Aukščiausios klasės britų humoras. Šmaikštuolio vardas Tonis. Jo plaukai tankūs, juodi. Pilvas didumo sulig mažu šaldytuvu. Tonis visą savo gyvenimą pragyveno Slau. Puiki vieta, sako jis. Jeigu tik nori, darbo čia visada rasi. Arba nerasi. Tada gausi bedarbio pašalpą. Tonis kiek pasišiaušia man užsiminus apie „draugiškų bombų“ eilėraštį. Tai sena istorija, sako, be to, viena iš poeto dukterų neseniai už jį atsiprašė. Viskas baigta.

„Tai kuo Slau toks geras?“ – klausiu, kol Tonis tyrinėja mano galvą ieškodamas ko nors panašaus į plaukus.

„Esame pačiame šalies centre. Iš čia galima nuvykti bet kur. Vos dvidešimt minučių iki Londono arba Redingo. Ir Vindzoro pilis visai arti.“

Man galvoje jau ima skalambyti pavojaus varpai. Nieko gero, jei miestelis giriamas už tai, kad yra netoli kitų miestų. Paklauskite Naujojo Džersio gyventojų. Kol Tonis bando apsimesti mane kerpąs, mudu pasikalbame dar truputį, tada pakylu eiti.

Žengdamas pro duris išgirstu: Tonis rekomenduoja man aplankyti Slau muziejų. „Tik pasirūpinkite, kad turėtumėte laiko – prireiks gerų dvidešimt minučių. Tikrai nenorėsite nieko praleisti.“ Negaliu pasakyti, ar jis šaiposi, todėl nusprendžiu patikrinti.

Pagrindinės gatvės gale susirandu Slau muziejų, kuris atrodo apleistas ir vienišas. Įeinu, susimoku nedidelį mokestį ir apeinu nedideles ekspozicijas. Sužinau svarbiausius faktus apie miestelį. Pavyzdžiui, septynioliktame amžiuje Slau buvo populiari poilsio vieta: čia apsistodavo keliautojai, vykstantys karietomis iš Londono į Batą ir atgal. Jau tada šis miestelis buvo netoli kitų miestų. Dar sužinau, kad Slau ūkininkai „turėdavo tiek daug arklių mėšlo, kad jiems niekada nereikėdavo palikti laukų pūdymui". Puikumėlis. Ką sužinojau? Kad istoriškai Slau buvo mėšlo pilna stotelė.

Kitoje ekspozicijoje – nespalvota nuotrauka su į ilgiausią eilę išrikiuotais kariuomenės sunkvežimiais. Perskaitau užrašą: „Pirmojo pasaulinio karo metais Slau buvo remontuojami kariniai automobiliai, todėl jis buvo pramintas „Duobe."

Apie Slau reikia pasakyti vieną dalyką. Jis vientisas. Pala, pala, yra dar šis tas. Dailiai sudėti stiklo vitrinoje Slau gaminiai: kojinės, degtukų dėžutės, *Air Wick* oro gaivikliai (aiškiai dėl viso to mėšlo), nagų kremas, *Mars* batonėliai. Radaras neva taip pat buvo sukurtas Slau. Kaip ironiška, kad Slau retai tepasirodo kieno nors radare.

Mano dvidešimt minučių baigėsi. Reikia išgerti. Ir vėl – tyrimo tikslais. Jeigu nori geriau pažinti Anglijos miestą, turi bent truputį laiko praleisti vietinėje aludėje. Nemanykite, kad pats sugalvojau. Taip sako antropologė Keitė Foks (*Kate Fox*). Ji ilgus metus tyrinėjo savo tėvynainius lyg kokią akmens amžiaus gentį Papua Naujojoje Gvinėjoje. Savo knygoje *Watching the English* („Bestebint anglus") Foks aprašo, koks svarbus vietiniams yra gėrimo ritualas: „Neverta net *mėginti* suprasti anglus nepraleidus daug laiko aludėse."

Aludė – vienintelė vieta, kurioje britai nusimeta savo tautinį drovumą. Visas šis verslas – juk aludė (angl. *pub*) yra „viešųjų namų" (angl. *public house*) trumpinys – sukurtas taip, kad žmonės bendrautų

tarpusavyje. Štai kodėl anglų baruose nėra padavėjų, o lankytojai gėrimą priversti užsisakyti prie baro, kur norom nenorom susitinka su kitais, darančiais tą patį. Užsimezga pokalbiai, tiesa, nejaukūs, klampūs, vingiuojantys aplinkkeliais, ir vis dėlto pokalbiai.

Anglų polinkis į griežtas taisykles nedingsta ir aludėse. Man įstrigo ši: „Neprisistatyk iš karto." Toks elgesys laikomas „šleikščiai amerikietišku", rašo Fox. Įsidėmiu tai, taip pat ir faktą, kad Anglijoje žodis „amerikietiška" dažnai sakomas po žodžio „šleikščiai".

Anglijos mieste rasti aludę taip pat paprasta kaip bažnyčią Alabamoje. Slau tikrai yra iš ko pasirinkti. Man patinka *Herschel Arms*, pavadinta garsiausio iš Slau kilusio žmogaus sero Viljamo Heršelio (*Sir William Herschel*), karaliaus Jurgio III astronomo, vardu.

Baras grynai angliškas, tačiau priklauso sąmojingam airiui Tomui. Visur pilna visokių niekučių. Senas užrašas *Baldwin's Nervous Pills* – Boldvino piliulės nuo nervų, kurios, kaip rašoma, gydo „nervingumą, charakterio dirglumą ir baimes". Stovi ketvirto dešimtmečio gamybos radijo aparatas ir dar vienas skelbimas: „Venkite pagirių. Likite girti."

Įsitaisau prie baro ir, klausydamas Foks patarimo, laikau rankoje penkių svarų banknotą. „Priimtinas būdas parodyti baro darbuotojams, kad laukiate gėrimo, yra laikyti vienoje rankoje pinigus arba tuščią stiklą", – pataria ji. Kita vertus, tikriausiai tai nebūtina, nes kol kas bare esu vienintelis lankytojas.

Alų, žinoma, atneša šiltą, bet gerti galima. Siurbiu į save atvirai senamadišką atmosferą ir pažvelgęs pro langą pamatau islamiškos literatūros knygyną, kurio vitrinoje ryškiai šviečia užrašas: „Štai Alachas jums siunčia šviesą ir aiškią žinią." Alachas ir aludės šalimais. Gurkšteliu šilto alaus ir mintyse pasveikinu naująją Britaniją. Dieve jai padėk.

Atėjau čia pasikalbėti su tikrais Slau gyventojais ir vis dėlto jaudinuosi. Keitė Foks išgąsdino mane savo įžvalga, kad „kiekviena aludė turi savus pokštus, pravardes, posakius ir gestus". Iš kur man žinoti, kokie jie?

Nerimui didėjant įeina išstypęs orus vyriškis. Sakyčiau, maždaug septyniasdešimties. Vilki nepriekaištingai pasiūtą švarką su dailiai kišenėje sulankstyta nosinaite.

„Velniškai klaikus oras."

„Taip, – pritariu. – Velniškai klaikus."

Iš mano amerikietiškų lūpų pastarieji du žodžiai nuskamba kvailai, tačiau vyras to arba nepastebi, arba yra per daug mandagus ir nepasako. Jis pasilenkia prie manęs. „Ar žinote, kad ši aludė pavadinta Viljamo Heršelio vardu? Jis buvo astronomas."

„Taip, girdėjau."

„Ar žinote, kad jis atrado vieną planetą?"

„Tiesą pasakius, ne. Kurią?"

„Uraną."

Stoja nejauki tyla. Stengiuosi neprunkštelėti. Gurkšteliu alaus. Dar kartą nuryju kylantį juoką. Galiausiai jis mane išgelbsti: „Suprantu. Tipiška, tiesa?"

Tada mudu smagiai nuoširdžiai nusikvatojame.

Ledai pralaužti ir aš atsargiai užsimenu jam apie Slau, stengdamasis neužgauti jausmų gimtajam miestui.

„Spėju, kad žinote, kokia yra Slau, hmm, reputacija."

„Ir visai pagrįstai. Klaiki vieta. Visiškas mėšlas."

Tiek tų jausmų gimtajam miestui. Jis kažką girdėjęs apie projektą *Making Slough Happy*, tačiau žiūri į jį skeptiškai. Savo skeptiškumą parodo ne subtiliais angliškais gestais, o gerokai nešvankiomis pastabomis.

„Žiūrėkite, jeigu koks nors dalykas iš esmės yra šūdinas, ne kažin ką pavyks iš jo padaryti, tiesa?" Šiais žodžiais jis nurašė visą laimės eksperimentą ir didžiąją dalį pozityviosios psichologijos. Nelabai žinau, ką atsakyti, todėl pereinu prie saugesnės temos.

„Šauni aludė, tiesa?"

„O taip, kadaise tokia buvo. Bet dabar kiek persistengta su puošyba. Be to, pradėjo ruošti maistą. Dabar maistas čia svarbiausia." Kalba taip smerkiamai, tarsi čia su alumi būtų pradėję pardavinėti heroiną, o ne svogūnų žiedus.

Geriame ir šnekamės. Keitės Foks patarimu, užsakau po bokalą abiem ir užsidirbu papildomų taškų. Jo vardas Džefris – panašu, kad tai ne mažiau slapta žinia už kokią nors CŽV informaciją. Britanijoje sužinoti kito žmogaus vardą nėra nei įprasta, nei natūralu. Tai – pasiekimas.

Išgeriame daug alaus, juokaujame, nors apie ką, tiksliai jau nepamenu. Dar niekada nebuvau matęs taip besijuokiančio žmogaus. Jo įsitempęs, tiesus tarsi kareivio kūnas atsilošia ir liemuo su kojomis sudaro keturiasdešimt penkių laipsnių kampą. Juokas labai suvaržytas, vadinasi, labai angliškas.

Net girtoje aludės aplinkoje savo emocijas britai taupo. Asmeninę informaciją jie pateikia atsargiai, tarsi aukščiausios kokybės šokoladą arba gerą vyną. Kaip pasakytų bet kuris ekonomistas, brangu tai, kas reta. Todėl kai britas atsiveria, parodo savo žaizdas ir kalba apie skaudžius dalykus, tai skamba kur kas vertingiau ir prasmingiau nei iš amerikiečio lūpų. Pirmą kartą nuo to laiko, kai atvykau į Angliją, įvertinu uždarumą.

Apie Džefrį išgirstu daug. Išsiaiškinu, jog šiluma jam patinka labiau nei šaltis, taigi „jo asmenine nuomone, pasaulinis atšilimas – visai geras dalykas". Dar sužinau, kad kitą savaitę jis skrenda į Egip-

to kurortą prie jūros ir jam „nusišikt, jeigu lėktuvas nukris", nes nugyveno gerą gyvenimą. Sužinau, kad Džefrio žmona mirė prieš trejus metus, ir nors to jis garsiai nepasako, suprantu, jog labai jos ilgisi.

Tikriausiai todėl Džefris ir neišvyksta iš Slau, nors, be abejo, nė už ką nepripažintų tokio savo sentimentalumo. Ryšys tarp mirties ir geografijos sudėtingas. Kartais, įvykus baisiai nelaimei, pavyzdžiui, netekus vaiko, žmonės jaučia poreikį kuo greičiau palikti tą vietą su viltimi, kad pakeitus fizinę aplinką palengvės juos prislėgęs sielvartas. Tačiau kartais jaučiamės privalantys pasilikti. Nes nieko daugiau nelieka, tik vieta, o ją palikti reikštų išdavystę. Tikriausiai panašiai ir Džefriui. Slau jam nepatinka, bet jis mylėjo žmoną, mylėjo ją *čia*, šiame nepelnytai peikiamame Berkšyro grafystės mieste, todėl čia ir pasiliko.

Džefris pasakoja, kad jis, žinoma, mąstęs apie išvykimą, tačiau negalįs prisiversti išvažiuoti. „Galų gale juk visada sugrįžti namo, nes ten gyveni." Šie žodžiai pribloškia mane savo didybe, nors esu apspangęs nuo alaus ir negaliu pasakyti kodėl. Tik kitą rytą, kai paršliaužęs į savo viešbutį krentu į gilų miegą, susivokiu. *Sugrįžti namo, nes ten gyveni.* Iš tiesų taip dalykiškai ir itin angliškai Džefris pasako žinomą tiesą: „Namai ten, kur širdis."

Atsibudęs randu šviežiai iškritusį sniegą. Labai gražu, jis balta antklode dengia medžius ir žemę. Bet panašu, kad Londono apylinkėse tai nedažnas reiškinys, mat tie keli coliai snaigių sukėlė kone nacionalinę tragediją. Visi Pietų Anglijos gyventojai drąsiai priima Didįjį Sniego Iššūkį, taip sulaikęs kvapą praneša žinių laidos vedėjas. Toks įspūdis, lyg vokiečiai vėl bombarduotų Londoną.

Mokyklos nedirba. Oro uostas uždarytas. Tačiau kvapo neatgaunantis žinių laidos vedėjas užtikrina mane, kad žmonės pasiryžę ir toliau gyventi normalų gyvenimą. Kitaip sniegas laimės, o to leisti mes negalime.

Aš taip pat pasiryžęs narsiai stoti į kovą su puriomis baltomis snaigėmis. Neatidedu susitikimo su Hetera Vait (*Heather White*). Ji – viena iš penkiasdešimt Slau išrinktųjų ir man smalsu, ar televizijos eksperimentas jos laimę padidino ilgam. Hetera gyvena *Shaggy Calf Lane**. Šypteliu išgirdęs tai per telefoną. Skamba kaip pramanas.

O pasirodo, kad toji Gauruoto veršelio gatvė – pati paprasčiausia angliška gatvė. Nematyti jokių veršelių, nei gauruotų, nei kitokių, tik daugybė mašinyčių, važiuojančių ne ta kelio puse. Priėjęs prie Heteros namo durų paskambinu. Mūsų susitikimui ruošiausi: skaičiau apie vietinius susipažinimo ypatumus. Tai, ką prieš du šimtus metų pastebėjo Samuelis Džonsonas, galioja ir šiandien: „Kai susitinka su anglai, pirmiausia jie pasikalba apie orą." Ne šiaip pasikalba, o paguodžia vienas kitą. „Kalbant apie orą negalima prieštarauti", – perspėja vengrų humoristas Džordžas Maikas (*George Mikes*). Gerai. Supratau. Man pasisekė, nes Didysis Sniego Iššūkis suteikė puikios medžiagos kalboms. „Na ir orelis", – sakau Heterai, kai pasitinka mane prie durų.

„Ak, net nežinau. Ne toks jau ir blogas."

Tai išmuša mane iš pusiausvyros. Ji nesilaiko scenarijaus. Hetera vilki vilnonę liemenę, ant nosies užsikabinusi masyvius akinius. Jai aštuoniasdešimt, tačiau protas aštrus, sako, kad jaučiasi lyg trisdešimt penkerių. Hetera kilusi iš išdidžios britų karininko šeimos. Jos tėvas buvo Vinstono Čerčilio vadas, kai juodu tarnavo Indijo-

* Gauruoto veršelio gatvėje (angl.).

je. Pati Hetera yra gavusi medalį, nes būdama trylikos ir dirbdama pasiuntinuke per Antrąjį pasaulinį karą važiuodama dviračiu buvo sužeista šrapneliu.

Nuvijusi savo bulterjerų veislės kalę Lizę ji pakviečia mane į vidų. Nusiveda į svetainę, kurioje pilna bulterjerų piešinių ir įvairių knygų: indų virtuvės receptai, Džeinės Ostin biografija, angliškas Korano vertimas. Hetera Vait – netikėtumų pilna moteris.

Didžiąją savo gyvenimo dalį Hetera pragyveno Slau, tačiau ji, kaip ir Džefris, sentimentų šiam miestui neturi ir išsako tai klasikine angliškai santūria fraze:

„Slau yra mėšlas. Visiškas mėšlas. Nekenčiu jo."

Heterai nepatinka tai, kas vyksta Slau pastaraisiais metais. Nepatinka nauji statybų projektai. Nepatinka eismas. Nepatinka prekybos centrai. Nepatinka azijiečiai, išskyrus kaimynystėje gyvenančius pakistaniečius, kurie labai mieli.

Parodau ant sienos kabančią vyro nuotrauką. Spėju, kad tai Heteros sutuoktinis. Paaiškėja, jog jis mirė prieš kelerius metus ir buvo „tikras *boffinas*".

„Man labai gaila", – sakau.

Hetera dėbteli į mane lyg į paskutinį idiotą. Pasirodo, *boffinais** britai vadina sumanius išradėjus. Jis iš tiesų buvo sumanus daugeliu atžvilgių. Mergindamas Heterą meilės laiškus rašė senovės graikų kalba. Jai teko susirasti draugę, kad išverstų.

Hetera Vait laiminga, bet nutuokiu, kad laiminga ji buvo dar prieš laimės specialistams pasirodant Slau. Neatsitiktinai Hetera – slaugytoja, o Čikagos universiteto mokslininkai nustatė, jog tai viena iš daugiausia laimės teikiančių profesijų.

* *Boffin* (angl.) – Antrojo pasaulinio karo metu britų naudotas žodis technikos ekspertams, išradėjams pavadinti.

Oficialiai ji jau pensininkė, tačiau dažnai nuvažiuoja į ligoninę ir padeda atlikti tai vieną, tai kitą darbą. Hetera reikalinga. Ji su džiaugsmu laukia pirmadienio ryto.

Kai *Making Slough Happy* prodiuseriai ją susirado, Hetera pirmą kartą sužinojo apie „laimės mokslą". Juokais nusprendė išbandyti. Hetera įsitikinusi, kad eksperimentas pavyko neblogai, tik negali suprasti, kodėl jie neįtraukė į projektą šunų ir sodininkystės, dviejų anglų laimę palaikančių kolonų. Ypač šunų. „Nusivedi šunį į ligoninę, ir žmonės gyja greičiau. Savo akimis mačiau. Šunys yra raktas į laimę."

Viena iš jai ypač patikusių užduočių buvo fotografavimas. Hetera buvo gavusi užduotį fotografuoti Slau gyventojų veidus, iš tų nuotraukų vėliau bus padaryta milžiniška freska ir eksponuojama pagrindinėje miesto gatvėje.

Niekada anksčiau ji nebuvo laikiusi rankose fotoaparato. Tačiau mokėsi greitai ir pasirodė esanti visai neprasta fotografė. Tik viena bėda: Slau gyventojai nesišypso ir jiems nepatinka, kai juos fotografuoja. Tada Hetera nukreipė fotoaparatą žemyn ir fotografavo ne veidus, o kanalizacijos šulinių dangčius. Spragt. Spragt. Net nuostabu, kiek skirtingų šulinių dangčių čia galima rasti. Spragt. Kiekvienas vis kitoks, visai kaip snaigės. Gal tik ne tokie gražūs. Ir gerokai sunkesni.

Kitas eksperimento dalyvis paskolino Heterai knygą apie pozityviąją psichologiją. Ta knyga „tipiškai amerikietiška", sako ji. Per daug saldi. Hetera Vait arbatą ir gyvenimą geria tokius, kokie jie yra. Be cukraus.

„Ar jūs kada nors būnate prislėgta, Hetera?"

„O taip, žinoma. Kai pasijuntu prislėgta, aš gerai padejuoju ir imuosi veiksmų."

Aaa, gerai padejuoju. Tai britams būdinga. Jie nedejuoja, neunkščia ir nesiskundžia. Kol galiausiai pratrūksta. Tada geriau jau trauktis iš kelio.

Britanija – puiki vieta tokiems bambekliams kaip aš. Čia daugybė bambančių bičiulių, su kuriais galima drauge pabambėti. Yra bambekliams skirtų knygų ir net televizijos serialas. Vadinasi *Grumpy Old Men* („Seni bambekliai") ir turi milžinišką pasisekimą.

Pasiimu knygą apie „Senus bambeklius" ir atsiverčiu bambeklio Arturo Smito (*Arthur Smith*) parašytą pratarmę. Jis pradeda įžvalga, kad „gyvenimas yra šunsnukių valdomas mėšlas". O tada ima burnoti.

Tikriausiai Arturas (ir kiti britai) bambėdamas patiria iškreiptą malonumą. Kaip kitaip suprasti jo paaiškinimą apie savijautą pradėjus aimanuoti: „Be paliovos plūsdamasis pajutau, kad manyje kaupiasi vis didesnė energija, kad iš savo kančios ir neapykantos žmonėms patiriu vis didesnį jaudulį, kol pagaliau pasiekiau kone patį negatyvumo orgazmą." Nieko sau. Štai čia tai tobulas bambekliškumas. Laimingąjį pagonį Hilmarą su jo „malonumu per kančią" jis perkėlė į visiškai kitą lygmenį. Britai ne tik mėgaujasi kančia, jie tiesiog jaučiasi jos pakylėti.

Galiu tai suprasti. Juk mano pavardė skamba kaip „verksnys" (angl. *whiner*) ir aš iš visų jėgų stengiuosi ją įprasminti. Pavyzdžiui, turiu gėdingą įprotį garsiai dūsauti. Darau tai dažnai: kai ko nors laukiu, vairuoju, netgi kalbėdamasis. Žmonės mano, kad man nuobodu arba kad nesutinku su jų žodžiais, bet paprastai taip nėra. Tiesiog šitaip aš mėginus atsikratyti manyje susikaupusios bambekliškos įtampos. Geras atodūsis, visai kaip geras padejavimas, yra savigalbos mechanizmas. Bet čia, Anglijoje, bambeklių krašte, jaučiuosi patekęs į aukštesnę lygą. Pradėję bambėti britai

yra tikras gamtos gaivalas, iš kitų išsiskiriantis mažų mažiausiai atkaklumu.

Hetera Vait, kaip ir aš – tik bambeklė mėgėja. Padejuoja kelias minutes ir vėl grįžta į natūralią pasitenkinimo būseną. Ji vertina tai, ką turi: savo šunį, sodą, draugus. O dabar dar ir šlovę, kuri užgriuvo, kai šou išvydo dienos šviesą. Hetera nė kiek netrokšta turtų. Tiesiog nežinotų, ką daryti su pinigais. „Esu mačiusi daugybę nelaimingų turtuolių. Tai žmonės, o ne pinigai mus daro laimingus. Dar šunys."

Hetera pasisiūlo parvežti mane iki viešbučio. Seguosi saugos diržą, kai ji pastebi mano nerimą. „Jūs juk nebijote, kad aš vairuosiu, tiesa?"

„Nebijau", – sumeluoju.

Pasirodo, ji velniškai gera vairuotoja: meistriškai nardė snieguotais keliais, tyliai niūniuodama po nosimi. Tą akimirką suvokiu, kad Hetera Vait laiminga paslapčiomis.

Su Ričardu Hilu (*Richard Hill*) susitariu susitikti prie kinų restorano. Jau per kvartalą matau, kad jam prastai. Eina iš lėto, atsargiai. Pakumpęs ir išblyškęs, nors visai neseniai įžengė į penktą dešimtį. Priėjęs arčiau pamatau jo kreivus geltonus dantis.

Prisėdame kavinėje ir Ričardas užsisako didžiulį puodelį kapučino. Tiesą sakant, jis primena dubenį, labai didelį dubenį. Iš tokio nereikėtų gerti neturint gelbėjimosi rato.

Berdamasis į kavą tris pakelius cukraus Ričardas pasakoja, kaip sulaukęs trisdešimties patyrė pirmą infarktą. Tai nutiko netoli nuo šios vietos. Svečiavosi pas draugą, žiūrėjo televizorių, kai staiga lyg koks cunamis užliejo skausmas. Nuo to laiko jį ištiko dar du šir-

dies smūgiai. Ričardas kenčia nuo sunkios stenokardijos. Jo kūnas gamina per daug cholesterolio. Mankšta ir dieta nepadeda. Jis toks nesveikas, kad negali dirbti. Atlaikė dvi šuntavimo operacijas ir geria vaistus, tačiau žino, jog jo gyvenimas trapesnis už daugelio kitų.

„Bet kurią akimirką galiu kristi negyvas", – dalykiškai sako jis berdamas dar vieną pakelį cukraus į kapučiną. Sėdžiu ir gailiuosi, kad neužsirašiau į tuos Raudonojo Kryžiaus organizuojamus širdies masažo kursus, o velsietis Ričardas kloja, kaip atsidūrė Slau. Kaip tik taisėsi po pirmo širdies smūgio, kai suprato, jog Slau jam patinka, ir nusprendė čia apsigyventi. „Nuostabus miestas", – sako jis tikrai nuoširdžiai. Toks daugiakultūris, o tai, Ričardo nuomone, yra puiku. Net neišvykdamas iš Slau jis gali aplankyti Indiją, Pakistaną arba Lenkiją. Ričardas išgirdo gandus apie *Making Slough Happy* ir negalėjo atsispirti. Laiko save visiškai laimingu, tačiau pasitaikė proga tapti dar laimingesniam (už dyką) ir pasirodyti televizijoje. Argi ne nuostabu?

Laimės manifestas Ričardui iš pradžių pasirodė kiek seilėtas, bet priprato. Praėjo maždaug pusantrų metų nuo eksperimento, jis nuolat jį prisimena, stengiasi laikytis patarimų, daryti kad ir paprasčiausius dalykus, pavyzdžiui, vertinti savo stiprybes ir kasdien padėkoti už penkis gerus dalykus.

Negaliu įsivaizduoti, už ką gali būti dėkingas šis ligotas bedarbis, todėl pasiteirauju.

„Už tai, kad vis dar esu gyvas. Tai didelis dalykas. Viduryje nakties manęs neištiko širdies smūgis ir aš nemiriau. Mano baimė ne teorinė. Prie mirties esu labai priartėjęs. Tai reikia patirti. Išprotauti neįmanoma."

„Tačiau esate silpnos sveikatos ir dėl to mažiau laimingas?"

„Ne, kaip tik laimingesnis."

„Laimingesnis?"

„Taip. Paaiškinsiu. Kada pastarąjį kartą jums tikrino širdį?"

Jo klausimas man sukelia nerimą. Tikriausiai tada, kai gimiau, o jau esu gerokai peržengęs tą amžiaus ribą, kai prasideda širdies smūgiai.

„Dvimetė dukrelė žaisliniu stetoskopu klausėsi mano širdies, ar tai skaitosi?"

„Ne. Kada pastarąjį kartą jums darė angiogramą?"

„O kas yra angiograma?"

„Tai štai, jūs nežinote savo širdies būklės, o aš ją žinau *tiksliai.* Žinau, kad ji dirba visai gerai, nors kartais man skauda krūtinę ir panašiai. Galėjau iškeliauti į aną pasaulį kaip bet kuris kitas. Išgyvenau etapą, kai dėl sveikatos problemų turėjau atsisakyti savo ambicijų, niekas negalėjo manęs įkvėpti, nes maniau, jog jau rytoj krisiu negyvas. Tada staigiai mirė iki tol visai sveikas atrodęs mano pusbrolis. Sulaukęs penkiasdešimt vienų. Labai atletiškas ūkininkas. Supratau: taip, aš galiu mirti, bet visi kiti taip pat. Aš bent jau žinau vieno iš svarbiausių savo vidaus organų būklę."

„O ar jūs nebijote mirti?"

„Ne. Aš bijau skausmingos mirtinos ligos. Tačiau mirti nuo širdies smūgio nebijau. Jau kelis kartus buvau prie ribos, jeigu mirtis tokia, tai man tinka."

Grąžinu pokalbį vėl prie *Making Slough Happy* eksperimento, tačiau mirtis ir toliau mus persekioja. Ričardas pasakoja man, kad kapinių terapija jį pakylėjo: jis vaikščiojo po kapines, kaip buvo lieptas, ir aptiko ketverių metų berniuko kapą. „Tada susimąsčiau, jog likusiems gyventi tai buvo tragedija, tačiau pats berniukas savo mirtingumo dar nesuvokė, tad jeigu jis nekentėjo, jo gyvenimas buvo puikus."

Ričardas sutinka su mano teorija, kad britų kultūra laimę slepia. Pats akivaizdžiausias įrodymas – čia žmonės neapsikabina. Britai neapkabina net savo pačių motinų. Kartą, būdamas dešimties, Ričardas lankėsi Kanadoje ir rado ten naują puikų pasaulį, kuriame apsikabinama. Nuo to laiko jis kasdien apkabina savo mamą. Apsikabinimas, jo žodžiais tariant, „išties pakylėja dvasią".

Pasiūlau Ričardui pažaisti. Tarkime, aš duodu jam penkerius metus, penkiasdešimt milijonų dolerių ir paprašau padaryti Slau laimingesnį – *tikrai* laimingesnį, o ne televizijos požiūriu. Ką jis darytų?

„Na, visų pirma išaiškinčiau žmonėms, kad pinigų jiems nereikia. Užtektų įgyvendinti laimės manifestą. Pasikalbėti su tais, kurie jaučiasi prislėgti. Džiaugtis kiekviena akimirka. Štai ir viskas. Kad ir šiuo puodeliu kapučino. Jeigu kava būtų prasta, tuojau pat pradėtume skųstis. O jeigu ji puiki, net pranokstanti lūkesčius, ar rašytume ir girtume kavinę? Ne, tikrai ne."

Ričardas baigia gerti kapučiną, kuris, beje, pasirodė esąs puikus. Išeiname į lauką. Dangus apniukęs. Man panašu į paprastą debesuotą dieną. Tačiau Ričardas Hilas, laimės manifesto signataras, žmogus, kybantis tarp gyvenimo ir mirties, pažvelgia į dangų, pastebi jame melsvų lopinėlių ir pareiškia, kad šiandien iš dalies saulėta.

Dantų pasta ar tualetinis popierius? Su tokiu liūdnu pasirinkimu susidūrė Veronika Puglija (*Veronica Puglia*). Neseniai išsiskyrusi, gyvenanti iš bedarbio pašalpos, pinigų ji turėjo tik vienam šių dalykų. Ką pasirinkti: dantų pastą ar tualetinį popierių? Pasakysiu jums vėliau. Iš pradžių šiek tiek žinių apie Veroniką. Ji – lenkų imigrantų

dukra. Mergautinė jos pavardė lenkiškai reiškia „kietas riešutėlis“, akivaizdu, kad Veronika tuo didžiuojasi. Kartą viena iš dukterų įteikė jai skrajutę apie *Making Slough Happy*. Ieškoma savanorių. Veronika susidomėjo. Ar iš tiesų įmanoma visą miestą padaryti laimingesnį? Ji pati mielai prisidėtų sau laimės.

Jai pavyko. Po eksperimento tapo laimingesnė, tačiau ne padedama laimės mokslo. Nebuvo jokio psichoterapinio praregėjimo, jokio nušvitimo it žaibui trenkus. Tik senas geras socializacijos metodas. Išėjimas į žmones.

Veronika – viena iš tų savanorių, kurie ėjo susitikti su loterijos laimėtoja. Ji netiki tyrimais apie laimę ir loterijas, netiki hedonistine adaptacija. Tik parodykite jai, kur pinigai. Kiti lai švaisto išloštus turtus, o ji tikrai žinos, ką daryti su savo milijonais. Bus laiminga. Turtas leis jai rinktis, o galimybė rinktis – tai puiku. Na, bent jau praplės pasirinkimo skalę. Nereikės svarstyti, ką pirkti: dantų pastos ar tualetinio popieriaus; laimėjusi loterijoje to jau niekada nebedarytų. Atidarytų aludę, sako ji man, o aš puikiai tai įsivaizduoju. Veronika būtų šauni baro savininkė. Jos aludėje tikrai pasijustum kaip namuose.

Veronikos gyvenimas, tiksliau, gyvenimo aplinkybės, nuo eksperimento pabaigos pablogėjo. Ji buvo atleista iš darbo vietos mokykloje, kurioje mokė vaikus rašyti gyvenimo aprašymus, taigi dabar gyvena iš bedarbio pašalpos, turi skaičiuoti kiekvieną pensą ir vargiai suduria galą su galu. Gyvenimas velniškai sunkus, sako ji man.

„Veronika, – klausiu atsargiai, – kaip dabar įvertintumėte savo laimę? Skalėje nuo vieno iki dešimties.“

„Duočiau šešis“, – sako ji, bet matau, kad yra nepatenkinta atsakymu. Labai įtemptai kažką mąsto.

„Ne, tai netiesa. Veikiausiai aš *manau*, jog neturėčiau aukštesniu balu vertinti savo laimės, nes esu išsiskyrusi, gyvenu iš pašalpos ir panašiai. Iš tikrųjų tai duočiau aštuonis balus. O gal aštuonis su puse. Taip, tai būtų tiksliausia. Aštuoni su puse." Ji sveika, turi dvi nuostabias dukteris. O kiekvieną pirmadienį su dar keliais iš penkiasdešimties Slau išrinktųjų susitinka *Red Lion* aludėje ir dalyvauja galvosūkių vakare.

Tai ką gi ji pasirinko: dantų pastą ar tualetinį popierių? Veronika mano, kad pasaulyje yra du tipai žmonių: Dantų pastos mėgėjai ir Tualetinio popieriaus mėgėjai. O pati Veronika? Ji linkusi rinktis dantų pastą. Tualetiniam popieriui visada gali rasti pakaitalą, pavyzdžiui, popierinių servetėlių. O dantų pastai – ne. Dantų pasta, kitaip nei tualetinis popierius, atlieka ne tik būtiniausią funkciją. Nuo jos maloniau burnai, vadinasi, ir *pats* pasijunti geriau. Taip, Veronika tikrai iš tų, kurie renkasi dantų pastą.

Virš Slau leidžiasi sutemos. Grįžtu į savo viešbutį. Nusprendžiu stabtelėti kapinaitėse prie bažnyčios ir išmėginti kapinių terapiją. Klampoju per pažliugusią apleistą žemę, sustoju prie kiekvieno antkapio ir garsiai perskaitau vardą. Man nieko nėra tikra, kol neištariu garsiai. Trylikametis berniukas. Aštuoniasdešimt ketverių vyras. Devyniolikmetė mergina. Žinau, turėčiau galvoti, kaip man pasisekė, kad esu gyvas, tačiau neišspaudžiu iš savęs nieko. Man šalta, esu pavargęs ir jaučiuosi kvailai stovėdamas kapinėse ir kalbėdamasis pats su savimi.

Tada prieinu prie antkapio kažkokiai Elenai Grinvėj, mirusiai 1914 metų kovo 25 d. Tada, kai mirė, ji buvo mano amžiaus. Eleną įsivaizduoju. Ji nėra abstrakcija. Stovėdamas ten, apžėlusiame

purvyne ir drebėdamas nuo šalčio, duodu sau pažadą: prisiminsiu, kad nuo šios akimirkos kiekviena diena yra dovana.

Televizijos eksperimentas buvo puikus, bet kaip Slau – ar kokią kitą vietą – padaryti tikrai laimingesnę? Ar užteks tik pašalinti problemas? Sumažini nusikalstamumą, neleidi statyti tų bjaurių naujų namų, susidoroji su užterštumu, o tada laimė paplūsta it alus iš statinės? Džordžas Orvelas (*George Orwell*) skeptiškai vertino tokį požiūrį: „Beveik visi utopijų kūrėjai primena žmogų, kenčiantį danties skausmą: jam atrodo, kad laimė būtų – kai dantų neskauda."

Jis teisus. Žinoma, laimė nėra vien „kančios nebuvimas", kaip tikėjo didysis pesimistas Šopenhaueris, o kažko *buvimas*. Tik ko? Be to, ar galima priversti vietą pasikeisti, ar, kaip tame sename anekdote apie psichiatrus ir elektros lemputę, ta vieta turi pati *norėti* pasikeisti?

Būdamas Slau negaliu ignoruoti akivaizdžių faktų. Laimės idėja čia užsikrėsta nebuvo. Gal tie penkiasdešimt išrinktųjų ir išmoko keletą dalykų, tačiau žinia plačiai nepasklido. Ar tai reiškia, jog teorija apie užkrečiamą laimę – ydinga? Nemanau. Viską lemia skaičiai. Pasėk negailėdamas laimės sėklų – tokių žmonių kaip Ričardas Hilas, Hetera Vait, Veronika Puglija – ir galiausiai įsijungs proporcingo didėjimo dėsnis. Esu tikras, kad pasiekus virsmo tašką laimė išplistų kaip Kalifornijos krūmynų gaisras.

O ką daryti iki to laiko? Turbūt sėti sėklas. Be to, juk svarbi pati sėja, ne derlius. Kaip pastebėjo daugybė filosofų, laimė – tai šalutinis produktas. Natanielis Hotornas (*Nathaniel Hawthorne*) manė, kad ji – lyg drugelis, kuris nekviestas nutupia mums ant peties.

Taigi užuot aktyviai stengęsi vietas ar žmones padaryti laimingesnius, gal verčiau paklausykime kanadiečių rašytojo Robertsono Deiviso (*Robertson Davies*) patarimo: „Jeigu nesate laimingas, verčiau jau liaukitės dėl to jaudintis ir paieškokite, kokių lobių galite išpešti iš savo paties nelaimingumo."

Iš šios perspektyvos senamadiškąjį Slau matau visai kitaip. Jis jau nebėra nepelnytai peikiamas Berkšyro grafystės miestas, pajuokų objektas, o tikras nelaimingumo lobis, laukiantis, kada iš jo kas nors ką nors išpeš.

9 skyrius

INDIJA

Laimė – prieštaravimuose

Kai kurios šalys – visai kaip šeima. Jos mus baisiai erzina, ypač per šventes, bet vis grįžtame pas jas, nes giliai širdyje žinome: mūsų ir jų gyvenimai persipynę.

Man tokia yra Indija. Nekenčiu jos. Ir dievinu. Ne pakaitomis, o *tuo pat metu*. Ši nepakenčiama viliokė tikrai gali išmokyti, kad vienu metu įmanoma mąstyti apie du vienas kitam prieštaraujančius dalykus ir (o tai užvis nuostabiausia) likti sveika galva. Indai taip daro nuolat.

Vengrijoje gimęs rašytojas Arturas Kestleris (*Arthur Koestler*), sėsdamas į lėktuvą, kuris skraidino į Mumbajų, sakė norįs „į Vakarų problemas pažvelgti iš kitos perspektyvos, kitos dvasinės platumos“. Taip, kaip tik taip, linksėjau skaitydamas jo žodžius. Kita dvasinė platuma, arba, kaip rašo Džefris Peinas (*Jeffrey Paine*), „alternatyvus kelias per modernumą“, o dar galėjo pridurti, kad jis veda tiesiai į laimę.

Tiesa, kai išlipo Mumbajuje, karštis ir šviežių srutų dvokas privertė jį pasijusti taip, „tarsi koks piktas pokštininkas aplink galvą būtų apvyniojęs šlapią smirdantį vystyklą“.

Galėtum pagalvoti, kad Indija Kestlerį nuvylė, bet aš taip nemanau. Indija nenuvilia. Ji sužavi, įsiutina, o retkarčiais ir užkrečia. Bet nenuvilia.

Visada troškau būti užsienio korespondentas, o Indija tikrai buvo užsienis. Tad kai nacionalinis radijas pasiūlė man čia dirbti ir gyventi, tučtuojau sutikau, nors iki tol į Indiją nebuvau nė kojos įkėlęs. Be įprastų klišių apie gyvačių kerėtojus ir begalinį skurdą, ničnieko daugiau nežinojau.

Taigi vieną 1993 metų gruodžio dieną, prieštaraudamas bet kokiam sveikam protui, atvykau į Indiros Gandi tarptautinį oro uostą Naujajame Delyje, vežinas dviem lagaminais, prikimštais diktofonų, bloknotų ir keletu Indijos klimatui visai netinkamų drabužių.

Dirbdamas korespondentu rengiau reportažus tokiais svarbiais klausimais kaip ekonomikos reformos, branduolinė sklaida ir buboninio maro protrūkis, paneigęs Indijos tvirtinimus, neva jie jau pakeliui į modernumą. Aišku, aš žinojau, jog yra ir *kita* Indija – knibždanti guru ir stebuklų, kartkartėmis ir toji Indija prasibraudavo į žinias, kaip tą rytą, kai pabudęs radau „pieno stebuklo“ apimtą visą tautą.

Klajodamas siauromis turistinio Paharganjo rajono gatvelėmis Delyje mačiau padlaižių lamų, tų nevalyvų keliautojų, taupančių kiekvieną rupiją ir retai besiprausiančių. Tačiau jie turėjo tai, ko neturėjau aš: laiko. Jie ilgus mėnesius praleisdavo gulinėdami ir rūkydami žolę Goa paplūdimiuose arba kopdami į Himalajus ir rūkydami žolę. Kai jos nerūkydavo, mirkdavo dvasingume apsigyvenę viename iš daugybės Indijos ašramų. Kas tiksliai vyksta tose dvasinėse prieglaudose, man taip ir liko paslaptis. Girdėjau istorijų

apie grupinį seksą ir nušvitimą. Tačiau aš, rimtas žurnalistas, niekaip nebūčiau galėjęs pateisinti savo apsilankymo tokioje vietoje. Po dvejų metų iš Indijos išvykau taip ir neįžengęs į ašramą. Jaučiausi apgautas.

Taigi į Indiją aš sugrįžau šįkart turėdamas visai kitokių planų – ieškoti laimės. Desperatiškai troškau rasti atsakymą į klausimą: kodėl begalė iš pirmo žvilgsnio sveiko proto vakariečių palieka savo turtingas, puikiai besitvarkančias šalis ir keliauja į skurdžią, prastai besitvarkančią šalį ieškoti laimės? Gal apkvailinti ilgabarzdžių šarlatanų jie romantizuoja Rytus? Ar devyniolikto amžiaus mokslininkas Maksas Miuleris (*Max Muller*) neklydo sakydamas, kad keliaudami į Indiją mes grįžtame į savo „senuosius namus“, kurie kupini prisiminimų, jeigu tik sugebame juos įžiūrėti?

•

Kiekvieną kartą, kai grįžtu į Indiją (kokį kartą per metus), ji vis kitokia, bet ir tokia pat. Taip, mano mėgstamiausiame Delio turguje dabar yra *McDonald's* restoranas, tačiau už kampo pardavinėjamos Ganešo statulėlės. Taip, dabar pilna mobiliųjų telefonų, bankomatų ir interneto kavinių, tačiau jie visi nepaliko atspaudo Indijos kultūros pamatinėje uolienoje. Naujieji įsiveržėliai iš užsienio niekuo nesiskiria nuo mongolų, britų ir kitų įsibrovėlių, kurie amžiams bėgant stengėsi pavergti šį subkontinentą. Tačiau Indija visada laimėdavo, ir ne įveikdama savo priešus, o juos suvirškindama.

Tadž Mahalis šiandien laikomas pagrindiniu Indijos simboliu, nors jį septynioliktame amžiuje pastatė mongolų imperatorius, kuris tuo metu nė per plauką nebuvo indas. Dabar jis jau indas. Labai

panašiai ir *McDonald's* prisitaikė prie indų skonio: pirmą kartą iš savo valgiaraščių išbraukė visus mėsainius, nes hinduistai nevalgo jautienos. Čia *McDonald's* siūlo *McAloo Tikki* su bulvėmis ir žirniais, vegetarišką *McVeggie* ir kulinarinį hibridą – suktinukus su aštriu padažu ir panyru. *McDonald's*, nors kai kas ir baiminosi, Indijos nepakeitė. Tai Indija pakeitė *McDonald's*.

Tas pats ir su vakariečiais keliautojais, čia ieškančiais laimės. Užsieniečiai į Indiją patraukė anksčiau nei *Beatles*, kurie ant Gangos upės kranto meditavo su jogu Maharišiu Mahešu (*Maharishi Mahesh*). Tai buvo Anė Besant (*Anie Besant*), E. M. Forsteris (*E. M. Forster*), Kristoferis Išervudas (*Christopher Isherwood*), Martinas Liuteris Kingas jaunesnysis (*Martin Luther King Jr.*) ir daugybė kitų. Vieni jų čia vyko ieškodami politinių problemų savo šalyse sprendimo būdų. Kiti norėjo nors akimirkai išsiveržti iš nuobodžios žemiškos egzistencijos ir paragauti amžinybės. Treti – paprasčiausiai atsipalaiduoti. Ir visa tai nepaisant Ruto Venhoveno ir jo duombazėje rastos informacijos, kad Indija – nelabai laimingas kraštas. Palaimos ieškoti kančių žemėje? Prieštaravimas? Taip. Ir ne.

Išgirdau apie naują guru, kurio vardas Šri Šri Rami Šankaras (*Sri Sri Ravi Shankar*). Jo ilgi plaukai juodi ir šilkiniai, o šypsena romi. Jis – madingas guru, jeigu taip galima pasakyti.

Šri Šri ašramas įsikūręs visai šalia Bengalūro, Silicio slėnio atitikmens Indijoje. Bengalūras – Naujoji Indija, skambučių centrų ir prekybcentrių Indija, vienos politinės partijos dar vadinama ir Spindinčiąja Indija. Didžioji dalis miesto prekybinės įrangos inžinierių ir skambučių centrų darbuotojų, kitaip sakant, nekvalifikuotos skaitmeninio pasaulio darbo jėgos, į ašramą bėga, kai tik gali. Naujoji Indija virsta Senąja Indija ir ieško išsigelbėjimo arba bent minutės atokvėpio.

Taksi riedėdami į ašramą pravažiuojame pro karves, šunis, ant kablių kabančius mėsos gabalus, siuvėjų ateljė, žvilgantį *Oracle* korporacijos biurų pastatą, skelbimą: „Išmok sklandžiai kalbėti angliškai." Aplenkiame autorikšą, vieną tų triračių pavojų, dūzgiančių po Indijos miestus tarsi spiečiai bičių žudikių. Nuo juodų išmetamųjų dujų užsikosiu. Čia pat pamatau iškabą: „Pažangiausia Azijoje itin specializuota ligoninė." Ligos ir vaistai. Indija turi ir viena, ir antra. Viskas viename.

Galiausiai atvykstame į ašramą, įvažiuojame pro baltą arką ir staiga patenkame į žalią ir vešlų mažutį Rojaus sodą su visur augančiais mangais ir bananais. Čia atrodo palaimingai tylu. Gal tokia ir yra Indijos ašramų paslaptis. Gal čia tyla visai ne išskirtinė, tik taip atrodo palyginti su kakofonija už vartų.

Registratūra paprasta ir pasitinka mane ne taip draugiškai, kaip tikėjausi. Niekas neapkabina, regis, apskritai nelabai kam rūpi, kad čia esu. Kur tik pažvelgsi, visur Šri Šri Ravi Šankaras, arba Gurudži, taip pagarbiai jis dar vadinamas. Didžiulė jo nuotrauka kabo už registratūros stalo, dar viena – kitoje kambario pusėje. Jo atvaizdą rodo ir per didžiulį projektorių.

Darbuotoja įteikia man blanką ir paprašo užpildyti. Vienas iš klausimų, ar kada nors esu kreipęsis psichologinės pagalbos. Sumeluoju ir pažymiu „ne". Prie profesijos pažymiu „konsultantas". Dar vienas melas apsidraudžiant, kad kam nors gali nepatikti, jog ašrame šniukštinėja žurnalistas.

Truputį pasvarstau, ar meluodamas ašramo anketoje kenkiu savo karmai, tačiau abejonės išsisklaido taip pat greitai, kaip ir sukilo.

Ašrame yra viskas, ko galima norėti, tikras kruizinis laivas sielai. Nėra jokio reikalo iš čia kelti kojos. Galima rasti viską: maisto,

skalbyklą, bankomatą, vaistinę, interneto kavinę – viską, išskyrus ironiją, jos čia tikrai nėra.

Einu išpuoselėtu takeliu ir tempiu lagaminą. Praeinu pro užrašą: „Gėles lieskite tik akimis." Pakeliui sutinku kelis žmones. Jie atrodo gluminamai ramūs. Pasisveikinu. Jie atsako: *Jai Guru Dev.* Keistas pasisveikinimas, galvoju. Vėliau sužinau, kad tai reiškia: „Garbė didžiajam protui." Tik nesu tikras, kieno tas didis protas, mūsų ar Guru-dži.

Persirengęs laisvais drabužiais, ašramo apranga, nusileidžiu stačiu takeliu ir einu į valgyklą. Nusiavęs batus, kaip ir tuzinai kitų, palieku juos lauke. Vyras į mano lėkštę tekšteli porciją itin vegetariško maisto (be jokių pieno produktų, svogūnų, česnakų) ir aš įsitaisau. Kėdžių čia nėra, visi sėdi ant grindų. Kai kuriems žmonėms ant žemės sėdėti išeina natūraliai, jų kojos pačios susikryžiuoja lotoso poza. Aš ne iš jų.

Prie manęs prisėda šventas vyras, arba *sadhu.* Jis vilki šafrano spalvos drabužius, turi ilgą susitaršiusią barzdą, o ant kaktos – juodą vertikalų brūkšnį. *Jai Guru Dev,* – sako jis. Delnus suglaudęs tyliai pasimeldžia, tada pradeda valgyti. Valgo mikliais grakščiais judesiais semdamas ryžius su lęšiais. Aš ne toks miklus. Pusė maisto nukrenta man ant drabužių. Dar šiek tiek lieka ant smakro. Tie keli lęšiai, kurie atsiduria burnoje, patenka ten visiškai atsitiktinai. Jaučiuosi apgailėtinai. Galiu suprasti, kaip žmogui, visą gyvenimą valgiusiam rankomis, sunku tai daryti su peiliu ir šakute, bet ar gali būti kas nors natūraliau ir žmogiškiau nei valgyti rankomis?

Kažkas prieina prie manęs ir patapšnoja per petį. Akimirką pagalvoju, kad duos kokį dvasinį patarimą – juk čia ašramas, tačiau

patarimas praktiškas. Mane pamoko, jog valgyti reikia vien su dešine ranka. Kairioji naudojama kitoms kūno reikmėms.

Yra žmonių, vilkinčių marškinėlius su užrašu: „Paslaugumas – raktas į laimę." Tiesą pasakius, tyrimų duomenys šią mintį patvirtina. Nuolat savanoriaujantys asmenys statistiškai yra laimingesni už tuos, kurie nesavanoriauja. Šauna mintis jiems apie tai pasakyti, bet persigalvoju. Indijos ašramas – ne vieta statistikai.

Eidamas iš valgyklos pastebiu skelbimų lentą, kurioje plakatai skelbia apie besiplečiančią Guru-dži imperiją. Jau esama Šri Šri žurnalistikos mokyklos ir Šri Šri vadybos mokyklos. Man į galvą kaipmat šauna pavadinimas „vadybos guru". Sukikenu pats sau, tik išeina truputį kitaip. Nusijuokiu garsiai, bet niekam tai nerūpi. Štai kur gyvenimo ašrame grožis. Gali staiga užsikvatoti, pravirkti, elgtis vaikiškai ar kaip pamišęs šokinėti ant vienos kojos, niekas nė akies krašteliu nepažvelgs. Ašrame viskas galima. Vėliau sužinau, kad negalima rodyti nepagarbos Guru-dži. To tai tikrai negalima.

Pagrindinė ašramo šventykla primena milžinišką trijų aukštų vestuvinį tortą su didele mėlyna lempa ant viršaus. Viduje balta, vien marmuras ir arkos. Ant pakylos stovi Guru-dži nuotrauka. Ji didžiulė, mažiausiai keturių pėdų aukščio, pastatyta ant kažkokio altoriaus ir papuošta didžiule gėlių girlianda. Baltas marmuras vėsus, malonu eiti juo basomis pėdomis.

Tačiau bendras įspūdis, jog viskas kiek perspausta – per daug rožinės spalvos, gėlių piešinių ant lubų, o prie įėjimo į šventyklą iš abiejų pusių stovi po gulbę, kurios kokių penkių pėdų aukščio. Jos ir triušio formos šiukšliadėžės kuria kiek disnėjišką atmosferą. Ant grindų šalia Guru-dži nuotraukos sėdi būrelis dainininkų. *Shiva om, Shiva om*, – gieda jie. Aplink mane stovintys žmonės pradeda judėti – iš pradžių lėtai, tačiau tempui greitėjant šokis darosi

karštligiškas. Vieni sukasi kaip pašėlę. Kiti laikosi už rankų. O aš? Renkuosi sau įprastą stebėtojo vaidmenį. Susierzinu, kad net čia negaliu nė kiek atsipalaiduoti. Bet juk ką tik atvykau, raminuosi. Reikia duoti sau laiko.

Ašrame dauguma žmonių indai. Streso nukamuoti informacinių technologijų darbuotojai iš Bengalūro. Viena moteris atvykusi iš kaimyninės valstijos. Ji tikėjosi patekti į *Oracle* programinės įrangos kūrimo kursus, tačiau vietų ten nebebuvo, todėl užsirašė į ašramą. Programinė įranga arba dvasingumas. Indijoje viskas tarpusavyje persipynę.

Yra čia ir užsieniečių, susipažįstu su dviem: Elza iš Portugalijos ir Eva iš Dominikos Respublikos. Jiedvi keliauja per ašramus. Neseniai dvi savaites praleido Sai Babos ašrame netoli nuo čia. Sako, kad gyvenimo sąlygos ten buvo gerokai atšiauresnės. Taisyklės griežtos, jų laikymąsi prižiūrėjo stambūs vyrukai su baltais šaliais. Ten nebuvo tokios prabangos kaip šiame ašrame. Nesuprantu, apie kokią prabangą jos šneka. Mano duše nėra šilto vandens, po pietų kiekvienas pats susiplauna indus – nieko baisaus, bet anokia čia prabanga. Tačiau fizinio komforto stoka joms atsipirko dvasiškai.

„Matėme nuostabių dalykų“, – paslaptingai sako Elza.

„Svamis tave pasikviečia. Pats neini pas jį. Jis tave pašaukia“, – priduria Eva.

Atrodo, Evą trikdo informacijos stygius šiame ašrame.

„Mums niekas nepasakė, kur eiti, – sako ji vienam iš ašramo darbuotojų, o jos balsas skamba jau kone paniškai. – Nesuteikė jokios informacijos.“ Kaip žmogus, ką tik dvi savaites praleidęs ašrame, ji atrodo siaubingai įsitempusi, be to, ar ne svarbiausia informaciją susirasti pačiam, užuot darius tai, ką mums liepia kiti?

•

Šiandien pirma paskaita. Tema „Gyvenimo menas", jos pasiklausyti susirinko apie trisdešimt žmonių, užsieniečiai vos keli: Eva, Elza ir aš. Aišku, sėdime ant žemės. Mūsų mokytoja – indė Ami. Buvusi didelės įmonės vadovė. Dabar ji su vyru keliauja po pasaulį ir skleidžia Guru-dži mokymą. Lotoso poza sukryžiavusi kojas Ami sėdi ant pakylos, kiek aukščiau nei kiti. Vilki laisvą *salwar khameez* ir šypsosi pačia nuoširdžiausia šypsena, kokią man teko matyti išvykus iš Tailando.

Pradedame prisistatydami. Jokio vargo, galvoju sau. Bet mes visiems iš eilės turime pasakyti: „Aš priklausau jums." Pasijuntu nejaukiai. Juk šiuos žmones matau pirmą kartą. Kaip galiu jiems priklausyti? Užduotį įveikiu, žodžius „aš priklausau jums" sumurmu po nosimi. Tada išklausome ašramo taisykles.

Pirmoji taisyklė: dėvėti laisvus drabužius.

Jokio vargo.

Antroji taisyklė: tris dienas – nė lašo alkoholio.

Menka bėda. Man trūks vakarinės taurės vyno, bet tris dienas galiu ištverti, atsigriebsiu vėliau.

Paskutinė taisyklė: jokios kavos, arbatos ir kitokios formos kofeino.

Čia jau bėda kaip reikiant. Ši taisyklė pritrenkė mane ir tikrai būčiau išvirtęs iš kojų, jeigu nebūčiau sėdėjęs. Dairausi durų, mąstau apie pabėgimą. Žinau, kad nušvitimo lengvai nepasieksi, bet nė neįsivaizdavau, jog jo kaina tokia didelė. Apima tikra panika. Kaip ištisas septyniasdešimt dvi valandas išgyvensiu be puodelio kavos?

Ami mano baimės neužuodžia ar bent jau apie tai neužsimena. Pereina prie kitos užduoties: vadovaujamos meditacijos. Esu bandęs medituoti, bet tyla mane verčia jaustis nejaukiai. Radijuje tylos rei-

kia vengti visais įmanomais būdais. Žinoma, įspūdžiui sustiprinti įterpiu vieną kitą pauzę, bet jeigu tylos daugiau – vadinasi, dedasi kažkas baisiai negero. Štai kodėl tai vadinama „mirtina eterio tyla".

Skaičiuoti įkvėpimus? Negaliu to daryti. Mano supratimu, kiekvienas įkvėpimas artina prie mirties, kodėl turėčiau norėti skaičiuoti tuos žingsnius?

Ami spusteli kompaktinių diskų grotuvo mygtuką ir salėje suskamba aukštas ramus Guru-dži balsas. „Dabar esate taikoje su aplinka. Dėkokite už šį nuostabų kūną, savo instrumentą."

Manasis instrumentas kiek išsiderinęs, o ar nuostabus? Taip, 1987 metais jis toks buvo. Tačiau mintį pagaunu. Turime būti dėkingi už tai, kad esame gyvi. Privalome sėdėti užsimerkę, bet aš pasukčiauju ir sekundei atsimerkiu. Ami spinduliuoja šypsena, ji visa švyti. Kito žodžio nėra. Tai turėtų patvirtinti, jog Guru-dži tikrai žino kažkokią paslaptį, o ašramas tikrai veikia, tačiau man kažkodėl nepavyksta atsikratyti abejonių.

Šiaip ar taip, kai kurie Guru-dži žodžiai iš Ami lūpų abejonių nekelia: „Mes vis atidėliojame laimę. O ją galime patirti tik dabartyje. Ši akimirka neišvengiama." Pastarieji žodžiai man labai patinka. Kur kas labiau nei senas dharmos priedainis: „Būk čia ir dabar", kuris mane visada prislegia liepiamąja nuosaka tarsi įsakymu. „Po galais, juk pasakiau: „Būk čia ir dabar!" Bet jeigu ši akimirka neišvengiama, tai jau geriau ją pamėgti.

Ami kalba toliau: „Paklauskite vaiko, ką jis pasirinktų: šokoladą ar sielos ramybę, ir jis pasirinks šokoladą. O suaugusysis? Veikiausiai sielos ramybę." Nebent tas suaugėlis gyvena Šveicarijoje. Ten šokoladas ir *yra* sielos ramybė.

Mums pertrauka, tad naudodamasis proga pasikalbu su keliais indais iš savo grupės. Dauguma jų dirba informacinių technologijų

srityje, darbe praleidžia daug valandų. Juos vilioja Gyvenimo meno kursai (net akronimas AOL (angl. *Art of Living*) – tarsi nuoroda į aukštąsias technologijas*), nes dvasiškai kresteli, nereikalaudami paaukoti viso savo gyvenimo. Jie neprivalo būti *sanyasis*, kurie atsisako visų pasaulietiškų dalykų ir siekia gyventi grynai dvasinį gyvenimą. Guru-dži iš savo mokinių reikalauja tik trijų dienų savaitgalio.

Papasakoju jiems apie savo klajones po pasaulį ieškant laimingiausių vietų, apie Rutą Venhoveną ir jo duomenų bazę. Jau šie mikroschemų kūrėjai mane tikrai supras. Tačiau sulaukiu tik suraukų antakių ir nepatiklių žvilgsnių.

„Kodėl jūs norite išmatuoti laimę?“ – klausia Binda, programinės įrangos inžinierė.

Klausimas paprastas, bet atsakymo aš neturiu. Tiek laiko praleidau svarstydamas, ar *įmanoma* išmatuoti laimę, kad nesusimasčiau, ar *reikia* tai daryti.

Dauguma šių žmonių yra gyvenę užsienyje, tačiau vis sugrįžta į Indiją. Kodėl?

„Dėl nenuspėjamumo“, – atsako jie beveik choru.

Toks atsakymas mane nustebina. Mums, vakariečiams, nenuspėjamumas yra tikra kančia, tai, ko visomis išgalėmis reikia vengti. Mes norime, kad mūsų karjera, šeiminis gyvenimas, keliai ir oro sąlygos būtų visiškai nuspėjami. Labiau už viską mėgstame jaustis užtikrintai. Savo *iPod* grotuvuose pasileisti dainą atsitiktine tvarka turbūt didžiausias neapibrėžtumas, kokį galime ištverti.

O štai būrelis racionalių programinės įrangos inžinierių man aiškina, jog jiems patinka nenuspėjamumas, jie jo trokšta ir negali

* Užuomina į *America Online, Inc.*, amerikiečių bendrovę, teikiančią interneto prieigos ir kitas paslaugas.

be jo gyventi. Jau ne pirmą kartą topteli mintis, kad Indijos dvasinės platumos nepasiduoda laimės mokslui.

Per pietus pastebiu, jog Eva su Elza užsiima dekadentiška veikla. Jos sėdi ant kėdžių. Tai palaikės plastikinės kėdės, vis dėlto moterys jau nebe ant žemės, o tai tikra prabanga. Užrašas ranka skelbia, kad kėdės skirtos „pagyvenusiems lankytojams ir užsieniečiams". Tiems, kurie nepratę sėdėti ant grindų. Apsidžiaugiu, kai jos pakviečia mane prisidėti.

Eva papasakoja, kad aname ašrame mes nebūtume galėję štai taip šnekučiuotis – nei ant grindų, nei kur kitur. Ten vyrai ir moterys buvo atskirti. „Sai Baba nori, kad dėmesį sutelktum į dvasinį tobulėjimą, o ne į savo... – Eva nutyla ir mosteli ranka žemiau bambos. – Ne į savo kūno pojūčius." Anokia čia bėda, pagalvoju. Kasdienis šaltas dušas puikiai sureguliuoja mano kūno pojūčius.

Šiandien svarbi diena. Mokysimės *sudarshan kriya* kvėpavimo technikos. Tai svarbiausia šių kursų dalis, tarsi 4+ eismo juosta į laimę. Taisomės ant grindų ir aš vėl bandau susilankstyti lotoso poza. Ami liepia mums atsikratyti visų odinių aksesuarų, net laikrodžio apyrankes nusisegti, nes tai „negyva oda, trukdanti tekėti *pranai*". *Prana* reiškia energiją ir šis žodis, kaip ir žodis „toksinai", labai dažnai skamba visuose ašramuose. Neneigiu jų egzistavimo, tačiau kai žodžiais taip švaistomasi, jie kone praranda prasmę. Krūpteliu kaskart juos išgirdęs.

Visi truputį jaudinamės. Esame girdėję apie šią kvėpavimo techniką, tačiau detalės laikomos paslaptyje. Ami liepia: „Paleiskite jausmus, nelaikykite jų, o išgirdę ką nors juokiantis arba verkiant nespoksokite. Tai *tų žmonių* patirtis. *Jie* išgyvena ją, ne jūs." Susirū-

pinu. Kas gali sukelti tokią stiprią emocinę reakciją? Aš tam nenusiteikęs. Paskutinį kartą kofeino dozę išgėriau prieš dvidešimt keturias valandas ir jaučiuosi baisiai irzlus. Atliekame pratimą, jis ne toks jau keistas: knarki, bet nemiegodamas. Paskui dešimt minučių gulime ant nugaros. Šalia manęs tįsanti moteris dejuoja, atrodo, jai skauda. Susirūpinęs noriu atsimerkti ir pasižiūrėti, tačiau prisimenu, kad tai *jos* patirtis, ir nieko nedarau.

Galiausiai mums liepiama atsimerkti ir vėl įsitaisyti lotoso poza. Po visko pasidalijame (tai dar vienas populiarus žodis ašrame) savo patirtimi. Eva prabyla pirma: „Niekada nieko panašaus anksčiau nebuvau patyrusi. Mačiau begalę veidų, tarp jų ir Gurudži. Jis tikriausiai dabar čia, su mumis." Visi jai ploja.

„Netekau savitvardos", – sako kitas.

„Man praėjo galvos skausmas", – pareiškia trečiasis, vėl skamba plojimai.

„Buvau kažkur išėjusi. Nežinau kur, bet buvau ne čia", – sako moteris, aiškiai jau sugrįžusi iš ten, kur buvo.

Elzos patyrimas pats dramatiškiausias: „Savo proto akimis mačiau fejerverkus, jie buvo mėlyni, raudoni, visų spektro spalvų. Kojose jaučiau kibirkštis, tarsi jomis bėgtų elektros srovė."

Man tokios pirotechnikos patirti neteko. Taip, truputį sukasi galva ir neturiu nuotaikos, bet tai veikiausiai dėl kofeino trūkumo ir nuo sėdėjimo ant grindų kojose sutrikusios kraujotakos. Kas su manimi negerai? Kur mano dvasiniai fejerverkai?

Dar yra Satišas, liesas programinės įrangos inžinierius. Darydamas pratimą jis užmigo ir vis dar miega, o mes jau spėjome pasidalyti savo išgyvenimais. Kažkas jį papurto, tačiau Satišas miega kietai ir nepabunda. Pratybos baigtos. Laikas eiti, bet jis užtvėręs mums kelią. Ką daryti? Ami liepia per jį perlipti, bet jam netruk-

dyti. Atsargiai žengdamas per knarkiantį Satišą pagalvoju, koks jis laimingas. Jo potyriai geriausi iš visų.

Per pietus Eva su Elza tiesiog pakvaišusios dėl praėjusių pratybų. „Jeigu visi kasdien po dešimt minučių medituotų, pasaulis tikrai būtų geresnis", – sako Eva. Ji labai jautriai reaguoja į pasaulio įvykius. Jau prieš daug metų liovėsi žiūrėti žinias. Pernelyg asmeniškai viską priima. Pasisako, kad vykstant karui Irake, jai krūtyje išaugo cista, o tai tikrai daugiau, nei man reikia žinoti.

Šeštą ryto sučirpia žadintuvas. Dar viena diena. Dar vienas eksperimentas be kofeino. Galva tiesiog plyšta, o *pranos* lygis pavojingai žemas. Sukaupęs valią prisiverčiu nueiti į rytinį jogos užsiėmimą. Esu niūra ašramo gyventojas.

Po jogos pasijuntu kiek geriau. Kraujotaka galūnėse susitvarko. Antrasis *kriya* kvėpavimo pratimas ir man suteikia daugiau įspūdžių. Ji atlikęs jaučiuosi toks apsvaigęs, koks nebuvau nuo to karto, kai prieš kelis mėnesius pamėginau marokietiškojo hašišo (tyrimo tikslais). Mes gulime ant grindų delnus atvertę į viršų, „numirėlio poza", kuri dar vadinama *šavasana*, o mintyse man skrieja vaizdiniai. Matau nuogą Ami ir nė kiek nesijaudinu. Atrodo, jog mirštu, bet nieko tokio. Tai juk mano patirtis.

Dar vienas pratimas. Mus suskirsto pagal lytį, liepia sustoti poromis ir su „vaikišku naivumu" kurį laiką spoksoti savo partneriui į akis. Mano partneris – plaukuotas vidutinio amžiaus indas, prekiautojas gėrimais. Klaikiai nejauku žiūrėti jam į akis. Pagaliau pratimas baigtas, apsikeičiame partneriais. Šįkart turime pasakoti savo gyvenimo istoriją ir aš pajuntu, kad verčiau penkias valandas kalbėčiau apie save, nei penkias minutes (su vaikišku naivumu) žiūrėčiau į akis.

Tada mums parodo vaizdo įrašą apie Guru-dži. Girdime buvusio teroristo, kalinio, cunamio aukos, ŽIV užsikrėtusio žmogaus pasakojimus, liudijančius Guru-dži galias ir kaip jis su savo Gyvenimo meno organizacija pakeitė jų gyvenimus. Šri Šri vaizduojamas kaip tarptautinis guru, pasaulinio masto žaidėjas, nuolat lankantis tokias svarbias organizacijas kaip Amerikos psichiatrų asociacija.

Ašrame apie Guru-dži kalbama dažnai ir visada tik pagarbiai. Vos ištarusi jo vardą Ami pradeda mirksėti ir nurausta it mokinukė. Kaip visų guru, taip ir Šri Šri vaikystė apipinta pasakojimais apie stebuklus. Būdamas ketverių jis neva jau skaitęs *Bhagavad-Gitą*, induistų šventraštį. Kai prieš daugelį metų įkūrė šį ašramą, žemė buvusi nederlinga. Ami aiškina: „Guru-dži pats atnešė vandens iš šulinio ir tarė: „Čia taip vešlu, žalia ir gražu. Argi nematote?“ Tai išsipildė. Viskas, net ir šis pastatas, iškilo toks, kaip jis išpranašavo. Patikėkite, tai Guru-dži malonė.“

Pasakysiu jums atvirai: toks guru garbinimas mane nervina. Jeigu norėčiau ką nors garbinti, turiu žmoną. Tam man nereikia keliauti į Indiją. Padlaižiauti kitam taip pat neveiksminga ir erzina, kaip padlaižiauti sau. Į išorę nukreiptas narcisizmas – vis tiek narcisizmas.

Turėjau progą asmeniškai susitikti su Guru-dži. Likus porai dienų iki kelionės į ašramą, Naujajame Delyje svečiavausi pas draugus ir pastebėjau skelbimą, kad Šri Šri Ravi Šankaras skaitys paskaitą „Sėkmė be streso“. Šito praleisti negalėjau.

Atvykstu daug anksčiau, bet jau nutįsusi ilga eilė. Paviršutiniškai apieškoti patenkame į didžiulę auditoriją. Prie durų stovi medinė dėžė, į ją galime įmesti klausimus Guru-dži. Ant lapelio brūkšteliu klausimą, sulankstau ir įkišu pro siaurą angą.

Negalima klausytis guru paskaitos tuščiu skrandžiu. Nueinu į užkandžių barą, nusiperku spragintų kukurūzų ir įsitaisau pirmoje eilėje. Ant scenos stovi balta sofa su aukso spalvos užtiesalu, iš abiejų jos galų – po staliuką. Už sofos didžiulis plakatas: „Sėkmė be streso. Jo šventenybės Šri Šri Ravi Šankaro kalba." Apačioje penkiolikos stambių korporacijų, renginio rėmėjų, logotipai. Regis, kad šis guru aparatas nesustotų, reikia nemažai pinigų.

Guru-dži vėluoja. Auditorija jau ima nerimauti, staiga prigesta šviesos ir nedidelis būrelis ant grindų įsitaisiusių dainininkų užgieda. *Shiva om, Shiva om.* Ritmas vis greitėja, publika ploja į taktą. *Shiva om, Shiva om.* Pasigirsta balsas: „Prieš jums ateinant, čia buvo tamsu, o dabar stojo šviesa." *Shiva om, Shiva om.* Tada įžengia Guru-dži ir publika pradeda šaukti, klykia atsistojusi, tarsi jis būtų kokia roko žvaigždė.

Prožektorius it saulės spinduliai iš viršaus apšviečia Guru-dži. Jis vilki plevėsuojantį baltą chalatą. Aplink kaklą apsivyniojęs didžiausią mano kada nors matytą gėlių girliandą. Ji sveria turbūt kokius penkiasdešimt svarų. Nuostabu, kad su tuo daiktu ant kaklo jis apskritai pastovi. Guru-dži uždega apeiginę lempą, o kostiumuoti verslininkai ir kiti aukštą padėtį užimantys žmonės varsto jį susižavėjusiais žvilgsniais. Guru-dži prabyla. Jo lūpos juda, tačiau mes nieko negirdime. Per publiką nusirita neramus murmesys. Kas nutiko Guru-dži? Kaip galime paisyti jo išminties, jeigu jos negirdime?

Guru krapštosi su kažkuo ant savo chalato. Patapšnoja. Nieko. Vėl patapšnoja. Vis tiek nieko. Dar paknebinėja. Vėl patapšnoja ir auditorijoje pasigirsta cypimas, o paskui ir aukštas išmintingojo Guru-dži balsas.

„Viskas priklauso nuo mažyčio mygtuko", – sako jis, o akys gudriai blizga.

Publika juokiasi ir ploja. Iš guru lūpų sklindantiems žodžiams suteikiama didžiulė reikšmė, nors jeigu ką nors panašaus pasakytume jūs arba aš, žmonės pagalvotų, kad kalbame apie mažą mygtuką ir tiek. Taigi vieni žmonės yra žymūs tuo, kad jie žymūs, o guru išmintingi dėl savo išminties. Klysti jie negali.

Guru mums liepia pasisveikinti su šalia sėdinčiu žmogumi, mes paklūstame.

„Ar nuoširdžiai pasisveikinote, ar atlikote tai formaliai? – klausia jis. – Ar kaip skrydžių palydovai, linkintys geros dienos, bet iš tiesų taip negalvojantys?“ Per minią nusirita juoko banga.

Guru-dži sako mums, kad kūdikiai nusišypso keturis šimtus kartų per dieną. Suaugusieji tik septyniolika. Susituokę suaugusieji dar mažiau – minia vėl ima kvatoti.

„Koks gyvenimas be šypsenos, be juoko? Stresą patiriantis žmogus negali šypsotis.“

Guru-dži vaikšto po sceną iš vieno galo į kitą, kaip bet kuris geras paskaitininkas, į renginį įtraukdamas visą publiką. Pasakoja, jog savo gyvenime turime susikurti erdvę netobulumui.

„Kodėl mes pratrūkstame? Norime, kad viskas būtų tobula. Sukurkite savo gyvenime nedidelę erdvę netobulumui. Ar vis dar esate čia?“

„Taip!“ – tobulu unisonu atsako jam publika.

Šviesos pritemsta, mums liepiama pasimasažuoti žandikaulius ir smilkinius. Jausmas puikus. Tada turime ištarti *om*. Tai sanskrito, senųjų hinduistų tekstų kalbos, žodis. Ši kalba pagrįsta vibracijomis. Sanskrito kalbos žodžius ne vien girdi, bet ir fiziškai jauti.

Pajusti, kaip koks tūkstantis žmonių vienu metu ištaria *om*, tikrai dėmesio verta patirtis. Atrodo, kad vibruoja visa salė. Man patinka, taip, man tikrai patinka, dabar suprantu, jog Indija man

labai siejasi su garsais: gatvės prekiautojo šūkavimais, rikšamobilių pypsėjimais, hinduistų dvasininkų giedojimu. Visi garsai, ne vien šventieji, yra vibracija. O vibracija, žinoma, judesys. Tai oro trintis į orą. Nieko daugiau. Vis dėlto toks paprastas, fizikos dėsniams paklūstantis veiksmas gali virsti Mocarto koncertu, greitkeliu piko valandą, meilužio šnabždesiu ar pusiau automatinio ginklo šūviais.

Ateina laikas klausimams. Moteris iš medinės dėžės ištraukia popieriaus skiautelę. Pirmasis klausimas mano. Vos galiu tuo patikėti. Toje dėžėje veikiausiai tuzinai, jeigu ne šimtai klausimų. Kokia tikimybė ištraukti manąjį? Turbūt tai ženklas. Indijoje viskas yra ženklas.

„Ar laimė yra didžiausia siekiamybė, ar turėtume siekti kokio didingesnio tikslo?“ – garsiai perskaito moteris. Šis klausimas man jau kurį laiką neduoda ramybės. Štai aš keliauju tūkstančius mylių ieškodamas laimingiausių pasaulio vietų, įsitikinęs, kaip ir Aristotelis, kad laimė yra *summum bonum* – aukščiausias gėris. Bet ar tai tiesa? Ar yra ir svarbesnis tikslas?

Guru-dži nedvejoja: „Taip, yra aukštesnis tikslas už laimę. Meilė už laimę svarbesnė.“

Publika ploja.

Guru-dži palaukia, kol salė nurimsta, ir dėsto toliau: „Meilė svarbesnė ne tik už laimę, ji laimi netgi kovoje su tiesa. Turime siekti tokios meilės, kuri nieko neiškreipia.“

Nelabai suprantu, ką pastarieji žodžiai reiškia. Tačiau užduoti klausimų ir pasitikslinti neturėsiu galimybės. Jau perėjome prie kito: „Kas mums nutinka po mirties?“

Čia tai rimtas klausimas, *pats* rimčiausias, ir visi, taip pat ir aš, iš nekantrumo net palinkstame į priekį.

Guru-dži patyli – padaro dramatišką pauzę. „Galėčiau jums atsakyti, – prabyla jis, – bet noriu, kad prieš jus liktų bent šiek tiek nežinomybės. Nesidžiaugčiau, jei patekę anapus sakytumėte: „To ir tikėjausi. Kokia nuobodybė."

Publika kvatoja. O aš jaučiuosi apgautas. Esu dalyvavęs begalėje konferencijų ir puikiai suuodžiu, kai kas nors meistriškai bando išsisukti nuo atsakymo.

Dabar žmonės jau klausia tiesiai iš salės. Vieni Guru-dži atsakymai išmintingi, kiti – paprasčiausias gražbyliavimas. Kai kurie – išmintingas gražbyliavimas.

„Kaip sustabdyti terorizmą?"

„Terorizmas – tai žmoniškumo trūkumas. Kiekvienam vaikui reikėtų bent truputį paaiškinti apie religiją, tada nemanys, jog kiti yra blogi."

„Kaip man sužinoti savo likimą?"

„Gyvenimas – tai laisvės ir lemties derinys, visas jo grožis, jog nežinai, kada esi laisvas rinktis, o kas jau nulemta."

„Kada aš gausiu milijardą rupijų?"

„Paklauskite kokio būrėjo. Bet atminkite – jis už tai paprašys šimto."

„Lūkesčiai veda į nusivylimą, tai ką gi man daryti?"

„Jūs tikitės iš manęs atsakymo? Geriau nesitikėti."

„Kada Indija išsivaduos iš korupcijos?"

„Kai pakilsite ir imsite su ja kovoti."

Šis atsakymas man patinka. Jis labai tikras ir klausiantįjį įpareigoja griebtis veiksmų. Hinduizmas – labiau veiksmų nei įsitikinimų religija. *Bhavagad-Gitoje* Krišna sako Arjunui, kad jį išlaisvins jo veiksmai, o ne tikėjimas. O Guru-dži tai perfrazuoja: „Kai guli vonioje, turi truputį pakrutėti, kad pajustum šilumą."

Rėkauja vis daugiau žmonių, klausimų begalė, tačiau Guru-dži iškelia ranką ir prašo atleisti: šįvakar jo laikas baigėsi – tai taręs pradingsta.

Žmonės stojasi eiti. Visi atrodo patenkinti renginiu. O aš jaučiuosi ką tik gavęs dvasinį spragintų kukurūzų atitikmenį: buvo skanu, lengvai nuryjama, turėjo šiokią tokią maistinę vertę, tačiau sotus nesijaučiu.

Nesugebu atriboti žinutės nuo jos siuntėjo. Mano antenos atkakliai stengiasi sugauti net menkiausią veidmainystę, o ją pastebėjęs nebetikiu net ir išmintingomis guru mintimis. Žinoma, ne visi galvoja taip kaip aš.

Devintame dešimtmetyje madingas guru Bhagvanas Šri Rajnešas (*Bhagwan Shree Rajneesh*), dar vadinamas Ošo, Indijoje, o paskui ir Amerikoje sulaukė daugybės sekėjų. Oregone jis įkūrė ašramą, didžiulį prašmatnų kompleksą. Ošo propagavo meilę ir dėmesingumą. Paaiškėjo, kad Ošo su meile įsigijo devyniasdešimt tris *Rolls-Royce* automobilius ir buvo suimtas už imigracijos įstatymų pažeidimą. Buvau skaitęs jo mokymą, kai kurie jo samprotavimai išties atrodė išmintingi, tačiau rolsroisai viską nubraukė. Nebegalėjau į Ošo žiūrėti rimtai.

Tačiau mano draugė indė Manju manė kitaip. Ji, dalykiška Delio teisininkė, nematė jokio reikalo dėl tų rolsroisų nusigręžti nuo Ošo mokymo. „Kas gera, aš pasilaikau, o kas bloga – atmetu“, – pasakė ji man vieną dieną pietaujant. Kitaip tariant, iš savo guru indai nesitiki nei tobulumo, nei nuoseklumo. Guru išmintingas. Guru apgavikas. Dvi prieštaringos nuomonės gali kuo ramiausiai derėti indės Manju galvoje.



Mano paskutinė diena ašrame. Kursai baigėsi. Atsisveikinu su Ami. Plačiai šypsodamasi ji man sako: „Artėja dvasinė revoliucija, gal ir ne šiame gyvenime, bet jau tikrai netoli." Burbteliu kažką panašaus į: „Labai to tikiuosi" ir iškeliauju.

Pavydžiu tokiems žmonėms kaip Ami. Jos protas tyras ir švarus. Jos *prana* stipri. Veidas švyti. Norėčiau būti panašus į ją. Kas man neleidžia? Ar taip esu prisirišęs prie savo ironijos ir proto? Prie sėkmės? Per kelionių ir mąstymo apie laimę metus gana aiškiai supratau, kad šie dalykai laimės nesuteikia, ir vis dėlto aš negaliu jų atsisakyti.

Atsisveikinu su Eva ir Elza, kurios eina iš proto dėl savo naujojo guru. Jau planuoja lankyti aukštesnio lygio kursus. Eva stipriai mane apkabina. Sako, kad atrodau pasikeitęs – ramesnis ir energingesnis. Išgirdęs tai krūpteliu, bet ji teisi. Iš tiesų aš jaučiuosi labiau atsipalaidavęs. Giliau kvėpuoju. Tris dienas išgyvenau be kavos ir, tiesą sakant, galvos skausmai beveik dingo. Kojų kraujotaka vėl normali.

Kaip tai nutiko? Nepamenu nei konkrečios akimirkos, nei pozos, į kurią buvau suraitęs savo kūną. Tiesiog nutiko ir tiek. Gal taip ir atrodo nušvitimas. Visai ne perkūno trenksmas su žaibais, o primena nepaliaujamą kapsėjimą, kol vieną dieną pastebi, kad kibiras jau pilnas.

Didžiausias Indijos ašramų trūkumas, kad iš jų išėjęs grįžti į pačią Indiją. Taksi įstrigo spūstyje. Nuo išmetamųjų dujų net gerklę degina. Graužia akis. Gatvės atrodo kupinos dar didesnio chaoso nei prieš kelias dienas, o gal mano nurimęs, kofeino nevaldomas protas

geriau veikia, kai karšta, dulkėta ir triukšminga. Garsams visada buvau ypač jautrus – įrodyta, kad laimės jie tikrai neprideda, o eseistas Ambrozas Bercas (*Ambrose Bierce*) jį pavadino „dvoku ausyse“.

Galiausiai atvykstame prie paprasto dviaukščio namo triukšmingoje miesto dalyje. Šanti gatvės pirmas numeris. Namas priklauso menininkui, kurio vardas Surešas. Girdėjau, kad jis nuomoja laisvus kambarius, o jo namai – it pereinamasis kiemas. Šanti gatvė visiems pakeliui. Pamaniau, jog tai puikiai padės atsigauti (jeigu taip galima pasakyti) po ašramo įspūdžių, o drauge ir geriau pažinti Bengalūrą.

Šį namą Surešas susiprojektavo pats. Pastatė jį aplink didžiulį migdolo medį. Draugai juokiasi iš jo meilės medžiui, šaipydamiesi sako, kad jis yra jį vedęs.

Nešinas lagaminais kopiu suktais laiptais į viršų. Svetainė kimšte prikimšta paveikslų, knygų ir įvairiausių hinduistiškų niekučių. Virtuvės kriauklėje milžiniškas kalnas nešvarių indų. Aplink mangų žieveles ir kavos nuosėdas sukasi musės, tai primena sraigtasparnių ataką. „Tarnaitė šiandien nepasirodė“, – paaiškina man Surešas. Indijoje visi turi po tarnaitę, net vos galą su galu suduriantys menininkai.

Nors dar ankstyvas rytas, Surešo salonas jau pilnas žmonių. Jie sėdinėja ir gulinėja, rūko cigaretes, geria siaubingai daug kavos, iki pavojingo lygio mažindami savo *praną* ir nė velnio dėl to nesukdami sau galvos. Oras pilnas dūmų ir ironijos. Giliai įkvepiu.

„Sveiki atvykę į antiašramą“, – sako kažkas ir aš susipažįstu su Harša (jo vardas reiškia „laimę“), Vikramu, Arjunu ir kitais, kurių vardų nepajėgiu iš karto įsiminti.

Patekau tiesiai į skundų vakarėlį. Jie skundžiasi dėl tokio greito Bengalūro augimo ir mylimo jų miesto pokyčių. Mano atvykimas

tiesiai iš ašramo pokalbį nuo eismo spūsčių pakreipė prie dvasingumo. Posūkis staigus, tačiau kompanija lengvai su juo susidoroja.

„Šios šalies pagrindas – Dievo sindromas, – sako Vikramas, draugų vadinamas tiesiog Vikiu. Vienoje ausyje jis nešioja auksinį žiedą, vilki šafrano spalvos marškinius ir atvirai demonstruoja esąs gėjus šalyje, kurioje tokiais dalykais niekas per daug neatvirauja. – Žmonėms reikia ramentų, – kalba jis toliau, – o guru ir yra tie ramentai.

Staiga pajuntu norą užstoti guru, ypač savąjį, ir pats dėl to nustembu. Papasakoju jiems apie išmoktą kvėpavimo techniką ir atsipalaidavimą.

„Kas nors sukuria kvėpavimo techniką, o jūs staiga užsigeidžiate gauti iš jo atsakymus į visus savo klausimus“, – sako raumeningas skulptorius Vivekas.

„Pagerinate deguonies patekimą į smegenis. Dėl to jaučiatės pakylėtas“, – paaiškina gydytojas Rojus, kuris tikrai turėtų žinoti. Rojus turi daug pacientų, tačiau nė vieno jų nėra matęs. Jis aprašo rentgeno tyrimus Jungtinių Valstijų ligoninei.

Aišku, vadinasi, mano apsvaigimą galima paaiškinti mediciniškai. Ar dėl to patirtis jau ne tokia tikra?

„Tai dvasinis pedikiūras, – įsiterpia kažkas. – Kurį laiką jautiesi geriau, bet iš esmės niekas nepasikeičia.“

„Pasiekę nušvitimą turėtų atsižadėti šio pasaulio, – sako Vikis. – Juk galutinis tikslas – atsisakymas ir pasiaukojimas.“

Papasakoju šiems skeptikams apie tai, kaip tiksliai Guru-dži nuspėjo, jog ašramas taps vešlus ir žalias, dar tada, kai žemė buvo uolėta ir nederlinga, o specialistai tikino, kad niekas ten negali augti.

Klasikinė guru mitologija, paaiškina kažkas. Jie visada žada ką nors pastatyti ar užauginti, nors specialistai ir tvirtina, jog tai neį-

manoma. Tačiau tokie pasakojimai yra retrospektyvūs. Jie pagrįsti tikėjimu, apie juos nėra įrašų, taigi negalima jų nei patvirtinti, nei paneigti.

„Kodėl žmonės negali sau tyliai sėdėti ir medituoti?“ – paklausia kitas.

„Tai per daug nuobodu“, – atsako Vikis.

„Ar žmogus gali būti nuoširdus, bet kartu ir apgavikas?“ – teiraujuosi.

„Ko gero, gali, – atsako Surešas. – Čia juk Indija.“

„Indijoje viskas yra tiesa, net ir tai, kas tiesai prieštarauja“, – priduria kažkas.

Man sukasi galva. Atrodo, ji tuoj sprogs. Pajutęs mano sutrikimą, Surešas pasiūlo kavos, bet aš atsisakau. Laisvas nuo kofeino išgyvenau jau tris dienas. Noriu pažiūrėti, kiek dar ištempsiu.

Pokalbis banguoja nuo smulkmenų iki didžių dalykų ir atgal. Esu pliekiamas dvasiniu botagu. Iškyla klausimas apie *samsarą*. Rytiečiai tiki, kad žmonės daug kartų atgimsta, kol galiausiai pasiekia nušvitimą. Tada išsilaisvina ir į šią Žemę nebegrįžta.

„Asmeniškai aš neprieštaraučiau sugrįžti čia šunimi arba medžiu, – sako Vikis. – Visai niekur neskubu iš šios planetos.“

„Kažkur Visatoje kažkam buvo skirta kruopelė laiko. Mes esame tie žmonės ir ta kruopelė laiko yra mūsų“, – paslaptingai pareiškia Surešas.

Trumpas Vikio optimizmo proveržis baigėsi ir jis vėl suniurzga: „Ar žinote, koks verslas šioje šalyje geriausias? Religija. Esu tikras cinikas, – paaiškina Vikis, lyg mums būtų kilusi kokia abejonė. – Jeigu turiu rūpesčių, einu susitikti su geru draugu, o ne su guru. Guru iš to pelnosi. Netikiu, kad yra nors vienas tikras *sadhu*. Visi jie apsimetėliai.“

Kažkas pakyla išeiti. Kažkas ateina. Indijoje žmogaus namai yra jo tvirtovė. Tačiau šios tvirtovės pilnos skylių, jų nejuosia jokie grioviai su vandeniu, taigi čia dažna draugų ir nedraugų invazija. Mano bute Delyje vykdavo nepaliaujamas žmonių paradas: santechnikai, elektrikai, pasiuntinukai, išminčiai, valstybės tarnautojai, taksi vairuotojai. Kartais tai siaubingai erzina, juk užeina noras netrukdomai paslampinėti su vienais apatiniais. Kita vertus, toji neišsenkanti žmonių upė reiškia, kad Indijoje niekada nesi vienas.

Šanti gatvės pirmajame name pokalbis plaukia kaip Gangos upė, skalaudama tai vieną, tai kitą temą, be jokio ryškesnio perėjimo. Tačiau jis vis sugrįžta prie besikeičiančio Bengalūro. „Tapome lyg kokios pelėdos, – sako Vikis. – Žmonės visą naktį nemiega, dirba arba švenčia. Kodėl visi taip skuba? Ir eismas pašėlęs."

Reikia nepamiršti mobiliųjų telefonų, kažkas įsiterpia.

„Visi juos turi", – paskelbia Vikis tokiu balsu, lyg praneštų: „Visi serga tuberkulioze."

„Ar ir tu turi, Viki?" – klausiu.

„Taip, turiu. – Jis susigėdęs ištraukia iš kišenės žvilgantį naujutėlį modelį. – Tačiau į jį tik riaumoju ir urzgiu. Mano požiūris teisingas." Vikis nusivaipo.

„Tie žmonės, pigi skaitmeninio pasaulio jėga, sulaukę trisdešimties ar trisdešimt penkerių jau bus perdegę, – kažkas išpranašauja. – Vieną dieną atsibus ir supras, kad gyvenimas prabėgo jiems pro šalį."

Bandau suprasti, ar toks susirūpinimas pagrįstas, ar kalbama vien iš pavydo, kai pasirodo Ema.

Ji užkopia laiptais nešina dviem milžiniškais lagaminais. Skrydis iš Londono buvęs tikras košmaras. Kelionė trukusi dvidešimt keturias valandas. Ne, pamiegoti jai nereikia, užteks cigaretės ir ka-

vos, tik greičiau, taigi Surešas akimirksniu jai pristato ir vieną, ir antrą.

Ema – tikra hedonistė pabėgėlė. Būdama penkerių ir augdama Londone ji restoranuose mėgdavo tampyti moteris už sarių. Vienas iš pirmųjų jos ištartų žodžių buvo „Indija".

Galiausiai sulaukusi dvidešimt penkerių atkeliavo į Indiją. Atskridusi į Delį ir įšokusi į taksi pasinėrė į Indijos gatvių beprotybę. Daugumą žmonių tai trikdo, jiems darosi neramu, tik ne Emai. Sėdėdama ant užpakalinės taksi automobilio sėdynės ji pajuto užplūstant neapsakomą ramybę. Gal verkė, gal ne, jau neprisimena. Bet dėl vieno buvo tikra: pasijuto kaip namuose.

Kaip reikiant pasistiprinusi kofeinu ir nikotinu Ema krinta į kėdę ir prisijungia prie pokalbio.

„Kuo jums taip patinka Indija?" – klausiu aš.

„Man patinka automobilių pypsėjimas, rikšos, moterys, ant galvos nešančios puodus, žemės riešutus pardavinėjančių gatvės prekeivių šūksmai, šventyklų varpai. Man patinka indiškas akcentas. Sąrašas būtų begalinis. Man patinka viskas."

Pastebiu, kad dauguma jos paminėtų dalykų – girdimieji. Indija – tikra puota ausims. Gal šaliai praturtėjus tai pasikeis, nes, tiesą sakant, nėra nieko kvailesnio už gerovės garsus. Duslus oro kondicionieriaus gaudimas ar tylus klaviatūros spragsėjimas nė iš tolo neprilygsta melodingiems turgaus prekiautojų šūkalojimams ar ritmingam siuvimo mašinų klaksėjimui iš siuvyklų. Net Trečiojo pasaulio eismas su garso signalais ir varpelių tilindžiavimu linksmesnis nei monotoniškas modernaus greitkelio švilpesys.

Anksčiau Ema gyveno Bengalūre. Todėl pažįsta Surešą ir jo šutvę. Dabar ji jau grįžusi gyventi į Londoną, tačiau į Indiją atskrenda dažnai. Ateina eilė Indijos geografijai. Visi pasikalba apie bendrus

pažįstamus, ryšius ir išsiskyrimus. Indijoje koks milijardas žmonių, bet Šanti gatvės pirmo numerio gyventojai, regis, juos visus pažįsta. Ši šalis – tarpusavyje susijusių žmonių ratelių grandinė.

Ema atidaro lagaminus ir aš vos galiu patikėti savo akimis. Viduje prikrauta begalė krepšių, kiekvienas jų dailiai supakuotas į plastikinį maišelį. Toks jos darbas. Savo studijoje Londone ji krepšius kuria, o Honkonge ir čia, Bengalūre, užsako pagaminti. Prisipažįstu Emai, kad esu priklausomas nuo krepšių, ir jos akys užsidega. Dabar Emos žvilgsnis kaip narkotikų prekeivio, ką tik susipažinusio su užkietėjusiu narkomanu.

Paprašau jos išanalizuoti mano priklausomybę. Tikriausiai pamenate, jog turiu daugiau krepšių, nei dauguma žmonių (nekalbu apie psichikos sveikatos specialistus) laikytų norma. „Hmm, – sako ji kaip psichoanalitikas, išgirdęs ypač sunkų atvejį. – Tenkinate saugumo poreikį, krepšiai jums kaip antklodė, teikianti saugumo. Be to, krepšiuose mes nešiojamės daiktus, savo bagažą. Vadinasi, jūsų manija yra susijusi su emociniu bagažu. Išvada: jums reikia vietos, kur galėtumėte susidėti emocinį bagažą."

Neblogai, tikrai neblogai.

Susipažįstu su Čandra, pirmame aukšte gyvenančiu apkūniu vaikinu. Jo didelė plika galva kiek primena bulvę, jis vilki žalią *kurtą* iki kelių. Man panašus į draugišką marsietį. Tiesą sakant, Čandra – kultūrų geografas, o tai, mano nuomone, nuostabi profesija. Aštuoniolika metų jis gyveno Jungtinėse Valstijose: Veike, Teksase ir Farge Šiaurės Dakotoje. Iki pat šios dienos nusipurto išgirdęs žodį „Fargas". Dar išsiugdė priklausomybę nuo *Seinfeld* serialo, kiekvieną rytą jį apima nerimas, kad pusę devynių būtinai turi kažkur būti. „Tik pastaraisiais metais jau galiu numigęs pokaičio nesijausti kaltas", – prisipažįsta jis.

Man reikia pertraukėlės, todėl išeinu į terasą. Kažkas yra sakęs: jeigu nori pažinti Indiją, turi atsistoti sankryžoje ant bet kurio gatvės kampo, ir apsisukti aplink save. Tada pamatysi ją visą. Didžiausią žmonijos gėrį ir blogį. Absurdą ir kilnumą. Menkumą ir didybę. Čia, Šanti gatvės pirmame name, net aplink save suktis nereikia. Iš terasos matau viską. Į vieną pusę – lūšnynų rajonas. Trobelių skardiniais stogais kratinys iš pirmo žvilgsnio primena sąvartyną. Tik geriau įsižiūrėjęs supranti, kad ten gyvena žmonės. Pažvelk į kitą pusę ir išvysi žvilgantį stiklinį pastatą, *Cisco Systems* kompanijos būstinę.

Kaip jau sakiau, Indijoje viskas ką nors reiškia, ypač pavadinimai. Pavyzdžiui, įmonė kitoje gatvės pusėje – *Sublime Solutions* („Taurūs sprendimai"). Nenutuokiu, ką toji įmonė veikia, greičiausiai kuria programinę įrangą, bet pavadinimas man patinka.

Sugrįžtu į kambarį ir vėl įsijungiu į pokalbį.

„Viskas yra tiesa. Ir viskas yra melas", – kažkas sako, o kiti jam pritaria.

Ema geria jau penktą puodelį kavos ir rūko septintą cigaretę. Jos akys didelės, dabar ji kalba labai greitai. Staiga užgęsta šviesos, sustoja ventiliatorius palubėje. Beveik akimirksniu pradedu prakaituoti. O kitiems nė motais.

„Bengalūras – elektros perkrovų sostinė", – paaiškina kažkas.

„O kaip verčiasi tos aukštųjų technologijų įmonės? – klausiu. – Kaip jos gali vykdyti veiklą, jeigu nuolat dingsta elektra?"

„Ak, liaukitės, – sako Vikis, tarsi būčiau baisiai naivus (aš, žinoma, toks ir esu). – Jie turi savo supergeneratorius. Turi atskirą energijos tiekimo sistemą."

„Visas informacinių technologijų pasaulis – atskira sistema", – sako Čandra; jis aiškiai kalba ne apie elektrą. Prasigyvenę aukštųjų

technologijų darbuotojai gyvena uždarose bendruomenėse, kurias pavadina, tarkime „Dolerio kolonija". Jie apsiperka prekybos centruose, kurie taip pat turi atskirus generatorius. Garbina Lakšmę, turto deivę.

Kai Bengalūre nugriaunamas senas namas, jo vietoje išauga naujas biurų pastatas arba prekybos kompleksas. Išvertus į vietos kalbą, „prekybos kompleksas" būtų „apsipirkti sudėtinga".

„Taip, – sutinka Čandra, – tikrai taip gali būti."

Teiraujuosi Emos, kaip ji įvertintų savo laimę.

„Kokiu penketu, ne, ketvertu. Geriau pagalvojus, turbūt trimis su puse." Kuo daugiau galvoja, tuo rezultatas prastesnis; kaip pasakytų tailandiečiai, tokia ir yra jos didžiausia bėda.

„Būčiau laimingesnė, tačiau mane yra persmelkusi baimė, dėl jos netekau pasitikėjimo savimi. Kai buvau jauna nieko neturinti dailininkė, jaučiausi laimingesnė."

Tyrėjai nustatė, kad laimę galima pavaizduoti „U" raidės formos kreive. Laimingiausi būname vaikystėje ir senatvėje. Ema dabar pačiame kreivės dugne, emociniame duburyje. Bet neprisiverčiu jai to pasakyti. Bijau, kad mano žodžiai jos laimės balą gali dar labiau sumažinti.

Ema sako man, kad energija čia geresnė nei Londone. Štai ir vėl tas žodis, bet aš jau nekrūpčioju. Kai jį ištaria be perstojo rūkanti krepšių kūrėja ir laimės pabėgėlė, skamba visai įtikinamai.

Mano gyvenimas Šanti gatvės pirmame name virsta malonia rutina. Keliuosi kiekvieną rytą prieš auštant – šiuo blogu įpročiu užsikrėčiau ašrame – ir atlieku *kriya* kvėpavimo pratimą. Na gerai, tai tik deguonies poveikis ir nieko transcendentinio. Koks skirtumas.

Jaučiuosi geriau. Tai suteikia man energijos (vaje, jau ir *pats* tariu tą žodį). O kadangi gyvenu be kavos, vertinu bet kokią energiją.

Tada išeinu į terasą pasitikti saulės, kuri teka virš šalimais plytinčio lūšnyno. Vargšai gyvena viešesnį gyvenimą nei mes, likusieji. Vaikas pritūpęs tuštinasi, moteris prausia vyrą, kibirais pildama vandenį jam ant galvos. Kitam vyrui kojoje rakštis ar kažkas panašaus, aplink jį susirinkęs būrelis kaimynų, spėju, jie aptarinėja, kaip būtų geriausia ją ištraukti. Trečias vyras valosi dantis. Dauguma šių žmonių dirba ir uždirba po tris dolerius per dieną. Ir jie toli gražu nėra pačiame Indijos dugne. Štai Indijos gyvenimo grožis: visai nesvarbu, kaip žemai esi, visada kas nors yra žemiau už tave. Ir taip be galo.

Paskui mudu su Surešu jo motociklu važiuojame į vieną Bengalūro parką (prieš tapdamas informacinių technologijų miestu, jis garsėjo kaip parkų miestas) ir einame pasivaikščioti. Dar anksti, tačiau parkas pilnas vaikštančių, medituojančių, besituštinančių, darančių jogą ir besijuokiančių žmonių. Pakeliui nusiperkame *idlių* ir kitų kempinę primenančių patiekalų, kurie pietų Indijoje valgomi pusryčiams.

Likusi dienos dalis bėga tingiai. Sėdinėju, skaitau ir galvoju apie kavą. Daugiausia sėdžiu. Indai, ypač vyrai, yra puikūs sėdėtojai. Aukščiausios klasės. Konkuruoti su jais negaliu, bet stengiuosi iš visų jėgų.

Čandra, draugiškasis marsietis, pasiūlo traukti į *Khoshy's* kavinę ir tęsti sėdinėjimą ten. *Khoshy's* – neatskiriama Bengalūro dalis. Atsirado apie keturiasdešimtuosius, septyneri metai prieš Indijai atgaunant nepriklausomybę nuo britų. Ir iki šiol nelabai tepasikeitė. Geltonos garstyčių spalvos sienos beviltiškai prašosi perdažomos. Palubėje kabantys ventiliatoriai sukasi, tačiau ne itin greitai.

Niekas *Khoshy's* nesisuka itin greitai. Nei padavėjai, nei virėjai, nei klientai – kaip tik čia ir visas žavesys. Žmonės *Khoshy's* praleidžia valandų valandas, susitinka su draugais, gurkšnoja imbierinį punšą ir valgo firmines šios kavinės „šypsenėles" – besišypsančių veidelių formos skrudintas bulves.

Šiandien susitinkame su Čandros drauge Meena. Ji nacionaliniame laikraštyje turi savo skiltį ir yra apdovanota kandžiu sąmoju.

„Nesupraskite manęs neteisingai, – sako Meena kiek pakreipusi galvą. – Guru gali būti naudingi. Tiesiog jie ne man."

Anksčiau niekada apie tai nepagalvojau. Guru gali būti naudingi. Meena pusę metų yra praleidusi Jungtinėse Valstijose, dirbo *Baltimore Sun* dienraštyje. Negalėjo sulaukti, kada išvažiuos. Jungtinėse Valstijose žmonės labai atitolę vieni nuo kitų – tai sakydama ji turi galvoje šį tą daugiau nei fizinį atstumą, nors jį taip pat. Gatvės jai pasirodė klaikiai tylios. Kur dingo visi žmonės, galvodavo ji.

„Amerikiečiai tokie užsiėmę, – sako Meena. – Jeigu ne darbu, tai poilsiu."

Užsisakau šviežių žaliųjų citrinų gėrimo. Meena užsisako tokį pat ir užkandį iš žemės riešutų, be aitriųjų paprikų.

„Ko amerikiečiai galėtų pasimokyti iš Indijos?" – teiraujuosi Meenos.

„Galėtumėte išmokti atsipalaiduoti, gyventi daugiasluoksnį gyvenimą. Mes tam puikiai tinkame. Susitaikome su įvairiais trūkumais. Galėtumėte to pasimokyti."

Ir vis dėlto Indija mėgdžioja Ameriką. Prekybos centrai, uždaros bendruomenės, greitasis maistas. Viskas čia jau atkeliavo. Meenai nerūpi spindinčioji Indija. Jai patinka blausioji Indija, kuri, tiesa, niekada blausi nebuvo.

„Vidurinė Indijos klasė tolsta nuo skurdo, o tai pavojinga, – sako ji. – Senasis kelias į Dievą buvo per kančią ir išsižadėjimą, tai *sanyasi* kelias. Tačiau jaunuomenei jis nepatrauklus. Visiems reikia „greitųjų guru“.

Čandra pritaria. „Naujieji guru nebereikalauja aukų.“

Jis pasisiūlo motoroleriu parvežti mane atgal į Šanti gatvės pirmą namą. Abu esame ne tokie jau smulkūs vyrai ir silpno variklio transporto priemonė pavojingai svirduliuoja. Kiti eismo dalyviai taip arti, kad blauzdomis beveik jaučiu išmetamųjų dujų karštį. Prieš kelias dienas savo akimis mačiau avariją ir dabar visur įžiūriu pavojaus ženklų. Pro šalį pravažiuoja greitosios pagalbos automobilis įjungta sirena, susivokiu, jog Indijoje tokį matau pirmą kartą. Paskui prariedame pro iškabą „Smegenų ir nugaros gydymas“. O Dieve, galvoju, dar vienas ženklas. Tikrai nusitėkšime. Bet po kelių minučių Čandra sustoja prie Šanti gatvės pirmo numerio. Mes sveiki.

Tą vakarą išeinu į terasą. Oras minkštas ir vėsus. Pažvelgiu į lūšnynus – jų nepastebėti neįmanoma – ir matau šiukšlių krūvoje besirausiančius vaikus, jie ieško, ką galėtų parduoti už kelias rupijas. Per kelerius metus Indijoje pripranti prie tokių vaizdų. Tačiau kas nors vis tiek prasiskverbia pro tavo šarvus, kad ir kokie stori jie būtų.

Matau mergaitę, ne vyresnę nei ketverių, viena ranka kilnojančią šiukšles, o kitoje kažką laikančią. Kas ten? Prisimerkęs įžiūriu minkštą žaislą, murziną, bet sveikutėlį meškiuką. Mano šarvai išsilydo. Indija nėra laiminga. Tai šalis, kurioje, kaip sakė Markas Tvenas, šventa kiekviena gyvybė, išskyrus žmogaus. Indai labai rūpinasi savo šeimos nariais ir draugais, tačiau už savo apsibrėžto rato daugiau nieko nepastebi. Štai kodėl indų namai švarutėliai, o čia pat, už durų, kalnai šiukšlių. Nes jos jau už rato.



Ema ką tik sugrįžo iš fabriko. Ant grindų paskleidė daugybę krepšių. Jų pilna visur ir jie išties gražūs. Mielai išsirengčiau nuogas ir ant jų pasivoliočiau, bet susilaikau. Ši vieta tolerantiška, tačiau net ir Šanti gatvės pirmo numerio gyventojų pakantumas turi ribas.

Įėjęs į virtuvę pastebiu, kad ši net blizga, musių nebėra. Tikriausiai grįžo Surešo tarnaitė Mona.

Moną išgirstu anksčiau, nei pamatau. Apyrankės ant jos rankų ir kulkšnių maloniai skimbčioja. Girdėjau, kad Mona labai laiminga, nors yra neturtinga ir gyvena vienoje tų iš terasos matomų lūšnų. Angliškai Mona moka tik vieną žodį – *super* – tad prašau Surešo pavertėjauti.

„Mona, ar jūs laiminga?"

„Taip, laiminga."

„O koks jūsų raktas į laimę?"

„Reikia per daug negalvoti. Nieko nelaikyti galvoje. Kuo daugiau galvoji, tuo nelaimingesnis daraisi. Gyvenk laimingai, valgyk laimingai, mirk laimingai." – Tai tarusi ji grakščiai iškelia rankas. Mona nuostabiai sutartų su tailandiečiais.

„Bet, Mona, argi jūs neturite rūpesčių? Ar jums nestinga pinigų?"

Ji vėl iškelia rankas, šįsyk energingiau, tarsi pabrėždama, kad aš galvoju per daug. Ir kalbu per daug.

Pokalbis baigtas. Reikia dirbti. Ji nueina ir švelniame vakaro ore nuaidi jos apyrankių varpeliai.

Neperprantu Monos. Puikiai žinau, jog mitas apie laimingus ir taurius laukinius klaidinantis. Taip mažai turi, o tokie laimingi. Statistiškai tai netiesa. Skurdžiausios pasaulio tautos yra ir pačios nelaimingiausios, Indijai tai irgi tinka. Ji atsiduria Ruto Venhoveno

laimės skalės apačioje. Tačiau Mona – ne statistika. Ji žmogus ir tikina esanti laiminga. Kodėl turėčiau ja netikėti? Skurdas laimės neužtikrina, bet jos ir neatima.

Prieš kelerius metus laimės tyrėjas Robertas Bisvasas-Dieneris (*Robert Biswas-Diener*) apklausė šimtus Kalkutos gatvėse gyvenančių žmonių, skurdžiausių iš skurdžių, ir matavo jų laimės lygį (pagal pačių žmonių vertinimą). Tą patį atliko su šimtais benamių Fremonte, Kalifornijos valstijoje.

Pasirodo, Kalkutos skurdžiai gerokai laimingesni už kaliforniečius, nors Kalifornijos benamiams buvo kur kas lengviau gauti maisto, pastogę ir sveikatos paslaugas. Šiuos nuostabą keliančius rezultatus Bisvasas-Dieneris aiškino tuo, kad nors materialiai Kalkutos gatvių žmonės vargingesni, jų socialiniai ryšiai stiprūs. Jie turi šeimas. Draugų. Galėčiau pridurti, kad Indijoje iš tikrųjų nėra benamių žmonių. Gal fizinių namų jie ir neturi, tačiau nėra benamiai.

Mano galva, yra dar viena priežastis, kodėl Kalkutos benamiai laimingesni už amerikiečius. Jeigu indas neturtingas, tai kaltas likimas, dievai ar per ankstesnius gyvenimus sukaupta bloga karma. Kitaip sakant, jie patys dėl to nekalti. Jeigu neturtingas yra amerikietis, tai yra jo asmeninė nesėkmė arba netikęs charakteris.

Vieną dieną Šanti gatvės pirmame name lieku vienas – tai labai reta proga. Guliu ant sofos, skaitau knygą ir klausausi indiškos popmuzikos, kai pasigirsta tik Monai būdingas skimbčiojimas. Ant vieno peties ji grakščiai neša krepšį su skalbiniais. Mudu pasikalbame, nors vienas kito kalbos ir nemokame. Po pantomimos Moldovoje su Liuba to nebuvau daugiau patyręs.

Mona „klausia", ar noriu puodelio arbatos. Atsisakau, tačiau ji neatlyžta. Jums būtinai reikia išgerti arbatos. Gal įjungti ant lubų

ventiliatorių? Puiki mintis. Namie karšta. Gal per greitai sukasi, truputį prilėtinsiu. Mona kaip kokia aiškiaregė paaiškina, kad geriau nedaryti dviejų darbų vienu metu. Ir išjungia radiją. Po kelių minučių sako man, jog arbata vėsta ir turėčiau ją išgerti. Visa tai daro išraiškingai mojuodama rankomis. Nusprendžiu: velniop tą statistiką. Mona tikrai laiminga. Ir išmintinga.

Prasideda *Diwali*. Tradiciškai tai Šviesos šventė, tačiau mūsų dienomis virtusi Garsių ir klaikių fejerverkų švente. Visos gatvės tampa atviros ugnies zona. Traumuojami šunys, aš taip pat. Tris ilgas dienas mano ausys pilnos baisios garsų smarvės. Pokšt. Bumbt. O tie dūmai! Užgulę visą miestą, kuris dabar primena didžiulį karo lauką.

Terasoje Surešas ir Ema ruošiasi šventei. Ema ruošia *Diwali* dubenį: inde su vandeniu plūduriuoja žvakės ir gėlės. Uždegame bengališkosios ugnies lazdeles, tačiau maniškė užgęsta. Surešas sako, kad iš hinduizmo dievų jam labiausiai patinka Šiva, griovėjas, nes „norėdamas kurti, privalai iš pradžių sugriauti“.

Ema pareiškia Indijoje niekada nejaučianti jokios grėsmės, nors toks jausmas būtų visiškai racionalus.

„Tačiau Britanijoje bijau mirtinai.“

Surešas prikrauna į pirkinių maišelį sausainių kaimynų vaikams ir Mona juos nuneša. Mes sėdime po senu migdolo medžiu, kuris it lubos dengia visą terasą.

„Surešai, ar tu nepavargsti nuo tų amžinai čia zujančių žmonių? Ar niekada nenori pabūti vienas?“

„Ne, vienas aš galiu pabūti net ir tarp žmonių. To jau išmokau.“

•

Netrukus mano srydis. Turiu laiko dar kartą apsilankyti *Khoshy's*, kur jau tapau nuolatiniu svečiu. Esu susitaręs susitikti su profesoriumi Sundaru Sarukajumi (*Sundar Sarukkai*). Jis parašė straipsnį apie laimę, kuris patraukė mano dėmesį. Viena trumpa pastraipa patvirtino jau kuris laikas man ramybės neduodantį paradoksą: „Aistra yra esminė sielvarto priežastis, tačiau ir esminė veiksmo priežastis. Kaip galime įveikti veiksmų paralyžių, jeigu nėra mus motyvuojančios aistros?"

Būtent. Hinduizmas, pati rytietiškiausia iš visų religijų, teigia, kad siekimas (netgi laimės) jau savaime yra pasmerktas žlugti. Kai tik pamėgini save pagerinti, kaipmat patiri nesėkmę. Žaidimas baigiasi. Tačiau pralaimi ir tada, kai guli it zombis ir nieko neveiki. Tai ką gi daryti? Atrodo, Sundaras gali į tai atsakyti. Jis turi ir filosofijos, ir fizikos mokslo laipsnius. Jo plaukai iki pečių, negana to, pasirodo, jis dar ir Guru-dži pasekėjas.

Įsitaisome kampe. Sundaras man iš karto patinka. Akys spindi taip pat kaip Guru-dži, tačiau ne dieviškumu. Trokštu pasikalbėti su juo apie ambicijas, dalyką, kuris labiau už viską trukdo man ieškoti laimės. Jos – mano sėkmės ir mano kančių šaltinis. Šį prieštaravimą suprasti ir paaiškinti, matyt, gali tik indas.

„Visi esame ambicingi. Tokia žmogaus prigimtis. Klausimas vienas: kokią kainą norime už ambicijas mokėti? Turiu galvoje ne vien ekonominę, bet ir socialinę kainą." Sundaras sako, kad vidutinis amerikietis pasiryžęs sumokėti didesnę kainą nei vidutinis indas.

„O argi indai netrokšta sėkmės?"

„Žinoma, mes jos trokštame, tačiau į nusivylimą reaguojame kitaip. Mąstome: „Padariau viską, ką galėjau, dabar tegul sprendžia visata."

„Ką turite omenyje?"

„Tai, ką kiti žmonės vadina galimybe, mes vadiname Dievu. Tačiau galime vadinti ir nenuspėjamumu. Darai ką nors dešimt kartų ir viskas bergždžiai. O vienuoliktą kartą pavyksta. Visas gyvenimas – tikimybės. Mes tiesiog su viskuo susitaikome."

Štai ir vėl: indai įsitikinę, kad visas gyvenimas yra *maya*, iliuzija. Kai į gyvenimą pradedame žiūrėti kaip į žaidimą, kuris neką logiškesnis už šachmatų partiją, jis atrodo šviesesnis ir laimingesnis. Asmeninės nesėkmės „menkos, kad vertėtų jaudintis, tarsi vasaros teatro spektaklyje vaidintum nevykėlį", – knygoje *The World's Religions* („Pasaulio religijos") rašo Hjustonas Smitas (*Huston Smith*). Jeigu pasaulis – teatras, tai nesvarbu, kokį vaidmenį atlieki, tik turi suvokti, jog tai vaidmuo. O Alanas Vatsas sakė: „Genialus žmogus tas, kuris žino, kad jis – didis apsimetėlis, bet apsimetinėja su polėkiu."

Sėdime *Khoshy's* ir kalbamės gerą valandą ar dvi. Niekas neskuba, neturi jokių reikalų. Viskas nenuspėjama, tačiau gerąja prasme. Laikas atrodo beribis. Štai kas man patinka Indijoje. Šie nedideli brangakmeniai tarp nešvaros, skurdo ir godumo.

„Šanti gatvės pirmas namas – laimingiausia vieta Indijoje", – patikina Ema netrukus po savo atvykimo. Tuo metu dar nesupratau, apie ką ji kalba. Dabar suprantu. Pasirodo, „šanti" sanskrito kalba reiškia „vidinę taiką". Gal vis dėlto Šanti gatvės pirmas numeris nėra antiašramas. Gal tai taip pat ašramas, tik kitoks.

Mano skrydis po kelių valandų. Bengalūre tikras siautulys. *Diwali* pačiame įkarštyje. Į viršų kyla fejerverkai. Oras pilnas aitrių dūmų. Surešas ragina mane pro šonines duris eiti į laukiantį taksi. Jaučiuosi taip, lyg lipčiau į paskutinį iš Saigono skrendantį

sraigtasparnį. Apkabinu Surešą ir palinkiu būti laimingam. Taksi pajuda ir Šanti gatvės pirmas numeris dingsta dūmų debesyje. Su palengvėjimu išvykstu iš visos šios beprotybės. Norėčiau pasilikti. Prieštaravimas? Taip, bet su juo galiu gyventi ir netgi džiaugtis.

10 skyrius

AMERIKA

Laimė – namuose

Dockominium. Šis žodis pakibo ore tarsi puikiai sunokęs mangas. Ką reiškia, nežinojau, bet skambėjo sultingai ir negalėjau sulaukti, kada juo pasimėgausiu.

Jį ištarė mano draugas Kreigas Bagotas (*Craig Baggott*). Kreigas – didelis nerangus vyras su kupeta pasišiaušusių žilstelėjusių plaukų, o jo akys šelmiškai žybtelėdavo kaskart, kai tardavo žodžius, panašius į *dockominium*. Beje, darydavo tai dažnai.

Kreigas mokėjo triuką su kaspinu iš tualetinio popieriaus: sukdavo jį grakščiu judesiu ir vadino „tualetinio popieriaus šokiu". Kreigas mėgo automobilius ir *Mountain Dew* vaisvandenius – šias dvi aistras dažnai suderindavo spontaniškose kelionėse po šalį. Čiupdavo kurį nors iš savo vaikų, kelis galonus mėgstamo gėrimo ir leisdavosi į kelią. Kreigas niekada nesustodavo nusimaudyti. Nemanau, kad darė tai demonstruodamas vyriškumą, veikiau (buvo nelabai religingas) kelyje jis patirdavo tam tikrą transcendentinę ramybę ir visai nenorėdavo jos trikdyti. Savo kailyje Kreigas jautėsi geriau nei kuris nors kitas mano pažįstamas. Visą energiją, kurią dauguma mūsų išeikvojame nerimaudami dėl karjeros, šeimos ar iš nosies augančių plaukų, Kreigas nukreipdavo į pastangas būti pačiu

savimi. Esu tikras, tai kur kas prasmingesnis ir kilnesnis energijos, kurią vadiname gyvenimu, panaudojimas.

Taigi Kreigui ištarus žodį *dockominium*, aš suklusau. Kaip jau turbūt supratote, *dockominium* yra žodžių *dock** ir *condominium*** junginys. Per daug nesižaviu nei prieplaukomis, nei kooperatiniais butais, tačiau deriniui kažkodėl negalėjau atsispirti. Pirmoji žodžio pusė skambėjo lengvabūdiškai, kalbėsiu be užuolankų – neatsakingai, nes nėra prieplaukos be valčių, o valtis juk ne kas kita, o tikras pinigų švaistymas. Tačiau antroji *dockominium* žodžio dalis žadėjo kuo sąžiningiausiai duoti naudos, juk kooperatinis butas – tikrų tikriausia investicija, o investicija – absoliuti valties priešingybė***. Štai jums ir pokštas.

Įsivaizdavau nerūpestingai laimingą gyvenimą, kai beveik visą laiką gali leisti gurkšnodamas gėrimus su mažyčiais skėtukais. Man atrodė, kad laivų gyventojams lengva įdegti. Jie tikriausiai niekada neryši kaklaraiščių ir, kertu lažybų, retai jaučia reikalą susikišti marškinius į kelnes. Beviltiškai troškau būti toks kaip jie.

Kreigas mane užtikrino, kad Majamyje gyvenamųjų laivelių tikrai galima rasti. Kodėl ne, pamaniau. Dešimtmetį blaškęsis po pasaulį kaip korespondentas, pajutau, jog jau laikas grįžti namo, o Majamis atrodė puiki vieta. Mažas žingsnelis link namų. Atogrąžų klimatas, korupcija ir politinė suirutė. Užsienyje prie viso to buvau pripratęs. Majamis drauge su Havajais ir dalimi Kalifornijos – tai Amerikos rojaus sodas. Vieni žmonės (pagyvenę) į Majamį atvyksta numirti, o kiti (kubiečiai) – gimti iš naujo. Nebuvau nei pagyvenęs, nei kubietis, tačiau norėjau viską pradėti iš pradžių, tad puikiai tikau Majamiui.

* Prieplauka (angl.).

** Bendra nuosavybė, kooperatinis butas (angl.).

*** BOAT (angl. valtis) – *Bust Out Another Thousand* (dar vienas tūkstantis į balą) – jachtų turėtojų žargonas apie brangiai kainuojantį savo pomėgį.

Mudu su žmona nusileidome nutriušusiame Majamio oro uoste pažintiniam vizitui. Išėję iš terminalo nėrėme tiesiai į maloniai karštą drėgmę. Ore skambėjo kalbų mišinys, tik anglų nebuvo girdėti. Taip, mąsčiau gerdamas į save naujus įspūdžius, čia aš galėčiau būti laimingas.

Kitą dieną sulaukėme skambučio. Skambino vienas Kreigo draugas. Pranešė, kad maigydamas *Tetris* žaidimą Kreigas susmuko ant grindų. Ten jį ir rado paauglė dukra. Ji padarė viską taip, kaip reikia: paskambino pagalbos telefonu, atplėšusi duris nubėgo prie lifto pasitikti paramedikų, tačiau buvo jau per vėlu. Kreigas mirė. Koroneris ataskaitoje nurodė, jog Kreigo mirties priežastis – stiprus širdies infarktas. Bet aš turėjau savo teoriją. Kreigo širdis buvo tokia didelė ir dosni, kad paprasčiausiai persidirbo ir nebeatlaikė. Prieš mirtį pasakyti žodžiai įgauna ypatingos svarbos, darosi neįmanoma jų nepaisyti. Taip buvo ir su Kreigo pranašyste apie Majamį. Jau tada, ašaroms geliant akis, aš žinojau, jog gyvensime čia. Ir nėra ko daugiau galvoti.

Majamis asocijuojasi su laime, o gal net su pačiu rojumi. Paplūdimiai. Palmės. Saulė. Tačiau ir rojus daro tam tikrą spaudimą. Tarsi šaukte šauktų: „Būk laimingas, kad tave kur!“ Pamenu, kaip vieną dieną pakeliui į darbą pravažiavau pro stendą. Nuotraukoje geltonas *WV Beetle* automobilis nuleidžiamu stogu, o apačioje užrašyta: „Rūpesčiai ne jums. Išdrįskite būti laimingas.“ Kokią žinią siunčia ši reklama? Man regis, ji sako, kad dvidešimt pirmo amžiaus aušroje amerikietiškoji laimė nebepaliekama nei dievų, nei likimo rankose, kaip dažniausiai būdavo iki šiol. Ne, laimė yra čia ir ja galima naudotis. Mums tereikia valios jos išsireikalauti, drąsos apskritai

ją išmėginti, ir, be abejo, nemažai pinigų, kad galėtume nusipirkti folksvageną su nuleidžiamu stogu, pasirenkamu palydoviniu radijo imtuvu ir odinėmis sėdynėmis.

Dabartinė amerikiečių laimės manija sutapo su precedento neturinčia materialine gerove. Tiesa, daugelis tikina, jog tai ne sutapimas. Dar penktame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Aleksis de Tokvilis (*Alexis de Tocqueville*) atkreipė dėmesį, kad Amerikoje gyvena „itin daug vyrų, kuriems sekasi ir kurie neranda vietos tarp savo turtų". Arba, kaip neseniai rojaus istorijoje rašė Kevinas Rašbis (*Kevin Rushby*): „Kalbos apie rojų prasideda tik tada, kai ko nors netenkama." Įdomu, ko mes netekome?

Amerika laimės skalėje ne taip aukštai, kaip galima būtų tikėtis iš šalies, turinčios supervalstybės statusą. Pagal jokį kriterijų mes nesame laimingiausia tauta žemėje. Adrianas Vaitas (*Adrian White*) iš Lesterio universiteto Didžiojoje Britanijoje atliko laimės tyrimą ir Jungtinėms Valstijoms skyrė dvidešimt trečią vietą, po tokių šalių kaip Kosta Rika, Malta ir Malaizija. Tikra tiesa, dauguma amerikiečių (pasak vieno tyrimo, 84 procentai) tvirtina esantys „labai" arba „ganėtinai" laimingi, bet galima drąsiai sakyti, kad jie ne tiek laimingi, kiek turtingi.

Esama daugybės įrodymų, kad šiais laikais jaučiamės nelaimingesni nei anksčiau, tai savo knygoje *The American Paradox: Spiritual Hunger in an Age of Plenty* („Amerikietiškasis paradoksas: dvasingumo alkis gausos amžiuje") atskleidė psichologas Deividas Majersas (*David Myers*). Nuo septinto dešimtmečio skyrybų padvigubėjo, paauglių savižudybių patrigubėjo, smurtinių nusikaltimų padaugėjo keturiskart, o kalėjimų užimtumas – penkiskart. Ką jau kalbėti

apie išaugusius depresijos, nerimo ir kitų psichikos sveikatos sutrikimų skaičius. (Tyrimai labai aiškiai rodo, kad šių sutrikimų tikrai padaugėjo, didėjančių skaičių negalima aiškinti vien geresne diagnostika.)

O kaipgi pinigai? Esame turtingiausia pasaulio valstybė, turtingiausia apskritai kada nors pasaulyje gyvenusi tauta. Žinoma, pinigai – puiku. Daugumai amerikiečių nereikia sukti galvos, kaip išgyventi. Turtingesni amerikiečiai vidutiniškai (truputį) laimingesni už vargšus. Vis dėlto vienas faktas prieštarauja įsitikinimui, kad pinigai suteikia laimės: kaip tauta esame triskart turtingesni nei šeštame dešimtmetyje, bet ne laimingesni. Kodėl?

Be abejo, didėja ir lūkesčiai. Mes save lyginame ne su šešto dešimtmečio Amerika, o su nūdiena, tiksliau, su savo dabartiniais kaimynais. Tuščiažodžiaujame, kad už pinigus laimės nenusipirksi, o elgiamės taip, lyg būtų priešingai. Kaip rodo Mičigano universitete atlikto tyrimo rezultatai, paklausti, kas galėtų pagerinti jų gyvenimo kokybę, amerikiečiai dažniausiai pamini pinigus.

Milžiniška savigalbos industrija nepadėjo. Tikindama, kad laimė glūdi mumyse, ji privertė mus sulįsti į save, o ne ieškoti jos išorėje. Ne pinigų, o kitų žmonių, bendruomenės ir santykių, kurie yra tikrasis laimės šaltinis.

Amerikiečiai dirba daugiau ir yra labiau atitolę nuo aplinkinių už kitų šalių žmones. Paaiškėjo, kad kelionė į darbą ypač kenkia mūsų laimei, taip pat ir fizinei sveikatai. Kiekviena kelyje praleista minutė sutrumpina su šeima ir draugais praleidžiamą laiką, kitaip tariant, tai, kas mus daro laimingus.

Politinių mokslų atstovas Robertas Putnamas (*Robert Putnam*) knygoje *Bowling Alone* („Boulingas vienam“) labai įtikinamai parodo, kaip nyksta mūsų bendrumo jausmas. Vis mažiau laiko praleidžia-

me lankydami gimines ir draugus, priklausome vis mažesniam bendruomenės grupelių skaičiui. Mūsų gyvenimai vis fragmentiškesni. Gal internetas ir kitos naujosios technologijos apramina mūsų vienatvę, bet tikrai jos nepanaikina.

Liūdna, tačiau amerikiečiai, kaip ir visi kiti, labai prastai nujaučia, kas suteiks jiems laimės, o kas ne. Amerikiečius ši žmogaus psichikos keistenybė ypač slegia, nes labiau už bet kurią kitą pasaulio tautą esame apsirūpinę priemonėmis, kurios leidžia aistringai siekti laimės. Bangladešo ūkininkas gali manyti, kad „S" klasės mersedesas padarys jį laimingą, tačiau jis veikiausiai ir mirs jo neišbandęs. Mums, amerikiečiams, yra kitaip. Galime gauti daugelį dalykų, kurie, mūsų manymu, suteiktų laimės, todėl kenčiame sutrikę ir nusivylę, kai to nenutinka.

Pastaruosius penkis dešimtmečius amerikiečių laimės lygis išliko stabilus ir nepasidavė jokiems kataklizmams. Po 2001-ųjų rugsėjo 11 atakų tyrėjai nenustatė reikšmingesnio laimės nuosmukio. 1962 metų Kubos krizė nulėmė trumpą tautinės laimės *pakilimą*. Dauguma pasaulio žmonių laimę patiria dėl kasdienių dalykų. Istorikas Vilas Duranas (*Will Durant*) sakė: „Pernelyg dažnai istorija piešiama kaip kruvina upė. Tikroji civilizacijų istorija yra tai, kas vyksta jos pakraščiuose."

Išlikome nepaprastai optimistiška tauta. Du trečdaliai amerikiečių į ateitį žiūri viltingai. Tikriausiai viliasi, kad būsime laimingesni.

Turint galvoje pamintijimus laimės tema, pasvarstymus, susijaudinimą, apmąstymus, apgailėjimą, kad jos vis per maža, ir, žinoma, atkalų jos siekimą, Jungtinės Valstijos išties yra supervalstybė. Aštuoni iš dešimties amerikiečių sako apie laimę pagalvojantys bent kartą per savaitę. Jau pats savigalbos industrijos mastas liudija

tiek nepasitenkinimą esama padėtimi, tiek tikėjimą, kad pakeisti save įmanoma.

Nėra kitos valstybės, kurios įkūrimo dokumente laimė būtų taip aiškiai įrašyta. Tiesa, Nepriklausomybės deklaracija tik įtvirtina teisę *siekti* laimės. O ją sugauti, kaip kartą pasakė Bendžaminas Franklinas, jau mūsų pačių reikalas. Darome tai įvairiausiais būdais, vieni jų teisėti, kiti – ne. Vieni protingi, kiti – nelabai.

Vienas iš būdų, kuriais amerikiečiai siekia laimės – tai fizinis judėjimas. Tikrai, mūsų tauta susiformavo iš negalinčių nustygti vienoje vietoje. Juk piligrimai – tie patys hedonistiniai pabėgėliai, laimės ieškantys svetur. O mūsų taip šlovinama „užkariautojų dvasia“ – argi ne troškimas susirasti laimingesnę vietą? „Amerikoje leistis į pasaulį reiškia palikti tą pasaulį, kurį iki šiol pažinojome“, – savo autobiografijoje *The Happy Profession* („Laiminga profesija“) rašė redaktorius ir mokytojas Eleris Sedgvikas (*Ellery Sedgwick*).

Šiuos žodžius jis parašė 1964 metais. Nuo tada tapome dar mobilesni. Kasmet beveik keturiasdešimt milijonų amerikiečių persikrausto iš vienos vietos į kitą. Žinoma, kai kurie jų kraustosi norėdami išbandyti naują darbą arba vyksta prižiūrėti sergančių giminaičių. Bet dauguma keliauja vien iš įsitikinimo, kad gali būti laimingi kur nors kitur.

Mano kelyje sutiktiems hedonistiniams pabėgėliams – Lindai, Lizai, Robui, Džaredui – tikrai pavyko. Ar juos patraukė naujųjų namų „energija“? Nebūčiau toks įsitikinęs. Turbūt kitoje vietoje jie paprasčiausiai leido sau būti kitokiais žmonėmis.

Istoriškai žvelgiant, galimybė pasirinkti gyvenamąją vietą atsirado neseniai. Ilgus amžius žmonės augo ten, kur būdavo išdygę. Išsikraustyti priversdavo tik kokia nors katastrofa – potvynis, badas arba į kaimynystę atsikrausčiusios mongolų ordos (štai jums,

prašom, nauji kaimynai!). Išskyrus labai turtingus žmones, kurie visada buvo kiek nestabilūs, kiti dėl malonumo nekeliaudavo. Nuotykiai gerąja žodžio prasme – naujų laikų sąvoka. Senaisiais nuotykiai buvo tai, kas užklupdavo netikėtai, jų tikrai neieškodavai pats, juo labiau už juos nemokėdavai. Senas kinų palinkėjimas: „Kad gyventum įdomiais laikais" iš tiesų buvo prakeiksmas.

Kur laimingiausia Jungtinių Valstijų vieta? Čia laimės mokslas prieina aklagatvį. Atsakymo į šį klausimą neradau nė viename straipsnyje. Kristoferis Petersonas (*Christopher Peterson*) iš Mičigano universiteto man užsiminė, kad žmonės laimingesni tolyn į vakarus. Tačiau jo nurodyta teorija prieštarauja Deivido Škeido (*David Schkade*) iš Kalifornijos universiteto San Diege padarytam atradimui. Su kolegomis tyrinėjęs Kalifornijos ir Mičigano gyventojus jis nustatė, kad laimingi (arba nelaimingi, tai priklauso nuo požiūrio) visi vienodai.

Mičigano gyventojai *manė*, jog būtų laimingesni persikėlę į Kaliforniją – šį įsitikinimą Škeidas vadina „dėmesio sutelkimo iliuzija". Sėdėdami šaltame niūriame Mičigane šie žmonės įsivaizdavo laimingesnį gyvenimą Kalifornijoje, tačiau neįvertindavo neigiamų gyvenimo aspektų ten: transporto spūsčių, aukštų nekilnojamojo turto kainų, gaisrų ir panašių nepatogumų. „Dalykai, į kuriuos sutelkiate dėmesį, neturės tokio poveikio, kokio jūs tikitės", – padaro jis išvadą.

Esu užtikęs straipsnių, kuriuose teigiama, kad laimingiausi žmonės vidurio vakarų regione, Ozarke, arba nedideliuose, mažiau nei šimtą tūkstančių gyventojų turinčiuose miestuose. Toks nenuoseklumas erzina. Tačiau viena tikrai aišku: skirtumai šalies *viduje* nė iš tolo nėra tokie ryškūs kaip *tarp* šalių.



Stengiausi pamėgti Majamį. Tikrai stengiausi. Dariau viską, kad pritapčiau. Vaikščiojau į paplūdimį. Mokiausi ispanų kalbos. Kone kibirais gėriau kubietišką kavą. Trumpą akimirką netgi mąsčiau apie krūtų implantus. Vis dėlto kaitri Majamio saulė manęs nė kiek nesušildė.

Jeigu būčiau lotynų amerikietis, gal ir pamėgčiau šią vietą. Keista, bet skurdžios Lotynų Amerikos šalys laimingos. Tiesa, kai kurie tyrimai rodo, kad laime jie užsikrečia imigravę į Jungtines Valstijas. Apie tai paklausiu savo draugo, iš Kubos atvykusio Džo Garsijos. Jis mano, kad šiuose žodžiuose esama tiesos.

Prie to prisideda didelis jų dėmesys šeimai. „Gyveni lyg kokioje komunoje. Esi dalis to, kas gerokai daugiau nei tu pats, – dėsto man Džo Majamio kavinėje, kurios stilių galima apibūdinti taip: „Pamatyk ir kitiems pasirodyk." – Be to, pabrėžiama, kad gyventi reikia šią akimirką. Yra toks ispaniškas posakis: „To, ką jau sušokai, nebeatšauksi."

Teorija graži, bet šokėjas iš manęs nekoks. Nieko keista, kad Majamis ne man.

Vieno žmogaus rojus kitam gali būti pragaras, ir atvirkščiai. Kai prieš kelis šimtmečius europiečių misionieriai išsilaipino Grenlandijoje, ketindami vietos pagonis atversti į krikščionybę, jie išbandė įprastą morkos ir rimbo taktiką: atsiversk ir pateksi į rojų, antraip būsi pasmerktas visą amžinybę praleisti pragare.

„O koks tas pragaras?" – smalsavo grenlandai.

„Oi, ten labai labai karšta, – baugino juos misionieriai. – Ten karšta visą laiką."

Nužvelgę savo namus apledėjusioje arktinėje tundroje grenlandai sutiko: „Puiku, ačiū, mes renkamės pragarą."

•

„Rojus sensta“, – pareiškia mano kaimynas Endis, kai pateikiu šį jautrų klausimą. Sėdime jo namuose Majamyje. Endis ketina juos parduoti ir nešdintis iš šio miesto. Jam jau gana.

Atsikraustė jis į Majamį prieš dvidešimt dvejus metus, bet ne todėl, kad čia buvo rojus, tiesiog atitarnavęs kariuomenėje gavo darbą. Buvo jaunas ir vienišas. Gyvenimas atrodė puikus. Tačiau niekada nesijautė čia pritapęs. Majamis jam netiko.

Endis sako esąs „gėlųjų vandenų, o ne vandenyno žmogus“. Ištaria taip, lyg tai būtų biologinis polinkis – kaip kūno tipas arba cholesterolio lygis.

Endžio nusivylimą Majamiu iš dalies galima paaiškinti 1992 metų rugpjūčio įvykiais. Nors praėjo penkiolika metų, galvoje jis vis dar girdi žemą dundėjimą, tarsi važiuotų krovininis traukinys, vis dar jaučia drebant namą, atsimena, kaip atsibudęs savo kieme išvydo valtis, nors gyveno ne prie vandenyno. „Buvo tikrai kraupu“, – pasakoja jis apie uraganą Endrių, dabar jau antrą iš pačių baisiausių ir pridariusių daugiausiai nuostolių Jungtinėms Valstijoms, po Katrinos.

Nuolaužos devynių pėdų sluoksniu dengė viską aplinkui. Elektros nebuvo du mėnesius. O žmonės ir toliau kraustėsi į pietų Floridą ieškodami to rojaus, kuris Endžiui prilygo pragarui. Endis trokšta patirti metų laikų kaitą. Tikrus gamtos pokyčius, o ne tuos du laikotarpius Majamyje, kai būna karšta arba nepakeliamai karšta. Jis nori pajusti temperatūros svyravimus, oro pokyčius, stebėti natūralų ciklą, matyti laiko tėkmę. Majamyje vienas mėnuo nepastebimai keičia kitą, o gyvenimas atrodo iki skausmo begalinis.

Endis pats prisipažįsta: Majamyje jis jaučiasi kultūriškai svetimas. Nemoka ispanų kalbos, tai pakenkė jo kaip nekilnojamojo

turto agento karjerai. O ir žmonės, kad ir kokios būtų kilmės, čia jam atrodo šiurkštūs.

„Ištempiau dvidešimt dvejus metus, daugiau nebegaliu."

„Kada įvyko lūžis?" – klausiu.

„Visas šis laikotarpis buvo lėtas lūžis. Turiu iš čia nešdintis."

„Ar ko nors Majamyje pasiilgsi?"

„Ničnieko. Nei oro, nei medžių, nei paplūdimio, nieko."

Akivaizdu, kad iš Majamio Endžiui reikėjo išvykti jau seniai. Per ilgai užsibūti nemėgstamoje vietoje tas pats, kas per ilgai užtęsti nevykusius santykius. Didėja kartėlis ir smurto šeimoje tikimybė. Susitaikyti tampa nebeįmanoma.

Patyrinėjęs kitas šalies vietas Endis pasirinko Šiaurės Karoliną. Kalnuotąją šios valstijos dalį vakaruose. Konkrečiai – Ašvilį. Nedidelis septyniasdešimt tūkstančių gyventojų turintis miestas atitinka daugumą jo kriterijų. Čia yra kalnų, kurie jam patinka. Keičiasi metų laikai.

Apsilankęs ten kaipmat pajuto ramybę. Tai ne dvasinis jausmas – Endis taip nepasakytų, greičiau jau Ašvilis veikė jį raminamai, kone darė narkotinį poveikį. Jam patinka ir miesto dydis. Ašvilis gana didelis, netrūksta kultūros ir meno renginių, restoranų, tačiau jo nekankina didmiesčių problemos, pavyzdžiui, transporto spūstys ar didelis nusikalstamumas. Endis prisipažįsta, greičiausiai jis nedažnai lankysis parodose ar spektakliuose, bet jam patinka žinoti, kad tokių dalykų ten yra – dėl viso pikto.

Didžiausia Endžio baimė, kad Ašvilį jis atrado per vėlai. „Visai nenoriu persikraustęs ten pamatyti, kad anksčiau už mane tai padarė visa Florida."

•

Sintija Endros trimis metais aplenkė Endį. Ji jau persikraustė į Ašvilį. Užaugusi Majamyje, Ašviliui ji puoselėja panašius jausmus kaip Endis.

Sėdime Ašvilio japonų restorane, valgome sušius. „Sušių aš suvalgau labai daug", – perspėja mane Sintija, taigi užsisakome papildomai – kalnus *tekka maki*, kurie neką prastesni už parduodamus Tokijo Tsukiji žuvų turguje. Ašvilis nedidelis miestas, tad stebina azijietiškos virtuvės restoranų, jogos studijų ir „ritualinių vyrų sambūrių" gausa.

Sintija – nerami siela, ji yra gyvenusi Paryžiuje, San Diege ir kitur. Prieš trejus metus nusprendė, kad vėl laikas judėti. Sėdėjo prie žemėlapio, apsikrovusi įvairių tyrimų išvadomis, ir bandė suskaičiuoti (taip, būtent suskaičiuoti), kur ji būtų laimingiausia. Štai koks sąmoningas pasirinkimas.

Sintija vadovavosi savais kriterijais. Nenorėjo kraustytis ten, kur plokščia – tiek topografine, tiek kultūrine prasme. Norėjo visų keturių metų laikų ir nuosaikaus klimato. Todėl teko atmesti Mineapolį, kuris kitais atžvilgiais labai tiko. Dėl galvos skausmų ji negalėjo gyventi ten, kur sausas klimatas. Taigi turėjo atmesti tokias valstijas kaip Arizona ir Naujoji Meksika. Maistas taip pat buvo svarbu. Ji pageidavo turėti galimybę ne tik kasdien valgyti fetą, bet ir „pasirinkti iš kelių fetos rūšių".

Sintija – gamtos fotografė, todėl privalėjo būti netoli gamtos. (Štai ir vėl biofilija.) Jai reikėjo meno, gyvos muzikos ir kitų kultūrinio gyvenimo elementų.

Vis dėlto sprendimą apsigyventi Ašvilyje priėmė ne racionalioji, viską apskaičiuojanti Sintijos smegenų dalis, o intuicija. Kai lankėsi pas savo tėvus Sarasotoje Floridos valstijoje, prieš akis ėmė

šmėžuoti Šiaurės Karolina. Pamatė Šiaurės Karolinos stendą. Šiaurės Karolinos reklamas per televiziją. Paėmus į rankas laikraštį prieš akis šast ir iššokdavo straipsnis apie Šiaurės Karoliną. Ypač apie Šiaurės Karolinos kalnus. Šiaurės Karolinoje Sintija nebuvo buvusi, tačiau toji vieta pati jai siūlėsi.

„Ji mane įveikė, neturėjau ką daugiau daryti, tik juoktis. Tai aš ir juokiausi."

Nelabai žinau, kaip į šią istoriją reaguoti. Paprastai išgirdęs tokius fantastinius pasakojimus esu linkęs atsitraukti. Ženklais aš netikiu – bent jau būdamas ne Indijoje, nes Indijoje viskas yra ženklai. O tada susimąsčiau. Ar Sintijos ženklai labai smarkiai skiriasi nuo to, ką man siuntė Kreigas? Tai juk irgi buvo ženklai, tik tuo metu taip negalvojau.

Paėmusi žemėlapį Sintija išsiaiškino, kad kalnų yra tik vakarinėje Šiaurės Karolinos dalyje, o vienintelis miestas kalnuose – Ašvilis. Tada ten nuvažiavo. Po kelių mėnesių atsikraustė.

Sintija jaučiasi patogiai ir pritapusi – bent jau pačiame Ašvilyje. „Žinote, – sako ji pusbalsiu, – išvažiavusi iš Ašvilio patenku į siaurai mąstančių religinių fanatikų miestelius. Tie žmonės visai nekeliauja. Sutikau daugybę niekada nebuvusių lėktuve. Nepatikėtumėte."

Tada suvokiu, kad Ašvilis nelyginant sala. Gurgždanti aikštingo liberalizmo sala ne tokioje jau liberalioje valstijoje. Sala gali būti rojus arba tremties vieta, nesu tikras, ką labiau primena Ašvilis.

Klausiu Sintijos, ar ji Ašvilyje laiminga.

„Taip", – atsako ji. Jai patinka, kad per penkiolika minučių gali bet kur nuvažiuoti automobiliu. Jai patinka kalnai, kurie taip arti. Jai patinka, jog gali nueiti į operą arba spektaklį. Ašvilis atitinka ne visus jos kriterijus: niekur arti nėra didesnio vandens telkinio

nei didelio oro uosto, tačiau net rojuje reikia eiti į šiokius tokius kompromisus.

Visgi Sintija nepuola Ašvilio vadinti savo namais. Tai „laikini" namai, sako ji. Spėju, čia ir yra tokių hedonistinių pabėgėlių kaip Sintija (ir apskritai mūsų, laimės ieškančių amerikiečių) bėda. Šiandien mes gal ir laimingi, tačiau yra rytojus ir galbūt dar laimingesnė vieta, laimingesnis gyvenimas. Visos galimybės – ant stalo. Todėl mes niekada iki galo neįsipareigojame. Man tai atrodo pavojinga. Negali mylėti nei vietos, nei žmogaus, jeigu esi viena koja prie durų.

Lorė Masterton Ašvilyje atsidūrė dėl visai kitokių priežasčių. Buvo devinto dešimtmečio pabaiga, ji dirbo teatro šviesų dailininke. Norėjo truputį atsikvėpti ir užsiregistravo į *Outward Bound* programą. Tuo metu ši programa buvo vykdoma penkiuose Jungtinių Valstijų miestuose. Ji pasirinko miestą Šiaurės Karolinoje, tokį sprendimą priėmė dėl gyvačių. Jų Lorė siaubingai bijojo, o Šiaurės Karolinoje nuodingųjų gyvačių buvo daugiausia. Nusprendė vykti čia. Pagalvojo: jeigu jau kovoti su baime, tai iš esmės.

Lorė įsimylėjo Mėlynąjį kalnagūbrį. Be to, suprato galinti vadovauti. Netrukus ji įsidarbino *Outward Bound* instruktore, susikrovė daiktus ir persikraustė į Ašvilį. Iš pradžių sunkiai stūmė dienas. Buvo įpratusi suktis įvykių sūkuryje, o Ašvilyje įvykių tiesiog nebuvo. Vis dėlto ji įleido čia šaknis. „Jaučiausi esanti namuose", – sako ji.

Vieną vakarą ji ruošė maistą savo buto šeimininkui, kuris rengė vakarėlį. Pobūvyje dalyvavo daug svarbių Ašvilio žmonių, viena moteris Lorei pasakė: „Jūs esate puiki virėja. Turėtumėte atidaryti restoraną." Ji padovanojo Lorei knygą, kaip tai įgyvendinti, ir davė kelis gerus patarimus.

Lorė tai vadina aukso takeliu. Iš pradžių jis miglotas, tačiau panorus atidžiau įsižiūrėti, darosi vis aiškesnis. Lorė panoro. Ji įkūrė maitinimo įmonę, paskui atidarė restoraną. Neseniai buvau su ja susitikęs, dulksnojant vasaros lietučiui mudu prisėdome išgerti kavos didžiuliame naujame jos restorane Ašvilio centre.

Lorė man patiko iš karto, to nejaučiau nuo pat susitikimo su Karma Ura Butane. Suprantu kodėl, kai ji papasakoja, kad abiejų tėvų neteko per kelis mėnesius būdama dvylikos, o vėliau dukart įveikė vėžį. Tai, kas tavęs nenužudo, ne tik sustiprina, bet ir padaro nuoširdesnį.

Lorė Ašvilyje laiminga. Kiekvieną kartą grįžusi iš kelionės ir išlipusi iš lėktuvo ji pasijunta priblokšta, koks švelnus jos odą glostantis oras. Ji dievina tą orą ir kalnus. Jai atrodo, jog kalnai ją apkabina. „Man labai svarbu, kur gyvenu“, – sako. Pavažiavus vos penkias minutes galima atsidurti miške arba tailandiečių restorane. Lorė – Prekybos rūmų narė, tačiau į darbą gali ateiti vilkėdama šortus ir avėdama sportbačius. Lorė įsitikinusi, kad Ašvilis ypatingas. Yra girdėjusi daugybę nuostabių pasakojimų, kaip žmonės galų gale įsikuria čia, ir nebenustemba išgirdusi dar vieną. „Daugybė žmonių suka gaublį ir pirštas galiausiai nusileidžia ant Ašvilio.“

Ji pripažįsta, kad Ašvilyje esama tam tikros įtampos. Toji įtampa tvyro tarp senbuvių, kurie nieko nenori keisti, ir atvykėlių, norinčių pakeisti viską, taigi dešimtmečius čia pragyvenę žmonės tetrokšta užsirakinti duris ir atvykėlių neįsileisti.

Kai Lorė atsikraustė į Ašvilį, pagrindine gatve tikrąja to žodžio prasme šliaužiojo vėjaraičiai*, o visame mieste tebuvo gal kokie du restoranai. Visai neseniai nuėjusi papietauti ji be galo nustebo – neatpažino nė vieno žmogaus.

* Muilinės gubojos.

„Ar Ašvilis jūsų namai?“ – klausiu.

Ir vėl pajuntu dvejonę. Tą prieraišumo trūkumą. „Gyvenu čia dvidešimt metų, tad tikriausiai namai. Tai, kas man svarbu, yra čia.“

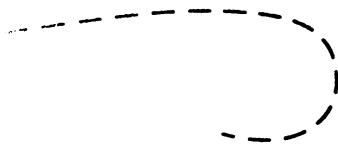
Jos atsakymas primena man islandų kino režisieriaus žodžius. Jis tvirtina, kad yra paprastas klausimas, į kurį atsakęs sužinai, kur tavo namai. Tas klausimas: „Kur norėtum numirti?“

„Kur jūs norėtumėte numirti?“ – klausiu Lorės.

„Vermonte, ten, kur užaugau“, – atsako ji. Na va, Lorė nori, kad jos pelenai būtų išbarstyti kitur, ne Ašvilyje.

Visa bėda, jog rojų gali surasti ir kiti. Kaip tik taip nutiko ir Ašviliui. Pasklido kalbos, kad čia puiki vieta gyventi. Žurnalai *Money*, *Outside* ir kiti taip tvirtino.

Ašvilis priėjo kryžkelę. Gali pasukti bet kuriuo keliu. Sintija jau matė, kaip būna. Tokia lemtis ištiko Destiną Floridos valstijoje. Ji gyveno ten kelerius metus ir stebėjo, kaip miestas „iš ramaus pajūrio žvejų miestelio virsta godžiu, per tankiai gyvenamu ir visomis prasmėmis įsitempusiu“ miestu. Baiminasi, kad tas pats gali nutikti ir su Ašviliu. Rojus – tarsi judantis taikinys.



EPILOGAS

Ar ją radau?

Mano paieškos baigtos. Nukeliavau dešimtis tūkstančių mylių. Ištvėriau Islandijos vidurdienio tamsą ir tirštą Kataro kaitrą, skrupulingą šveicarų funkcionalumą ir visišką Indijos nenuspėjamumą. Išgyvenau lengvo pobūdžio perversmą, džiaugiausi nedideliais atradimais ir gedėjau netekęs absurdiškai brangaus rašiklio. Gal net išgelbėjau vieno kvailo vabalo gyvybę. Rūkiau marokietiško hašišo ir ragavau pūdytos ryklienos. Kuriam laikui net buvau metęs gerti kavą.

Ir štai, aš vėl Oro uostų pasaulyje, Niujorke, stumiu laiką prieš skrydį į Majamį. Sėdžiu užsikvempęs ant baro, gerokai įpusėjęs antrą taurę „Kruvinosios Merės". Dievinu oro uostų barus. Juose susirenka atvykėliai iš įvairiausių vietų, keliaujantys į įvairius pasaulio kraštus, ir vis dėlto čia netikėtai jauku. Visi įstrigę neišvengiamoje dabarties akimirkoje.

Labai budistiška, topteli man, kai pastebiu barmeno kortelę su vardu. Negaliu patikėti savo akimis. Jo vardas Hepis*.

„Ar čia tikras jūsų vardas?" – klausiu.

„Aha. Mano tėvas buvo toks laimingas, kai gimiau, jog taip mane ir pavadino."

* *Happy* (angl.) – laimingas.

„Atleiskite, kad klausiu – tikriausiai visi jūsų to klausia, bet gal pasakytumėte, kaip jaučiatės?"

„Dėl ko?"

„Pasakykite paslaptį, kaip būti laimingam."

„Reikia tiesiog šypsotis. Net tada, kai tau liūdna. Paprasčiausiai šypsotis."

Tikrai ne pats išmintingiausias patarimas. Tačiau Hepis išmintingas, nes tik kvailys arba filosofas pultų švaistytis apibendrinimais apie laimės prigimtį. Aš ne filosofas, todėl prašom: pinigai svarbu, bet ne taip labai, kaip mums atrodo, ir kitaip, nei manome. Šeima – svarbu. Taip pat ir draugai. Pavydas kenkia. Per daug galvoti blogai. Be paplūdimių galima apsieiti. Be pasitikėjimo – ne. Kaip ir be dėkingumo.

Leisdamasis giliau patenki į klastingus vandenis. Laimė slidi kaip ungurys. Pakeliui ir aš susidūriau su daugybe prieštaravimų. Šveicarai įsitempę, bet laimingi. Tailandiečiai atsipūtę, bet laimingi. Islandams džiaugsmo teikia nusigėrimas iki žemės graibymo. Moldavams viskas vien kančia. Gal indų protas ir gali suvirškinti tokias prieštaras, bet manasis – ne. Skambinu vienam iš žymiausių laimės tyrinėtojų Džonui Helivelui (*John Helliwell*). Gal jis galės man paaiškinti.

„Viskas labai paprasta, – sako jis. – Į laimę veda daug kelių."

Žinoma. Ir kaip galėjau apie tai nepagalvoti? Tolstojus veikiausiai apsivertė kape. Visos nelaimingos šalys panašios, o tos, kurios laimingos – laimingos kiekviena savaip.

Reikėtų nepamiršti ir vieno elemento – anglies. Be jos čia nebūtų ir mūsų. Anglis – visos gyvybės, tiek laimingos, tiek ir nelaimingos, pagrindas. Be to, anglis – chameleoniškas elementas. Surikiuokime jo atomus vienaip, tampriomis, viena su kita susijungu-

siomis eilėmis, ir gausime deimantą. Sudėkime kitaip – sumeskime į netvarkingą krūvą – ir gausime saują suodžių. Viskas priklauso nuo tvarkos.

Tas pats ir su vietomis. Svarbiausia – ne patys elementai, o kaip jie surikiuoti ir kokiomis proporcijomis. Sudėk vienaip – gausi Šveicariją. Sudėk kitaip – bus Moldova. Labai svarbu išlaikyti pusiausvyrą. Kataras turi per daug pinigų ir per mažai kultūros. Nežino, kaip tuos pinigus panaudoti.

Arba Islandija – ši šalis lyg ir neturi priežasčių būti laiminga, o tokia yra. Nes islandai labai gerai jaučia pusiausvyrą. Šalis maža, tačiau kosmopolitiška. Tamsi ir šviesi. Efektyvi, bet ir atsipūtusi. Amerikietiška drąsa čia dera su europietiška socialine atsakomybe. Tobula laiminga sąjunga. Kultūra – tai klijai, kurie neleidžia struktūrai iširti. Ji viską keičia.

Mane kankina kai kurios abejonės dėl tų kelionių. Pabuvojau ne visur. Tačiau abejoju ne dėl kelionių maršruto. Svarstau, ar laimė tikrai yra didžiausias gėris, kaip buvo įsitikinęs Aristotelis. Galbūt Guru-dži, Šri Šri Ravi Šankaras, ir teisus. Gal meilė svarbesnė už laimę. Tikrai būna akimirkų, kai laimė atrodo visai ne vietoje. Paklauskite vienišos dirbančios motinos, ar ji laiminga, ir veikiausiai išgirsite: „Netinkamą klausimą užduodi." Taip, mes norime būti laimingi, bet pagrįstai, ir dauguma iš mūsų rinktųsi įdomų ir prasmingą, o ne tuščią ir laimingą gyvenimą, jeigu toks apskritai būna.

„Kančia nėra beprasmė", – sako psichologas Deividas Majersas.

Jis teisus. Kančia perspėja mus apie pavojų. Ji pažadina mūsų vaizduotę. Kaip rodo Islandijos pavyzdys, kančia gali būti savaip patraukli.

•

Neseniai mano akis patraukė viena BBC tinklalapio antraštė: „Atsidūręs purve tampi laimingesnis." Bristolio universiteto Didžiojoje Britanijoje mokslininkai plaučių vėžiu sergančius pacientus gydė „draugiškomis" žemėje, kitaip sakant, purve, aptinkamomis bakterijomis. Pacientai tvirtina tapę laimingesni ir pagerinę savo gyvenimo kokybę. Nors nelabai išsamus, šis tyrimas užkabina vieną esminę tiesą: netvarkoje mes klestime. „Geras gyvenimas... negali būti nuolatinis mėgavimasis. Jame reikia tam tikros dalies žvirgždo ir tiesos", – daro išvadą geografas Yi-Fu Tuanas.

Tuanas yra didis mūsų laikų geografas, jo darbai lydėjo mane kelionėse, tik apie jį nutylima. Vieną savo autobiografijos skyrių jis pavadino: „Geografija gelbėtoja". Pavadinimas ironiškas, bet ne taip jau smarkiai, nes geografija išties gali būti mūsų išsigelbėjimas. Aplinka mus formuoja, o labiau įsigilinę į šią taoistinę mintį suprastume, kad mes ir *esame* mūsų aplinka. Iš išorės. Ir viduje. Jokio skirtumo. Taip pažiūrėjus, gyvenimas atrodo jau nebe toks vienišas.

Žodis „utopija" yra dviprasmis. Jis gali reikšti „gerą vietą" arba „niekur". Taip ir turėtų būti. Manau, pati laimingiausia vieta tikrai ne rojus. Būtų nepakeliama gyventi su tobulu žmogumi, lygiai taip mes nenorėtume gyventi ir tobuloje vietoje. „Laimingas gyvenimas nuo pradžios iki pabaigos! Joks žmogus to nepakeltų: tai būtų tikras pragaras žemėje", – rašė Džordžas Bernardas Šo (*George Berdard Shaw*) pjesėje „Žmogus ir antžmogis".

Laimės duombazės šeimininkas Rutas Venhovenas buvo teisus sakydamas, kad „laimei reikia gyvenimui tinkamų sąlygų, o ne rojaus", Mes, žmonės, puikiai sugebame prisitaikyti. Išgyvenome

ledynmetį. Galime ištverti bet ką. Laimę randame įvairiausiose vietose, o ir vietos gali pasikeisti, kaip įrodė senamadiško Slau miestelio gyventojai. Bet kokį laimės atlasą galima piešti tik pieštuku.

Pasą vėl įmetu į stalo stalčių. Mokausi iš naujo mėgautis namais. Kaip gera kas rytą pabusti toje pačioje lovoje. Suvokti, kad tai, kas pažįstama, teikia pasitenkinimą, ne vien kelia panieką.

Tiesa, kartkartėmis aš vis dar pakeliauju, bet tos kelionės labai netikėtos. Vieną dieną sugedo *iPod*. Netekau visos muzikos įrašų kolekcijos, beveik dviejų tūkstančių dainų. Anksčiau iš įsiūčio būtų kilnojęsis stogas. Tačiau šįkart mano pyktis išsisklaidė kaip vasaros audra, savo paties nuostabai, susivokiau tajų kalba sakantis: *mai pen lai*. Nieko tokio. Ką padarysi. Dabar daug geriau suprantu, kokia griaunanti jėga yra pavydas, ir stengiuosi užgniaužti jį pačioje užuomazgoje. Jau nebe taip skaudžiai reaguoju į savo nesėkmes. Įžiūriu grožį niūriame žiemos danguje. Per dvidešimt žingsnių galiu atskirti nuoširdžią šypseną nuo netikros. Labai vertinu šviežius vaisius ir daržoves.

Iš visų mano aplankytų vietų ir visų sutiktų žmonių dažniausiai prisimenu vieną: Karmą Urą, vėžį įveikusį Butano mokslininką. „Nėra tokio dalyko kaip asmeninė laimė, – sakė jis man. – Laimė visu šimtu procentų priklauso nuo santykių.“ Tada nesureikšminau šių jo žodžių. Pamaniau, norėdamas pabrėžti mintį jis kiek sutirština spalvas, neva santykiai su kitais žmonėmis yra svarbesni, nei mums atrodo.

Tačiau dabar suprantu: Karma turėjo galvoje kaip tik tai, ką ir pasakė. Mūsų laimė yra visiškai priklausoma nuo kitų žmonių: šeimos, draugų, kaimynų ir darbo kabinetą tvarkančios moters, kurios beveik nepastebime. Laimė nėra nei daiktavardis, nei veiksmažodis. Ji – jungtukas. Jungiamasis audinys.

Na tai kaip, ar man pavyko? Ar radau laimę? Vis dar turiu maniakiškai daug krepšių ir esu linkęs į stiprius hipohondrijos priepuolius. Tačiau patiriu ir laimės akimirkų. Mokausi, kaip mokė V. H. Odenas (*W. H. Auden*), „šokti, kol galiu". Jis neliepė šokti *gerai*, už tai esu jam dėkingas.

Nesu laimingas visu šimtu procentų. Greičiau jau *fyvtyfyvty*. Gerai pagalvojus, ne taip jau ir blogai. Nė, visai neprastai.

Voterfordas, Virdžinijos valstija, 2007 metų liepa

Padėka

Viena iš žmogiškosios prigimties ironijų – parašyti knygą apie laimę pasirodo sunkus, o kartais netgi laimės neteikiantis užsiėmimas ne tik pačiam autoriui, bet ir tiems nelaimėliams, kurie pasipainiojo jo niūriame kelyje. Esu be galo dėkingas žmonėms, kurie, nepaisydami sveiko proto ir savisaugos instinkto, maloniai padėjo man kiekviename mano kelio žingsnyje.

Mano agentas Slonas Haris (*Sloan Harris*) šiuo projektu tikėjo nuo pat jo užuomazgų ir su didžiuliu supratingumu kaip tikras profesionalas padėjo man išplaukti per banguotus leidybos pasaulio vandenis. TWELVE leidybos įmonės darbuotojai Kerė Goldštein (*Cary Goldstein*) ir Neitas Grėjus (*Nate Gray*) suteikė visokeriopą pagalbą, nesibodėdami nei reikšmingų, nei smulkių klausimų. Erelio akimis apdovanotas Timotis Menelis (*Timothy Mennell*) rankraštį išknebinėjo, ištampė ir išdailino.

Redaktorius Džonatanas Karpas (*Jonathan Karp*) laimingą padarytų ir didžiausią mizantropą rašytoją. Jis šį projektą prižiūrėjo nuo pirmo iki paskutinio žingsnio. Žinojo, kada reikia leisti rašytojui rašyti, o kada įsikišti ir gelbėti jį nuo savęs paties.

Nacionalinio radijo užsienio skyriui esu dėkingas už palaikymą ir draugišką ilgametį bendradarbiavimą. NPR naujienų viceprezidentė Elena Vais (*Ellen Weiss*) mane suprato ir nepriekaištavo dėl užsitęsusių atostogų.

Jau iš pat pradžių keletas žmonių užvedė mane ant kelio ir padrąsino. Deividas Šenkas (*David Shenk*) ir Laura Blumenfeld (*Laura Blumenfeld*) davė neįkainojamų patarimų, susijusių su knygų pasauliu. Bobis Resneris (*Bobbie Roessner*) išmintingai paskatino, jo žodžius aš dažnai prisimindavau laimės paieškų kelyje atsidūręs staigiame posūkyje arba padaręs avariją.

Be kitų žmonių gerumo ir ryšių neįmanoma aplankyti tokios daugybės šalių. Labai atsiprašau tų, kuriuos praleidau. Esu dėkingas Toniui Džudžui (*Tony Judge*), Karlui Blondalui (*Karl Blondal*), Odai Širi (*Odai Sirri*), Kalebui Braunlo (*Kaleb Brownlow*), Kavitai Pilei (*Kavita Pillay*), Lizai Kirčner (*Lisa Kirchner*), Stokui Džonsui (*Stoke Jones*), Greisei Ples (*Grace Pless*), Kristai Mar (*Krista Mahr*), Leifui Petersenui (*Leif Pettersen*), Maiklui Holiui (*Michael Hawley*) ir Lindai Niuman (*Linda Neuman*). Šveicarijoje savo laiku ir įžvalgomis su manimi dosniai dalijosi mano draugas Brunas Džiusanis (*Bruno Giussani*). Butane išsamiomis žiniomis apie šią šalį dalijosi ir su reikiamais žmonėmis supažindino Markas Mankolas (*Mark Mancall*).

Dėkoju Džo Garsijai (*Joe Garcia*) už tai, kad saulėje įdegusiam baltajam amerikiečiui išaiškino Majamio gyvenimo subtilybes, o Majamio universitetui Koral Geiblse, kad suteikė priėjimą prie savo milžiniškos bibliotekos. Dauguma knygos pradžios puslapių buvo parašyta *Books & Books* Majamyje, o knygyno savininkas Mičelas Kaplanas (*Mitchell Kaplan*) buvo vienas iš pirmųjų jos rėmėjų. Mano padėjėja Grečen Besing (*Gretchen Beesing*) kaip tikra specialistė tyrinėjo sudėtingą ir netikėtai apgaulingą laimės mokslo pasaulį, už tai

esu jai be galo dėkingas. Nuoširdus Pasaulinės laimės duombazės kolektyvas Olandijoje dosniai dalijosi su manimi savo sukauptais duomenimis apie laimę.

Keliaudamas likau skolingas tiems, kurie maloniai atvėrė man savo namų duris: Suzanai Gilman (*Susan Gilman*), Skotui Niumanui (*Scott Neuman*), Robui Gifordui (*Rob Gifford*), Nensei Freiser (*Nancy Fraser*) ir Surešui Džeiremui (*Suresh Jayaram*). Jie ne tik davė man pagalvę galvai pasidėti, bet vaišino įžvalgomis ir patarimais. Sara Ferguson (*Sarah Ferguson*), be didelio moralinio palaikymo, suteikė ir geriausią pasaulyje užuovėją rašytojams.

Keletas žmonių perskaitė pirmuosius knygos rankraščius ir davė gerų patarimų: tai Eimė Bikers (*Amy Bickers*), Čakas Bermanas (*Chuck Berman*), Barbara Brotman (*Barbara Brotman*), Denas Čarlzas (*Dan Charles*) ir Denas Grečas (*Dan Grech*). Prieš juos visus keliu kepurę.

Šeima – neišsemiamas ne vien laimės, bet ir literatūrinio įkvėpimo šaltinis. Esu skolingas savo tėvams ir broliui Polui už tai, jog pakentė mano niurzgėjimą prieš šį projektą, jam vykstant ir po jo. Labai ačiū dukrelei Sonjai, kuri yra tarp didžiausių mano laimės šaltinių, kad taikstėsi su ilgais mano dingimais iš namų. Taip pat dėkoju savo žmonos tėvams ir Merei Džo Peris (*Marie Jo Paris*): jie nuoširdžiai padėjo pasirūpinti Sonja, kol aš basčiausi po pasaulį.

Galiausiai noriu padėkoti savo žmonai Šeron. Be jos – nė kiek neperdedu – ši knyga nebūtų atsiradusi. Ji drąsiai ir kantriai ištvėrė tam tikros rūšies kančias, kurios tenka laimės ieškotojų antrosioms pusėms. Šeron niekada neprarado tikėjimo nei projektu, nei manimi, už tai esu jai be galo dėkingas. Ji mano redaktorė ir patikėtinė. Ji – mano laimė. Ši knyga skirta jai.

Apie autorių

Erikas Veineris (*Eric Weiner*) dešimtmetį buvo nacionalinio radijo užsienio korespondentas. Dirbo Naujajame Delyje, Jeruzalėje ir Tokijuje, darė reportažus daugiau nei iš trisdešimt šalių. Yra dirbęs NPR korespondentu Niujorke, Majamyje, o dabar ir Vašingtone. Veineris – buvęs *The New York Times* reporteris ir Džono Šivli Naito (*John S. Knight*) programos Stanfordo universitete stipendininkas.

Jo straipsniai buvo spausdinami *Los Angeles Times*, *Slate*, *The New Republic* ir kituose leidiniuose. Pakeliavęs po pasaulį ir neva atradęs laimę jis apsistojo Vašingtone: savo laiką dalija tarp svetainės ir virtuvės.

www.EricWeinerBooks.com

Weiner, Eric
Ve55 Laimės geografija: kaip vienas bambeklis ieškojo laimingiausių vietų pasaulyje / Eric Weiner; iš anglų kalbos vertė Ema Bernotaitė. – Vilnius: Vaga, 2016. – 400 p.

ISBN 978-5-415-02436-0
UDK 910.4+17.023+159.942

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
El. p. info@vaga.lt; www.vaga.lt
tel. +370 5 249 8121; faks. +370 5 249 8122

Spausdino UAB BALTO print, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Tiražas 1300 egz.

Laimė slidi kaip ungurys. Šveicarai įsitempę, bet laimingi. Tailandiečiai atsipūtę, bet laimingi. Islandams džiaugsmo teikia nusigėrimas iki žemės graibymo. Moldavams viskas – vien kančia. Gal indų protas ir gali suvirškinti tokias prieštaras, bet manasis – ne. Skambinu vienam iš žymiausių laimės tyrinėtojų Johnui Helliwellui. „Viskas labai paprasta, – sako jis. – Į laimę veda daug kelių.“ Žinoma. Ir kaip galėjau apie tai nepagalvoti? Tolstojus veikiausiai apsivertė kape. Visos nelaimingos šalys panašios, o tos, kurios laimingos – laimingos kiekviena savaip.

Laimės geografija – kelionių eseistikos, psichologijos, mokslinių studijų ir humoreskos dėlionė – skraidina skaitytoją nuo Amerikos iki Islandijos, nuo Šveicarijos iki Indijos, nes knygos autoriui – bambekliui iš prigimties – maga suprasti, kas ir kodėl reiškia laimę skirtingose pasaulio šalyse. Ar šveicarai laimingesni, nes gyvena demokratiškiausioje pasaulio šalyje? Ar Kataro piliečius džiugina maudynės naftos piniguose? Ar Butano karalius – tikras vizionierius, pasiūlęs verčiau skaičiuoti bendrą nacionalinę laimę, o ne bendrą nacionalinį produktą?

Prityręs JAV radijo ir spaudos žurnalistikos vilkas Ericas Weineris, negailėdamas sąmojo ir intelektualių įžvalgų, atsako į šiuos bei kitus klausimus; atveria įdomesnių kelionių krypčių ir saulėtesnio požiūrio horizontus.



ISBN 978-5-415-02436-0
9 785415 024360
www.vaga.lt